

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ROLUL FORTELOR POLITICE INTERNE DIN ROMÂNIA ÎN REȘTABILIREA INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII NAȚIONALE ÎN PRAJMA INSURECȚIEI NAȚIONALE ARMATE ANTIFASCISTE ȘI ANTIIMPERIALISTE DIN AUGUST 1944

TRAIAN UDREA

REALITĂȚI DEMOCRATICE PE TERITORIILE TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE VIII-X

STEFAN OLTEANU

ANUL INTERNAȚIONAL AL FEMEII

ROLUL ȘI LOCUL FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ

LINA CIOBANU

CONSULTĂȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR
LA ÎNVĂȚĂMINTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ARMATĂ ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944, ORGANIZATĂ ȘI CONDUSĂ DE P.C.R. IMPORTANȚA EI INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ. CUCERIREA ÎNTREGII PUTERI POLITICE DE CĂTRE CLASA MUNCITORE ÎN ALIANȚĂ CU ȚĂRÂNIMEA

ARON PETRIC

VIATA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII

REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMĂRI
INDEX ALFABETIC

12

TOMUL 28

1975

www.dacoromanica.ro
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE**

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); **ION APOSTOL** (*redactor responsabil-adjunct*); **NICHITA ADĂNILOAIIE**; **LUDOVIC DEMÉNY**; **GHEORGHE I. IONIȚĂ**; **VASILE LIVEANU**; **AUREL LOGHIN**; **TRAIAN LUNGU**; **DAMASCHIN MIOC**; **ȘTEFAN OLTEANU**; **ARON PETRIC**; **ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU**; **POMPILIU TEODOR** (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” paraît 12 fois par an. Toutes les commandes extérieures pour les ouvrages parus aux Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie seront adressées à ILEXIM — Service Export-Import Presse, PO Box 2001, Calea Griviței no. 64—66, Bucarest, Office postal 12; Roumanie.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1974, „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul de „Revista de istorie”.

Adresa redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 28, 1975, NR. 12

S U M A R

Partinitatea — obiectivul central al activității noastre de cercetare, scriere și difuzare a cunoștințelor de istorie 1797

TRAIAN UDREA, Rolul forțelor politice interne din România în restabilirea independenței și suveranității naționale în preajma insurecției naționale armate anti-fasciste și antiimperialiste din august 1944 1805

ȘTEFAN OLTEANU, Realități demografice pe teritoriul Transilvaniei în secolele VIII—X 1833

ANUL INTERNAȚIONAL AL FEMEII

LINA CIOBANU, Rolul și locul femeii în societatea românească contemporană 1849

SILVIA ISTRATE, Activitatea organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare pentru legiferarea unor măsuri de ocrotire a muncii femeilor în întreprinderi (1922—1928) 1865

EUFROSINA POPESCU, Dezbaterile problemei emancipării femeii în Parlament și în afara lui (1922—1923) 1881

CORNELIA BODEA, Emilia Dr. I. Rațiu — soția memorandistului 1893

PARASCHIVA CÂNCEA, Patriotism și idei progresiste în opera Elenei Ghica (Dora d'Istria) 1913

CONSULTAȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

ARON PETRIC, Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, organizată și condusă de P.C.R.. Importanța ei internă și internațională. Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimia 1923

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Congresul internațional de științe istorice de la San Francisco (*Dan Berindei*); Sesiunea științifică „Craiova — trecut, prezent și viitor” (*N. Adâniloaie*); a III-a întâlnire a Comisiei mixte româno-sovietice de istorie (*Gheorghe I. Ionișă*); Cronica 1931

RECENZII

- * * * *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909*, București, Edit. politică, 1975, 975 p. (*Mircea Iosa*) 1941
- IONICĂ TĂUTUL, (1795—1830), *Serieri social-politice, cuvînt-înainte*, studiu introductiv, note de Emil Vrftosu, București, Edit. științifică, 1971, 365 p. (*Andrei Pippidi*) 1943
- GÜNTER PRINZING, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 12, München, 1972, 203 p. (*Stelian Brezeanu*) 1947
- MAURICE LOMBARD, *Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*, Mouton & Co. Paris, La Haye, 1974, 294 p. (*Vlad Protopopescu*) 1950

REVISTA REVISTELOR

- * * * „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, nr. 34, 1975, 164 p. (*Gelu Apostol*) 1957

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României** — * * * *Pentru republică în România*, București, Edit. politică, 1972, 336 p. (*Mihai Opreșcu*); Dr. ANETA SPORNIC, *Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminină*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 170 p. (*Venera Teodorescu*); * * * *Deutsch-Rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler*. 1. Teil: Juni 1972 in der BR Deutschland; 2. Teil, Dezember, 1973 in der SR Rumänien, München, Eigenverlag der Südosteuropa-Gesellschaft, 1974, 150 p. (*Südosteuropa-Studien*, 22), (*Adolf Armbruster*); **Istoria universală** — DENISE ARTAUD, *La reconstruction de l'Europe (1919—1929)*, Paris, Presses Universitaires de France, 1973, 96 p. (*Dossiers Clio* 64) (*Nicolae Dascălu*); * * * *Histoire de l'Albanie des origines à nos jours*, Paris, Editions Horvath, 1974, 372 p., Collection „Histoire des Nations Européennes” (*Gelu Măksutovici*); MAURICE CRUBELLIER, *Histoire culturelle de la France XIXe—XXe siècle*. Paris, Armand Collin, 1974, 454 p. (*Alexandru Constantinescu*) 1961

- INDEX ALFABETIC (*Gelu Apostol*) 1973

REVISTA DE ISTORIE

TOME 28, 1975, N° 12

SOMMAIRE

L'esprit de parti — objectif primordial de notre activité de recherche, de rédaction et de diffusion des connaissances d'histoire 1797

TRAIAN UDREA, Le rôle des forces politiques internes de Roumanie dans le rétablissement de l'indépendance et de la souveraineté nationales à la veille de l'insurrection nationale armée antifasciste et antiimpérialiste d'août 1944 1805

ȘTEFAN OLTEANU, Réalités démographiques sur le territoire de la Transylvanie aux VIIIe—Xe siècles 1833

L'ANNEE INTERNATIONALE DE LA FEMME

LINA CIOBANU, Le rôle et la place de la femme dans la société roumaine contemporaine 1849

SILVIA ISTRATE, L'activité des organisations politiques et professionnelles de la classe ouvrière pour la légifération de mesures de protection du travail des femmes dans les entreprises (1922—1928) 1865

EUFROSINA POPESCU, Le débat du problème de l'émancipation de la femme au Parlement et en dehors de celui-ci (1922—1923) 1881

CORNELIA BODEA, Emilia Dr. I. Rațiu — épouse du mémorandiste 1893

PARASCHIVA CÂNCEA, Patriotisme et idées progressistes dans l'œuvre d' Elena Ghica (Dora d'Istria) 1913

CONSULTATIONS A L'APPUI DES PARTICIPANTS

A L'ENSEIGNEMENT POLITIQUE ET IDEOLOGIQUE DE PARTI

ARON PETRIC, L'insurrection nationale armée antifasciste et antiimpérialiste d'août 1944, organisée et dirigée par le Parti Communiste Roumain. Son importance interne et internationale. La conquête de tout le pouvoir politique par la classe ouvrière alliée à la paysannerie 1923

LA VIE SCIENTIFIQUE

Le Congrès international des sciences historiques de San Francisco (*Dan Berindei*); La session scientifique „Craiova — passé, présent et avenir” (*N. Adănițoate*); La IIIe réunion de la Commission mixte roumano-soviétique d'histoire (*Gheorghe I. Ioniță*); Chronique 1931

COMPTE RENDUS

- * * * *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909*, (Documents de l'histoire du mouvement ouvrier de Roumanie, 1900—1909), Bucarest, Editions politiques, 1975, 975 p. (*Mitrea Iosa*) 1911
- IONICĂ TĂUTUL, (1795—1830), *Scrieri social-politice*, (Ecrits socio-politiques), avant-propos, étude introductive et notes de Emil Virtosu, Bucarest, Editions scientifiques, 1974, 365 p. (*Andrei Pippidi*) 1943
- GÜNTER PRINZING, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges*, Miscellanea Byzantina Monacensia 12, München, 1972, 203 p. (*Stelian Brezeanu*) 1947
- MAURICE LOMBARD, *Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*, Mouton & Co. Paris, La Haye, 1974, 291 p. (*Vlad Protopopescu*) 1950

REVUE DES REVUES

- * * * „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, no. 34, 1975, 164 p. (*Gelu Apostol*) 1957

NOTES

- Histoire de Roumanie** — *Pentru republica în România* (Pour la république en Roumanie), Bucarest, Editions politiques, 1972, 336 p. (*Mihai Opreșescu*); Dr. ANETA SPORNIC, *Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminină* (L'utilisation efficiente des ressources de travail féminin), Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 170 p. (*Venera Teodorescu*); *Deutsch-Rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler*. 1. Teil: Juni 1972 in der B R Deutschland; 2. Teil, Dezember, 1973 in der SR Rumänien, München, Eigenverlag der Südosteuropa-Gesellschaft, 1974, 150 p. (Südosteuropa-Studien, 22), (*Adolf Armbruster*); **Histoire universelle** — DENISE ARTAUD, *La reconstruction de l'Europe (1919—1929)*, Paris, Presses Universitaires de France, 1973, 96 p. (Dossiers Clio 64) (*Nicolae Dascălu*); * * * *Histoire de l'Albanie des origines à nos jours*, Paris, Editions Horvath, 1974, 372 p., Collection „Histoire des Nations Européennes” (*Gelcu Maksutovici*); MAURICE CRUBELLIER, *Histoire culturelle de la France XIXe-XXe siècle*, Paris, Armand Colin, 1974, 454 p. (*Alexandru Constantinescu*) 1961

- INDEX ALPHABETIQUE (*Gelu Apostol*) 1973

PARTINITATEA – OBIECTIVUL CENTRAL AL ACTIVITĂȚII NOASTRE DE CERCETARE, SCRIERE ȘI DIFUZARE A CUNOȘTINȚELOR DE ISTORIE

Știința istorică marxist-leninistă este înarmată — după cum prea bine se știe — cu cea mai înaintată metodologie care și-a descoperit și și-a descoperă permanent noi și noi sensuri și superiorități. Baza acestei metodologii o constituie materialismul dialectic și istoric, teoria socialismului științific, economia politică marxistă. Această bază foarte complexă și prețioasă a oferit și oferă cercetătorilor istoriei o cheie de nădejde spre cunoașterea legităților procesului istoric. De aici au decurs și decurg și succesele cu totul evidente ale științei istorice marxist-leniniste din țara noastră, marea forță de influență asupra spiritelor, care a fost și este proprie celor mai proeminente realizări istoriografice.

Este, de asemenea, bine cunoscut adevărul evident, că făurirea științei istorice marxiste românești deși nu s-a produs dintr-o dată (a fost doar un proces, care, în mod inevitabil, s-a desfășurat în timp), dezvoltarea ei a avut loc pe baza metodologiei marxist-leniniste, pe baza principiilor ei fundamentale ca spiritul partinic, istorismul, obiectivitatea științifică. Este cu totul altceva faptul că imensele posibilități ale acestei metodologii, din diferite motive, nu s-au realizat întotdeauna cu suficientă eficiență în creația anumitor cercetători, că dezvoltarea și îmbogățirea metodei cunoașterii istorice s-a produs inegal, în diferite perioade.

Se cuvine a fi subliniat, de asemenea, adevărul conform căruia unele probleme ale metodologiei științei istorice marxiste au fost abordate și rezolvate la noi, într-un anumit mod, și înainte de 23 August 1944, ceea ce a fost spre binele istoriografiei noastre noi, care nu a pornit de pe un loc gol.

Marxism-leninismul, precum se știe, n-a tolerat și nu tolerează stagnarea, rutina, dogmatismul. Spiritul său creator a impulsionat și impulsionează permanent noi căutări, ridicarea și rezolvarea unor probleme noi, îmbogățirea teoriei revoluționare. Mai ales în zilele noastre în care practica socială și revoluționară a devenit deosebit de dinamică și greu de cuprins în gândire și în expresii teoretice imediate, necesitatea unor cercetări consistente în domeniul istoriei este cu atât mai mare. Prin asemenea cercetări consistente se explică, de altfel, temeinicia salturilor calitative și cantitative pe care le-am înregistrat în ultimul timp pe plan istoriografic ¹.

---

¹ N-am vrea decît să folosim prilejul pentru a sublinia că volumul de bibliografie istorică românească dedicat Congresului Internațional de istorie desfășurat în vara acestui an la San Francisco impresionează pe oricine atât prin numărul lucrărilor de istorie publicate din anul 1969 încoace, dar mai ales prin calitatea contribuțiilor aduse la mai buna cunoaștere a întregii noastre istorii.

În acest context principiul partinității istoriei — principiu la care am ținut, ținem și vom ține atât de mult — și-a jucat și își joacă pe deplin rolul de dinamizator al activității istoriografice și de difuzare a cunoștințelor de istorie. Alegînd calea sigură a partinității istoriei, noi am opus și opunem abordării pragmatice, utilitariste, conjuncturiste a istoriei nu o falsă neutralitate sau o indiferență ipocrită, ci interesul sporit pentru cunoașterea adevărului științific și pentru servirea progresului, sarcină unitară, care constituie esența și sensul formei istorice a cunoașterii de sine a omenirii; extragerea experienței și învățarea din lecțiile trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat de noi, lecții extrem de convingătoare în zbulumata istorie a poporului român.

Avem în vedere, desigur, o abordare judicioasă de pe poziții de clasă a analizei și aprecierii evenimentelor istorice la care ne-a îndemnat și ne îndeamnă constant partidul nostru.

Mai ales în istorica etapă deschisă în urmă cu un deceniu de cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român — cea mai complexă, mai fertilă și mai bogată în realizări de tot felul din întreaga noastră evoluție bimilenară — grație strălucitoarei activități teoretice și practice desfășurată de partid, spiritului marxist-leninist creator în care cel mai iubit fiu al poporului român, Secretarul general al partidului nostru, Președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ne-a îndrumat pașii pe tărîm istoriografic, am reușit să înregistrăm nenumărați și temerari pași înainte. Ca să ne referim doar la câteva exemple, poate și cele mai semnificative, am aminti indicațiile metodologice de cercetare și scriere a istoriei ce ne-au fost date de tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerile făcute la a 80-a aniversare a făturii partidului politic al clasei noastre muncitoare², la a 45-a aniversare a creerii Partidului Comunist Român³, ca și la recenta aniversare a 25 de ani de la înființarea Academiei „Ștefan Gheorghiu”⁴.

În același cadru al orientărilor principiale ale marxism-leninismului creator înscrisă totodată întreaga demonstrație magistrală *despre istorie și pentru istorie* cuprinsă în *Programul Partidului Comunist Român de făturire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, program adoptat de cel de-al XI-lea Congres al partidului.

Se află în cuprinsul tuturor acestor documente și al altora asemenea lor, o chemare plenară la cercetarea, scrierea și difuzarea cunoștințelor de istorie în concordanță cu cerințele majore ale partidului, ale obiectivității științifice, ale respectării adevărului istoric.

Și toate acestea corespund pe deplin cerințelor formulate de clasicii marxism-leninismului la adresa istoriei, cerințe pe care V. I. Lenin le sintetiza în dorința lui nestrămutată ca abordarea marxistă a fenomenelor

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1974, p. 253—303.

³ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1966.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea consacrată aniversării Academiei „Ștefan Gheorghiu”*, București, Edit. politică, 1975.

sociale să implice în sine, în mod obiectiv, spiritul partinic „care ne obligă ca la aprecierea unui eveniment să ne situăm în mod deschis și fățiș pe punctul de vedere al unui anumit grup social”⁵.

V. I. Lenin s-a ocupat cu multă insistență, după cum se știe, de abordarea principiului partinității în domeniul științelor sociale în general. „Nici un om viu — scria el — nu poate să nu se situeze de partea unei clase sau alteia (dacă a înțeles relațiile dintre ele), nu poate să nu se bucure de succesele clasei respective, nu poate să nu se întristeze de eșecurile ei, nu poate să nu fie revoltat împotriva celor care sînt ostili acestei clase, împotriva celor care împiedică dezvoltarea ei, prin răspîndirea unor concepții înapoiate”⁶. Iată pentru ce — am zice noi — poziția de clasă a istoricului și a celor care activează în domeniul științelor sociale, în general, este *nu numai necesară dar și hotărîtoare*. Negarea partinității duce în mod inevitabil la izolarea științei de viață.

Respectarea principiului partinității în istoriografia noastră a determinat și determină ca, pe plan metodologic, spre deosebire de trecutul în unele cazuri nu prea îndepărtat, astăzi cercetarea și predarea istoriei patriei să reușească să trateze de pe coordonatele obiectivității științifice marxist-leniniste raporturile fundamentale: obiectiv-subiectiv, spontan-conștient, general-particular, național-internațional, patriotism-internaționalism. În acest fel, explicația logică a proceselor și fenomenelor specifice trecutului patriei noastre apare ca o rezultată firească a unui efort continuu al poporului, al maselor — adevăratele făuritoare ale istoriei de pe aceste meleaguri, ca și de pretutindeni în lume.

Departee de a deveni absolutizanți în aprecieri, am dori să ne referim în cele ce urmează și la unele aspecte asupra cărora va trebui să mai medităm și să acționăm. Se știe, de pildă, că în anii socialismului și mai ales în ultimul deceniu s-a desfășurat o acțiune binevenită de reconsiderare a valorii unor evenimente și a contribuției unor personalități din trecut, inclusiv a unor legate prin multiple fire de cercurile înstărite ale societății. Pe acest tărîm al cercetării s-au obținut și o serie de rezultate pozitive, alături de care, în mod cu totul oportun, s-au semnalat adeseori, în spirit critic, și unele scăderi, unele greșeli datorate superficialității — poate și stîngăciei — unora din analizele întreprinse.

După cum este cunoscut partinitatea istoricilor marxiști, atașamentul lor la cauza clasei muncitoare nu înseamnă nicidecum o atitudine nihilistă față de valorile trecutului, chiar față de acelea care au aparținut claselor exploatare. Cercetătorii științifici marxiști au însă datoria să țină seama de faptele și datele particulare, concrete, folosindu-le în mod critic. În legătură cu acest aspect foarte important al problemei, orientările clare primite în repetate rînduri din partea partidului nostru ne-au deschis și ne deschid un larg orizont de acțiune.

În această ordine de idei, s-ar cuveni să semnalăm faptul că, citind și recitind multe din cărțile și materialele de istorie, ce apar tot mai abundent în ultimii ani, încerci sentimentul că, dacă sub raportul cercetării concrete, factologice, s-au făcut pînă acum pași uriași înainte, rămîne încă mult loc pentru dezvoltarea teoriei istoriei. Ai pealocuri impresia

⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1, Edit. P.M.R., 1950, p. 402, 403.

⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., 1955 p. 498—499.

chiar că se supraestimează unele fapte istorice — unele ce-i drept, importante, altele mai puțin importante — în detrimentul generalizării teoretice, în detrimentul înfățișării ideilor în virtutea cărora s-a asigurat progresul istoric.

Documentele partidului nostru au asigurat de-a lungul anilor la modul principal o bună orientare metodologică a cercetării istoricilor marxiști din țara noastră și rezultatele n-au întârziat să se arate. Tocmai de aceea, astăzi este de neimaginat că poate exista un istoric marxist care ar nega sau ar putea să nege necesitatea cercetării profunde frontale a problemelor de metodologie a științei istorice și tocmai de aceea credem că metodologiei cercetării ar trebui să-i acorde istoricii înșiși atenție în plus. Nu trebuie să insistăm prea mult asupra faptului că numai stăpînind bine această metodologie — cheia de nădejde spre cunoașterea proceselor istorice —, rezultatul oricărei cercetări va fi de factură superioară, la nivelul marilor realizări obținute de poporul nostru — astăzi și miine — pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării spre comunism. „Interpretarea științifică obiectivă a evenimentelor social-politice în toată complexitatea lor — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — poate fi făcută numai în lumina materialismului dialectic și istoric, cea mai înaltă concepție despre lume și viață. Pe această bază putem aprecia în mod just drumul lung și greu străbătut de forțele revoluționare și progresiste ale poporului, evoluția clasei muncitoare de la naștere și pînă la transformarea ei în clasa conducătoare a societății, în principala forță socială a națiunii socialiste, glorioasa istorie a Partidului Comunist Român”⁷.

Cerințele tot mai mari ale vremurilor pe care le trăim, apariția unor probleme noi, practica socială și revoluționară contemporană extrem de dinamică și greu de cuprins în gîndire impun istoricului, cadrului didactic, propagandistului în general, sarcini multiple și pline de răspundere. Față de magistrarele indicații metodologice date istoricilor în repetate rînduri de către conducerea partidului, de către tovarășul Nicolae Ceaușescu personal, nu s-a răspuns pînă în prezent — după cum s-a subliniat adeseori în publicistica de specialitate — în măsură mulțumitoare atît pe linia dezvoltării acestei metodologii cît și pe aceea a așezării ei pe terenul practicii în interesul rezolvării eficiente a problemelor celor mai stringente ale cercetării dictate de contemporaneitate, promovate cu stăruință, de partid.

Într-un asemenea cadru am dori să subliniem, că, în mod firesc, un rol important în ridicarea pe o treaptă mai înaltă a cercetării științifice a istoriei, ca de altfel a oricărui domeniu al științelor, ar trebui să-i revină și criticii de specialitate care e datoare să stimuleze efectiv creația istorică. În repetate rînduri, în diferite publicații, îndecesebi în presă, s-au făcut auzite glasuri care au arătat că stabilirea unui climat științific și onest în cercetarea științifică a istoriei cere o mult mai pronunțată atitudine critică față de lucrările care apar, renunțarea la aerul festivist și la formulele incantatorii rostite invariabil la fiecare

⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 336.

apariție editorială : este necesar în fiecare caz în parte, un climat de lucru nu numai de sărbătoare, de multe ori nejustificată. Din păcate, se publică, adesea apologii ale unor lucrări fără îndoială meritorii, dar oricum, departe de culmile absolute pe care le situează recenziții. Și, de ce să nu o spunem, critica în revistele noastre de istorie se întâlnește destul de rar, de cele mai multe ori se face formal. Ar putea fi pilduitoare în acest sens modalitățile prin care, în anii ilegalității partidului, publicațiile comuniste sau cele influențate de partid — ne-am gândi mai întâi la toate la „Scinteia”, „Lupta de clasă”, „Era nouă”, „Cuvîntul liber”, „Reporter” etc. — găseau de fiecare dată unghiuri potrivite pentru a analiza critic fie publicații întregi, fie scrieri ce se abăteau de la principiile obiectivității științifice.

Congresul al XI-lea al partidului încă și încă odată a cerut criticii să joace un rol și mai activ, militant în promovarea unui spirit cu adevărat revoluționar, care să oglindească specificul istoric și tradițiile poporului nostru, uriașa operă socială pe care o înfăptuiește în prezent, ținînd totodată seama de ceea ce este nou în cunoașterea umană pe plan universal, de năzuințele de viitor ale omenirii ⁸. Avem deci nevoie de o critică militantă, comunistă și nu de una de „mușamalizare” — după cum se pronunța magistrul Raport la Congres, — nu avem nevoie în nici un caz de prezentarea în culori trandafirii a aspectelor negative din istoriografie care nu servesc ci, dimpotrivă, dăunează ⁹.

În acest context am dori să subliniem că istoricii noștri ar trebui să dezvăluie mai activ eșafodajul unor teze, concepții și idei întîlnite în lucrările de istorie provenite din școli și de la autori situați pe poziții nemarxiste. Se știe că, în ultima vreme, istoria constituie peste hotare terenul pentru promovarea unor falsificări, adesea grosolane, falsificări ce se fac prin specularea interesului mereu crescînd al cititorilor pentru genul istoric. Răspunsuri argumentate ar trebui, de asemenea, formulate în mai mare măsură și în legătură cu prezentarea deformată a unor probleme ale istoriei noastre naționale în creația chiar a unor istorici și cercetători marxști, insuficient documentați și informați asupra istoriei noastre.

Firește, răspunsul cel mai bun ce se poate da unor asemenea teze și concepții greșite îl constituie publicarea de către istoricii români a unor monografii și sinteze istorice în primul rînd pe problemele care formează obiectul unor asemenea comentarii eronate sau insidioase prezente în istoriografia din alte țări. Acest lucru s-a făcut și se face — fără îndoială — din ce în ce mai sistematic și mai bine. Dar cu aceasta nu putem spune că s-a făcut totul. Tezelor greșite sau injurioase trebuie să li se dea răspunsuri argumentate, de pe pozițiile obiectivității, oferite de caracterul științific al învățaturii marxist-leniniste. Într-un articol editorial publicat în nr. 6/1975, revista noastră s-a pronunțat deschis asupra sarcinilor ce ne revin pe acest tărîm.

Principiul partinității cere istoricilor o legătură continuă și strînsă cu viața, cu problemele arzătoare ale construirii societății socialiste multi-

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1974, p. 95—96.

⁹ Idem.

lateral dezvoltate și ale înaintării noastre spre comunism, cu problemele majore ale contemporaneității. Concepută ca o știință vie, în permanentă legătură cu viața, istoria are o deosebită însemnătate în educația politică a maselor și mai ales a tinerei generații. Din acest punct de vedere istoricii marxști — acționind cu fermitate în spiritul principiului partinității — trebuie să corespundă cerinței lui V. I. Lenin care spunea că nu e destul să studiezi trecutul propriului tău popor și trecutul omenirii, ci trebuie să participi în mod activ la transformarea revoluționară a societății.

Fără îndoială, în etapa în care ne aflăm, este extrem de important să continuăm susținut elaborarea aprofundată și creatoare a multor probleme importante și actuale ale științei istorice. Viața pune în permanență probleme noi și ridică în fața istoricilor exigențe noi. A sesiza la timp aceste noi fenomene și a ști să le aprofundăm, să înțelegem raportul dintre legile generale ale dezvoltării istorice și manifestările lor concrete — iată acea sarcină importantă care ajută pe istoricii marxști să își desfășoare cu succes activitatea în spiritul înaltului principiu al partinității comuniste.

Din problematica extrem de complexă cuprinsă în Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la cel de al XI-lea Congres ne-a reținut atenția în mod deosebit importanța conferită activității ideologice în general și am putea spune *cercetării istorice în special*. „Trebuie, să lichidăm cu desăvârșire — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — mentalitatea anarhică, mic-burgheză, că problemele istoriei, ale diferitelor științe sociale sînt doar probleme de strictă specialitate. Acestea sînt probleme ale teoriei și ideologiei comuniste, și de ele nu se pot ocupa decît acei care își însușesc și aplică ideologia și concepția comunistă despre lume”.¹⁰

Acestea nu sînt niște probleme care să țină — deci — numai de asigurarea fondului corespunzător de cadre care să lucreze în cercetarea istorică și în predarea istoriei; în lumina acestor sublinieri, întrevădem necesitatea adoptării unor măsuri de pregătire continuă politico-ideologică a lucrătorilor de pe acest front și, de ce să nu o spunem, se cuvine să gîndim mai bine și planurile de cercetare științifică, planurile de învățămînt și programele analitice ale cursurilor, lecțiilor, seminariilor, excluzînd din ele orice concesiile ce se mai fac în dauna abordării frontale și partinice a problemelor majore ale istoriei.

Din acest punct de vedere, cu experiența pe care o avem, cu receptivitatea de care dăm dovadă, am ajuns să ne cunoaștem bine și realizările și insuficiențele, să ne cunoaștem cu exactitate petele albe în cîmpul istoriografic. Trebuie doar să acționăm !

Documentele Congresului al XI-lea ne-au deschis și mai larg orizontul gîndirii noastre istorice. Trebuie să acționăm imediat și eficient. Este marea datorie a istoricului în fața poporului și dacă se poate permite expresia — în fața istoriei.

Recapitulînd cele spuse mai sus și comparînd ceea ce s-a realizat pînă acum în țara noastră pe plan istoriografic cu cerințele care — atît

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1974, p. 91.

de sistematic — ne-au fost puse în față de conducerea de partid și de stat, este cazul ca, în lumina istoricelor documente ale Congresului al XI-lea al partidului, a repetatelor indicații și aprecieri date în expunerile secretarului general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, să recunoaștem mai întâi necesitatea unei participări mai active și mai hotărâte a științei istorice la elaborarea problemelor fundamentale pentru prezent și viitor, ale construcției noastre socialiste și comuniste. Acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât, pornind de la concepția istorică a lui Marx, Engels și Lenin, care constituie un sistem de vederi principiale teoretice ale istoriei — un sistem care a exprimat în mod strălucit legătura istoriei cu contemporaneitatea — avînd tot timpul în atenție experiența propriei noastre istorii, Partidul Comunist Român a desfășurat și desfășoară o bogată activitate de generalizare a experienței istoriei, de îmbogățire neconținută a metodologiei cercetării scrierii și difuzării acesteia pentru a corespunde cât mai deplin sensurilor majore ale zilelor de azi și de mâine. „A fi cu adevărat marxist-leninist — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cadrul Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 — înseamnă a fi un explorator îndrăzneț și experimentat al drumului nou pe care îl deschide omenirii socialismul și comunismul, un cutezător vizionar al zilei de mâine pornind de la realitățile și cerințele arzătoare ale zilei de azi, precum și de la concluziile, generalizate pe plan teoretic, ale experienței de ieri și de azi”¹¹.

Aprecierea contemporaneității și a tendințelor dezvoltării ei în conformitate cu evoluția procesului revoluționar neîntrerupt au preocupat și trebuie să preocupe în continuare pretutindeni în lume pe oricare istoric marxist, pe oricare istoric angajat pe frontul larg al luptei pentru progres, democrație, pace, pentru socialism și comunism.

Iată ce ne trebuie de fapt să realizăm prin istorie, cum de altfel și prin celelalte științe sociale. O impune mai întâi de toate rolul important și mereu crescînd al științelor sociale în actuala etapă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Este ceea ce ne putem propune, în prim plan, pentru ca prin istorie — să slujim mai mult și mai bine interesele patriei și partidului, ale întregului popor.

---

¹¹ *Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971*, București, Ed. politică, 1971, p. 36—37.

ROLUL FORTELOR POLITICE INTERNE DIN ROMÂNIA ÎN RESTABILIREA INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII ÎN PREAJMA INSURECȚIEI NAȚIONALE ANTIFASCISTE ȘI ANTIIMPERIALISTE DIN AUGUST 1944

DE

TRAIAN UDREA

Obiect al politicii imperialiste de reîmpărțire a lumii și de dominație mondială promovată de Germania nazistă și de aliații săi, țara noastră a fost supusă în vara anului 1940 unei oribile mutilări teritoriale în contextul unei conjuncturi internaționale ce se contura primejdioasă pentru însăși ființa națională a poporului român, cu consecințe nefaste asupra suveranității și independenței României.

În urma dictatului fascist de la Viena, sub presiunea forțelor agresive revanșiste, patronate sau asociate puterilor Axei, generalul I. Antonescu și mișcarea legionară reușesc să preia puterea și să instaureze regimul de dictatură fascistă, deschid calea pătrunderii trupelor hitleriste de ocupație și pun teritoriul, bogățiile și potențialul uman al țării noastre la dispoziția Germaniei naziste. Angajarea, apoi, în războiul hitlerist dincolo de orice limite, aservirea economică și politico-diplomatică a țării intereselor puterilor Axei, prezența permanentă a trupelor de ocupație hitleristă transformaseră suveranitatea și independența națională a României în simple ficțiuni. În anii 1941—1944, situația internațională a României, datorită evoluției raportului de forțe pe plan extern precum și politicii antinaționale a dictaturii fascisto-antonesciene, s-a înrăutățit progresiv.

Încă din 1941, viitorul României ca stat independent și suveran părea grav compromis. „Războiul, marile distrugerii care au avut loc în acea perioadă, jefuirea bogățiilor țării de către hitlerism a dus România în pragul unei adevărate catastrofe naționale”¹.

În ciuda memorandelor și luărilor de poziții românești, conducătorii naziști nu au făcut un secret din intenția lor de a da „după victorie” o nouă organizare „unitară”, sub conducerea germană, întregului spațiu dunăreano-balcanic. Ion Antonescu și acoliții săi au împins și menținut,

---

¹ *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25—28 noiembrie 1974*, București, Edit. Politică, 1975, p. 631—632 (*Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, paragraful „Lupta Partidului Comunist Român împotriva războiului antisovietic, pentru ieșirea României din război și alăturarea ei coaliției antifasciste”).

așadar, România în războiul hitlerist, fără a fi primit nici o asigurare sau măcar promisiune formală că România va fi beneficiara reală a unor „reparații” teritoriale în cazul victoriei în război a puterilor Axei.

Pe de altă parte, conform consensului realizat de conducătorii coaliției antihitleriste, singura soluție ce s-a oferit României a fost capitularea necondiționată², iar în cazul participării la războiul hitlerist pînă la capăt ea urma să împărtășească aceeași soartă cu cea a Germaniei naziste. Nerenunțînd formal la principiul capitulării necondiționate (care aplicat stricto sensu însemna ca toate problemele privind granițele, statutul administrativ-politic postbelic, însăși existența țării ca entitate suverană și independentă să fie decise la conferința de pace de către reprezentanții coaliției statelor învingătoare) principalii conducători ai coaliției antihitleriste, din dorința de a grăbi înfringerea militară a Germaniei hitleriste, s-au arătat interesați după capitularea Italiei să accepte, în schimbul ieșirii din alianța cu Germania a României, Finlandei și Ungariei, ideea negocierii și încheierii unor armistiții fie cu guvernul, fie cu opoziția antifascistă din aceste țări (cea de a doua alternativă în cazul cînd opoziția se dovedea capabilă să asigure succesul operației de scoatere a țărilor respective din războiul hitlerist).

În afara acestor soluții „exterioare”, care ar fi lăsat problema restabilirii parțiale sau totale a suveranității și independenței naționale a țării noastre la discreția învingătorilor, a existat însă și o altă soluție, unica soluție convenabilă intereselor naționale: soluția participării poporului român însuși la propria sa eliberare, soluția nu numai a scoaterii României din războiul hitlerist, dar și a întoarcerii armelor și participării României pînă la capăt, în ultima fază a războiului, alături și în cadrul coaliției de forțe antihitleriste (ceea ce conferea țării noastre, indiferent de litera tratatelor, o cobeligeranță de fapt), soluția instaurării de către înseși forțele antifasciste române a unui regim politic democratic, a unui guvern politic reprezentativ care să-și poată exercita și afirma cît mai plenar cu putință controlul și suveranitatea asupra întregului teritoriu al țării noastre.

Înfăptuirea acestor obiective național antifasciste avea să-și găsească împlinirea în urma pregătirii și victoriei insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste din august 1944, rod al efortului suprem al unei largi coaliții de forțe antifasciste interne de a mobiliza întregul popor român la propria eliberare de sub dominația fascistă.

---

² De unde, în zilele dictatului de la Viena, guvernul britanic, de pildă, luase atitudine contra acestei sentințe arbitrare și declarase că nu va recunoaște nici o modificare teritorială făcută sub imperiul forței și, urmînd această linie, încurajase crearea în Anglia în toamna anului 1940 a unei reprezentanțe semificioase a „românilor liberi” sub egida fostului ambasador român la Londra V. V. Tilea, iar pe diferite căi încurajase inițierea unor acțiuni propagandistice antihitleriste pe teritoriul României (vezi activitatea asociației „Ardealul”), începînd cu vara anului 1941, guvernul britanic, ca de altfel și celelalte mari puteri ale coaliției antihitleriste nu-și vor da acordul pentru constituirea în emigrație a unui comitet reprezentativ român de felul guvernelor în emigrație cehoslovac, polonez, iugoslav, grec etc.

De la bun început, alianța cu puterile Axei, care contribuiseră decisiv la prăbușirea granițelor de stat ale României în vara anului 1940, iar apoi participarea la războiul antisovietic alături de autorii și beneficiarii dictatului de la Viena au fost privite de cercuri largi ale opiniei publice românești ca nefirești și odioase.

Ideea scoaterii României din războiul antisovietic și a alăturării sale la coaliția antihitleristă în condiții cât mai avantajoase pentru interesele țării a preocupat în permanență opinia publică precum și pe fruntașii principalelor forțe, partide și grupări politice încă din vara anului 1941.

Au existat însă, mai ales în perioada anilor 1941—1943, diferențe sensibile ce s-au dovedit practic ireconciliabile, în rîndul forțelor antifasciste din România atît privind aprecierea situației internaționale a României în anii războiului antisovietic, cît mai ales asupra căilor prin care România urma să fie scoasă din alianța cu Germania hitleristă și alăturată coaliției statelor antihitleriste.

P.C.R. a apreciat din primul moment războiul antisovietic în care fusese tîrîtă România ca un război nedrept, de agresiune, contrar intereselor naționale ale poporului român. Pornind de la aprecierea că forțelor patriotice antifasciste din România reunite într-o largă coaliție de luptă urma să le revină un rol hotărîtor în eliberarea țării de sub dominația fascistă și prin aceasta în restabilirea independenței și suveranității naționale a României grav știrbite în urma instaurării dictaturii fascisto-antonesciene și a prezenței trupelor hitleriste de ocupație, P.C.R. a lansat la începutul lunii septembrie 1941 o platformă de luptă antifascistă, la care a chemat să adere toate partidele și organizațiile nefasciste și pe toți patrioții, cu scopul făuririi unui unic front național antifascist.

Obiectivele principale ale platformei de luptă antifascistă propusă de P.C.R. erau :

— încetarea războiului contra Uniunii Sovietice și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și a aliaților săi ;

— răsturnarea dictaturii fascisto-antonesciene și formarea unui guvern antifascist ;

— eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă ;

— dezvoltarea democratică a României postbelice pe calea lichidării sub toate aspectele a urmărilor fascismului în România.

Meritul istoric al Partidului Comunist Român este că a sesizat și a știut să se folosească cu iscusință de contradicțiile (tot mai accentuate pe măsura înfrîngerilor de pe front, a jafului hitlerist și al nemulțumirii generale contra fascismului) dintre : palat și I. Antonescu, Ion Antonescu și fruntași ai partidelor național țărănesc și liberal ; dintre I. Antonescu și comandanții unor mari unități militare ; dintre cercurile de afaceri românești și cele hitleriste, în folosul luptei de eliberare națională de sub dominația fascismului, pentru a coaliza treptat toate forțele nefasciste antinaziste în jurul realizării platformei de luptă antifascistă a partidului. În 1942, în jurul platformei sale antifasciste din septembrie 1941, P.C.R. izbutește să grupeze mai întîi o serie de militanți și simpatizanți

cu vederi democratice de stînga în cadrul Uniunii Patriotice. În vara anului 1943, pe baze lărgite, se constituie Frontul Patriotic Antifascist la care în afara P.C.R. și a Uniunii Patriotice, deja creată, aderă Frontul Plugarilor de sub președinția dr. Petru Groza, Madosz-ul, gruparea social-tărănistă condusă de M. Ralea precum și o serie de militanți social-democrați. În vederea realizării unui front larg patriotic antihitlerist și antiantonescian care urma, prin însăși existența lui, să creeze cele mai optime condiții pentru înfăptuirea răsturnării prin forță a guvernului antonescian, pentru eliberarea țării, ieșirea din războiul antisovietic și alăturarea României la coaliția antihitleristă, P.C.R. a luat contact și a purtat discuții încă din toamna anului 1943 cu palatul și cu gruparea liberală tătăresciană, iar începînd din februarie 1944 și cu fruntași ai P.N.Ț. Maniu și P.N.L. Brătianu ³. În același scop, reprezentanți ai P.C.R. au stabilit contacte strînse și au colaborat în deaproape, în cursul primăverii și verii anului 1944, cu o serie de ofițeri patrioți pentru pregătirea militară a acțiunii de răsturnare prin forță a dictaturii fascisto-antonesciene.

Supunînd unei analize atente evoluția situației internaționale și interne, încă din vara anului 1943, cadre de bază ale P.C.R. au ajuns la convingerea că, în condițiile prezenței trupelor hitleriste în țară și a existenței regimului de dictatură militaro-fascistă, realizarea obiectivelor antifasciste era posibilă numai pe calea luptei armate pentru doborîrea dictaturii antonesciene și alungarea ocupanților hitleriști, deci o cale revoluționară cu caracter net antifascist în care un rol important, hotărîtor, urmau să-l joace forțele interne antifasciste. Situîndu-se pe această poziție, P.C.R., inițial, a luat o atitudine potrivnică misiunii Știrbei, apreciînd-o ca pe o încercare de soluționare a situației internaționale dezastruoase în care se găsea România la începutul anului 1944, exclusiv sau în măsură hotărîtoare cu ajutorul unor factori externi ⁴. Fără a renunța la poziția sa de principii asupra rolului hotărîtor al factorilor interni și implicit la soluția revoluționară (insurecția) în rezolvarea obiectivelor generale antifasciste, noua conducere a P.C.R. și-a dat (după ce devin cunoscute propunerile U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie de armistițiu oferite României în aprilie 1944) avizul pentru continuarea misiunii lui Știrbei la Cairo ^{4bis}, ca emisar al întregii opoziții antifasciste din România. La rîndul lor, conducerea Partidului Național Tărănesc Maniu și a Partidului Național Liberal Brătianu au acceptat principial, în vara anului 1944 (la două zile după marea debarcare aliată din Franța), să se treacă la pregătirea unei insurecții antifasciste.

Acordul P.C.R. pentru ducerea, în paralel cu pregătirea acțiunii de răsturnare prin forță a dictaturii antonesciene, a unor tratative diplomatice a fost doar un acord de principii, formal, reprezentanții P.C.R.,

³ Propuneri de reunire a tuturor forțelor democratice într-un larg și unic front de luptă antifascistă au fost făcute de P. C.R. principalelor partide politice burgheze încă în zilele dramatice din septembrie 1940, iar apoi în repetele rînduri P.C.R. a lansat chemări pentru organizarea unei ample mișcări de rezistență antihitleristă și antiantonesciană pe plan național; aceste propuneri au fost respinse; la începutul anului 1944 fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. înclină, în sfîrșit, să poarte discuții pentru găsirea unor formule de colaborare antifascistă cu P.C.R.

⁴ „România liberă”, nr. 1 din 28 ianuarie 1944 și nr. 2 din 22 martie 1944.

^{4bis} *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, vol. IV. Europe 1944*, Washington, United States Government Printing Office, 1966, p. 179.

neparticipînd la nici una din negocierile desfășurate la Cairo sau Stockholm. P.C.R. nu a considerat nici un moment că negocierile diplomatice pot constitui o alternativă la insurecție, o a doua soluție, capabilă să contribuie direct și hotărîtor la smulgerea României din gravul impas în care o împinseseră cercurile reacționare din țară și străinătate. *Orice acord, orice negociere cît de perfectă de scoatere a României din războiul antisovietic nu puteau fi luate în considerație și aplicate decît după ce fascismul ar fi fost înlăturat în România.* Or, răsturnarea dictaturii fascisto-antonesciene, scoaterea României din războiul antisovietic, alungarea hitleriștilor din țară și alăturarea României la coaliția antihitleristă nu se puteau obține la masa tratativelor, dinafară, ci doar prin mobilizarea forțelor celor mai largi ale poporului român însuși la lupta înarmată pentru realizarea acestor obiective naționale antifasciste.

Negocierile de la Cairo, cu desfășurarea căroră P.C.R. s-a declarat în interesul perfectării B.N.D., de acord, puteau, în cel mai bun caz, să pregătească diplomatic și să jaloneze cadrul juridic al reglementării ulterioare a raporturilor dintre România și coaliția aliată, dar aceasta putea intra în discuție numai după ce fascismul va fi fost înlăturat în România ca urmare a planului insurecțional pregătit din inițiativa și sub controlul direct al P.C.R.

Fruntașii P.N.Ț. și P.N.L., încrezători în victoria finală a aliaților occidentali, se împotriveau, prin prisma intereselor lor de clasă, ca schimbarea guvernului țării și ruperea de Axă să se înfăptuiască pe calea luptei armate și cu participarea forțelor revoluționare interne. De aceea, ei au adoptat poziții diferite privind realizarea fiecăruia din obiectivele antifasciste în fața căreia se găsea România după intrarea în război de partea Axei.

Manifestîndu-și pe cale protestatară dezacordul față de politica proaxistă a guvernului Antonescu⁵ și față de legislația de tip fascist instituită de acesta, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. Brătianu aveau totuși în vedere chiar și în perioada cînd devenise evident că Axa pierduse războiul (care pecetluia și soarta guvernelor sateliților Germaniei hitleriste) mai degrabă *înlocuirea* guvernului Antonescu „compromis” decît răsturnarea acestuia pe cale insurecțională. Maniu a susținut, dealtfel, în diverse ocazii, inclusiv cu prilejul ultimei întrevederi cvadripartite din dimineața zilei de 23 august 1944 (vezi memoriile lui C. Agiu, participant la această întrevedere), ca pe o variantă posibilă, determinarea genera-

⁵ Astfel, răspunzînd scrisorii-memoriu pe care le-o adresase Ion Antonescu îndată după declanșarea agresiunii antisovietice, majoritatea frunțașilor P.N.Ț. și P.N.L. și-au exprimat acordul pentru intrarea României în războiul antisovietic, dar s-au declarat categoric împotriva ducerii războiului dincolo de Nistru. Începînd din vara anului 1941, în mai multe memorii, ei au susținut retragerea trupelor române de pe frontul de răsărit înăuntrul granițelor țării și pregătirea condițiilor pentru redobîndirea prin tratative sau prin război a nordului Transilvaniei. Cu privire la ieșirea României din alianța cu Germania hitleristă, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. au considerat, pînă în ultimul moment (chiar și în primele ore ale desfășurării victorioase a insurecției antifasciste), ca fiind posibile și mai convenabile unei *rupturi* violente și fără echivoc de Germania hitleristă doar: *desprinderea* din alianța cu aceasta, iar în locul *înlocuirii armelor* și declarării de război Germaniei, negocierea cu hitleriștii a unei *retrageri fără lupte* a trupelor hitleriste de pe întreg teritoriul țării, evitîndu-se astfel — socoteau ei — continuarea operațiilor militare sovieto-germane pe teritoriul României cu toate implicațiile ce decurgeau din aceasta.

lului Antonescu de a cere el armistițiul cu Națiunile Unite ⁶, urmînd ca abia după aceea dictatorul să *predea puterea* în mîinile „opozității antifasciste”, respectiv lui Iuliu Maniu care se erija în mentor al tratativelor cu aliații.

Evoluția evenimentelor militare pe fronturile din Europa, în a doua jumătate a anului 1943, care au apropiat cu fiecare lună războiul de granițe de stat ale României și mai cu seamă afirmarea tot mai puternică a năzuinței maselor populare de a se scoate România din războiul antisovietic au determinat însă diversele grupări ale „opozității” burgheze să întreprindă ceva pentru a evita ca, odată cu sfîrșitul războiului și înfrîngerea Axei, pasivitatea lor față de fascism să nu ducă la compromiterea lor politică definitivă. Aceste grupări își dădeau seama că după război nu vor mai putea participa decisiv la viața politică a țării decît acele partide și organizații care se vor fi afirmat ca ostile fascismului. Nedorind o colaborare cu forțele revoluționare interne sau participarea sub orice formă la lupta de rezistență armată contra hitleriștilor și a lui Antonescu (pentru a nu slăbi frontul antisovietic), frunțașii P.N.Ț. și P.N.L. au căutat să-și cîștige merite antifasciste și să-și creeze astfel o platformă politică pentru viitor pe calea inițierii unor sondaje de pace la aliați, firește, în primul rînd, la aliații occidentali ⁷.

Pentru cercurile politice burgheze grupate în jurul lui Maniu și Brătianu, cercuri care exprimau starea de spirit și interesele de clasă reacționare ale majorității burgheziei românești, negocierile diplomatice se înscriseră deci ca *principala*, ba chiar, dacă ar fi fost cu puțință, ca *unica alternativă* de scoatere a României din război. Aceste cercuri sperau ca, avînd sprijinul cercurilor reacționare internaționale, să poată scoate România din războiul antisovietic, fără a trata cu U.R.S.S. și să asigure, în cazul înfrîngerii hitleriste, înlocuirea ocupației hitleriste printr-o ocupație anglo-americană, ceea ce ar fi prevenit sau diminuat — credeau ei — răspunderile materiale și morale față de U.R.S.S., dar, mai ales, ar fi permis menținerea intactă a orînduirii și ordinii de stat burgheze în România.

Punînd pe primul plan salvagardarea intereselor lor de clasă, cercurile politice din jurul lui Maniu și-au legat toate speranțele de succesul tratativelor diplomatice de scoatere a României din război, pe care se decid să le întreprindă sub impresia profundă produsă asupra lor de ieșirea Italiei din război. Alăturarea lor tardivă, în iunie 1944, la programul insurecțional de acțiune al P.C.R. a fost de aceea formală, deoarece, pînă în ultimul moment, Maniu și apropiații săi au sperat că răsturnarea prin forță a lui Antonescu, ofensiva eliberatoare a armatelor sovietice pe întreg teritoriul României, accesul forțelor revoluționare, în frunte cu

⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (*Arh. I.S.I.S.P.*), dos. 52/168 (memorii privind pregătirea insurecției), f. 16—19.

⁷ Date interesante cu privire la negocierile diplomatice de scoatere a României din războiul hitlerist se găsesc în studiul lui Ilie Ceaușescu intitulat *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forțe politice burgheze din România față de problemele militare și politice ale țării în perioada septembrie 1940 — august 1944* în *File de istorie militară a poporului român. Studii*, București, Edit. militară, 1973, vol. 1. Recent, pe baza unor materiale documentare culese din arhivele S.U.A., Sergiu Columbeanu a publicat, de asemenea, articolul *Mărturie documentare inedite privind situația internațională a României în 1942 — 1944*, în „Revista de istorie” nr. 5/1975.

P.C.R., pe primul plan al vieții politice interne vor putea fi evitate cu sprijinul cercurilor guvernante anglo-americane.

Sub aceste auspicii și interese și impulsionate de sosirea în București, în cursul lunii septembrie 1943, a unui emisar britanic de origine română (Țurcanu)⁸, Maniu va întreprinde primul pas, redactînd și trimițînd în Elveția, în octombrie, un mesaj adresat lui Beneș, prin care acesta era rugat să faciliteze un schimb de păreri cu aliații pentru discutarea eventualității scoaterii României din război. Fără a aștepta un răspuns, Maniu a ținut la curent pe generalul Antonescu cu punctele de vedere ale „opozității” burgheze, acestuia nefiindu-i străine unele din contactele sau peregrinările unor emisari trimiși sau veniți din lagărul aliaților occidentali⁹. La rîndul său, Maniu avea cunoștință¹⁰ de caracterul „special” al contactelor pe care Mihai Antonescu le întreținea încă din iulie 1941 cu reprezentanții diplomați la București ai unor state neutre (Turcia, Portugalia, Elveția etc.) ca și de sondajele de pace pe care cei doi Antonești le intensifică la începutul anului 1943 (memoriul lui M. Antonescu către Salazar și mai ales pregătirea și efectuarea vizitei din iunie 1943 a lui M. Antonescu la Roma și Vatican)¹¹. Situîndu-se pe poziții conservatoare și fixîndu-și ca obiectiv principal restaurarea în România după terminarea războiului a situației sociale, economice și politice existente înaintea instaurării dictaturii carliste, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. nu aveau interes și au căutat să evite pînă în ultima clipă folosirea unor mijloace revoluționare (ca, de pildă, insurecția) pentru realizarea obiectivelor antifasciste. Ei au sperat și au acționat consecvent pentru obținerea unui sprijin diplomatic extern decisiv din partea marilor puteri capitaliste din coaliția antihitleristă — S.U.A. și Marea Britanie — iar pe plan intern pentru scoaterea României din războiul hitlerist și pentru îndepărtarea dictaturii antonesciene prin mijloace care să nu zguduie din temelii întreg edificiul societății burgheze din România.

Punîndu-și în mod exagerat speranțele în ajutorul cercurilor imperia-
liste occidentale, conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. au desconsiderat și de

⁸ Despre misiunea lui Țurcanu vezi: Arh. M.A.E., fond E 9 (Al doilea război mondial), dos. 383 passim.

⁹ Arthur Gould Lee, *Crown against the sickle*, London, 1949, p. 59; cf. Arh. M.A.E., fond 71 Anglia, vol. 42, f. 255—258 (convorbirea Gheorghiu — Chastelaigne).

¹⁰ Gr. Niculescu-Buzești (cunoscut pentru legăturile sale strînse cu prințul Știrbei, cu Brătianu și Maniu), lucrînd în cadrul Ministerului de Externe condus de Mihail Antonescu, a fost împins cu bună știință de acesta tot mai sus în ierarhia diplomatică fiind numit din iunie 1943 șeful serviciului cifrului și conducător girant al direcției afacerilor economice și a acordurilor. De la 1 august 1944, i s-a încredințat și funcția de șef al direcției personalului. În aceste funcții, Niculescu-Buzești avea cunoștințe de toate inițiativele diplomatice oficiale, dar mai ales secrete ale guvernului Antonescu și în același timp avea posibilitatea de a face diverse servicii „opozitive”, folosind pentru aceasta chiar canalele diplomatice oficiale. Numirea în vara anului 1943 a unor diplomați de carieră, ținută deoparte în anii 1941—1942 de regimul antonescian tocmai datorită cunoscutelor lor simpatii prooccidentale, în fruntea reprezentanților României dintr-o serie de țări neutre și îndeosebi trimiterea lui Al. Cretzianu (fost colaborator și prieten al lui Gafencu și rudă apropiată a prințului Știrbei) la Ankara dovedea intenția manifestă a lui Mihai Antonescu de a „ajuta” la căutarea unei căi de ieșire din război care să evite tratative directe sau decisive cu U.R.S.S.

¹¹ Arh. M.A.E., fond 71/R; vol. 511, dos. 25, 29, 30 și 33; idem: fond Italia; dos. 74 și 75/943; cf. Ciano, comte Gallazzo: *Journal politique*, 1939—1943, Neuchatel, 1946, p. 236—237 și 240; Bova Scopa, *Colloqui con due dittatori*, Roma, 1947, p. 74; A. Cretzianu, *The Lost Opportunity*, New York, 1956, p. 91.

fapt au refuzat în mod deliberat, pînă în ajunul atingerii granițelor României de către armatele sovietice, orice colaborare cu forțele antifasciste de stînga în frunte cu P.C.R., ei neconcepînd ieșirea României din alianța cu Axa altfel decît în condițiile obținerii „protecției” diplomatice și militare anglo-americană. Pe această platformă anticomunistă și antisovietică intențiile „opozității” burgheze s-au întîlnit, dealtfel, pînă la un punct cu preocupările lui M. Antonescu care, în special după bătălia de la Stalingrad, dîndu-și seama că Germania pierduse războiul, a căutat și el cu înfrigurare o evadare din lagărul Axei, de asemenea sub umbrela protectoare anglo-americană și în numele „salvgardării Europei de bolșevism”.

„Opoziția” burgheză română în frunte cu Maniu a sperat și după încheierea în anii 1942—1943 a acordurilor de colaborare dintre U.R.S.S. și Marea Britanie că va putea obține scoaterea României din războiul hitlerist prin tratative unilaterale cu Marea Britanie și S.U.A. sau în care aceste două puteri să aibă cuvîntul hotărîtor¹². De aceea, la începutul lunii noiembrie 1943, Maniu, printr-un nou mesaj trimis guvernului britanic, solicita sprijinul unilateral al acestuia pentru scoaterea României din războiul hitlerist. În acest scop, Maniu se declara gata să trimită un delegat împuternicit care să discute cu guvernul britanic eventuala schimbare de front a României¹³.

Este posibil ca înaintea Conferinței de la Moscova din toamna anului 1943, într-o vreme în care capitularea Italiei revitalizase vremenlic speranțele aplicării variantei Churchill de debarcare în Balcani, cercurile conducătoare britanice să fi alimentat iluziile unor oameni politici filoengezi din țările dunărene și balcanice, între care și Maniu, că și după război Marea Britanie va putea să-și mențină aproape integral pozițiile și influența sa în această zonă¹⁴. Eșecul ofensivei aliate spre nordul Italiei, opoziția președintelui Roosevelt, sub influența experților săi militari, față de ideea deschiderii celui de-al doilea front în Balcani, ca și înaintarea impetuoasă a armatelor sovietice spre vest după bătăliile de la Kursk și Velikie-Luki au determinat însă guvernul britanic să ia loc la masa tratativelor de la Moscova, în cursul cărora partea britanică a recunoscut interesele speciale ale U.R.S.S. de a preîntîmpina cu orice preț o revenire la putere în țările balcanice și dunărene vecine cu ea, a unor regimuri cu orientarea antisovietică.

În această lumină, mesajul adresat de Maniu guvernului britanic a constituit un prim prilej pentru partea britanică de a-și dovedi loialitatea în angajamentele luate față de U.R.S.S. Mesajul lui Maniu a fost adus de îndată la cunoștință partenerilor sovietici (15 noiembrie) și nord-american (21 noiembrie). În informarea pe care Mc. Kerr, ambasadorul bri-

¹² Maxime Mourine, *Le drame des états satellites de l'Axe, de 1939 à 1945, Redition sans conditions*, Paris, 1957, p. 121—141.

¹³ *Foreign relations of the United States. Diplomatic papers 1944*, Washington, Government Printing office, 1966 (în continuare *U.S.A. Dipl. papers*), vol. IV, Europa, p. 134 (Harriman către Dep. de Stat, Moscova, 11 ianuarie 1944).

¹⁴ *Arh. M.A.E.*, fond 71/Turcia, vol. 12/1943—1944, passim.

tanic la Moscova, o făcea guvernului sovietic, el ținea să precizeze că „acest mesaj al lui Maniu a fost primit înainte ca el (Maniu — n.n.) să fi fost informat că guvernul britanic nu va lua în considerare nici o propunere din partea României, în afară de cazul când aceasta ar fi făcută de asemenea Statelor Unite și Uniunii Sovietice și în forma unei propuneri pentru semnarea unei capitulări necondiționate față de cei trei aliați¹⁵. La 18 noiembrie 1943, Molotov informa pe Kerr că guvernul sovietic împărtășea punctul de vedere al guvernului britanic asupra capitulării necondiționate și era de acord ca răspunsul ce urma să fie transmis lui Maniu să fie redactat în acest spirit. După consultări cu reprezentanții guvernului sovietic și al Departamentului de stat american, guvernul britanic a transmis răspunsul său lui Maniu, informându-l că emisarul pe care acesta se pregătea să-l trimită¹⁶ de urgență la Cairo (cum propusese Maniu) va fi primit acolo numai cu „condiția ca singura lui misiune să fie de a discuta detaliile operative privind răsturnarea regimului actual din România și înlocuirea sa printr-un guvern pregătit pentru a oferi capitularea celor trei principali aliați¹⁷.

Paralel cu acest răspuns colectiv transmis de guvernul englez lui Maniu, guvernele celor trei mari puteri s-au arătat totuși vădit interesate să grăbească izolarea și înfringerea Germaniei hitleriste prin scoaterea din război a sateliților acesteia (România, Ungaria, Bulgaria) și izgonirea hitleriștilor din Balcani. La Conferința de la Teheran a fost discutată la nivel înalt sub diferite aspecte posibilitatea începerii într-un viitor apropiat a unor operații militare în Balcani, fie pe calea antrenării în război a Turciei, fie prin scoaterea din luptă a Bulgariei, României sau Ungariei. Principalul susținător al deschiderii acestui front era Churchill, care a făcut această propunere de la prima întâlnire din 28 noiembrie 1943. Insistând asupra exercitării unor puternice presiuni pe lângă guvernul turc pentru a-l determina să intre în război, Churchill arăta că aceasta ar avea „neîndoielnic un efect asupra României, din partea căreia s-au și primit tatonări de pace, precum și asupra Ungariei, și ar putea prea bine să pornească o alunecare a statelor satelite”¹⁸. Stalin a replicat că „Balcanii se găsesc departe de inima Germaniei și deși operațiile cu participarea Turciei ar fi acolo (în Balcani — n.n.) de folos, totuși cel mai bun lucru rămîne acțiunea în nordul Franței”¹⁹.

Cu prilejul ultimei întâlniri tripartite de la Teheran, Churchill și Eden au luat ideea marilor avantaje pe care le putea aduce deschiderea unor operații militare în Balcani la începutul anului 1944 (dispersarea forțelor hitleriste ușurând atât ofensiva sovietică dinspre est, cât și debarcarea pe coasta Atlanticului). În ce privește tatonările de pace ale

¹⁵ U.S.A. *Dipl. papers*, IV, p. 134.

¹⁶ Inițial, cu asentimentul tacit al lui Mihail Antonescu, plecarea prințului B. Știrbei fusese prevăzută pentru luna noiembrie 1943, dar ea s-a efectuat din diferite motive cu aproape trei luni mai târziu.

¹⁷ U.S.A. *Diplomatic papers*, IV, p. 133.

¹⁸ U.S.A. *Diplomatic papers*, 1943, The conference Cairo-Teheran, p. 492.

¹⁹ *Ibidem*, p. 490.

României²⁰, Churchill a subliniat din nou „marile avantaje ce ar putea fi obținute prin ieșirea României din război (concomitent cu intrarea în război a Turciei în jurul datei de 15 februarie 1944 — n.n.). Dacă noi am putea obține un reazem în Balcani, acestea ar constitui o extraordinară ușurare a dificultăților noastre. Următoarea conferință s-ar putea ține la Budapesta. Toate acestea ar ajuta operația Overlord”²¹.

Dacă cercurile oficiale anglo-americane (dezamăgite de refuzul Turciei de a declara război Germaniei și de indecizia cercurilor opoziționiste din țările satelite Germaniei de a trece în sfârșit la acțiune) vor renunța momentan în primele luni ale anului 1944 la ideea posibilității unei întoarceri de front spectaculoase în Balcani și își vor concentra tot mai mult atenția asupra pregătirii operațiunii Overlord, guvernul și comandamentul militar sovietic aveau, în schimb, un interes deosebit de a încerca încă din iarna anului 1943—1944 zdrobirea flancului sudic al armatelor fasciste și curățirea cât mai grabnică de trupele hitleriste a spațiului dunăreano-balcanic. Pătrunderea rapidă a armatelor sovietice spre sudul și centrul Europei ar fi grăbit înfrângerea Germaniei hitleriste. Cheia acestei cerințe strategice sta în scoaterea imediată a României din război și în izgonirea trupelor hitleriste de pe teritoriul României. Ieșirea României din război la începutul anului 1944 ar fi putut permite armatelor sovietice, care se găseau angajate de la sfârșitul anului 1943 într-o amplă ofensivă de eliberare a Ucrainei apusene, să obțină o victorie strategică decisivă pe flancul sudic prin fixarea încă în cursul iernii a frontului pe înălțimile Carpaților și pe Dunăre sau chiar dincolo de acestea. Întrucât forțele antifasciste interne, datorită poziției obstructioniste a lui Maniu, nu ajunseseră încă la un acord de ansamblu și nu erau încă pregătite să poată realiza cu succes atât sarcina răsturnării dictaturii antonesciene cât și întoarcerea armelor contra ocupanților hitleriști, una din căile obținerii unei schimbări rapide de front, avantajoasă planurilor strategice sovietice, rămăsese, în ciuda resentimentelor pe care guvernul și poporul sovietic le aveau față de dictatorii fasciști ai României, o înțelegere militară cu aceștia. Un eventual acord de încetare a focului încheiat direct cu guvernul Antonescu, care deținea controlul asupra armatei, ar fi permis continuarea aproape fără întrerupere a ofensivei sovietice pe teritoriul României și obținerea unei decizii militare de amploare mai înainte ca comandamentul hitlerist să poată aduce pe flancul sudic noi întăriri din vestul sau sudul Europei.

Pornind de la aceste considerente²², guvernul sovietic s-a decis să sondeze adevăratele intenții ale cercurilor conducătoare românești

²⁰ Odată cu instalarea în postul său, la Ankara, Al. Cretzianu a primit însărcinarea să informeze cu toată discreția necesară guvernele S.U.A. și Marii Britanii că guvernul Antonescu ducea atât pe plan intern cât și extern lupta împotriva comunismului și că va continua războiul contra U.R.S.S. pînă cînd mersul operațiilor militare ale forțelor anglo-americane vor permite instalarea la conducerea țării a unui cabinet format din personalități prooccidentale, cărora, la momentul oportun, guvernul Antonescu le va preda puterea în condiții care să permită menținerea „ordinei” burgheze (vezi Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 94).

²¹ U.S.A. *Diplomatic papers, The Conference Cairo-Teheran*, p. 679.

²² Același gen de considerente (scurtarea războiului în Europa) stătea și la baza hotărîrii guvernului sovietic de a purta tratative cu guvernul finlandez și cu generalul Manerheim în scopul ruperii Finlandei din alianța ei cu Germania hitleristă.

privind o eventuală „rupere” a acestora de Germania. La începutul lunii decembrie 1943, guvernul sovietic este încunoștințat de Beneș, cu prilejul vizitei acestuia la Moscova, asupra faptului că în afara forțelor opoziționiste din jurul lui Maniu, exista dorința scoaterii României din război și în sinul altor cercuri politice burgheze (vezi demersurile lui Tătăărăscu)²³, dar că această soluție preocupa intens chiar și cercurile guvernamentale românești cele mai înalte.

Pentru a obține clarificările necesare, în ajunul Anului nou 1944, un diplomat sovietic a intrat în legătură cu reprezentanții României la Stockholm. Sesizat, guvernul Antonescu trimite urgent la Stockholm pe George Barbul pentru a se informa asupra sensului demersului oficios al diplomatului sovietic și pentru a înmîna instrucțiunile guvernului către Nanu, privind eventualele discuții care ar fi urmat să aibă loc în continuare²⁴. La începutul anului 1944 au avut loc mai multe convorbiri ale lui Nanu cu Semionov și cu ambasadoarea sovietică Kollontay²⁵. Convorbirile nu au dus la rezultate pozitive și rapide deoarece instrucțiunile primite de Nanu erau limitative, el primind inițial doar sarcina de a se informa cât mai precis cu putință asupra condițiilor de armistițiu propuse de U.R.S.S.

Nanu a informat în cursul lunii februarie 1944 guvernul român că, în cazul unei ieșiri rapide a României din război, guvernul sovietic înțelegea să respecte suveranitatea și independența de stat a României și să o ajute la redobîndirea nordului Transilvaniei²⁶. Într-un interviu dat șefului serviciului diplomatic de la „Daily Express”, publicat în numărul din 10 martie 1944 al acestui ziar, Beneș preciza și el că „dl. Stalin ar fi gata să sprijine cererile României asupra întregii Transilvanii”²⁷.

Guvernul român nu a dat însă răspuns propunerilor sovietice. Mai mult, înainte de a se ajunge la un rezultat în tratativele de la Stockholm, a fost facilitată plecarea prințului Știrbei la Ankara și de acolo la Cairo, cu misiunea de a se informa pe lângă reprezentanții anglo-americani asupra principiilor pe baza cărora România urma să iasă din războiul hitlerist și să se alăture coaliției antihitleriste²⁸.

²³ Miroslav Tejchman, *Rumunská zahraniční politika za druhé světové války 1942–1944*, în „Ceskoslovenský časopis historický” an XVI, nr. 1/1968, p. 35; cf. T. Udrea, *Sur les relations politiques roumano-tcheques durant les années 1940–1944*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, VII, nr. 1/1968, p. 84–85; Vojtech Mastny, *The Beneš-Stalin-Molotov conversations in December 1943*. *New Documents*, în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, München, no. 3 september 1972, p. 367–402.

²⁴ Arh. M.A.E., fond 71 U.R.S.S., vol. 96, p. 1–4 (notă informativă din 4 ianuarie 1944 a lui George Barbul, directorul de cabinet al lui Mihail Antonescu, privind misiunea sa la Stockholm); *ibidem*, fond E 9 (*Al doilea război mondial*), vol. 65/1944.

²⁵ V. L. Israeliian, L. N. Kutakov, *Diplomatiia agresorov. Ghermano-italo-iapanski fascisku Blok. Istoria ego vosnikovenia i kraha*. Moskva, Edit. „Nauka”, 1967, p. 329–330 și 333; F. Nano, *The First Soviet double Cross*, în „Journal of Central European Affairs”, nr. 12 1952; Arh. M.A.E., fond Conferința de pace 1947, vol. I; *ibidem*, fond. E 9 (*Al doilea război mondial*), vol. 383.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Simultan, acest interviu a apărut și în ziarul suedez „Afton Bladet” din 10 martie 1944; comentarii pe marginea interviului au mai apărut în „Times” din 17 martie 1944, în „Courriere de Geneve” din 19 martie 1944 etc.

²⁸ Guvernul sovietic a interpretat trimiterea misiunii Știrbei la Cairo ca o renunțare a guvernului român la negocierile directe purtate pînă atunci cu U.R.S.S. pentru încheierea unui armistițiu. În aceste condiții, guvernul sovietic s-a socotit îndreptățit să nu se mai considere angajat cu nici una din promisiunile avansate României în primele luni ale anului 1944, la Stockholm (Israeliian, Kutakov, *op. cit.*, p. 332).

Într-un raport din 3 martie 1944 trimis de la Cairo Departamentului de stat, ambasadorul Mac Veagh²⁹, vorbind despre sosirea lui Știrbei la Ankara, dădea informația că acesta „nu este un emisar al guvernului, dar mareșalul Antonescu se spune că ar fi în particular în cunoștință de această misiune”³⁰.

„Grupul din spatele lui Știrbei — se scria în același raport — se pare că nu-și dă seama de situația foarte serioasă a poziției României. Când Cretzianu a fost informat că trimiterea unui emisar nu este de nici un folos dacă (acesta) nu este împuternicit să accepte capitularea necondiționată sau cel puțin venirea la putere a unui guvern în acest scop, el (Cretzianu — n.n.) a răspuns că: 1. Bulgaria este gata să o rupă cu Germania, ceea ce va da posibilitate trupelor engleze să intre în Bulgaria; 2. Că, în asemenea condiții, România se va preda britanicilor și că 3. România mai curînd va pieri luptînd decît ca istoria să arate că actualii ei conducători s-au predat necondiționat Rusiei”³¹.

La primul său contact cu delegații celor trei mari puteri la Cairo, Știrbei reia cele susținute mai înainte de Cretzianu, declarînd că „reprezintă pe Maniu, nu pe mareșalul Antonescu, deși el cunoaște ceea ce ultimul (Antonescu — n.n.) gîndește și că mareșalul a luat contact cu aliații la Madrid și Stockholm”³². Cu acest prilej, Știrbei avansează propunerea (pe care evident o făcea în numele lui Maniu) ca armistițiul să fie încheiat în numele României de I. Antonescu. Știrbei a arătat că „guvernul, ca și regele, ca și opoziția sînt dornici a face o schimbare de front, însă că guvernul (Antonescu — n.n.) se află (este) într-o poziție mai bună a face aceasta decît opoziția, deoarece dispune de mari efective și ar izbuti, bucurîndu-se (bizuindu-se) de încrederea nemților în el, să facă pregătiri secrete mai potrivite. A spus că el (Știrbei — n.n.) crede că Antonescu ar dori să facă o astfel de mișcare de vreme ce socotește (e încredințat) că războiul e pierdut”³³.

Știrbei arăta că dacă aliații n-ar accepta varianta semnării armistițiului de către Antonescu sau dacă ar dori totuși „o acțiune imediată, interpușii lui Maniu ar putea pune în scenă o lovitură de stat”³⁴, fără a garanta reușita ei. El a spus în continuare că forțele opoziționiste românești din jurul lui Maniu doreau ca înainte de a trece la acțiunea de scoatere a României din război să primească o serie de „asigurări” și anume:³⁵

²⁹ Încă din perioada capitulării Italiei se constituise la Cairo un comitet consultativ anglo-american pentru problemele balcanice și mediteraniene. Acest organism și-a întărit rolul și competențele la sfîrșitul anului 1943, în ajunul și după conferințele la nivel înalt de la Cairo, Teheran și Adana. Mac Veagh, care funcționa la Cairo ca delegat special al S.U.A. pe lângă guvernul iugoslav în exil, va fi delegat de Departamentul de stat să participe la tratativele ce se vor duce cu Știrbei. Din partea Mării Britanii va participa lordul Moyne (rezidentul Marii Britanii în Egipt), iar din partea U.R.S.S. Novicov, ambasadorul sovietic la Cairo, pe lângă guvernele grec și iugoslav.

³⁰ U.S.A. *Dipl. papers*, IV, p. 148.

³¹ *Ibidem*, (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 3 martie 1944).

³² *Ibidem*, p. 150 (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 17 martie 1944).

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

- 1) Menținerea independenței de stat a României;
- 2) Respectarea drepturilor teritoriale ale României;
- 3) Acordarea statutului de cobeligeranță;
- 4) Sprijinirea armatei române împotriva unor eventuale atacuri din partea Bulgariei sau Ungariei.

Reluînd ideea scoaterii României din război cu participarea la această operație a lui Ion Antonescu, Știrbei spunea că în acest fel s-ar fi putut folosi din plin și din primul moment 10—15 divizii românești în lupta contra hitleriștilor. Deși comandamentul hitlerist nu dispunea în România la jumătatea lunii martie 1944 (în afara trupelor de pe front și din spatele imediat al frontului) decît de circa 40 000 de oameni (după aprecierea lui Știrbei), aceștia se aflau în situația deosebită de a controla toate punctele strategice cheie din țară : aeroporturile, principalele noduri de cale ferată, porturi, zona petroliferă etc. Sub pretextul lichidării rapide a acestor forțe hitleriste, pentru a nu le lăsa timp să distrugă toate aceste obiective de mare importanță economică și strategică, Știrbei solicita o debarcare de forțe aliate atît pe calea aerului, în zona București—Valea Prahovei, cît și navală, în zona Constanța. În ceea ce privește debarcarea de la Constanța, el a fost silit în cursul ședinței să admită că singurele forțe navale care puteau efectua această ultimă operație erau unitățile sovietice³⁶. În încheierea expunerii sale, prințul Știrbei a declarat cu emfază că nu se poate întoarce în România „decît cu forțele aliate”³⁷, evident gîndindu-se exclusiv, de data aceasta, la unitățile aeropurtate anglo-americane.

După părăsirea ședinței de către Știrbei, Novicov, făcînd o primă apreciere asupra acestei discuții preliminare, socotea misiunea lui Știrbei ca lipsită de valoare practică din moment ce „Știrbei nu a adus împunător-niciri de nici un fel, nici măcar de la Maniu”³⁸. Pe de altă parte, reprezentantul sovietic arăta că din moment ce însăși „opozitia” declara că o lovitură de stat ar fi înăbușită în fașă de hitleriști, singura procedură ce ar putea oferi speranțe de reușită ar fi purtarea de tratative directe cu Antonescu. Precizările preliminare făcute de Novicov în numele guvernului sovietic au fost întărite la scurt timp de Molotov în scrisoarea pe care acesta a remis-o ambasadorului britanic la Moscova și în care se aprecia că Maniu și Știrbei acționau de acord și chiar cu „permisiunea lui Antonescu” și în plus că ei nu arătau un interes real pentru scoaterea României din război și alăturarea sa la aliați contra Germaniei. În aceste condiții, Molotov considera că „nu există temeieri să se acorde importanță declarațiilor lui Știrbei”³⁹.

La scurt timp după ce Știrbei stabilise contactele sale cu aliații la Cairo și după ce avusese loc precizarea primelor poziții de principiu adoptate de guvernele celor trei puteri față de misiunea acestuia⁴⁰, evoluția

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 151 (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 18 martie 1944).

³⁹ *Ibidem*, p. 154 (Harriman către Dep. de Stat, Moscova, 23 martie 1944).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 146 (memorandumul Diviziei de afaceri sud-europene a Departamentului de stat privind România, Washington, martie 1944) și p. 152—153 (memorandumul lui Cloyce Kenneth de la Divizia de afaceri sud-europene, Washington, 21 martie 1944).

evenimentelor a luat o turnură rapidă. La capătul unei înverșunate bătălii, armatele sovietice au dat o zdrobitoare lovitură forțelor fasciste în sectorul Uman deschizându-și drum spre frontierele României și Ungariei. În acest moment, guvernul și comandamentul hitlerist, deținând informații asupra unei eventuale tentative ungare de a ieși din război și de a deschide drum forțelor aliate pe teritoriul său, a trecut la ocuparea militară a Ungariei⁴¹. În același timp, Ion Antonescu a fost convocat de urgență la marele cartier general hitlerist. Ocupația militară a României de importante forțe militare hitleriste și instituirea unui regim de ocupație părea iminentă. În acest moment de mare panică, temându-se că ar putea împărtași soarta lui Horthy, Mihai Antonescu recurge la o soluție extremă. Mizând pe interesul real pe care-l avea coaliția aliată de a izola și grăbi înfrângerea Germaniei hitleriste cu jertfe umane mai reduse, prin desfacerea unor țări satelite de alianța cu hitleriștii, Mihai Antonescu se decide să încerce salvarea sa personală printr-o ofertă intempestivă făcută aliaților de a scoate România din război. El solicită lui Maniu la 22 martie ca prin stația radio de care acesta dispunea să transmită un mesaj urgent către aliați. În mesaj, Mihai Antonescu solicita lui Știrbei să afle de urgență „impresia făcută de ultimile evenimente din Ungaria, efectul pe care-l pot avea acestea asupra unor eventuale probleme teritoriale cu care poate fi confruntată România. Față de evoluția rapidă a evenimentelor din Ungaria trebuie să știm pe ce eventual ajutor politic și militar (de la aliați — n.n.) ne putem baza”⁴². M. Antonescu evoca posibilitatea instituirii, după Ungaria, a unor regimuri de ocupație în România și apoi și în Bulgaria, ceea ce ar fi blocat definitiv orice libertate de acțiune și de tratative a guvernului român. În această ipostază, M. Antonescu lăsa să se înțeleagă că s-ar putea decide la o eventuală acțiune de scoatere a României din alianța cu Axa. În acest sens, el cerea lui Știrbei să se informeze urgent pe ce ajutor anglo-american se putea conta. El sugera comandamentului aliat un prim ajutor în trupe aeropurtate și în aviație care să debarce pe aeroporturile românești ce vor fi pregătite și menținute în acest scop sub controlul armatei române. Nedorind să primească ajutor din partea forțelor armate sovietice sau să intre în contact cu acestea, Antonescu preconiza în mesaj eventualitatea abandonării întregii Moldove, a litoralului și cîmpiei muntene inclusiv a capitalei, zona de rezistență urmînd a fi organizată în Oltenia și Banat pentru a avea posibilitatea unei retrageri eventuale în Iugoslavia”⁴³.

M. Antonescu cerea ca să primească un răspuns dacă era posibil chiar în seara zilei de 22 martie 1944. Perspectiva neașteptată a unei ruperi imediate a României din război cu toate consecințele favorabile pentru aliați a acestei acțiuni, urgența deosebită a deciziei ce trebuia luată au determinat pe britanici să transmită de îndată un răspuns preliminar la mesaj urmînd a se consulta a doua zi cu delegații sovietici și americani asupra unei hotărîri definitive⁴⁴.

⁴¹ Horthy N., *Ein Leben für Ungarn*, Bonn, 1953, p. 262; cf. Hagen W., *Die geheime Front*, Stuttgart, 1953, p. 342.

⁴² *U.S.A. Dipl. papers*, IV, p. 155 (Mac Veagh către Secretarul de stat, Cairo, 24 martie).

⁴³ *Ibidem*, p. 156 (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 25 martie 1944).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 157.

În urma discuțiilor purtate în aceeași noapte între lordul rezident Moyne, generalul Wilson și Mac Millan (recent sosiți la Cairo) și unii consilieri ai Foreign office-ului s-a expedit urgent o telegramă de răspuns. În telegrama cu caracter ultimativ semnată de general Wilson, în calitatea sa de comandant suprem aliat în Mediterana, se transmitea marelui Antonescu următorul text: „Nu trebuie să vizitați pe Hitler. Dacă o veți face, aceasta va fi socotită ca o intenție evidentă și finală a României de a colabora până la sfârșit cu Germania și țara va suporta toate urmările. Trebuie să vă predați de îndată celor trei mari puteri și să ordonați trupelor dv. să nu mai opună rezistență rușilor. Nemții sînt (se găsesc) într-o situație fără speranță în sudul Rusiei și aveți cea mai bună și ultimă șansă de a contribui la înfringerea lor totală”⁴⁵.

Lordul Moyne s-a grăbit să informeze pe Știrbei că telegrama generalului Wilson nu trebuia înțeleasă ca o posibilitate oferită Antoneștilor de a trata condițiile unei capitulări, fără participarea sovieticilor. În acest sens, lordul Moyne l-a informat pe Știrbei că, în principiu, mesajul nu poate fi luat în considerație deoarece era adresat numai anglo-americanilor, o discuție a sa neputînd deveni operantă decît în cazul în care el ar fi din nou adresat celor trei mari puteri aliate⁴⁶.

Deși tratativele cu Știrbei se vor desfășura în continuare la Cairo, decizia asupra condițiilor capitulării României urma să se ia la Moscova sau în cadrul Comitetului tripartit pentru Europa, în curs de constituire la Londra.

Guvernul sovietic, care urma să aibă un rol hotărîtor și care era cel mai interesat în capitularea cît mai grabnică a României, și-a precizat poziția în urma unei convorbiri Molotov — Kerr care a avut loc în 25 martie la Moscova. V. M. Molotov menținîndu-și rezervele și suspiciunile sale față de sinceritatea propunerilor românești arăta că spre a veni în întîmpinarea dorințelor Marelui Britanii se declara totuși de acord să se continue tratativele tripartite cu Știrbei. În legătură cu mesajul lui Antonescu, guvernul sovietic propunea să se comunice urgent lui Antonescu că în afara celor transmise de generalul Wilson partea sovietică cerea în plus următoarele: ⁴⁷

a) Antonescu să ordone trupelor de pe toate fronturile de luptă să intre în contact cu comandamentele militare sovietice pentru a se preda;

b) dacă se va îndeplini prompt acest ordin în ceea ce privește unitățile românești de la Nistru și Crimeea, aceste trupe după capitulare urmau să fie operativ puse la dispoziția marelui Antonescu pentru ca să le folosească pe frontul din Moldova contra hitleriștilor;

c) Antonescu urma să desemneze o personalitate românească pentru a negocia problemele practice legate de îndeplinirea capitulării și participării apoi la războiul antihitlerist. Guvernul sovietic nu avea nimic împotriva ca această funcție să fie îndeplinită de unul din generalii români aflați prizonieri în U.R.S.S.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 155.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 157.

⁴⁷ *U.S.A. Dipl. papers*, IV, 1944, p. 159 (memorandumul ajutorului șef al Diviziei Afacerilor sud-europene, Cannon, către directorul afacerilor europene din Dep. de Stat, Dun, Washington, 27 martie 1944).

Aceste propuneri (care în ceea ce privește stipulațiile militare erau asemănătoare propunerilor făcute deja guvernului român, prin Nanu, la Stockholm) erau menite să dea un conținut concret și operativ ideilor cuprinse în mesajul adresat de M. Antonescu la Cairo anglo-americanilor⁴⁸.

Noul mesaj al generalului Wilson cuprinzând propunerile sovietice s-a încrucișat la 27 martie 1944 cu un mesaj transmis de Maniu prin care se anunța revenirea în țară a lui Ion Antonescu și faptul că ocuparea României fusese evitată.

În timpul acestui schimb de mesaje, pe frontul de răsărit avangărzile sovietice ating și traversează la 27 martie 1944 Prutul. Era pentru prima oară când armatele sovietice în ofensiva lor depășeau granițele de stat ale Uniunii Sovietice. În legătură cu aceasta, ambasadorul U.R.S.S. la Washington, din însărcinarea guvernului său, a înmînat la 28 martie 1944 Departamentului de stat o declarație de principiu în care se specifica textual: „Ca rezultat al înaintării victorioase, armata roșie a atins riul Prut, care reprezintă frontiera de stat între U.R.S.S. și România. Aceasta înseamnă începutul unei depline restabiliri a frontierelor de stat sovietice, stabilită în 1940 prin tratatul dintre Uniunea Sovietică și România... În prezent armata sovietică curăță teritoriul sovietic de toate trupele dușmane care mai sînt încă acolo și nu e departe vremea cînd întreaga frontieră sovietică cu România va fi restabilită deplin”⁴⁹.

Referitor la continuarea operațiilor militare dincolo de frontierele U.R.S.S., declarația preciza: „Comandamentul suprem al armatei roșii a ordonat unităților sovietice, care avansează, să urmărească pe inamic pînă la înfrîngerea finală și capitulare. În același timp guvernul sovietic declară că nu urmărește scopuri de anexare a unei părți din teritoriul României sau să schimbe regimul social existent în România și că intrarea trupelor sovietice în România este exclusiv dictată de necesități militare și de rezistența în continuare a trupelor inamice”⁵⁰.

Declarația sovietică comunicată guvernelor aliate la 28 martie 1944 (care, în punctele sale esențiale, va fi făcută publică de către Molotov, la 2 aprilie 1944), preciza deci că, respectînd suveranitatea și independența statelor pe teritoriul cărora urma să intre, guvernul și comandamentul sovietic nu erau însă de acord ca pentru considerente politico-diplomatice să întrerupă sau să evite înaintarea armatelor sovietice, în toate direcțiile sau zonele în care se găseau trupe inamice.

Precizările sovietice cuprinse în aceste declarații reprezentau în același timp punctul de vedere al U.R.S.S. față de recente sondaje de pace făcute, prin Știrbei, de guvernul Antonescu și de către cercurile opoziției românești grupate în jurul lui Maniu.

Pe baza instrucțiunilor primite de la guvernele lor, reprezentanții celor trei mari puteri aliate au înmînat în dimineața zilei de 30 martie 1944 lui Știrbei un răspuns colectiv oficial la mesajul lui Antonescu care în esență cuprindea sinteza condițiilor transmise de aliați, prin Wilson,

⁴⁸ În ziua următoare, lordul Moyne a primit însărcinarea ca, prin generalul Wilson, să se transmită prin stația de radio la București conținutul propunerilor sovietice. În mesajul trimis la București se sugera lui Maniu că în cazul cînd Antonescu ar ezita să treacă la acțiune să se încerce scoaterea României din război fără Antonescu.

⁴⁹ U.S.A. *Dipl. papers*, IV, 1944, p. 165.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 165-166.

pentru „capitularea” României (inclusiv condițiile propuse anterior de guvernul sovietic)⁵¹.

Somația făcută lui I. Antonescu de către lordul Moyne, ca și avertismentul transmis de Știrbei lui Maniu de a se da un răspuns prompt și categoric nu au avut ecoul dorit la București⁵². Mai mult decât atât, imediat după revenirea în țară, Antonescu a dispus trimiterea unor noi unități pe frontul din Moldova. La începutul lunii aprilie 1944, frontul din Moldova se stabilizează, Antonescu nemaiarătându-se interesat pentru moment să negocieze întoarcerea de către România a armelor și o colaborare militară româno-sovietică contra Germaniei hitleriste. Prima reacție a comandamentului anglo-american față de impasul intervenit în tratative a fost declanșarea bombardamentelor aeriene asupra României cu începere din dimineața zilei de 4 aprilie 1944.

Guvernul sovietic a continuat însă să considere ieșirea României din război ca extrem de utilă pentru desfășurarea unor operații militare ulterioare de alungare a armatelor hitleriste din Balcani și, în acest sens, a elaborat la începutul lunii aprilie 1944 un proiect cuprinzând condițiile de armistițiu cu România, pe care Novicov l-a înmănat, spre discuție, delegaților americani și britanici la Cairo în dimineața zilei de 8 aprilie 1944⁵³. Novicov a arătat că guvernul sovietic considera că el va fi autorizat să încheie în numele celor trei aliați armistițiul cu România. Novicov era autorizat ca „de îndată ce va primi consimțământul britanic și american... să transmită aceste condiții lui Antonescu și Maniu, prin Știrbei”⁵⁴.

În afara clauzelor militare propriu-zise care, aplicate, ar fi dus *de facto* la recunoașterea cobeligeranței României⁵⁵, aceste condiții cuprin-

⁵¹ *Ibidem*, p. 163 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 30 aprilie 1944).

⁵² O poziție principală distinctă față de misiunea lui Știrbei la Cairo a adoptat Partidul Comunist Român. Într-un capitol publicat în numărul 2 al ziarului ilegal „România liberă” din 22 martie 1944, apreciindu-se ca nejustificate speranțele stărnite în sinul opiniei publice românești de posibilitatea de a se salva România din impasul grav în care se găsea pe calea tratativelor diplomatice, era condamnată politica dusă de cercurile politice din jurul lui Maniu care încercau ca, paralel cu aprobarea tacită a continuării războiului antisovietic de către Antonescu, să obțină la Cairo asigurări de la aliații occidentali ca România să revină politic și diplomatic la situația sa antebelică. În locul tratativelor diplomatice a căror finalitate era legată, în cazul în care poporul român nu și-ar fi adus contribuție proprie la scoaterea României din războiul nefast antisovietic, de bunăvoință ipotetică a aliaților, a contactelor cu Antonescu, a unei lovituri de palat și a altor soluții preconizate de Maniu, Brătianu și de unele cercuri ale palatului în a doua jumătate a lunii martie 1944, P.C.R. declara categoric, în același articol, că în condițiile internaționale și interne existente, ieșirea din război se putea face numai împotriva lui Antonescu, prin răsturnarea lui prin forță. „Acesta este pasul decisiv... Aceasta nu se poate face prin încercarea de pertractare la Cairo, ci prin acțiune grabnică în țară”.

⁵³ *U.S.A. Dipl. papers*, IV, 1944, p. 169.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 171.

⁵⁵ În aceste propuneri se prevedea: 1) . . . „Trupele române care luptă cu (alături de) nemții împotriva armatei roșii, cuprinzând 7 divizii în Crimeea, 3 sau mai multe divizii în regiunea Odessa (în realitate nu era vorba de divizii complete, ci de unități și uneori cu efective reduse, dintr-o serie de divizii — n.n.), 3 sau mai multe divizii în regiunea Chișinău, aceste divizii trebuie să se predea Armatei Roșii sau trebuie să atace ariergarda germanilor și să înceapă operații împotriva germanilor împreună cu Armata Roșie. Dacă se va face aceasta, guvernul sovietic este de acord să completeze armentul tuturor acestor divizii și să le pună la dispoziția mareșalului Antonescu și a domnului Maniu (subl. ns.). 2) Minimul de condiții sovietice pentru armistițiu sînt următoarele: a) ruptura cu germanii și operații comune ale românilor și trupelor aliate inclusiv Armata Roșie contra germanilor avînd ca scop să restaureze independența și suve-

deau aprecierea că „4) guvernul sovietic consideră nedrepte deciziile arbitrajului de la Viena și este gata să ducă în comun operații cu România contra Ungariei în scopul retrocedării către România a întregii Transilvanii sau a celei mai mari părți a acesteia”⁵⁶. Guvernul sovietic se arăta pregătit (așa cum arătase și cu ocazia celor trei propuneri suplimentare transmise prin Wilson) ca, pentru precizarea unor probleme de detaliu legate de aplicarea armistițiului, să poarte discuții bilaterale cu guvernul român⁵⁷.

În urma acordului primit de la ceilalți doi aliați, la 12 aprilie 1944 au fost transmise pentru guvernul român la București, prin radio, propunerile oficiale tripartite de capitulare, care în esență (cu excepția amendamentului propus de anglo-americani la punctul 4, privind Transilvania) erau identice cu proiectul propus spre discuție de guvernul sovietic la 8 aprilie 1944⁵⁸.

În ciuda avertismentului primit că o târăgănare prelungită a răspunsului ar putea duce la anularea promisiunilor privind cobeligeranța și a altor propuneri avantajoase, cercurile guvernante antonesciene și cele grupate în jurul sau alături de Maniu nu au înțeles să dea un răspuns clar, fără echivoc și prompt la propunerile aliate transmise încă de la sfârșitul lunii martie, prin Wilson, repetate prin comunicarea lordului Moyne din 3 aprilie, reconfirmate în cursul convorbirii bilaterale Novicov-Știrbei din 4 aprilie și în sfârșit aduse oficial la cunoștința guvernului Antonescu în numele celor trei mari puteri aliate, la 12 aprilie 1944.

În locul acceptării imediate a propunerilor de armistițiu și a unei cooperări efective și eficiente cu aliații imediat după semnarea armistițiului (cu sau fără acordul lui Antonescu), așa cum propuseseră aliații, cercurile politice din jurul lui Maniu au recurs la o nouă propunere care modifica substanțial datele problemei și care practic anula soluționarea favorabilă pentru toate părțile a condițiilor de armistițiu deja discutate. Reluând cele discutate cu Novicov la 4 aprilie 1944 asupra imposibilității practice care se ivise între timp (motivată ca datorându-se sosirii în țară a unor masive noi unități militare hitleriste) de a se mai încheia un armistițiu cu U.R.S.S. fără primejdia înăbușirii imediate și fără nici un rezultat de către hitleriști a acestei tentative, Știrbei avansează, la 13 aprilie,

---

ranitatea României; b) restabilirea frontierei sovieto-române în concordanță cu tratatul din 1940; c) despăgubiri pentru pierderile cauzate U.R.S.S. de ostilitățile și ocuparea de către România a teritoriului său; d) repatrierea tuturor prizonierilor sovietici și aliați de război ca și a celor internați. *Acest minim de condiții poate fi schimbat în rău, dacă guvernul român nu-l acceptă imediat* (subl. ns.). 3) Guvernul sovietic nu cere ca teritoriul României să fie ocupat pe durata armistițiului de trupele sovietice, dar trupele sovietice ca și cele ale aliaților trebuie să aibă libertate nelimitată de mișcare pe teritoriul românesc, dacă situația militară o reclamă. Guvernul român trebuie să contribuie cu toate mijloacele sale în ce privește transporturile pe pământ, pe apă și în aer” (*ibidem*, p. 170).

⁵⁶ U.S.A. *Dipl. papers*, IV, p. 170 (Mac Veagh către secretarul de stat, Cairo, 8 aprilie 1944).

⁵⁷ *Ibidem*, „Dacă România — se arăta la punctul 5 al propunerilor sovietice — dorește să aibă contact cu U.R.S.S. în afara aceluia prin reprezentanța generală, pentru probleme militare, de asemenea o reprezentanță politică pentru chestiuni politice, guvernul sovietic nu are obiecții”.

⁵⁸ Arh. M.A.E., fond Conferința de pace, vol. 383. Conținutul acestor propuneri a fost difuzat de agenția T.A.S.S. la 27 august 1944, ceea ce confirma opinia că guvernul sovietic urma a perfectă convenția de armistițiu cu România pornind de la negocierile purtate de reprezentanții săi la Stockholm și Cairo în primăvara și vara anului 1944.

lui Novicov, în numele lui Maniu, soluția constituirii pe frontul din Moldova a unui guvern român de rezistență, opus lui Antonescu și hitleriștilor⁵⁹. Deși aceasta anula simțitor avantajele militare imediate pe care guvernul și comandamentul sovietic speraseră să le obțină prin propunerile lor inițiale, Novicov, după ce a transmis la Moscova noile propuneri prezentate de Știrbei, era în măsură la 16 aprilie să comunice lordului Moyne că Moscova se declara de acord și cu această variantă, dacă vor acorda favorabil asupra ei guvernele S.U.A. și Marii Britanii⁶⁰. În urma acordului guvernelor britanic și american, Novicov l-a informat la 23 aprilie 1944 pe Știrbei ca „să-l înștiințeze pe Maniu că poate să se stabilească în Moldova în teritoriul deținut de sovietici⁶¹ și a stabili acolo un guvern opus lui Antonescu”.

Obținând acordul celor trei aliați pentru varianta formării unui guvern antifascist în Moldova, Maniu, sub pretextul perfectării celor discutate pînă atunci și a ajungerii la un acord general solicită la sfîrșitul lunii aprilie 1944 trimiterea unui nou emisar la Cairo, în persoana lui C. Vișoianu, propunere acceptată operativ de reprezentanții celor trei mari puteri aliate⁶².

Dornici să se clarifice definitiv, în ajunul debarcării din apus și a începerii noii campanii ofensive de vară sovietice pe frontul de răsărit, asupra șanselor reale de a scoate pe calea tratativilor România din război, aliații s-au arătat deosebit de prompti în acceptarea noilor cereri prezentate de Maniu. Acesta, însă, nu s-a arătat tot atît de prompt, venirea lui Vișoianu la Cairo întîrziind aproape o lună de la acordul dat de aliați, ceea ce i-a determinat pe aceștia să socotească tratativele ca încheiate fără rezultat⁶³.

Paralel cu tratativele tripartite de la Cairo, care din a doua jumătate a lunii aprilie se vor transforma tot mai mult în schimburi de note purtate cu cei 3 reprezentanți de „opozitia” română, guvernul sovietic s-a arătat interesat în reluarea contactelor bilaterale româno-sovietice oficioase din capitala Suediei.

Din inițiativă sovietică, Semionov se întîlnește în secret la 11 aprilie 1944 cu Nanu, perfectîndu-se pentru a doua zi o întîlnire a ministrului român cu ambasadoarea sovietică Kollontay⁶⁴.

⁵⁹ U.S.A. Dipl. papers, 1944, IV, p. 175 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 16 aprilie 1944); Al. Cretzianu: *The Lost opportunity*, p. 249.

⁶⁰ *Ibidem*. Între timp, importanța cererii sovietice ca diviziile românești din zona Crimeii și Odesei să se predea și apoi să participe la lupta contra hitleriștilor, își pierduse parțial actualitatea, Crimeea, după lupte grele, fiind în curs de eliberare completă, unitățile române din această zonă fiind retrase în țară.

⁶¹ Era vorba de teritoriul fostelor județe Botoșani, Dorohoi, Suceava și Baia Cîlberate de armatele sovietice la sfîrșitul lunii martie și începutul lunii aprilie 1944. Sediul administrativ al autorităților militare sovietice pentru aceste teritorii era la Botoșani.

⁶² *Ibidem*, p. 178 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 1 mai 1944). Semnificativă pentru dorința guvernului sovietic de a obține, în sfîrșit, o decizie a fost opinia lui Novicov la noua pretenție a lui Maniu: „Să se permită lui Maniu să trimită pe cine vrea”.

⁶³ Harriman informa Departamentul de Stat într-o telegramă din 25 aprilie 1944 că mergînd la Molotov acesta i-a exprimat convingerea că „propunerea lui Știrbei (variantea cu guvernul din Moldova — n.n.), deși acceptată de către guvernul sovietic, nu a fost considerată în mod serios. El (Molotov — n.n.) a spus că nu există indicii siguri că Maniu ar urma această cale” (U.S.A. Dipl. papers, IV, p. 177).

⁶⁴ U.S.A. Dipl. papers, IV, p. 195—196; cf. Israelian, Kutakov, *op. cit.*, p. 333.

În cursul convorbirii de la Grand hotel Saltijöbaden dintre ambasadoarea Kollontay și Nanu, ca și în cursul unei noi convorbiri Nanu—Semionov din 13 aprilie 1944, au fost transmise propunerile de armistițiu (oferite României și la Cairo), stabilindu-se ca să se desfășoare noi convorbiri, după primirea răspunsului guvernului român la aceste propuneri ⁶⁵. Abia la 15 mai 1944, Nanu a fost însă în măsură să transmită că guvernul Antonescu va prezenta contrapropuneri. Din relatările lui Nanu reiese că, pe baza instrucțiunilor primite de la Mihai Antonescu, el a întocmit un memorandum pe care l-a înmănat ambasadei sovietice la 29 mai 1944. În acest memorandum se arăta, între altele, că guvernul român dorea ca schimbarea de front să fie bine pregătită și momentul să fie astfel ales încît să se evite provocarea unui război civil sau a unor inutile vărsări de sînge în România. În acest scop, guvernul român dorea să obțină din partea sovietică un răgaz de 15 zile de la data anunțării încheierii armistițiului în care să poată negocia cu guvernul german evacuarea tuturor trupelor hitleriste de pe teritoriul țării, această operație urmînd să cadă în acest interval de timp în sarcina exclusivă a părții române ⁶⁶. După acceptarea armistițiului, guvernul Antonescu urma să predea puterea unui guvern civil, care urma să-și aibă sediul într-o zonă care să nu fie ocupată de trupele sovietice. În ceea ce privește litigiile teritoriale, guvernul Antonescu propunea ca această problemă să fie rezolvată definitiv la viitoarea conferință de pace.

Într-un prim răspuns, din 31 mai 1944, guvernul sovietic a respins noile cereri ale guvernului Antonescu, cu excepția problemei reparațiilor, chestiune pe care se arăta dispus s-o negocieze.

În răspunsul definitiv din 2 iunie 1944, respingînd în continuare celelalte cereri ale guvernului Antonescu, guvernul sovietic s-a declarat de acord cu propunerea ca România, în dorința de a rămîne neutră, după ieșirea din războiul antisovietic, să aibă libertatea de a curăți prin propriile mijloace, în interval de 15 zile, teritoriul național de toate trupele hitleriste. Guvernul sovietic preciza că dacă guvernul Antonescu acceptă toate celelalte propuneri sovietice să trimită o delegație în U.R.S.S. pentru semnarea armistițiului ⁶⁷.

Pentru comandamentul sovietic, ruperea de front decisivă pe flancul de sud, fără a-și pierde importanța în sine, va înceta să mai fie de maximă actualitate în viitoarele luni ⁶⁸. În legătură cu debarcarea aliată pe coasta

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Chiar din aceste propuneri se vedea că guvernul antonescian nu concepea o acțiune de ieșire a României din război, fără a cădea la o înțelegere prealabilă în acest sens, cu Germania hitleristă. Or, scoaterea României din război prin tratative prealabile cu hitleriștii ar fi fost practic irealizabilă și ar fi atras o ocupație militară hitleristă, draconică, purtarea operațiilor militare de-a lungul întregului teritoriu al țării, periclitiînd orice șansă de scoatere ulterioară a României din război.

⁶⁷ F. Nanu, *op. cit.*, p. 247—251; cf. A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 197.

⁶⁸ Trebuie avute în vedere, mai întîi ocuparea Ungariei de către hitleriști (care a barat drumul unei eventuale ieșiri din război și a Ungariei și odată cu aceasta a unei eventuale pătrunderi rapide a armatelor sovietice în zona Tisei superioare), iar apoi pierderea momentului favorabil unei înfrîngeri decisive a hitleriștilor în spațiul carpato-dunărean ca urmare a ezitărilor repetate ale guvernului și opoziției burgheze române de a trece în a doua jumătate a lunii martie 1944 la o capitulare grabnică și eficientă pentru mersul operațiilor militare sovietice în zona Mării Negre și a Carpaților Răsăriteni.

Atlanticului (anunțată inițial pentru luna mai 1944), centrul de greutate al acțiunilor ofensive sovietice a fost mutat în primăvara și vara anului 1944 pe frontul central și nordic.

La 12 mai 1944, cele trei mari puteri au dat un avertisment colectiv sateliților Germaniei în care se afirma categoric că dacă nu vor să împărtășească soarta Germaniei trebuiau să iasă din război la timp, pentru a ușura victoria aliaților. În lumina acestor decizii și avertismente, tactica unor noi pertractări pe care Știrbei și Vișoianu au lăsat impresia că doresc să o adopte în continuare nu a reușit. Imediat după sosirea lui Vișoianu la Cairo, în 25 mai 1944, prințul Știrbei a invitat la reședința sa pe reprezentanții celor trei aliați spre a le prezenta pe Vișoianu și a le face cunoscut un memorandum adus de acesta din partea lui Maniu. În memorandum se anunța realizarea unui acord antifascist între principalele partide democratice din țară, precum și faptul că fusese obținută adeziunea mai multor generali comandanți de mari unități (corpuri de armată) de a participa la o acțiune militară antihitleristă pe linia frontului din Moldova. Atunci când, în continuarea expunerii lor, Știrbei și Vișoianu au dorit să exprime noile observații românești la condițiile de armistițiu propuse de aliații României încă de la sfârșitul lunii martie 1944, cei trei reprezentanți ai puterilor aliate au întrerupt ședința declarând că nu acceptă discutarea unor noi contrapropuneri⁶⁹, singurul răspuns așteptat de la români fiind ca „ei să intre în acțiune”. Reprezentanții puterilor aliate au cerut ca în vederea trecerii României la acțiune Maniu să fie sfătuit prin Cretzianu să trimită un emisar prin linia frontului, la sovietici, pentru ca acesta să „aranjeze cu ei timpul și locul când trebuie să aibă loc acțiunea militară românească de acord cu forțele rusești”⁷⁰.

Comunicându-se refuzul aliaților de a mai negocia înainte de a se confirma de către „opozitia” română că dorește cu adevărat să organizeze ieșirea României din război, din țară s-a transmis la 29 mai 1944 un mesaj, prin Cretzianu, în care se comunica că întreaga opoziție națională a primit condițiile aliate ca o „bază de discuție” și că Vișoianu a fost trimis la Cairo „să clarifice unele puncte” spre a fi incluse „în textul ce se va trimite”. S-a comunicat că „în scopul asigurării maximumului de sprijin al opiniei publice spre a se propune schimbarea s-a format o politică comună din toate partidele antifasciste, național-liberal, social-democrat și comunist”⁷¹.

După primirea acestui mesaj, reprezentanții celor trei puteri aliate au fost de acord să ia cunoștință de „observațiile” aduse de Vișoianu înainte de a-și fixa poziția lor de principiu privind eventualitatea reluării

⁶⁹ În contrapropunerile pe care Vișoianu dorise să le prezinte în discuția din 25 mai 1944, ca exprimând punctul de vedere comun al „întregii opoziții naționale” antifasciste, se cereau „asigurări” ca : 1) Întreg teritoriul ocupat de trupele sovietice (în cursul înaintării lor — n.n.) să fie numai sub administrația românească ; 2) Părți din teritoriul românesc care nu sînt în zona de operație — de exemplu București — să nu fie ocupate de forțele aliate ; 3) Fondurile Băncii Naționale luate de germani să fie restituite noului guvern ; 4) Fondurile românești în S.U.A. și Marea Britanie să fie libere ; 5) Toată Transilvania să fie restituită României (*U.S.A. Dipl. papers*, 1944, IV, p. 180, Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 1 iunie 1944).

⁷⁰ *U.S.A. Dipl. papers*, 1944, p. 178 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 25 mai 1944).

⁷¹ *Ibidem.*, p. 180.

discuțiilor. După consultarea guvernului său, delegatul sovietic s-a declarat nesatisfăcut de conținutul mesajului și al observațiilor din care nu reieșea clar acceptarea semnării imediate a armistițiului. Acest punct de vedere a fost împărtășit și de delegații englez și american. Cei trei reprezentanți aliați au comunicat emisarilor români o declarație comună în care se arăta că, „ținînd seama de situația creată de ultimele telegrame ale d-lui Maniu, delegații celor trei puteri consideră necesar să declare delegaților români că *negocierea în continuare nu ar servi la ceva și că negocierile sînt considerate terminate* (subl. nn.)⁷².

În aceste condiții, tratativele (fără a fi considerate rupte, ci doar întrerupte) au intrat iarăși într-un nou impas, prelungit pînă în preajma declanșării insurecției de la 23 August 1944, fiecare din părți rămînînd la pozițiile susținute anterior.

Noul impas al tratativelor de la Cairo a constituit un eșec al încercărilor cercurilor politice grupate în jurul lui Maniu de a monopoliza, chiar și pe plan diplomatic, acțiunea pregătitoare scoaterii României din război.

În același timp criza puternică politică și economică din România, mutarea frontului pe teritoriul țării, bombardamentele masive, evacuările și dispersările, lipsa tot mai accentuată a produselor de larg consum, scumpetea, pierderile grele provocate de fiecare zi a războiului au accentuat revolta maselor cele mai largi, mișcarea protestatară și de rezistență față de războiul hitlerist și față de dictatura antonesciană. Un numeros grup de oameni de știință și cadre universitare într-un memoriu adresat mareșalului Antonescu iau poziție deschisă în favorarea scoaterii imediate a României din război, pe calea tratativelor cu aliații.

Continuînd activitatea sa de consolidare și lărgire a frontului patriotic antihitlerist, noua conducere a P.C.R. a încheiat la mijlocul lunii aprilie 1944 un acord de front unic muncitoresc cu P.S.D., aceasta întărind rolul pe care clasa muncitoare și partidele sale politice urmau să-l joace împreună în acțiunea de realizare în spiritul orientării partidului comunist a obiectivelor antifasciste generale la ordinea zilei. Prin Lucrețiu Pătrășcanu, P.C.R. stabilește în cursul lunii aprilie o serie de noi contacte cu cercurile palatului, menite să antreneze mai activ palatul la acțiunea de înlăturare a dictaturii fascisto-antonesciene de la cîrma țării. În scopul izolării depline a dictaturii antonesciene pentru realizarea pe scară națională a unui front antihitlerist care să cuprindă toate partidele, grupările și personalitățile politice care se pronunțau pentru salvarea țării de sub jugul fascist, noua conducere a P.C.R. ia în aprilie 1944 decizia de a face o nouă încercare pentru determinarea partidelor național-țărănesc și național-liberal de a se alătura frontului larg patriotic antifascist în acțiunea de înlăturare a guvernului Antonescu și de scoatere a României din războiul antisovietic. Sub presiunea tot mai puternică a opiniei publice largi, dornică să se treacă neîntîrziat la scoaterea României din război, și a unui însemnat număr de cadre și simpatizanți din sînul propriilor partide, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. se văd nevoiți să accepte propunerile de colaborare antifascistă ale P.C.R. (vezi în acest sens scrisoarea din

⁷² *Ibidem*, p. 181 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 1 iunie 1944).

24 aprilie 1944 adresată de conducerea P.C.R. biroului comitetului executiv al P.N.Ț.). La începutul lunii mai 1944, s-a format un comitet de „coordonare” alcătuit din reprezentanți ai partidelor comunist, social-democrat, național-țărănesc și național-liberal, care va acționa în continuare pentru pregătirea scoaterii României din războiul hitlerist. De altfel, însăși desfășurarea negocierilor de la Cairo, care ajunseseră într-un nou și serios impas, a convins conducerea P.N.Ț. și P.N.L. că poziția lor la masa tratativelor va fi simțitor ameliorată dacă emisarii lor ar fi putut vorbi în numele întregii opoziții antifasciste. La începutul lunii mai 1944, Lucretiu Pătrășcanu, însărcinat de noua conducere a P.C.R. să ducă tratative cu partidele burgheze nefasciste în vederea constituirii B.N.D., s-a declarat de acord cu continuarea negocierilor de la Cairo. P.C.R., însă, s-a menținut pe poziția că acțiunea forțelor antifasciste interne pentru răsturnarea prin forță a dictaturii antonesciene și întoarcerea armelor contra Germaniei hitleriste era singura cale concretă și realistă pentru scoaterea României din război, negocierile diplomatice cu aliații neputînd contribui decît la fixarea cadrului politico-diplomatic internațional în care urma să se producă acțiunea.

În cadrul consfătuirii quadripartite din 8 iunie 1944 care a pus bazele de principiu ale B.N.D. și care a fixat ordinea de zi a viitoarei consfătuirii conspirative din 13/14 iunie 1944, P.C.R. își va reconfirma adeziunea sa formală la continuarea negocierilor de la Cairo, de-acum compromise (acordul „opoziției unite antifasciste” va fi comunicat la Cairo abia la 13 iunie 1944).

Desfășurarea cu succes în lunile iunie-iulie 1944 a marii debarcări aliate din Franța și a ofensivei sovietice de mare anvergură dintre Carpații nordici și Marea Baltică a diminuat în mod decisiv rolul negocierilor diplomatice de orice fel.

În ciuda unor condiții avantajoase oferite încă din martie-aprilie 1944 de către cele trei mari puteri aliate și în special de U.R.S.S., atît guvernul Antonescu pe de o parte, cît și cercurile politice grupate în jurul lui Maniu, pe de altă parte, deși aflate pe poziții și reprezentînd interese și scopuri diferite ale burgheziei românești, nu întreprinseseră la timpul potrivit pași hotărîți și concreți în vederea scoaterii României din războiul antisovietic. Antonescu care își instaurase regimul și se menținea la putere ca rezultat al „noii ordini germane” în Europa era prea legat de fascism și de războiul antisovietic pentru a putea — chiar și conștient de înfrîngerea iminentă a blocului militar hitlerist — să ia poziție deschisă împotriva Germaniei naziste și pentru pace cu U.R.S.S. Cercurile politice din jurul lui Maniu, plasîndu-se ani de-a rîndul pe poziții anticomuniste și antisovietice, deși s-au văzut silite să-și dea acordul la planul de scoatere a României din război și al realizării unei înțelegeri cu U.R.S.S., au urmărit și ele de fapt să cîștige timp, iar ca rezultat al purtării negocierilor cu aliații să-și asigure mai ales de la aliați o poliță albă asupra poziției lor antifasciste fără a se angaja însă decis și operativ la acțiuni de scoatere a României din războiul hitlerist. Aceste cercuri nu au putut fi determinate să consimtă, în fapt, la încheierea reală a armistițiului cu U.R.S.S. și ceilalți aliați decît în urma înrăutățirii bruște și fără speranțe a situației militare a României antonesciene, cînd nu a mai fost posibil de ales sau

negociat o altă soluție decît armistițiul. O astfel de situație s-a creat în zilele de 22—23 august 1944 în urma ruperii frontului de la Iași-Chișinău.

Conducătorii regimului fascist din România, tot mai conștienți de faptul că Germania nu mai putea cîștiga războiul, dar în speranța că evoluția situației militare generale ar fi putut permite în lunile următoare sosirea în țară a unor trupe anglo-americane ca „pavăză împotriva bolșevismului”, sub paravanul continuării negocierilor diplomatice bilaterale cu U.R.S.S. pînă la ajungerea unui acord reciproc acceptabil, au menținut în fapt țara în război de partea Germaniei hitleriste cît mai mult posibil.

În cursul lunii august 1944, scoaterea României din război pe calea negocierii puterilor aliate cu Antonescu sau cu cercurile politice din jurul lui Maniu, în fapt, eșuaseră. În dimineața zilei de 20 august, armatele sovietice au început ofensiva în sectorul Iași-Chișinău ⁷³. În aceste împrejurări, nu mai era posibilă decît o singură soluție pentru scoaterea României din războiul hitlerist, pentru doborîrea dictaturii fascisto-antonesciene și instalarea la cîrma țării a unui guvern democratic antifascist: soluția preconizată de P.C.R. — insurecția.

Scoaterea României din războiul hitlerist, răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, scuturarea jugului fascist și eliberarea țării prin propriile forțe și prin propria sa voință devenise nu numai un program de luptă politică, dar însăși temeiul salvării independenței și suveranității naționale grav știrbită în anii dominației fasciste și în primejdie de a nu putea fi redobîndită și împlinită nici după înfringerea militară a Germaniei naziste.

„Este meritul istoric al Partidului Comunist Român — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu în raportul politic la Congresul al X-lea al Partidului — că în aceste grave împrejurări a reușit să găsească calea pentru colaborarea cu toate forțele antifasciste în vederea răsturnării dictaturii militaro-fasciste, scoaterea României din războiul antisovietic și alăturării sale coaliției antihitleriste, dezvoltării democratice a țării” ⁷⁴.

De o deosebită importanță pentru destinele României ca stat independent și suveran, pentru viitorul socialist al țării a fost faptul că acest program de salvare națională, că marile obiective naționale antifasciste au fost îndeplinite în urma victoriei unei ample insurecții populare, faptul că insurecția armată a fost rodul acțiunii unite a celor mai largi forțe politice naționale, a armatei, formațiunilor patriotice; al adeziunii depline la lupta antifascistă a maselor populare precum și faptul că în îndeplinirea acestui act de importanță crucială pentru destinele României rolul hotărîtor l-au avut clasa muncitoare și avangarda sa revoluționară Partidul Comunist Român.

Încă din primăvara anului 1944, P.C.R., în colaborare cu alte partide și organizații democratice, luînd contact cu cercurile palatului și cu un grup de ofițeri patrioți, trecuse la pregătirea insurecției. La începutul

⁷³ Telul inițial al ofensivei, după cum rezultă din ordinul de front din 2 august 1944 al comandamentului sovietic, era de a se atinge Carpații orientali pe toată linia lor, iar în sud de a atinge într-o primă etapă aliniamentul Námoloasa-Focșani-Delta Dunării.

⁷⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterat dezvoltate*, București, Edit. politică, vol. 4, p. 249.

lunii august 1944, condițiile interne pentru declanșarea insurecției erau în linii mari pregătite. Înfingând rezervele de ultimă oră ale reprezentanților P.N.Ț. și P.N.L., cu care colabora în cadrul Blocului Național Democratic, P.C.R. a obținut asentimentul tuturor factorilor responsabili pentru pregătirea politică și militară a insurecției și a putut să treacă la înfăptuirea acesteia cu succes în cursul lunii august 1944.

În cursul zilei de 23 August 1944, pe baza planului elaborat anterior, a fost declanșată, sub conducerea P.C.R., insurecția națională antifascistă în urma căreia dictatura antonesciană a fost doborâtă, România scoasă din război, întorcându-se armele împotriva trupelor hitleriste.

Ceea ce nu realizaseră negocierile îndelungate a fost înfăptuit de insurecția națională antifascistă în condiții care au permis participarea României din prima clipă la războiul antihitlerist.

În aceste împrejurări, precizarea și perfectarea armistițiului, pornind de la condițiile negociate anterior vor fi definitive după 23 August 1944, în condițiile create și ținând cont de victoria insurecției naționale antifasciste din România și a participării efective a armatelor române, începând din 24 august 1944, la războiul împotriva Germaniei hitleriste.

Victoria insurecției naționale antifasciste armate a deschis poporului român — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — calea spre recucerirea și întărirea independenței naționale, spre reforma economică și dezvoltarea de sine stătătoare spre înfăptuirea aspirațiilor de democrație și progres social”⁷⁵.

Contribuția importantă pe care poporul român a adus-o la propria sa eliberare, la eliberarea de sub dominația fascistă a popoarelor ungar, ceh și slovac, a pus — în ciuda faptului că la conferința de pace nu i-a fost recunoscută cobeligeranța cu toate consecințele negative temporare sau de durată ce au decurs din aceasta — temeliile afirmării României ca stat independent și suveran în noua organizare postbelică a lumii. Dar independența deplină a unui stat nu se poate dobîndi decât în condițiile făuririi unei societăți în care aspirarea social-economică și națională este lichidată total, în care oamenii își pot dezvolta plener drepturile și capacitățile lor de creație și afirmare, adică în socialism.

Împrejurarea istorică că victoria insurecției naționale antifasciste s-a realizat în condițiile favorabile create în urma ofensivei eliberatoare a armatelor sovietice, că participarea României în continuare la războiul antihitlerist a marcat și cimentarea frăției de arme româno-sovietice în lupta pentru zdrobirea celui mai reacționar stat imperialist pe care l-a cunoscut istoria a permis ruperea definitivă a României din lanțul țărilor aflate sub dominația imperialismului.

De-abia la 23 August 1944, în urma insurecției naționale antifasciste, ca urmare a noului raport de forțe pe plan intern și internațional, poporul român și-a câștigat dreptul și posibilitatea obținerii deplinei sale independențe naționale.

„Înfăptuind, la 23 August 1944, insurecția națională antifascistă armată, sub conducerea Partidului Comunist Român — arăta tovarășul

⁷⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 2, p. 507.

Nicolae Ceaușescu — poporul român a pus capăt pentru totdeauna dominației străine, trecînd la făurirea unei vieți noi potrivit voinței și aspirațiilor sale”⁷⁶.

În milenara sa istorie, poporul nostru a fost nevoit în nenumărate rinduri să-și mobilizeze toate energiile și să plătească tribut de sînge, pentru menținerea sau cucerirea prin lupte grele a dreptului său la viața neatîrnată.

23 August 1944, participarea României la războiul antihitlerist au înscris o nouă pagină de epopee în lupta pentru salvagardarea intereselor sale naționale cele mai vitale.

De aceea, după cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu „cunoscînd istoria glorioasă a poporului nostru, luptele și sacrificiile înaintașilor noștri, strădaniile lor în perfecționarea creației materiale și spirituale, . . . cunoașterea acestor tradiții ne învață să prețuim libertatea, independența, suveranitatea națională dobîndite cu atîtea jertfe, ne obligă să muncim și mai bine pentru a consolida neconținut aceste cuceriri de preț ale poporului nostru, pentru a face mereu mai luminos, mai strălucitor chipul patriei noastre, ne obligă să facem totul pentru ca poporul român, națiunea noastră, România socialistă, să fie totdeauna o țară liberă și independentă în rîndul țărilor socialiste, în rîndul țărilor întregii lumi”⁷⁷.

LE RÔLE DES FORCES INTERNES DANS LE RÉTABLISSEMENT DE LA SOUVERAINETÉ ET DE L'INDÉPENDANCE NATIONALES DE LA ROUMANIE À LA VEILLE DE L'INSURRECTION ANTI-FASCISTE ET ANTIIMPÉRIALISTE D'AOÛT 1944

RÉSUMÉ

Objet de la politique impérialiste de rédivision du monde et de domination mondiale promue par l'Allemagne nazie et les alliés de celle-ci, la Roumanie a vécu à la veille de l'année 1940 le drame d'une grave amputation territoriale, de l'instauration, avec l'appui des Puissances de l'Axe, du régime de dictature fasciste d'Antonescu, de la pénétration des troupes hitlériennes d'occupation et de son attraction à la guerre du côté de l'Axe. L'asservissement économique, politique et diplomatique du pays par les puissances de l'Axe, principalement par l'Allemagne nazie, avait transformé la souveraineté et l'indépendance de la Roumanie en simples fictions. Par suite de l'évolution de la situation internationale et des opérations militaires de 1941—1944, l'avenir de la Roumanie en tant qu'Etat indépendant et souverain semblait gravement compromis indifféremment du camp belligérant qui aurait gagné la guerre. Seules la sortie de la Roumanie de l'alliance et de la guerre hitlériennes, sa libération de la domi-

⁷⁶ Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 6, p. 134.

⁷⁷ Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 2, p. 57.

nation fasciste et son alignement du côté des Etats démocratiques pouvaient la sauver. Pour la réalisation de ces objectifs nationaux, l'on a préconisé deux alternatives :

Les principaux partis politiques bourgeois (libéral et national-paysan) ainsi qu'une partie de l'équipe „antonescienne” se sont prononcés en faveur de la négociation diplomatique avec les puissances alliées pour faire sortir la Roumanie de la guerre hitlérienne ayant œuvré en ce sens, ce qui portait le centre de gravité de la solution du problème sur les facteurs d'ordre extérieur, la Roumanie devant attendre la satisfaction de ses demandes d'annulation du diktat de Vienne, du rétablissement de son indépendance nationale comme suite de la conclusion du traité de paix.

Les forces révolutionnaires-progressistes en tête avec le Parti Communiste se sont situées de façon conséquente sur la position suivant laquelle la seule voie à suivre, conforme au plus haut degré aux intérêts du peuple roumain, consistait à ce que le peuple contribue à sa propre libération de la domination fasciste, à renverser par les armes le régime et la dictature d'Antonescu, à retourner les armes contre l'Allemagne nazie, à participer activement dans le cadre de la coalition antihitlérienne à la défaite militaire des hitlériens. Ces objectifs nationaux antifascistes ne pouvaient être réalisés avec succès que par l'organisation et l'accomplissement d'une insurrection antifasciste, fruit de la coalition de tous les partis et organisations politique, du peuple tout entier. La victoire de l'insurrection antifasciste d'août 1944 a ouvert à la Roumanie et au peuple roumain la voie du rétablissement de l'indépendance et de la souveraineté nationale, du développement progressistes dans tous les domaines de la Roumanie contemporaine.

REALITĂȚI DEMOGRAFICE PE TERITORIUL TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE VIII — X

DE

ȘTEFAN OLTEANU

Raportul demografie-istorie a început să cunoască, mai cu seamă în ultima vreme, și în cadrul istoriografiei românești, dimensiuni în măsură să conducă la elucidarea unor aspecte de majoră însemnătate pentru istoria poporului nostru, aspecte mai puțin sau chiar de loc cercetate pînă acum, la a căror înțelegere cercetarea demografică poate să-și aducă o contribuție esențială. Avem în vedere mai ales epoca mai veche din trecutul poporului nostru, epocă pentru care documentele scrise lipsesc aproape în întregime, ele fiind suplinite prin rezultate remarcabile pe care cea mai tinără ramură a arheologiei, arheologia medievală, le obține cu fiecare campanie de săpături efectuate. Și dacă relația de condiționare dintre populație și dezvoltarea economică a fost mai mult sau mai puțin evidențiată în diferite articole de specialitate confirmînd teza lui K. Marx potrivit căreia creșterea populației reprezintă condiția indispensabilă a diviziunii sociale a muncii¹, alte valențe ale factorului demografic vin să sublinieze o altă latură a raportului demografie-istorie, anume capacitatea realităților demografice, a demografiei cantitative, a concentrațiilor demografice din anumite zone geografice care prezentau condiții favorabile de trai și apărare, dintr-o epocă istorică dată, de a răspunde și unor probleme, puțin scontate, de regulă, celor de ordin politic, a căror importanță sporește considerabil atunci cînd ele se referă la începuturile existenței poporului nostru. Punctele de vedere, total deosebite, exprimate de către istoricii români și străini în răstimpul celor aproape două secole de istoriografie modernă în problema populației Transilvaniei pînă în secolul al XI-lea, generate și de carența izvoarelor scrise, autentice, au orientat cercetarea istorică spre căutarea unor argumente științifice, incontestabile, pentru clarificarea problemei controversate; realitățile demografice constatate pe teritoriul Transilvaniei în etapa de încheiere a procesului etnogenetic românesc (sec. VIII—X), pe baza datelor puse la dispoziție de cercetările arheologice pomenite mai sus, vin să confirme, pe de o parte, existența unei populații sedentare, stabile, în secolele amintite, prezentînd caractere etnice distincte, iar pe de alta, stadiul de organizare politică a acestei populații. Dacă prima constatare are, printre altele, și rostul de a restitui istoriei, ca autentic, unul din izvoarele

---

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I., București, 1951, p. 330—335.

fundamentale ale începuturilor societății românești din Transilvania și ale celei maghiare (este vorba de Anonymus), cea de a doua vine să confirme o teză formulată încă de la mijlocul secolului trecut de către unul din clasicii marxism-leninismului și reluată recent de istorici marxști și nemarxști, români și străini: teza raportului de condiționare dintre populație și organizarea ei statală. Engels, căci despre el este vorba, arăta într-una din lucrările sale fundamentale cum creșterea densității populației generează uneori interese comune, altele interese opuse între diferitele comunități, fapt care duce la crearea unor organe cu funcții sociale autonome ce devin cu timpul organe de dominație a societății². Așadar, populația, concentrarea ei în anumite zone geografice prielnice constituie condiția esențială a evoluției procesului de organizare politică, statală. Populația, numărul ei este acela care dă mai întâi statului posibilitatea existenței sale³. Pretutindeni acolo unde se constată insuficiența factorului uman, slaba sa prezență, dispersiunea sa, acolo evoluția procesului de organizare statală nu depășește cadrul unor forme inferioare de organizare politică⁴. Distrugerile „capitalului uman” provocate de invazia popoarelor migratoare pe teritoriul României au redus sensibil densitatea populației, au rarefiat-o subminând bazele procesului de organizare statală. Perioada de relativă liniște și stabilitate care a urmat către sfârșitul mileniului I e.n. a contribuit din plin la afirmarea celor două componente majore ale procesului organizării statale: dezvoltarea economică și sporul demografic.

În această lumină, realitățile istorice privind populația de pe teritoriul Transilvaniei în secolele VIII—X, atâtea cîte ele au fost puse în evidență de cercetările arheologice efectuate pînă în prezent, constituie problema principală asupra căreia vom stărui în continuare, nu înainte însă, de a aduce în discuție cîteva aspecte metodologice lămuritoare referitoare la investigația arheologică.

Limitele cronologice ale perioadei cercetate au fost adoptate datorită unei cauze subiective ce ține de posibilitatea și gradul de cunoaștere din etapa actuală a culturii materiale pe care societatea de pe teritoriul Transilvaniei (și în general de pe teritoriul României) și-o făurise în acea vreme.

Precum se știe, după un îndelungat efort de investigație, sintem în măsură să determinăm caracterele fundamentale ale unor sfere importante de civilizație materială a populației din secolele VIII—X de pe teritoriul României⁵, de natură să ducă și la determinări etnice, așa după cum o să avem prilejul să constatăm în paginile care urmează.

² Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ed. IV, București, 1966, p. 178—180.

³ M. Reinhard, *Histoire et démographie*, în „Revue Historique”, t. 203, 1950, p. 194—195.

⁴ M. Reinhard, *op. cit.*: cf. St. Pascu, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, Cluj, 1972; St. Ștefănescu, *Demografie, dimensiune a istoriei*, Timișoara, 1974; M. Bulgaru, *Populație și dezvoltare economică*, București 1975.

⁵ Este vorba, în principal, de rezultatele obținute pînă în prezent în cunoașterea unor laturi majore ale civilizației de pe întregul spațiu carpațo-danubiano-pontic din secolele VIII—XI, intrată în circuitul științific de specialitate sub denumirea de „cultura Dridu”.

Nu putem să nu consemnăm aici, ca o cauză obiectivă de data aceasta, importanța pe care o prezintă secolele VIII—X pentru o problemă fundamentală a poporului nostru, această perioadă reprezentînd, după părerea noastră, veriga cea mai importantă a îndelungatului proces de apariție a relațiilor de aservire ale cărui începuturi se află înainte de secolul al VIII-lea. Determinările făcute cu privire la populația de pe teritoriul Transilvaniei dinainte de pătrunderea ungarilor vor putea tranșa, cu toată obiectivitatea, problema, atît de mult controversată, a autenticității informațiilor din cronica notarului anonim.

Evident că în limitele unor asemenea coordonate, materialele documentare pe care arheologia le-a pus la dispoziție s-au cerut a fi selectate în așa fel încît cele utilizate să prezinte, pe cît posibil, garanția autenticității descoperirii lor în contextul unor așezări de epocă. Din păcate, însă, unele asemenea materiale prezintă încă incertitudine asupra condițiilor stratigrafice în care au fost descoperite și a locului de proveniență, ceea ce a impus multă prudență în utilizarea lor; o rezervă asemănătoare s-a cerut și în cazul altor materiale documentare de epocă, a căror proveniență n-a putut fi pusă cu certitudine pe seama așezării propriu-zise.

Dificultățile au continuat cu încercarea de a stabili apartenența etnică a comunităților de viață subtilizate în materialele descoperite. Dacă o primă demarcație între populația locală, autohtonă (români, slavi, resturi ale unor popoare migratoare sedentarizate, ultimile două categorii în curs de asimilare), pe de o parte, și nomazi pe de alta, s-a putut face într-o mai bună măsură pe baza criteriilor specifice unui grup sau altuia de populație (vestigii ale preocupărilor sedentare, stabile ca, de pildă, agricultura, producția artizanală, valorificarea mineralelor utile de bază etc. incompatibile cu ocupațiile nomazilor), nu același lucru se poate spune despre încercarea de identificare în cadrul populației locale, în principal a populației românești și a celei slave. Unele criterii există și în această situație ca, de pildă, elemente de cultură materială tradiționale ale substratului daco-roman în cazul populației românești și ale fondului vechi slav în cazul populației slave. Adăogăm la aceasta rezultatele cu totul recente și remarcabile ale analizei antropologice prin care s-a putut determina prezența tipului uman mediteranean (roman) ⁶.

Cu toate aceste neajunsuri, evidențierea realităților demografice din Transilvania secolelor VIII—X, pe care o vom face în continuare, se impune, ele prezentînd un mare grad de interes pentru istoria poporului român, chiar dacă identificarea grupărilor de populație nu este, încă, exhaustivă, datorită stadiului actual al cercetărilor; de aici posibilitatea ca viitoare cercetări să identifice și alte grupări demografice sau să completeze numărul de așezări din concentrările deja identificate, posibilități, care, oricum, nu trebuie excluse în viitor.

Cartografierea așezărilor din sec. VIII—X, identificate pînă în prezent pe teritoriul Transilvaniei, oferă posibilitatea determinării următoarelor grupări demografice.

⁶ Vom reveni mai jos asupra acestei importante chestiuni.

În partea de nord-vest se evidențiază o concentrare de așezări omenesti⁷ alcătuită, aproximativ, din 20 așezări situate, din punct de vedere geografic, în zona teritorială cuprinsă între Crișul Repede la sud, Someș la nord, Porțile Meseșului la est; spre apus, gruparea menționată depășește limitele teritoriului țării. Din totalul așezărilor identificate, două prezintă elemente de fortificație: Biharea și Zalău, restul fiind așezări deschise (vezi harta).

La sud de concentrarea pomenită, între Crișul Repede și Mureș, aproximativ în zona Aradului, cele 6 așezări identificate pînă în prezent⁸ par să indice o altă grupare demografică independentă de prima, în măsura în care cercetările viitoare vor stabili că, într-adevăr, apartenența ei la cea dintîi este exclusă. Identificarea și în spațiul dintre aceste două grupări (între Crișul Repede și Crișul Alb), pînă acum complet alb pe hartă, a unui număr relativ mare de așezări, din aceeași epocă și cu aceleași caracteristici, ar constitui o dovadă a existenței unei singure concentrări politice situate între Someș la nord, Mureș la sud și Porțile Meseșului la est.

O importantă concentrare de populație în secolele VIII—X s-a constatat în centrul Transilvaniei unde au fost identificate peste 40 de așezări. Potrivit unor observații referitoare la apariția și „viața” acestor așezări în decursul celor trei secole, este posibil ca această mare grupare demografică să se fi constituit în partea finală a perioadei cuprinse între secolele VIII—X, în urma unui proces de unificare politică, din două grupări mai mici situate astfel: o primă concentrare alcătuită din circa 20 așezări se afla între cursul superior al Someșului la nord, cursul superior al Mureșului la sud și sud-est și Porțile Meseșului la nord-vest⁹.

⁷ Aproximativ, de la est spre vest acestea sînt următoarele: Zalău, Moigrad (M. Rusu, *Cetate de la Moigrad și Porțile Meseșului*, în *Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 265 și urm.; M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VI—VII centuries)*, în „*Dacia*”, 1962, p. 283, 700—725; vezi și M. Comșa, *Unele date privind regiunile din nord-vestul României în secolele V—IX*, în *Centenar muzeal Orădean*, 1972, p. 209 și urm.), Nușfalău (M. Comșa, *Săpăturile de la Nușfalău (r. Simleu, reg. Oradea)*, în „*Materiale și cercetări arheologice*”, VII, p. 519—529; idem, *Unele date ...*, în *op. cit.*, p. 209 și urm.), Satu Mare, Medieș, Baia Mare, Oarța (M. Comșa, *Unele date ...* p. 209 și urm.), Biharea, Oradea, Salca (M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea — Salca*, în *Materiale*, VIII, p. 159 și urm.; M. Comșa, *Unele date ...* p. 209 și urm.), Suncuiș, Fabrica de bere, Berea-Bihor, Căuaș, Valea lui Mihai, Săcuieni, Galoșpetreu, Sălacea (N. Ghidioșan, *O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea*, în „*S.C.I.V.*”, 1969 nr. 4, p. 611—615), Tăuteu (M. Comșa, *Unele date ...* p. 209 și urm.)

⁸ Siclău, Șiria, Arad, Sînpetru German, Șeitin și Ciala (rezultatele cercetărilor din aceste așezări sînt încă inedite). vezi însă M. Rusu, *Note asupra relațiilor...*, în *Apulum*, IX, 1971).

⁹ Soporul de Cîmpie (D. Protase, I. Tigăra, *Șantierul arheologic Soporul de Cîmpie (r. Turda, reg. Cluj)*, în „*Materiale*”, VI, p. 391—393; D. Protase, *Șantierul arheologic Soporul de Cîmpie (r. Turda, reg. Cluj)*, în „*Materiale*”, VIII, p. 527 și urm.), Ciombrud (I. Ferenczi, *Săpăturile de salvare de la Ciombrud*, în „*Materiale*”, VII, p. 191; A. Dankanits, I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciombrud (r. Aiud, reg. Cluj)*, în „*Materiale*”, VI, p. 607—610), Morești (K. Horedt, *Săpăturile de la Morești (r. Tg. Mureș, Regiunea Autonomă Maghiară)*, în „*Materiale*”, V, p. 85, 88; idem, *Șantierul arheologic Morești*, în „*Materiale*”, VI, p. 181), Someșeni (M. Macrea, *Necropolă slavă de la Someșeni (r. și reg. Cluj)*, în „*Materiale*” V, p. 519 și urm.), Șirioara (în SCIV, 1964, nr. 4, p. 564), Turdaș (I. Hica, M. Blăjan, *Un cimitir de înhumaște din sec. VIII la Turdaș (jud. Alba)*, în *Acta Musei Napocensis*, X (1973), p. 642 și urm.), Șeica Mică (K. Horedt, *Völkerwanderungszeitliche Funden aus Siebenbürgen*, în *Germania*, 25, 1941, p. 124), Cugir (K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în SCIV, 1951 nr. 2, p. 198), Mediaș (K. Horedt, *Un cimitir din sec. IX—X e.n. la Mediaș*, în „*Studia*”, Seria Historia, fase. 2, 1965, p. 11—12; H. Horedt, *Dar Awarenproblem in Rumänien*, în *Stu-*

În majoritate, așezările sînt deschise, neprezentînd urme de fortificație, cu excepția celor de la Dăbica, Cluj-Mănăstur, Moldovenești și Șirioara unde cercetările arheologice efectuate în decursul mai multor campanii au pus în evidență numeroase vestigii care atestă existența unor puternice întărituri construite mai cu seamă din lemn și pămînt înconjurate de șanțuri și valuri de apărare¹⁰. A doua concentrare de așezări se situa la sud de linia Tîrnavă-Mureș, aproximativ în zona dintre Sibiu și Alba-Iulia. Ca așezări fortificate au fost identificate cele de la Alba Iulia și Blandiana (Țeligrad)¹¹. Se pare că aceste două organisme politice reprezentate de cele două concentrări demografice ce ocupau o mare parte din centrul Transilvaniei s-au unificat la sfîrșitul secolului al X-lea și la începutul celui următor, printr-un proces de extindere teritorială care va fi afectat și alte enclave demografice din estul Transilvaniei, într-o formațiune statală mai cuprinzătoare dînd naștere unui mare organism statal, voievodatul Transilvaniei.

La est de această cuprinzătoare aglomerare de așezări, la izvoarele celor două Tîrnave, cele 8 așezări¹² din secolele VIII—X, situate, aproximativ, între apele pomenite, atestă existența unei grupări mai mici de populație, iar la nord-est de aceasta, alte 7 așezări^{12^{bis}} situate la izvoarele Mureșului și Oltului, pe firul acestor două riuri, evidențiază același proces demografic. Așa cum aminteam mai sus, este de presupus că procesul de unificare politică ce a dus la formarea voievodatului Transilvaniei a afectat ceva mai tîrziu și aceste ultime organisme, incluzîndu-le, odată cu extînderea teritorială spre est, în componența acelei „terra Ultrasilvana”,

digné Zvest, Nitra, 16, 1968, p. 118), Dorolțu (St. Ferenczi, în Acta Musei Napocensis, VII (1970), p. 560—573), Ciunga (I. Hica, M. Blăjan, *op. cit.*, p. 652), Telna (I. Berciu, *Descoperiri din epoca feudală timpurie în raionul Alba-Iulia*, în „Materiale”, IV, p. 350—357), Laz, Pianul de Jos (I. Berciu, *op. cit.*, p. 336 și urm.), Ocna Sibiului (D. Protase, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului, în Omagiu P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 153—156), Gușterița (Th. Nägler, *Vorbericht über die Untersuchungen in Hammesdorfer Gröberfeld aus der Völkerwanderungszeit*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 14, 1971, nr. 1, p. 249 și urm.), Moldovenești (K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în „S.C.I.V.”, 1951, nr. 2, p. 200), Noșlac (M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VI—VII centuries)*, în „Dacia”, 1962, p. 283 și urm.), Dăbica (St. Pascu, M. Rusu, V. Pintea, P. Gyulai, *Cercetările arheologice de la Dăbica*, în *Sesiunea de comunicări a Muzeelor de istorie*, 1964, vol. II, București, 1970, p. 157 și urm.), Bratei, Sibiu, Boarta, Apoldul de Sus, Cilnic, Petrești, Sebeș, Deva, Blandiana, Tărtăria, Alba-Iulia, Teiuș, Vințul de Jos, Cugir, Turda, Ghirbom, Cluj, Taga, Sîngeorgiu de Mureș, Tîrgul Mureș, Borsofeld (Z. Szekely, *Cercetări arheologice efectuate în regiunea Autonomă Maghiară*, în „Materiale”, VI, p. 189; K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgard* — Alba Iulia, în SCIV, V, 1954, p. 3—4, p. 494—498).

¹⁰ M. Rusu, *Cetatea Moigrad ... în op. cit.*, p. 265 și urm.; idem *Observații arheologice și istorice asupra unor cetăți transilvănene din sec. IX—XI* (Comunicare la sesiunea Acad. R.S.R., filiala Cluj, 1964).

¹¹ K. Horedt, *Voievodatul*, în *op. cit.*

¹² Porumbenii Mici și Porumbenii Mari, Betești (Z. Szekely, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici (r. Cristurul Secuiesc)*, în „Materiale”, VI, p. 523 și urm.; idem, *Cercetări arheologice efectuate în regiunea Autonomă Maghiară*, în *Materiale*, VI, p. 194; idem, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici (r. Odorhei, reg. Mureș Autonomă Maghiară)*, în „Materiale”, VIII, p. 25 și urm.; idem, în „Materiale”, V, p. 237 și urm.), Cristur, Filiași, Simonești, Bezid, Medişor (Z. Szekely, *Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe 1959—1966*), în „Materiale”, IX, p. 297 și urm.; idem, *Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor efectuate în așezările din sec. VII—VIII—IX e.n. de la Filiași și Poian*, în *Sesiunea de comunicări a Muzeelor de istorie*, 1964, vol. II, București, 1971, p. 144 și urm.).

^{12^{bis}} Sincrăieni, Miercurea Ciuc, Păuleni, Racul, Gheorghieni, Lăzarea, Delnița (Z. Szekely, *Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959—1966)*, în „Materiale”, IX, p. 297 și urm.; idem, *Comunicare la Sesiunea Inst. de Arheologie din București*, februarie 1973).

care ocupa astfel întregul centru al Transilvaniei. Zonele de sud și sud-est ale acestui spațiu intracarpatic vor intra mult mai târziu (începând din secolul al XIII-lea) în componența organismului statal al Transilvaniei. Până atunci concentrările demografice identificate în această zonă, datînd din secolele VIII—X, vor rămîne ca „țări” (terrae) separate.

Cartografierea așezărilor din secolele VIII—X din sudul și sud-estul Transilvaniei ne indică următoarele zone demografice mai dens populate.

O concentrare de 14 așezări¹³, alcătuită, se pare, din două nuclee demografice, cuprindea zona Birsei de astăzi prelungindu-se pe valea Brețului pînă pe versantul estic al Carpaților răsăriteni, făcînd joncțiunea cu așezările contemporane din Moldova. Deosebit de interesantă este constatarea asemănării pînă la identitate a culturii materiale din așezările de pe cei doi versanți ai Carpaților de Răsărit, constatare de o semnificație istorică cu adînci implicații în ce privește caracterul etnic al populației respectivelor zone¹⁴.

Un număr mai restrîns de așezări din sec. VIII—X s-a înregistrat în zona Făgărașului (între riul Olt și munții Carpați)¹⁵, precum și în cea a Hațegului (între izvoarele Jiului și Mureș)¹⁶, acolo unde, odată cu intrarea acestor zone în conul de lumină al documentelor scrise, ca urmare a efortului regalității maghiare (la începutul secolului al XIII-lea) de a include în cadrul frontierelor sale și părțile de sud ale „țării de peste pădure”, se menționează existența unor „țări” (terrae), străvechi forme de organizare politică a comunităților autohtone¹⁷.

În fine, pe teritoriul Banatului, între Dunăre la sud, Mureș la nord și munții Carpați la est s-au identificat pînă în prezent doar 6 așezări¹⁸, dintre care două fortificate servind drept reședințe ale autorității politico-administrative. Numărul mic al așezărilor din sec. VIII—X din acest teritoriu al României ca, de altfel, și din alte zone ale patriei noastre, se poate explica prin slaba investigație arheologică mai cu seamă, ceea ce lasă deschisă posibilitatea creșterii și îmbogățirii într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, a numărului așezărilor și din aceste zone.

Realitățile demografice prezentate mai sus converg către o singură și incontestabilă concluzie istorică: prezența pe teritoriul Transilvaniei

¹³ Poian, Cernat, Sf. Gheorghe (două), Reci, Zăbala, Ozun, Ghidfălău, Angheluş, Lutoasa, Hărman, Sînpetru, Rodbav I și Rodbav II (Z. Szekely, *Cercetări arheologice* . . . , în *op. cit.*, p. 199 și urm.; idem, *Săpăturile executate* . . . în *op. cit.*, p. 297 și urm.; idem, *Raport preliminar* . . . , în *op. cit.*, p. 144 și urm.; E. Zaharia, în *Dacia*, 1971, p. 286; M. Rusu, *Note asupra relațiilor* . . . , în *op. cit.*).

¹⁴ Z. Szekely, *Comunicare la sestrunea Inst. de Arheologie*, București, februarie 1973.

¹⁵ Brează și Făgăraș.

¹⁶ Ghelar, Sălaș, Hunedoara, Federi.

¹⁷ „Terra Harszoc” — Țara Hațegului (*Doc. priv. ist. Rom. C. Transilvania*, veac. XI, XII, XIII, vol. I, p. 330, 423); „terra Fogoraș” — țara Făgărașului (*Doc. priv. ist. Rom., C. Transilvania*, veac. XIII, vol. II, p. 369; vezi „terra Blacorum”, „silva Blacorum” situate în aceeași zonă geografică (*Doc. priv. ist. Rom., C. Transilvania*, veac. XI, XII, XIII, vol. I, p. 184, 200, 209).

¹⁸ Orșova, Keve-Kuvin (Pescari), Iablanița, Puești (Boțsa), Berzovia, Svinița (M. Rusu, *Note asupra relațiilor* . . . , în *op. cit.*).

în secolele VIII—X, deci înainte de marea perturbație demografică ce va fi pricinuită de pătrunderea ungarilor, a unei populații stabile, sedentare ale cărei origini sînt adînc împlîntate în secolele anterioare. Chiar și în condițiile în care cercetarea acestei epoci pe teritoriul Transilvaniei este abia la începutul ei, comparativ cu situația din celelalte provincii românești, datele prezentate în paginile anterioare scot în evidență un sensibil spor demografic înregistrat la cumpăna dintre cele două milenii e.n., fenomen remarcant, de altminteri, pe întregul teritoriu al României¹⁹ și, în general în întreaga Europă a acelei vremi²⁰.

Arătăm la începutul studiului că realitățile demografice de pe teritoriul Transilvaniei din sec. VIII—X prezentate mai sus vor putea avea și un alt rost : acela de a tranșa, cu toată obiectivitatea, problema atît de controversată a autenticității știrilor din cronica notarului anonim al regelui Bela.

După cum se cunoaște, de mai bine de două secole, celebrul autor al „Gestelor” ungrești, a cărei față continuă încă să rămînă în umbră, constituie una din preocupările centrale ale istoriografiei române și maghiare, interesate deopotrivă în a se da răspuns unor probleme fundamentale privitoare la cronicar și opera sa. Cine a fost misteriosul notar, cînd a trăit, cînd și-a elaborat însemnările sale, pe ce izvoare s-a bazat și, în consecință, ce valoare istorică are cronica sa, sînt întrebările care s-au pus permanent începînd din secolul al XVIII-lea și la care diverși istorici au încercat să răspundă într-un fel sau altul²¹.

¹⁹ Se constată, de pildă, o sensibilă creștere a numărului așezărilor omenești în raport cu numărul lor din epoca precedentă, creștere care la est și sud de Carpați urcă pînă la 50 % (de remarcant că în foarte multe cazuri se constată un proces de continuă locuire din sec. IV—V pînă tîrziu în epoca medievală cînd satul respectiv apare nominalizat în documente; în alte cazuri avem de-a face cu o continuitate mobilă, așezarea fiind părăsită temporar din cauze biologice (maladii, calamități naturale), sau istorice (distrugeri prin ardere), repopulîndu-se după o anumită vreme de către aceeași locuitori, judecînd după refacerea locuințelor și reluarea vechilor lor îndeletniciri). Este vorba de o veritabilă „roire” a vechilor așezări, populîndu-se, astfel, teritorii din apropierea satului de baștină în defavoarea pădurii și a izlazului intrate, succesiv, în circuitul agricol. De aici o dezvoltare sensibilă a agriculturii, consecință a sporului demografic, prin adoptarea unor modalități tehnice agrare noi, de pildă, utilizarea brăzdarului asimetric în vederea sporirii randamentului agricol, a productivității muncii (St. Olteanu, *Agricultura la est și sud de Carpați în sec. IX—XIV*, în *Muzeul Național*, I 1974, p. 35 și urm.; V. Neamțu, *Tehnica producției agricole în Moldova și Țara Românească în epoca feudală*, (în mss.).

²⁰ Precum se știe, cumpăna dintre cele două milenii ale e.n. a constituit un moment istoric de o deosebită însemnătate pentru comunitățile de viață ale bătrînului nostru continent. Este vremea cînd, multe dintre aceste popoare (mai cu seamă din partea de apus a Europei), eliberate de spectrul distrugătoarelor invazii ale nomazilor, pășesc pe calea reconstrucției pașnice, veritabilă renaștere din întunecata epocă pe care o traversaseră (J. Le Goff, *La Civilisation de l'Occident au Moyen Age*, (traducere în l. română); București 1970, p. 105 și urm.; Lynn White, *Medieval technology and Social change*, Oxford, New York, 1962; *L'Europe aux IX-e—X-e siècles*, *Aux origines des États nationaux*, Varșovia, 1968).

²¹ Dacă primii istoriografi moderni au acordat relatărilor lui Anonymus o deplină încredere, critica istoriografică germană și maghiară din secolul al XIX-lea a considerat opera enigmaticului cronicar aproape fără nici o valoare istorică. Din fericire, asemenea poziție rigidă avea să fie zdruncinată de critica istoriografică din perioada interbelică mai cu seamă, care a căutat să restituie istoriei unul din izvoarele fundamentale pentru cunoașterea unei societăți aflate la cumpăna dintre cele două milenii. Supusă unei judecăți severe, opera lui Anonymus a fost, precumpănitor, considerată ca o emanație de la sfîrșitul sec. al XII-lea și începutul sec. următor, avînd la bază, drept izvoare de inspirație, cronici mai vechi de la începutul sec. al XI-lea. Se făcea în felul acesta un mare pas înainte pe calea recunoașterii valorii științifice a

Considerăm că realitățile demografice la care ne-am referit pe larg în paginile anterioare sînt în măsură să dea un răspuns uneia din problemele ridicate de autorul „Gestelor”, problemă, de fapt, capitală (vehement discutată de istorici din toate timpurile), aceea referitoare la autenticitatea relatărilor cronicarului cu privire la populația de pe teritoriul Transilvaniei înainte de venirea ungarilor.

În acest context, dorim să subliniem de la început *corespondența deplină* între realitățile demografice constatate și datele din cronică privind populația cu care ungurii au venit în contact la pătrunderea lor în Transilvania.

Comentînd pătrunderea triburilor maghiare în Transilvania, cronicarul anonim al regelui Bela arată că oștile maghiare au cucerit, mai întii, în urma mai multor lupte, teritoriul unui organism politic situat, geografic, spre vest pînă la Tisa, la nord de Satu Mare („A fluvio Zomus usque ad confinium Nyr”), spre est pînă pe Piatra Craiului („inter Thisciam et Silvam Iqfon que iacet ad Erdenelü”), spre sud-est pînă la Porțile Meseșului („Usque ad portam Mezesinam”), spre sud pînă la Mureș, iar

cronicii notarului anonim pentru istoria comunităților de viață de pe teritoriul la care aceasta se referea (V. Motogna, „Anonymus' in istoriografia ungurească mai nouă, în „Revista istorică”, 1927, nr. 10—12, p. 361 și urm.; Hôman, Bálint, *Szent Lászlókorai Gesta Ungarorum és XII—XIII századi leszármazói (Forrástanulmány)* (Gesta Hungarorum în timpul Sfîntului Ludovic și formele ei în secolele XII—XIII. Studii izvoarelor, Budapesta, 1935).

După cel de-al doilea război mondial, în special în ultimele două decenii, Anonymus a continuat să rețină atenția istoricilor, maghiari mai cu seamă, pe măsură ce investigația științifică aducea în conul de lumină al istoriei date noi referitoare la opera și persoana cronicarului. Sintetizînd această bogată literatură istorică, se poate spune că studiile din ultima vreme mai ales, au reafirmat poziția istoriografiei interbelice cu privire la persoana și opera lui Anonymus, aducînd însă și noi precizări. Astfel, după unii, cronicarul regelui Bela ar fi trăit în secolul al XII-lea, pe vremea lui Bela al II-lea, elaborîndu-și opera pe la mijlocul veacului. Pentru redactarea cronicii sale, notarul anonim ar fi folosit două categorii de izvoare: tradiția orală și izvoare scrise din secolele X—XI accesibile lui (Kosáry Domokos, *Bevezetés a magyar történelem forrasaiba és irodalmába* (Introducere în izvoarele și bibliografia istorică maghiară), vol. I, Budapesta 1951; Kosáry arată că prototipul cronicii lui Anonymus s-a elaborat pe timpul lui Andrei I (mijlocul sec. XI) și a continuat în timpul regelui Ladislau cel Sfînt (sfîrșitul sec. XI); J. Gerics, *Legkorábi gestaszerkeszté seink ketekkezésrendjének problémái* (Problemele fazelor de creație ale celei mai vechi realizări a gestei), Budapesta, 1961 (autorul ajunge la concluzia că prototipul cronicii din sec. XI a fost scris în anii 1066—1067 în anii domniei lui Solomon); Csóka Kayos, *Kivoll Anonymus* (Cine a fost Anonymus), în „Magyar Nyelev”, 1962, Tom. 52, nr. 2, p. 153—159; nr. 3, p. 336—346; Györffy György, *Honfoglalás előtti népekés országok Anonymus Gesta Hungarorum á ban* (Populațiile țărilor înainte de ocupația maghiară în Gesta Hungarorum a lui Anonymus), în „Ethnographia”, 1965, Tom. 76, nr. 3, p. 411—434; Lolyom Károly, *Új szempontok az Anonymus — problema megoldásához* (Noi puncte de vedere la rezolvarea problemei lui Anonymus), în „Irodalom történeti Közlemenyek”, 1966, Tom. 70, nr. 1—2, p. 54—84; Benkő Lorand, *Az Anonymus Hagymany — és a Csepel név eredete*, (Tradiția lui Anonymus — și originea numelui de Csepel), în „Magyar Nyelev”, 1955, Tom. 62, nr. 2, p. 134—146; nr. 3, p. 292—305; Horváth János, *P. mester és műve* (Magistrul P. și opera sa), în „Irodalom történeti közlemenyek”, 1966, Tom. 70, Nr. 1—2, p. 1—53; nr. 3—4, p. 261—282; Karsai Géza, *Az Anonymus-Kodex első leveli kutatási beszámoló* (Contribuția la cercetarea primei scrisori din Kodex Anonimus— Cronică cărții Maghiare), în „Magyar Könyvszemle”, 1968, tom. 84, nr. 1, p. 42—51 (consideră că redactarea cronicii lui Anonymus s-a făcut în sec. XIII, Vezi „Revista Arhivelor”, 1969, nr. 1, p. 316—317). Au existat, însă, și unele excepții, autorii studiilor în cauză ignorînd aproape complet efortul istoricilor și rezultatele lor valoroase obținute în decursul unui răstimp de peste o jumătate de veac în problema autenticității cronicii notarului anonim și a valorii sale istorice. S-a reinviat în această privință vechea poziție a istoriografiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea care nega aproape total valoarea operii lui Anonymus. Una dintre aceste lucrări apărută în ultimii zece ani consideră că datele furnizate de notarul anonim nu au nici o valoare documentară independentă; în consecință, „gestele” lui Anonymus editate către 1200 nu pot fi considerate surse autentice pentru formarea statelor în secolul al IX-lea (Gy. Györffy, *Formation d'états au IX-e*

spre nord pînă la Someș („A fluvii Morus usque ad fluvium Zomus”)²². Conducătorul (dux) acestei țări (terra) se numea Menumorut și avea reședința în cetatea Biharea (în castrum Byhor) unde, dealtfel, s-au desfășurat și unele tratative preliminare. Luptele dintre maghiari și oștile lui Menumorut s-au purtat în mai multe locuri, de pildă, pentru ocuparea unor așezări fortificate ca Sătmar (Castrum Zotmar), Zalău (Zyloc) etc.; lupta s-a încheiat prin cucerirea de către unguri a cetății de reședință, Biharea, după lupte grele care au durat 13 zile²³. Finalul acestei lupte a fost împăcarea dintre Menumorut și Arpad în urma unui act matrimonial dintre fiica învinsului cu fiul învingătorului.

Raportînd relatările cronicii la situația demografică concretă, constatăm, așa cum subliniam mai înainte, o deplină corespondență între cele două categorii de documente. Gruparea de așezări omenești identificată în nord-vestul Transilvaniei corespunde organismului politic de sub conducerea lui Menumorut menționat de Anonymus, cu excepția zonei cuprinse între Crișul Repede și Crișul Alb unde nu s-au semnalat pînă acum așezări din secolele VIII—X. Dacă acceptăm ipoteza potrivit căreia gruparea din zona Aradului poate fi inclusă, ca apartenență politică, la formațiunea existentă între Crișul Repede și Someș, atunci corespondența este totală, în sensul că se confirmă demografic existența unui singur organism statal de la Mureș (la sud) pînă la Someș (la nord) și pînă la Porțile Meseșului (la est).

Un al doilea ducat sau voievodat (terra Ultrasilvana) se afla, potrivit relatărilor aceluiași cronicar, în podișul Transilvaniei, peste care stăpînea un oarecare „dux” român (quidam Blacus) cu numele de Gelu. Țara acestuia era bogată în ape al căror nisip conținea firisoare de aur, iar din subsol se extrăgea sare. Locuitorii țării erau români și slavi (Blasii et Sclavi). Hotarele acestei țări sînt mult mai imprecis redată de cronicar. Din povestirea evenimentelor se pare că spre nord-vest se întindea pînă

---

siecle suivant les „Gesta Hungarorum” du notaire anonyme, în „Nouvelles études historiques”, I, Budapesta, 1965, p. 27 și urm.; vezi în această privință și ultimul studiu al aceluiași autor: *A honfoglaló magyarok relepülési rendjéről*, (Etapela de cuceriri a teritoriului de către maghiari în timpul stabilirii în patrie), în „Archaeologiai Ertesítő”, 1970, nr. 2, p. 191 și urm. Pentru teza redactării cronicii lui Anonymus în sec. al XIII-lea (între 1238—1270) a se vedea Karsai Géza, *Az Anonymus-Kodex első . . . .* în *op. cit.*, 1968, nr. 1, p. 42—51.

Credincios acestei idei, autorul a întocmit o hartă a teritoriilor amintite de Anonymus, în care teritoriul Transilvaniei, acolo unde notarul pomeneste de existența unor organisme politice în sec. IX—X, apare ca o zonă lipsită de populație, un pustiu. Este invocată pentru aceasta, informația lui Gardizi din secolul al X-lea, potrivit căreia între teritoriul bulgarilor dunăreni și cel al moraviilor ar exista un pustiu de circa 10 zile de mers.

Așadar, în concepția istoricului amintit în afara unor popoare migratoare ca slavi și avari și a dominației politice asupra ținuturilor dintre Mureș și regatul Marii Moravii, a celor trei state vecine: imperiul franc de răsărit, Marea Moravie și imperiul bulgar, existența altei populații pe teritoriul menționat nu este atestată de datele epocii.

Fără îndoială că lipsa sau necunoașterea unor mărturii istorice mai clare asupra prezenței și a altor populații, în speță cea românească, pe teritoriul Transilvaniei în secolele IX—X, l-a determinat pe autor să adopte poziția de mai sus într-o problemă atât de controversată, deși logica istorică i-ar fi putut impune serioase rezerve. Aceasta cu atât mai mult cu cit investigațiile științifice, din ultimul deceniu mai cu seamă, au demonstrat posibilitatea nu numai a îmbogățirii cunoștințelor în problema discutată, ci și posibilitatea verificării unor date furnizate de documentele vremii.

²² *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. Szentpetery, vol. I, (Anonymus, cap. 11, 19, 51).

²³ *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I, p. 49, 59—64; 101—105; cf. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, București 1931, p. 64—65.

la Porțile Meseșului, deci pînă la hotarul țării lui Menumorut, unde Gelu a încercat să-i oprească pe maghiari („Ut eum per portas Mezesinas prohiberet”) ²⁴. În rest, după alte indicații cuprinse în cronică, hotarele voievodatului lui Gelu coincideau cu marginile de sud și de est ale podișului transilvănean ²⁵.

Atras de bogăția acestui voievodat, căpetenia maghiară Tuhutum, cu îngăduința lui Arpad, porni împotriva lui Gelu, ducele românilor (contra Gelou ducem Blacorum) și duce al Transilvaniei (dux Ultrasilvanus). Încercînd să oprească înaintarea maghiarilor în două rînduri, la Porțile Meseșului și pe riul Almaș și fiind înfrînt, Gelu a încercat să se salveze în cetatea sa de lângă Someș („ad castrum suum iuxta fluvium Zomus positum”); a fost ajuns însă de urmăritori și ucis lângă riul Lăpuș.

Cronica notarului anonim și mai cu seamă cronicile maghiare din secolul al XIV-lea, menționează, deși nu atît de precis, existența unui alt organism politic în spațiul intracarpatic, în aceeași vreme cu voievodatul lui Gelu dintre Someș și Mureș, situat la sud de Mureș avînd reședința la Alba Iulia; conducătorul acestei formațiuni era Gyula duce mare și puternic („dux magnus et potens”) ²⁶.

După cum vom remarca imediat, relatările cronicii notariale își găsesc o profundă confirmare în realitățile demografice constatate, ceea ce le conferă o solidă bază de autenticitate.

Potrivit constatărilor deja amintite, în zona centrală a Transilvaniei au fost identificate circa 40 așezări din secolele VIII—X care par a se circumscrie în cadrul a două mari concentrări demografice: una cuprinzînd circa 20 așezări se situează între Mureș și Someș, identificîndu-se, teritorial, cu voievodatul lui Gelu menționat de Anonymus. Așezări cu urme de fortificație, ca cele de la Dăbîca, Sirișoara și Cluj situate în apropierea Someșului, ar putea fi interpretate ca eventuale reședințe ale voievodatului respectiv; cealaltă, alcătuită din peste 20 așezări, se situează la sud de prima grupare, așezările gravitînd, oarecum, în jurul celor de la Alba Iulia și Blandiana considerate a fi jucat rolul de reședință ²⁷. Este posibil ca aceste două organisme politice să se fi unificat la sfîrșitul secolului al X-lea și la începutul sec. următor, printr-un proces de extindere teritorială, într-o formațiune mai cuprinzătoare ce va fi afectat și mica grupare de circa 8 așezări din bazinul superior al Tîrnavelor, luînd naștere, astfel un mare voievodat, voievodatul Transilvaniei. Dealtfel, izvoarele atestă existența la începutul sec. al XI-lea a unui singur voievodat, cel al Transilvaniei (terra Ultrasilvana, regnum Ultrasilvanum”) foarte cuprinzător („regnum... latissimum”).

Ca hotare, voievodatul Transilvaniei cuprindea acum, pînă la cucerirea maghiară, spațiul geografic situat spre apus pînă la Porțile Meseșului, spre nord pînă spre țara Maramureșului, spre sud pînă la hotarele „țărilor” atestate arheologic în sec. VIII—X și pomenite mai tîrziu în

²⁴ *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I (Anonymus, cap. 26).

²⁵ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I Cluj, 1972, p. 31. După părerea noastră, spre sud voievodatul lui Gelu avea ca linie de demarcație apa Mureșului.

²⁶ Un larg comentariu în această privință la Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 47, 67—74.

²⁷ K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad—Alba Iulia*, „S.C.I.V.”, V, 1951, nr. 3—4, p. 494—498.

documente : Hațeg și Făgăraș. Este posibil ca unificarea să fi pornit de la sud spre nord, așezarea de la Alba Iulia devenind unul din centrele politice de seamă ale voievodatului. Conducătorul acesteia, Gyula (Gyla), „dux magnus et potens” aparține acestei etape de evoluție a voievodatului Transilvaniei (terra Ultrasilvana, regnum Ultrasilvanum) devenit foarte cuprinzător.

Al treilea organism pomenit de Anonymus se afla pe teritoriul Banatului situat între Dunăre și Mureș peste care stăpînea ducele Glad. Mai detaliat granițele ducatului lui Glad se întindeau spre nord pînă la Mureș, spre sud pînă la Orșova („A fluvio Morus usque ad castrum Urscia”), spre sud-vest pînă la cetatea Keve-Cuvin, iar spre est, probabil, pînă la frontariile țării Hațegului²⁸. După lupte grele, în care oastea lui Glad alcătuită din români (Blaci), cumani (adică pecenegi) și bulgari a opus o dîrză rezistență, s-a încheiat pacea odată cu cucerirea cetății de reședință a lui Glad, cetatea Cuvin²⁹.

Sub raport demografic, teritoriul Banatului continuă să rămînă o pată albă pe harta descoperirilor arheologice din sec. VIII—X datorită unei insuficiente investigații arheologice. Cele cîteva așezări descoperite pe Dunăre și în zona centrală în arcu descript de Timiș nu sînt suficiente pentru a atesta baza demografică corespunzătoare organismului statal de sub conducerea lui Glad. Cercetări viitoare, care n-ar trebui să se mai lase mult așteptate, vor clarifica, desigur, problema demografică dinaintea pătrunderii maghiarilor în această provincie a teritoriului României.

Am amintit deja și de alte grupări demografice din sec. VIII—X situate atît în sudul cît și în estul Transilvaniei pînă la Carpați, ele nefiind menționate de Anonymus datorită faptului că contactul lor cu maghiarii cuceritori s-a produs mai tîrziu, în sec. XII. Am ținut să precizăm totuși acest lucru pentru a demonstra că întregul teritoriu transilvănean a fost locuit înainte de venirea ungarilor de o populație în curs de organizare politică în formațiuni de genul țărilor și voievodatelor atestate de Anonymus pentru centrul și nord-vestul Transilvaniei.

În baza celor analizate pînă aici, concluzia se impune de la sine. Corespondența deplină dintre relatările cronicarului anonim și realitățile demografice din Transilvania secolelor VIII—X demonstrează, fără putință de tăgadă, autenticitatea știrilor lui Anonymus referitoare la formațiunile politice existente la venirea ungarilor ; că, deci, la baza cronicii sale au stat izvoare contemporane evenimentelor pe care le descrie din sec. IX—X, demne de încredere, organisme statale menționate ca existente pe teritoriul Transilvaniei constituind o realitate istorică. În acest fel valoarea științifică a cronicii notarului regal nu mai poate fi pusă la îndoială, ea fiind restituită istoriei în întreaga ei deplinătate ca izvor fundamental pentru istoria celor două popoare : român și maghiar, de la cumpăna dintre cele două milenii.

Dacă, în baza realităților paleodemografice constatate, existența populației pe teritoriul Transilvaniei înainte de venirea ungarilor nu mai

²⁸ *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, p. 49, 89—91 (Anonymus, cap. 11, 44).

²⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 49, 89—91.

poate fi pusă la îndoială, teoria teritoriului pustiu, nelocuit ³⁰ fiind complet înlăturată, dacă valoarea științifică a operei notarului anonim este, astfel, restabilă, problema definirii caracterului etnic al populației de pe teritoriul Transilvaniei din sec. VIII—X întâmpină dificultăți mari datorită limitei posibilităților de cunoaștere a ei în etapa actuală. Cu toate aceste greutăți, investigația arheologică și-a dovedit capacitatea de a răspunde, măcar în parte, și unor asemenea probleme, în ajutorul ei venind, așa cum o să constatăm mai departe, și cercetarea antropologică, sporind, astfel, argumentele științifice.

Vestigiile scoase la iveală cu prilejul săpăturilor efectuate în așezările prezentate (vestigii ale îndeletnicirilor sedentare : agricultură, artizanat, valorificarea bogățiilor miniere etc.), vestigiile care conferă populației respective caracterul stabilității, al sedentarității, exclud posibilitatea atribuirii acestor așezări unor populații nomade, motiv pentru care o asemenea atribuire este scoasă din discuție. Așadar, istoricește vorbind, așezările din sec. VIII—X identificate pe teritoriul Transilvaniei nu pot fi atribuite decât populației autohtone (romance sau românești), și grupurilor etnice migratoare sedentarizate, dintre care populația slavă ocupă un loc aparte.

Nu putem intra aici în detalii și discuții referitoare la caracteristicile culturii materiale ale uneia sau alteia dintre grupările etnice pomenite, cu atât mai mult cu cât, pe de o parte, asemenea detalii au constituit obiectul unor studii de specialitate, iar pe de alta, există încă controverse în ce privește posibilitatea de definire a caracterului etnic al populației pe baza vestigiilor culturii materiale în general. Vom consemna doar faptul că prezența populației autohtone a fost pusă recent din nou în evidență prin stabilirea citorva particularități tradiționale manifestate în cadrul economiei de valorificare a produselor și de transformare a lor. Amintim, de pildă, procedeele tehnologice de reducere a minereului de fier cu o veche tradiție daco-romană, distincte de cele folosite de lumea slavă ³¹, precum și permanența unor forme și maniere artizanale din epoca daco-romană (în domeniul realizării ceramicii și al unor unelte agrare etc.) întâlnite în toate, sau aproape în toate, așezările descoperite.

Argumentele recente, incontestabile, în favoarea prezenței populației autohtone (de caracter romanice) pe teritoriul Transilvaniei în secolele VIII—X au adus cercetările antropologice pe baza studierii ritualului funerar, a practicilor funerare și a trăsăturilor constituționale și antropologice ale comunităților de viață din două localități apropiate : Ocna Sibiului și Gușterița. Cercetările au demonstrat că populația care a folosit necropola de la Gușterița era unitară și omogenă „caracterizându-se ca o populație predominant gracilă, de statură mijlocie, avînd o serie de trăsături obișnuite la formele mediteranoide” ³². Aceasta comparativ

³⁰ J. Gross, *Die Geschichte des Burzenlandes*, în *Das Sächsische Burzenland*, Brașov, 1898, p. 13 ; G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgér Sachsen*, Sibiu, 1925, I, p. 26 ; G. Treiber, *Siebenlungsformen im Burzenland*, *Das Burzenland*, vol. I, 1929, p. 3, etc.

³¹ Șt. Olteanu, *Procedee tehnologice de reducere a minereului de fier la est de Carpați în sec. VI—X, de influență slavă, în contextul tehnologiei tradiționale a populației autohtone* (ms.).

³² Dardu Nicolaescu-Plopșor, Wanda Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, p. 249 și urm. (în mod special p. 262).

cu o altă necropolă apropiată, cea de la Ocna Sibiului, unde aceleași cercetări au stabilit prezența unei populații „cu un complex de trăsături comune formelor esteuropeide. Deosebirilor nete din domeniul practicilor rituale le corespund deci populații diferite antropologic”³³. Așadar, dacă la Ocna Sibiului avem de-a face cu o populație slavă, mai mult sau mai puțin în curs de asimilare, necropola de la Gușterița a aparținut populației autohtone (străromâne)³⁴.

Încercînd să raportăm situația etnică constatată pe baza cercetărilor arheologice și antropologice (prezența în principal a populației străromânești și a celei slave la conținutul cronicii notarului anonim constatăm aceeași deplină corespondență, de loc întîmplătoare.

Relatînd despre „terra Ultrasilvana”, cronicarul arată că aici stăpînea un oarecare „dux” român („quidam Blacus”) cu numele de Gelu („Gelou dux Blacorum”). Locuitorii țării erau români și slavi („Blasii et Sclavi”).

O populație mixtă, se arăta în aceeași cronică, exista și în cadrul voievodatului lui Glad situat în Banat, oastea lui Glad fiind alcătuită din români („Blaci”), cumani (adică pecenegi) și bulgari. Inutil de a mai arăta că această deplină concordanță dintre relatările cronicii anonime și rezultatele cercetărilor arheologice și antropologice în problema caracterului etnic al populației de pe teritoriul Transilvaniei din sec. VIII—X demonstrează autenticitatea știrilor folosite de Anonymus.

Care era raportul de mărime și condiționare dintre cele două grupări demografice principale? Nu putem stăruia aici în detaliu asupra acestei extrem de importante chestiuni și în același timp extrem de dificilă. Ne mărginim doar la punerea în discuție a cîtorva observații și constatări deosebit de semnificative pentru înțelegerea problemei amintite.

Privită prin prisma caracterelor culturii materiale și spirituale a comunităților de viață cercetate, populația de pe teritoriul Transilvaniei din secolele VIII—X ne apare ca o populație romanică în marea majoritate a cazurilor. Alături de ea, cercetătorii (arheologi, antropologi) au identificat în cultura materială, dar mai ales spirituală din cadrul unor așezări, anumite elemente distincte, atribuindu-le, comparativ, unor grupuri demografice slave. Întrucît elementele de disociere a populației slave (ritual, practici funerare etc.) sînt mai conservatoare, mai tradiționale și supuse unor transformări mai lente în raport cu elementele de cultură materială, înclinăm să credem că în sec. VIII—X, mai cu seamă spre sfîrșitul acestei perioade, populația slavă de pe teritoriul Transilvaniei, ca o consecință a conviețuirii ei cu populația autohtonă, se afla într-un grad avansat de asimilare sub raportul însușirii unor procedee tehnologice superioare din economia de valorificare și transformare cu care făcuseră cunoștință în momentul contactului ei cu autohtonii. Ne referim, de pildă, la abandonarea vechiului procedeu de reducere a minereului de fier în oale

³³ *Ibidem*, p. 263; vezi și p. 165 și urm. unde se discută, pe bază de izvoare scrise, întregul ritual și practicile funerale ale slavilor.

³⁴ Întrucît, inițial, necropola de la Gușterița fusese atribuită, pe baza unor criterii mai mult sau mai puțin plauzibile populației slave (Th. Năgler, *Vorbericht über die Untersuchungen im Hammersdorfer Gräberfeld aus des Völkerwanderungszeit*, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde”, vol. 14, 1971, Nr. 1, p. 63—73), se impune o justificată prudență și în cazul altor necropole sau așezări atribuite pe baza aceluiași criterii, populației slave.

de lut, sau a celui de realizare manuală a ceramicii în general, practicate la venirea pe teritoriul României, adoptînd tehnici superioare întîlnite la populația autohtonă. În această lumină ne întrebăm în ce măsură ritualul și practicile funerare sau elemente de cultură materială atribuite slavilor mai pot constitui argumente certe ale unei populații slave „pure” ca în cazul necropolei de la Ocna Sibiului sau e vorba mai de grabă de reminiscențe spirituale ale vechii populații care, sub raportul culturii materiale, se integrase deplin în mediul autohton. În această optică trebuie să se considere, după părerea noastră, reconsiderate o serie de descoperiri mai vechi care au fost puse pe seama prezenței populației slave în sec. VIII—X pe teritoriul Transilvaniei³⁵. La această concluzie ne conduce situația concretă a necropolei de la Gușterița atribuită pînă mai ieri populației slave, opinie infirmată prin cercetările antropologice³⁶.

O ultimă problemă înainte de a încheia: raportul de condiționare dintre fenomenul de concentrare demografică și forma de organizare politică a comunității de viață respective, fapt care evidențiază capacitatea paleodemografiei, a investigației arheologice de a răspunde și unor probleme de ordin politic-administrativ.

De regulă, fenomenul de grupare, de concentrare a așezărilor omenesti reflectă un anumit stadiu de organizare politică, o consecință firească a acesteia, cunoscut fiind faptul că asigurarea condițiilor de securitate a vieții și avutului individului sau colectivității prin intermediul puterii politice, al puterii de stat, constituie o condiție fundamentală a sporului demografic, a concentrării demografice în anumite zone geografice care oferă condiții prielnice de trai și de apărare. Nu întîmplător acolo unde au existat forme superioare de organizare politică s-a constatat și o puternică concentrare de populație, între aceste două categorii existînd un raport de condiționare reciprocă, de directă proporționalitate.

În această lumină, concentrările demografice identificate pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII—X reflectă, fiecare în parte, o anumită formă de organizare politică în sensul că fiecare grupare corespunde unui organism statal într-un anumit grad de evoluție.

Deosebit de sugestive și generatoare de interpretări noi pentru procesul organizării statale a societății din acea vreme sînt observațiile referitoare la modalitatea de grupare a așezărilor omenesti, de obicei în jurul uneia mai mari, mai dezvoltate, care, în multe cazuri, prezintă și elemente de fortificație. Această constatare lasă să se întrevadă posibilitatea atribuirii acestor așezări, rolul de centru politico-administrativ de care depindeau așezările din jur și în care rezidau vîrfurile comunității omenesti, care îndeplineau funcțiuni politico-administrative. Cum s-a observat, cam în fiecare mare concentrare demografică identificată existau 2—3 așezări fortificate servind drept reședință a organelor politico-administrative. Existența a două sau chiar mai multe asemenea reședințe se explică prin faptul funcționării lor succesive sau chiar concomitente în baza principiului autorității politice itinerante care a dominat, sub acest raport politic, societatea medievală, mai cu seamă în stadiul primar al dezvoltării ei.

³⁵ A se vedea bibliografia din notele de la paginile anterioare.

³⁶ Dardu Nicolaescu-Ploșor, Wanda Wolski, *op. cit.*, p. 165 și urm.

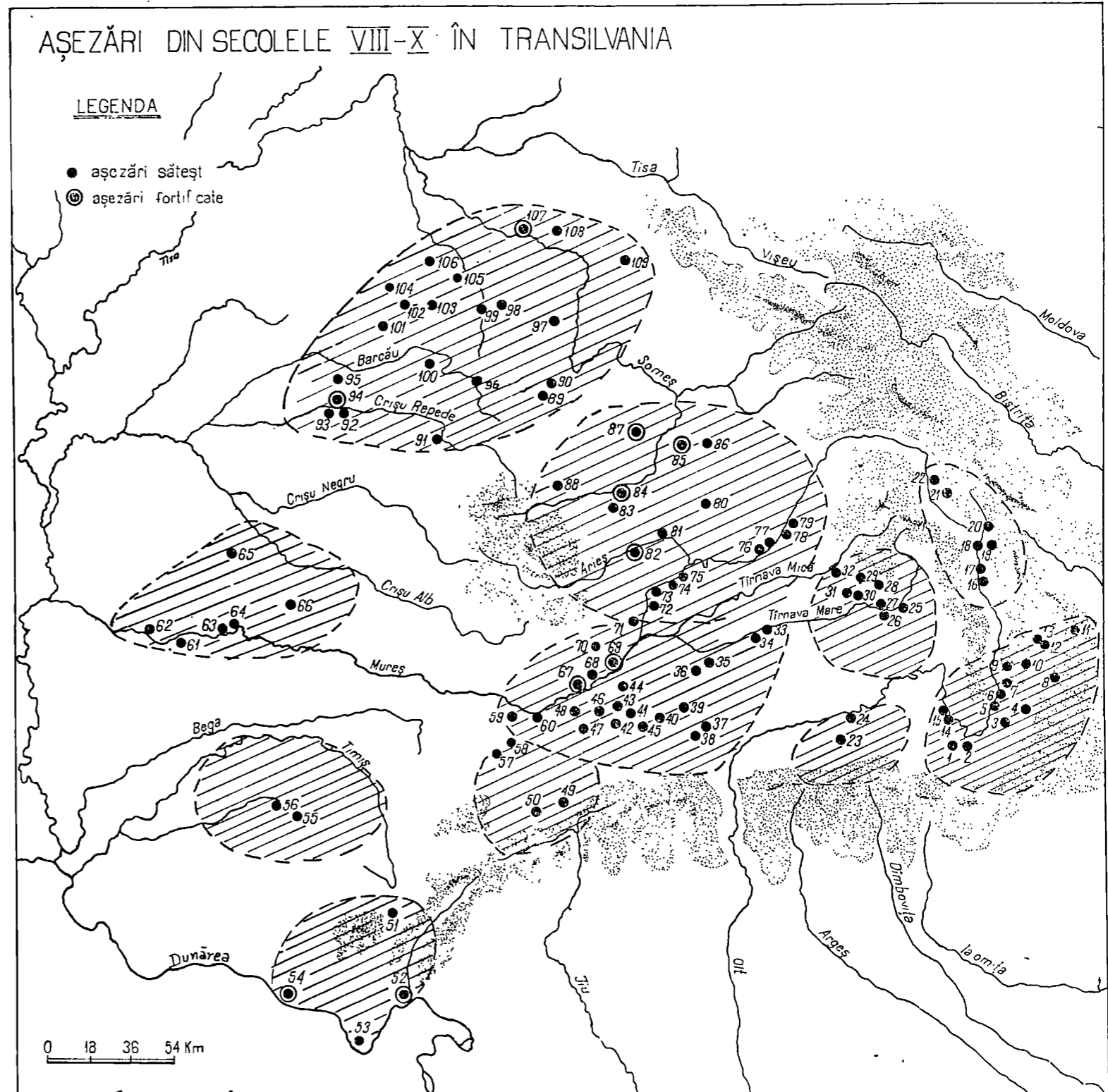
AȘEZĂRI DIN SECOLELE VIII-X ÎN TRANSILVANIA

LEGENDA

- așezări sătești
- ⊙ așezări fortificate

AȘEZĂRI OMENEȘTI PE TERITORIUL TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE VIII - X.

1 Hărman	29 Medieșoru Mare	56 Berzovia	83 Someșeni
2 Sînpetru	30 Cristur-Crișeni	57 Ghelari	84 Cluj
3 Ozun	31 Filiaș	58 Hunedoara	85 Șirioara
4 Reci	32 Bezid	59 Turdaș	86 Țaga
5 Sfîntu Gheorghe I.	33 Brateiu	60 Deva	87 Dăbica
6 Sfîntu Gheorghe II.	34 Mediaș	61 Sînpetru German	88 Dorolțu
7 Ghidfalău	35 Șeica Mică	62 Șeitîn	89 Zalău
8 Zăbala	36 Boarta	63 Arad	90 Molgrad
9 Angheluș	37 Sibiu	64 Ciala	91 Șuncuiuș
10 Cernat	38 Gușterița	65 Șiclău	92 Salca
11 Oituz	39 Ocna Sibiului	66 Șiria	93 Fabrica de bere
12 Lutoasa	40 Apoldu de Sus	67 Blandiana	94 Oradea
13 Poian	41 Cilnic	68 Vințu de Jos	95 Biharia
14 Rotbav I.	42 Laz	69 Alba Iulia	96 Nușfalău
15 Rotbav II.	43 Petrești	70 Ighiu	97 Oarța
16 Sîncrăieni	44 Sebeș	71 Teiuș	98 Săcășeni
17 Miercurea Ciuc	45 Ghirboia	72 Ciumbrud	99 Tășnad
18 Păuleni	46 Pianu de Jos	73 Ciunga	100 Tăuteu
19 Delnița	47 Cugir	74 Turdaș	101 Săcucni
20 Racul	48 Tărtăria	75 Noșlac	102 Galoșpetreu
21 Gheorgheni	49 Federi	76 Morești	103 Sălacea
22 Lăzarea	50 Sălaș	77 Borsofeld	104 Valca lui Mihai
23 Breaza	51 Iablanița	78 Tîrgu Mureș	105 Căuș
24 Făgăraș	52 Orșova	79 Sîngeorgiu de Mureș	106 Berea
25 Betești	54 Pescari (Keve-Cuvin)	80 Soporu de Cîmpie	107 Satu Mare
26 Porumbenii Mari	53 Svinița	81 Turda	108 Medieșu Aurit
27 Porumbenii Mici	55 Puești	82 Moldovenеști	109 Baia Mare.

Pe fondul acestor înjghebări politice denumite în documente ju-pane, cnezate, voievodate, țări etc., datorită unui proces permanent de extindere teritorială, din cauza amenințării externe, dar și a maturizării raporturilor feudale (posibilitatea acumulării unor venituri însemnate) s-au dezvoltat în secolele ulterioare forme superioare ale organizării de stat care au format cunoscutul principat al Transilvaniei.

Datele din sec. IX—X folosite de cronicarul anonim al regelui Bela confirmă și sint confirmate, la rîndul lor, de realitățile constatate prin investigația arheologică. „Țările”, „Voievodatele” menționate în „Ges-tele” cronicarului ca existînd pe teritoriul Transilvaniei la venirea ungurilor erau organisme statale angajate deja pe coordonatele maturizării, ale raporturilor feudale incipiente din cadrul societății românești transilvănene.

RÉALITÉS DÉMOGRAPHIQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA TRANSYLVANIE AUX VIIIe — Xe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Les cartes dressées pour les agglomérations humaines du territoire de la Transylvanie aux VIIIe—Xe siècle révèlent de puissantes concentrations démographiques dans diverses zones de l'espace mentionnée, à une population principalement roumaine, aux côtés de laquelle celle slave, en cours d'assimilation, détenait un grand taux par rapport à d'autres peuples migrants sédentarisés. Voici donc, une parfaite concordance entre les réalités démographiques existant avant la pénétration des Hongrois en Transylvanie et les relations du chroniqueur anonyme du roi Béla IV. Cette base démographique confère aux relations du chroniqueur un puissant caractère d'authenticité des informations fournies par Anonymus en ce qui concerne l'existence de formations politiques à caractère étatique aux IXe—Xe siècles en Transylvanie. Ainsi l'on peut restituer définitivement à l'histoire l'une des sources fondamentales pour l'histoire des peuples roumain et hongrois au point de croisement des deux millénaires de notre ère.

ROLUL ȘI LOCUL FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ

DE

LINA CIOBANU

O contribuție esențială în producția materială și spirituală a societății noastre o aduc femeile. Ele muncesc cu rezultate bune în industrie, agricultură, transporturi, în toate sectoarele economiei naționale, participă la activitatea științifică și culturală, la formarea și educarea tinerei generații, la ocrotirea sănătății publice, la opera de dezvoltare și înflorire a orașelor și satelor, la efortul general de ridicare a nivelului de civilizație al poporului român. „Una din marile cuceriri ale socialismului în România — relevă Programul partidului — este asigurarea deplinei egalități în drepturi pentru masele de femei, crearea condițiilor în vederea afirmării în toate domeniile de activitate ale societății, a energiei și potențialului creator al femeilor”¹.

Istoria celor trei decenii de construcție socialistă în România a fost în același timp istoria unei permanente evoluții în statutul social-politic al femeii care îmbrățișează deopotrivă sfera existenței materiale și a vieții spirituale, oglindind în esență un proces de afirmare și remodelare a personalității sale.

„De la începuturile existenței sale, Partidul Comunist Român a considerat emanciparea femeii ca unul din obiectivele importante ale luptei pentru lichidarea exploatării omului de către om, pentru înfăptuirea marilor transformări revoluționare și a avut permanent în atenție atragerea femeilor la activitatea generală a națiunii, la eforturile întregului popor pentru reconstrucția țării, edificarea societății socialiste, pentru ridicarea tuturor cetățenilor patriei la un nivel de viață și de civilizație tot mai ridicat”².

Transformările petrecute în condiția economică, socială și juridică a femeii apar și mai pregnant atunci când le raportăm la trecut. În

---

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 137.

² Rolul femeii în viața economică, politică și socială a României socialiste în Documente ale Partidului Comunist Român, București, Edit. politică, 1972, p. 152.

anul 1944 structura socială a femeilor prezenta următorul tablou : 80 la sută țărance, 6 la sută muncitoare — în special textiliste, 2 la sută intelectuale — mai ales cadre didactice, avocate, medici —, 12 la sută casnice³. Această structură deriva din faptul că vechea Românie era o țară slab dezvoltată, cu o economie preponderent agrară. Majoritatea femeilor au fost ținute departe de viața politică, dreptul la vot pentru femei înscris în Constituția din 1923 a fost condiționat de studii, cel puțin secundare. Or femeile, mai cu seamă țărancele formau două treimi din totalul analfabeților. În acest mod, 98 la sută dintre femei au fost de la sine excluse de la activitatea politică. Dar și infimul procent de 2 la sută care aveau drepturi eligibile nu-și puteau depune candidatura decât pînă la nivelul consiliilor comunale și aceasta începînd din 1929.

După insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 femeile încadrate în Partidul Comunist Român și Partidul Social-democrat — care acționau în comun pe baza platformei Frontului Unic Muncitoresc — au activat intens pentru organizarea muncitoarelor în sindicate, în Frontul Plugarilor, iar celelalte categorii de femei au fost atrase în Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică, Uniunea Populară Maghiară. Femeile din orașe, fabrici, cartiere, de la sate, au participat la toate bătăliile pentru democratizarea aparatului de stat, pentru înfăptuirea reformei agrare, susținerea frontului, pentru reconstrucția țării. „Muncitoarele de la C.F.R. — relatează „Scînteia” — au lucrat în frig și ploaie reparînd vagoane în două săptămîni, care se reparau în două luni. La Dimbovița și Lyons femeile au terminat o comandă pentru armată cu 3 zile înainte de termen”⁴. Asemenea știri erau numeroase în presa vremii.

Un rol deosebit în viața politică a țării l-au avut organizațiile de femei la instaurarea primului guvern democratic cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc, expresie a colaborării largi a forțelor ce militau pentru adînci transformări revoluționare. Astfel a fost subliniată „activitatea intensă desfășurată de organizațiile democratice ale femeilor, care pentru prima dată, dobîndeau egalitatea în drepturi, erau chemate să-și afirme interesele și aspirațiile, să participe la viața social-politică a țării. Femeile au adus o contribuție deosebit de prețioasă la luptele politice desfășurate în această perioadă, au jucat un rol activ în cucerirea revendicărilor democratice, în înfrîngerea greutăților mari în care se zbătea țara”⁵. Prin acțiunile lor — adunări, mitinguri, moțiuni, participarea la marile demonstrații de stradă din ianuarie-februarie 1945 — femeile au contribuit la instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului prezidat de Dr. Petru Groza și au salutat cu entuziasm în adunarea lor festivă de 8 martie al aceluiași an, marea victorie dobîndită de masele largi populare.

³ După datele furnizate de Ministerul Muncii, fond neinventariat.

⁴ „Scînteia” din 15 ianuarie 1945.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 Martie 1945 în Romînia pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, București, Edit. politică, 1970, p. 631.

În noile condiții, din inițiativa P.C.R. a luat ființă, la 16 aprilie 1945 Uniunea Femeilor Antifasciste din România⁶, organizație care își propunea să lupte pentru dezvoltarea conștiinței politice a femeilor și a nivelului lor cultural, să contribuie la lichidarea neștiinței de carte, să împletească sprijinirea luptei antifasciste cu aceea pentru obținerea egalității în toate domeniile, îmbunătățirea condiției femeii, protecția mamei și a copilului. U.F.A.R.-ul a acționat consecvent pentru unirea eforturilor tuturor femeilor din România în aceste direcții. Colaborarea dintre organizațiile feminine a dus la crearea în 1946 a Federației Democratice a Femeilor din România, la care au aderat U.F.A.R.-ul, Uniunea Femeilor Muncitoare, secțiile de femei ale Frontului Plugailor, ale Uniunii Populare Maghiare, Asociația Femeilor Ortodoxe, Comisia de femei a sindicatelor, Femeile universitare. Bazele acestei organizații au fost puse la primul Congres al tuturor femeilor democratice care s-a ținut între 4—8 martie 1946 în clădirea Parlamentului. Congresul a hotărât afilierea organizației la Federația Democrată Internațională a Femeilor, la a cărei fondare participase în 1945, la Paris, și o delegație a femeilor din România.

Puterea populară a creat femeilor condiții optime pentru emanciparea lor social-politică. Legea nr. 560 din 15 iulie 1946 le-a acordat dreptul de a alege și a fi alese în aceleași condiții ca și bărbații. Victoria Blocului Partidelor Democratice în alegerile din noiembrie 1946 a adus în Parlamentul țării 19 femei deputate care au militat în continuare pentru democratizarea vieții politice, a revendicărilor economice și politice ale femeilor din fabrici și de pe ogoare.

Ulterior, mii și mii de femei au dovedit pasiune, spirit de sacrificiu și de dăruire în acțiunile pentru salvarea copiilor din Moldova bîntuită de secetă din 1946—1947, precum și în lupta contra speculei și sabotajului.

Este interesant de subliniat că, în timp ce în țările capitaliste dezvoltate odată cu terminarea războiului și demobilizarea bărbaților avea loc o importantă reducere a forței de muncă feminine, la noi participarea femeilor în activitatea economico-socială a cunoscut o intensificare. Potrivit datelor primei lucrări publicate de Institutul Central de Statistică în 1948, ponderea femeilor în totalul persoanelor încadrate în ramuri neagricole era în textile de 59,3%, manufactură și confecții 54,9%, telecomunicații 42,8%, comerț 26,9%, electrotehnică 26,4%, bănci, asigurări, agenții 30,1%⁷. În perioada amintitei cercetări efectuată înaintea naționalizării, în industria României predominau întreprinderile mici și mijlocii și munca manuală. Se constată în ramurile incluse în cercetare⁸ că salariul mediu brut primit de femei era inferior celui primit de bărbați (în textile de exemplu reprezenta 58,1% în comparație cu cel al bărbaților).

Egalitatea deplină a femeilor cu bărbații a fost înscrisă în Constituția din 1948 odată cu abrogarea tuturor legilor, decretelor și regulamentelor ce contraveneau articolului 16 în care se prevedea că „toți

⁶ Venera Teodorescu, *Activitatea Uniunii Femeilor Antifasciste din România și a Federației Democratice a Femeilor din România în perioada 1944—1947*, în „Revista de istorie”, tom. 27 (1974), nr. 8, p. 1187—1203.

⁷ Dr. G. Retegan, *Statistica Muncii, salariați, orele lucrate și salarii*, ianuarie 1948, București, Edit. I.C.B., 1949.

⁸ *Ibidem*.

cetățenii R.P.R., fără deosebire de sex... sînt egali în fața legii” și art. 20, care stipula că „femeia are drepturi egale cu bărbatul în toate domeniile vieții de stat, economic, social, cultural, politic și de drept privat”, precum și art. 2, care dispunea că „la muncă egală, femeia are drepturi de salarizare egale cu bărbatul”.

Revenind la istoria organizației de femei trebuie să arătăm că în februarie 1948, cu puțin înainte de Congresul de unificare al celor două partide muncitorești (P.C.R. și P.S.D.), respectiv între 14—16 februarie 1948, a avut loc Conferința de constituire a Uniunii Femeilor Democratice din România. Crearea U.F.D.R.-ului se înscria pe linia politicii partidului comunist de realizare a deplinei unități ideologice, politice și organizatorice a clasei muncitoare, pentru a strînge în jurul său toate forțele înaintate ale națiunii, în vederea îndeplinirii sarcinilor noii etape revoluționare în care intrase țara noastră, etapa construirii societății socialiste. „Nu sîntem întrunite aici (Conferința U.F.D.R. s-a ținut în București în aula Facultății de drept) pentru a făuri unitatea noastră, ci pentru a consfinți această unitate care s-a încheiat mai înainte în muncă”⁹ — se spunea în raportul general. Prima conferință U.F.D.R. a lansat lozincă „Cu fața spre sate” și nu întîmplător. Marea majoritate a femeilor locuiau și munceau la sate. Din cei 3.197.276 analfabeți existenți la 1 ianuarie 1948, — 2.236.476 erau femei¹⁰.

Organizația avea sarcina dificilă de a face din aceste femei participante conștiente de egalitatea lor cu bărbații, dornice să aibă un orizont deschis și să contribuie la avîntul țării. Conferința a demască intențiile ce se ascundeau în spatele teoriei „Femeile să-și vadă de casă, nu de politică”. „Noi respingem cu indignare toate teoriile care ne trimit înapoi la bucătărie. În numele fericirii copiilor noștri, noi luăm parte din ce în ce mai activ la toată viața politică, socială și culturală a țării noastre”¹¹. U.F.D.R. a continuat preocuparea pentru sprijinirea acțiunii de alfabetizare care s-a desfășurat în acei ani.

Imediat după înființarea sa, U.F.D.R. a început să stimuleze procesul de antrenare a femeilor în meserii și profesii noi — care în faza incipientă n-a fost lipsit de multe exagerări — și să militeze pentru promovarea în posturi de conducere a celor mai pregătite și capabile femei. La data recensămîntului din 1956 lucrau în economia națională peste 2.700 de femei strungari în fier, peste 1.300 de femei sudori iar la 1 iunie 1961 ponderea femeilor în posturi care necesitau pregătire tehnică superioară era de 43,3 % în tehnologia substanțelor organice și de 31,7 % în geologie¹².

„U.F.D.R.-ul — seria președinta de atunci a organizației într-un articol din revista „Femeia” — va trebui să dea atenție acelor femei care au munci de răspundere în viața întreprinderilor de stat; va trebui să contribuie în mod deosebit la îmbunătățirea așezămintelor sanitare și

⁹ Din documentele primei Conferințe U.F.D.R. aflate în arhiva C.N.F., fond neinventariat.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Geta Dan Spînoiu, *Munca femeii în industrie*, în *Psihologia muncii industriale*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 381.

de protecție a mamei și copilului, să sprijine sindicatele în cunoașterea și rezolvarea problemelor speciale ale femeilor”¹³.

Ocotirea copilului fusese un punct special la ordinea de zi a primei conferințe a U.F.D.R. Raportul pe această temă chema la o largă solidaritate cetățenească în sprijinul copiilor din orfelinate și din căminele de zi din cartiere. Din inițiativa organizației au fost înființate ulterior casele de nașteri la sate și primele grădinițe sezoniere în cooperativele agricole de producție.

Hotărîrea C.C. al P.C.R. din 14 ianuarie 1953 a considerat că „existența unei organizații feminine, așa cum este U.F.D.R., a creat multor organe și organizații de partid o mentalitate greșită că sarcina muncii între femei este exclusiv a U.F.D.R.”, ceea ce ducea la îngustarea activității în rîndurile femeilor. În consecință s-a trecut la o reorganizare a activității. Astfel, s-au înființat secții de femei la Comitetul Central și la Comitetele regionale, raionale și orășenești ale P.C.R., iar în birourile organizațiilor de bază s-au numit responsabili pentru munca în rîndurile femeilor. Pe linie de sindicat și U.T.C. — la nivelul organelor alese s-au numit responsabili cu munca în rîndurile femeilor. Comitetului femeilor democratice, care a fost creat în locul C.C. al U.F.D.R. îi reveneau ca atribuții „pe plan intern de a mobiliza femeile din R.P.R. în lupta pentru pace, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale mamei și copilului”, iar pe plan extern de a menține și largi relațiile cu celelalte organizații feminine democratice.

Astfel U.F.D.R. — organizație cu statut, carnet de membru și cotizații — a fost înlocuit cu o mișcare de masă a femeilor, care avea ca formă organizatorică „adunările delegatelor” de sub conducerea directă a Sfaturilor Populare, pe lângă care au fost înființate, în acest scop, comisii de femei.

„Munca dusă de comisiile de femei de pe lângă Sfaturile Populare a obținut unele rezultate pozitive. Comisiile au izbutit să atragă un număr însemnat de femei în diferite acțiuni politice, economice și social-culturale. Viața însă a arătat că această formă organizatorică nu îngăduia cuprinderea în suficientă măsură a maselor largi de femei care lucrează în cele mai diferite domenii de activitate. Comisiile de femei la diferite niveluri erau constituite, nu alese de masele de femei. Activitatea mișcării de femei s-a resimțit și de pe urma faptului că acțiunile nu erau destul de bine coordonate din punct de vedere organizatoric, nici pe linie locală, nici pe linie centrală”¹⁴.

Subliniind însemnătatea deosebită pe care o reprezenta atragerea și participarea activă a femeilor la viața politică și obștească și necesitatea îmbunătățirii în consecință a formelor de organizare a muncii în rîndurile femeilor, în așa fel încît să asigure cuprinderea și activizarea celor mai largi mase de femei, Plenara C.C. al P.C.R. din 30 iunie — 3 iulie 1957 a hotărît ca mișcarea de femei să treacă sub conducerea directă a partidului și să fie alese pe plan teritorial comitete și comisii ale

¹³ „Femeia” nr. 13 din 1948.

¹⁴ Din raportul prezentat la Conferința Națională a Femeilor din 1958, raport publicat în revista „Femeia” anul XI nr. 4/1958.

femeilor (în întreprinderi și instituții îndrumate de sindicate) iar pe plan central Consiliul Național al Femeilor.

Pe temeiul acestei hotărâri a avut loc în martie 1958 Conferința Națională a femeilor la care au participat 522 de delegate alese în conferințele regionale. La alegerile pentru cele 34.000 de comitete și comisii au participat patru milioane de femei¹⁵.

Următoarele Conferințe Naționale ale femeilor au avut loc în 1962 și 1966. Ele au fost prilejuri de trecere în revistă a rezultatelor dobândite în schimbarea statutului social-politic al femeilor, de evidențiere a participării lor la marea operă a construcției socialiste, de direcționare a sarcinilor pe care trebuia să le îndeplinească mișcarea de femei și de alegere a organelor sale de conducere.

În Hotărârea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. din septembrie 1967 cu privire la îmbunătățirea activității politico-educative în rândul femeilor, se sublinia că organele de partid, de masă și obștești poartă „întreaga răspundere pentru mobilizarea femeilor de la orașe și sate în vederea participării lor tot mai active la înlăptuirea politicii partidului și guvernului de dezvoltare a economiei, științei și culturii, pentru atragerea acestora la conducerea și rezolvarea problemelor vieții de stat și obștești, la activitățile cultural educative”. Forma organizatorică a mișcării de femei rămâne aceeași, Consiliul Național, comitetele și comisiile femeilor desfășurându-și activitatea pe baze obștești acționează sub conducerea directă a Comitetului Central, a organelor și organizațiilor de partid.

Un moment deosebit în viața partidului și a statului nostru l-a constituit Congresul al IX-lea al partidului care a însemnat dinamizarea muncii politice și ridicare pe o nouă treaptă superioară a activității și în rândul femeilor. Astfel, la Conferința Națională a Femeilor din iunie 1966 a luat cuvîntul secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu care a subliniat că : „În toate marile victorii dobândite de poporul român, sub conducerea partidului, în anii construcției socialiste, în toate transformările revoluționare înlăptuite, după eliberare, în viața economică, socială și politică a României se află cristalizată și munca harnică și entuziastă a femeilor, talentul și priceperea lor, dragostea de patrie, devotamentul lor pentru cauza socialismului”¹⁶.

Perioada marcată de Congresul al IX-lea al P.C.R. de proclamarea R.S.R., de Conferința Națională a partidului din 1967, de Congresul al X-lea și de Conferința Națională din 1972, iar ca o încununare a acestora de Congresul al XI-lea al P.C.R. care a adoptat Programul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism s-a reflectat puternic și în viața femeilor.

Pe fondul marilor realizări economice, sociale, culturale din acest deceniu fertil de construcție socialistă s-a format un cadru larg de condiții

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința Națională a Femeilor, 23 iulie 1966*, în *România pe drumul desăvîririi construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 503.

materiale și morale care permite femeilor să-și afirme capacitățile și aptitudinile creatoare și să ocupe în societate un loc corespunzător muncii și pregătirii lor.

Industrializarea socialistă a țării a determinat mutații cantitative și calitative în structura socială a femeilor. Acestea se referă la creșterea numerică, de la cincinal la cincinal, a femeilor încadrate și a ponderii lor în totalul personalului. Între anii 1959—1973, ritmul de creștere al forței de muncă feminine în industrie a fost superior în raport cu cel înregistrat pe totalul forței de muncă.

În 1974, proporția femeilor era de 34,2% în industrie, 59,4% în agricultură, 52,1% în circulația mărfurilor, 65,3% în învățământ, 41,2% în cultură și artă, 41% în știință și deservirea științifică, 72,1% în ocrotirea sănătății, asistență socială și cultură fizică. Paralel cu prezența numeroasă în ramurile tradiționale — textile, confecții, industria alimentară — s-a accentuat orientarea femeilor spre ramurile de vîrf purtătoare de progres tehnic, chimia, electrotehnica și electronica, mecanica fină. Astfel 49,8% din personalul Centralei industriale de electronică și automatizare este format din femei.

„Problema locurilor de muncă pentru femei trebuie privită ca o problemă generală, nu ca una specială a femeilor. La noi, după cum se știe, populația din agricultură reprezintă circa 48% — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu la plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973. Avem încă mult de făcut pentru a atrage populația satelor în industrie. Programul elaborat de Congresul al X-lea și perspectiva pînă în 1980 — prevăd rezolvarea în linii generale a acestei probleme. Sarcina noastră este de a urmări realizarea acestui program, de a crea locuri de muncă pentru cîteva milioane de oameni, care urmează să treacă din agricultură în industrie. În acest cadru se pune problema de a asigura în anumite sectoare condiții de ocrotire și de protecție a muncii în general pentru toată lumea și în anumite locuri, special pentru femei”¹⁷.

Încă de la Conferința Națională a femeilor din 1966, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că este o obligație pentru Consiliul Național al femeilor, comitetele și comisile de femei să dea o atenție sporită „asigurării unor condiții tot mai bune de muncă și viață pentru femei, să vegheze ca femeilor să li se încredințeze munci corespunzătoare cu aptitudinile și posibilitățile lor”¹⁸.

Plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 care a dezbătut pe larg condiția femeii a hotărît ca „în scopul creșterii randamentului forței de muncă feminine și atragerea acesteia în activități productive care nu cer efort fizic mare, adecvate particularităților femeilor, ministerele, centralele industriale, conducerile întreprinderilor, cu sprijinul organelor și organizațiilor de partid, sindicale, ale femeilor și tineretului, vor stabili nomenclatorul meseriilor și funcțiilor în care femeile vor fi încadrate cu prioritate. Concomitent cu crearea de noi locuri de muncă necesare inte-

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare cu privire la rolul femeii în viața politică, economică și socială a țării în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Edit. politică, 1975, p. 648.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința Națională a Femeilor, 23 iunie 1966*, în *România pe drumul desăvîririi construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 505.

grării în continuare a populației satelor în industrie, se va cuprinde un număr mai mare de femei în ramurile electrotehnice, electronice, industriei optice, mecanicii fine, chimiei, industriei alimentare, comerțului, cooperăției meșteșugărești și industriei locale, în unele sectoare de transporturi și telecomunicații, în unitățile de sinteză și prelucrare automată a datelor, cât și în alte domenii unde se vor amenaja noi locuri de muncă adecvate femeilor¹⁷. Pe baza acestei hotărâri, Ministerul Muncii, Ministerul Educației și Învățămîntului, Ministerul Sănătății, Consiliul Central al Uniunii Generale al Sindicatelor, Consiliul Național al Femeilor în colaborare cu ministerele și alte organe centrale au elaborat un nomenclator, care în 1973 cuprindea 640 de meserii, specialități și funcții ce pot fi ocupate de femei în totalitate sau în anumite proporții, nomenclator căruia i s-au adus pe parcurs modificări, ajungându-se în 1975 la 711 asemenea specialități și funcții.

În urma indicațiilor date de Secretariatul C.C. al P.C.R. în ședința din 21 august 1973 a fost elaborat „Programul privind creșterea participării femeilor la activitatea economico-socială din întreprinderi și instituții” care cuprinde un ansamblu de măsuri privind atragerea, calificarea și crearea condițiilor optime de muncă și de viață pentru femei. Analize aprofundate au stabilit pe fiecare ramură și minister proporția în care va trebui să crească în următorii ani ponderea femeilor în muncă. Începînd din 1974 se stabilește prin plan, deci capătă caracter de lege, obligatoriu, numărul femeilor ce urmează a fi încadrate în fiecare sector și ramură, punîndu-se astfel capăt tendinței manifestate în anii trecuți de unii conducători de întreprinderi, mai ales din ramura construcțiilor de mașini, de a evita încadrarea femeilor. La întocmirea proiectelor noilor întreprinderi se stabilește de asemenea, ponderea pe care o vor avea femeile și locurile de muncă pe care le vor ocupa.

Plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 a dat sarcină Ministerului Muncii, Ministerului Educației și Învățămîntului, Consiliului Central al Uniunii Generale al Sindicatelor, Consiliului Național al Femeilor, ca în colaborare cu celelalte ministere și organe centrale să stabilească măsuri concrete pentru creșterea proporției femeilor ce se pregătesc în diferite meserii și profesii, prin școli profesionale și tehnice¹⁸.

La nivelul anului 1970 numai 9,8 la sută din totalul muncitoarelor calificate își dobîndiseră calificarea în școli profesionale, și numai circa 1,2 la sută în școli tehnice, restul calificîndu-se prin practică la locul de muncă sau prin cursuri de scurtă durată fără scoaterea din producție²⁰.

În anul școlar 1973—1974 din totalul celor înscriși în școlile profesionale fetele reprezentau aproape 21 la sută, la ucenicie la locul de muncă 29,4 la sută, în învățămîntul de specializare postliceală 59,5%, în cel de subinginer 25,7 la sută²¹. În același timp proporția feminină în institutele pedagogice de 2 ani era de sută la sută. Cît privește învățămîntul superior ponderi ridicate s-au întîlnit la Institutele de medicină-farmacie 62,5 la sută, Universitate 64 la sută, iar la cel tehnic 27,4 la sută.

¹⁷ Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973.

²⁰ După datele Ministerului Muncii, fond neinventariat.

²¹ Ibidem.

Nici repartizarea în cadrul învățământul tehnic superior nu era cea mai optimă ²².

În chimia industrială 56 la sută sînt fete, în electrotehnică 15 la sută și în construcții 27 la sută. Datele de care dispunem arată că opțiunea fetelor spre profesii tehnice reprezintă un proces evolutiv care se realizează treptat, profesiunile tradiționale menținîndu-și un timp înfiietatea. Tocmai din această cauză a fost și este necesară intervenția societății în orientarea profesională.

Societatea socialistă a făcut eforturi deosebit de mari pentru a ridica nivelul de instrucție generală al întregii populații, inclusiv al femeilor. Încă din 1968 ponderea femeilor în specialitățile care cer studii medii a egalat pe cea a bărbaților, iar în categoria celor cu studii superioare a reprezentat 34,6 la sută ²³.

Dacă în 1948 exista o singură femeie profesor universitar și o femeie conferențiar universitar, în 1973 femeile constituiau 29 la sută din cadrele didactice din învățământul superior și peste 2000 erau doctori și docteri docenți.

Ca partid marxist-leninist, Partidul Comunist a considerat întotdeauna emanciparea femeii ca un proces de durată la a cărei înfăptuire îndelungată concură deopotrivă dezvoltarea forțelor de producție, perfecționarea relațiilor sociale, adîncirea democrației socialiste, afirmarea tot mai puternică a principiilor de etică și echitate socialistă. Egalitatea juridică oferă un cadru de principiu pentru practica socială care realizează treptat egalitatea de fapt. Partidul consideră că acest proces nu trebuie lăsat să se desfășoare de la sine, că trebuie impulsionat și grăbit studiindu-se cu atenție contradicțiile ce apar și modalitățile rezolvării lor de către toți factorii. „A trata problema activității femeilor în societate legat de unele comisii sau de Consiliul Național înseamnă de fapt a diminua, a subaprecia această activitate — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea la plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973. Trebuie să pornim de la necesitatea ca toate organismele noastre să considere și să trateze femeia la fel ca pe oricare cetățean. Așa trebuie să le judecăm și nu ca pe o categorie de care trebuie să ne ocupăm din cînd în cînd. Femeia trebuie să-și găsească locul, așa cum îl are în producție, în toate funcțiile de conducere, în raport cu capacitatea, cu posibilitățile sale reale. În ce privește capacitatea politică, intelectuală nu există nici o deosebire. . . Femeile nu numai că nu fac mai puțin, dar în multe domenii fac chiar mai mult și cu mai multă pricepere. Pornind de aici trebuie să asigurăm ca femeia să ocupe locul corespunzător, în raport dacă vreți pînă la urmă, cu procentul de 51 la sută care îl deține în societatea noastră. În legătură cu aceasta subliniez din nou că răspunderea principală revine partidului, Comitetului nostru Central. În acest sens trebuie să acționăm în viitor spre a putea obține o schimbare radicală în promovarea femeilor, în participarea lor la conducerea tuturor sectoarelor de activitate din societatea noastră socialistă. Astfel, problemele își vor găsi soluțiile corespunzătoare și nu ne vom aminti de ele numai la 8 martie

²² Ana Gluvcov, *Afirmarea femeii în viața societății*, București, Edit. politică, 1975, p.159.

²³ *Ibidem*, p. 116.

și la diferite plenare. Acestea trebuie să fie preocupări zilnice — parte integrantă a întregii noastre activități. . . Rezolvînd mai bine problemele participării femeii la viața socială, făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate în România se va putea realiza în condiții mai bune”.

Partidul a sesizat natura dificultăților pe care le mai întîmpină integrarea și promovarea femeilor, participarea lor largă la conducerea societății și a indicat într-o viziune de perspectivă, direcțiile pentru creșterea participării lor la viața economică, politică și socială a țării. Este vorba de necesitatea creării de către societate a unor condiții care să favorizeze o îmbinare mai armonioasă a rolului ce le revine femeilor ca mame și soții cu cel de cetățeni ce îndeplinesc responsabilități profesionale și civice.

Politica demografică a partidului și statului urmărește asigurarea unui spor normal de natalitate, realizarea unei proporții juste de vîrstă a populației — menținerea tinereții poporului nostru²⁴.

Evoluția natalității în perioada postbelică a cunoscut tendințe diferite. Pînă în 1957 se înregistrau valori anuale care oscilau în jur de 25 la mie născuți vii, ca urmare a creșterii natalității după război. Din 1957 s-a manifestat continuu și deosebit de intens o tendință de scădere a natalității, 1966 înregistrînd cel mai scăzut nivel cunoscut la noi în țară, adică 14,3 la mie²⁵. Această scădere era favorizată de o legislație de largă liberalizare a întreprinderilor de sarcină care putea să aibă consecințe dintre cele mai grave asupra viitorului națiunii, producînd dezechilibre între grupe de vîrstă și generații. În urma măsurilor de politică demografică luate în 1966, natalitatea a putut fi redresată, situîndu-se în 1972 în jur de 18,8 la mie, cu diferențe sensibile de la un județ la altul.

Maternitatea este ocrotită de un ansamblu de prevederi constituționale, legi, dispoziții și măsuri cu caracter social. Prin Codul muncii s-a stabilit dreptul la concediu de maternitate pentru sarcină și lehuzie de 112 zile (Codul muncii art. 88) și alte măsuri speciale pentru femeia mamă încadrată în muncă. Cooperatoarele primesc un concediu plătit pentru sarcină și lehuzie de 60 de zile lucrătoare.

O importanță deosebită o are faptul că legislația noastră interzice categoric desfacerea contractelor de muncă femeilor care se găsesc în concedii de maternitate (art. 16 din HCM 880—1965). Sînt concludente și dispozițiile din Legea nr. 27/1966 privind pensiile de asigurări sociale și pensia suplimentară, care prevăd pentru femei atît o limită de vîrstă — 55 sau 57 de ani — sau o vechime în muncă mai redusă (20 de ani) decît pentru bărbați, cît și posibilitatea reducerii limitei de vîrstă cu 1—3 ani pentru femeile care au născut și crescut pînă la etatea de 10 ani de la 3—5 copii sau mai mult.

În anii socialismului statul a făcut mari eforturi pentru a dezvolta baza materială a ocrotirii sănătății populației și pentru ocrotirea mamei și copilului. 95,5% din copiii născuți în 1973 s-au născut în unități de ocrotirea sănătății. Față de 1938, numărul paturilor din secțiile de obste-

²⁴ Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 137.

²⁵ Ilie Șalapa, *Populația României sub semnul marilor prefaceri economico-sociale*, în „Era socialistă”, anul LIV nr. 4, februarie 1974, p. 33.

trică și ginecologie a crescut de 9 ori, iar al specialiștilor de 3 ori. Datorită ridicării nivelului de trai material și cultural al populației și a îmbunătățirii asistenței medicale, mortalitatea generală și infantilă au evoluat pozitiv. Mortalitatea infantilă este astăzi de aproape 5 ori mai mică decât era în perioada 1930—1938²⁶.

Atragerea masivă a femeilor în viața economică și menținerea în același timp a unei rate normale a natalității au pus tot mai mult la ordinea zilei problema ușurării muncii casnice a femeilor precum și dezvoltarea rețelei de creșe, cămine, grădinițe, a internatelor și semiinternatelor școlare. În anul școlar 1973/1974 erau înscriși în grădinițe peste 730.000 de copii între 3—6 ani. S-a extins mult și s-a modernizat, mai ales în ultimul cincinal, rețeaua comercială, s-a îmbunătățit activitatea alimentației publice, punându-se accent pe rolul ei social, pe dezvoltarea rețelei de cantine-restaurante, a magazinelor și raioanelor care servesc preparate și semipreparate culinare, s-au construit spălătorii în localități unde n-au existat niciodată. Serviciile menite să vină în ajutorul femeii mai au încă multe de făcut pentru a fi competitive cu gospodăria casnică și a contribui la o revoluționare a vieții de toate zilele. În principiile fundamentale ale trecerii în viitor spre societatea comunistă se prefigurează că „preluarea de către societate a unei game largi de atribuții menite să ușureze munca și viața oamenilor vor necesita o administrare eficientă și suplă, simplă dar atotcuprinzătoare. Desigur, aceasta presupune îndeplinirea ireproșabilă de către fiecare membru al societății a funcției ce-i revine în organizarea colectivă, conștientă a vieții sociale”²⁷.

Documentele Congresului al XI-lea al P.C.R. exprimă cu claritate concepția P.C.R. asupra rolului femeii în etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării României spre comunism precum și sarcinile ce revin comitetelor și comisiilor femeilor, rolul lor în sistemul democrației socialiste. „Considerăm că femeile pot și trebuie să participe și mai intens la activitatea organizațiilor și organismelor economico-sociale și de stat” — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului în raportul prezentat la Congres²⁸. În Programul partidului, la capitolul „Rolul femeilor în viața socială, în dezvoltarea multilaterală a societății” se arată: „Partidul acordă o deosebită prețuire capacității femeilor, se preocupă de creșterea rolului lor în întreaga viață economico-socială. Femeile au o contribuție esențială în producția materială și spirituală a societății noastre, în întărirea familiei, în dezvoltarea națiunii, în menținerea tinereții poporului, în creșterea și educația tinerei generații. Și în perioada următoare, femeile — care reprezintă peste jumătate din populația țării — vor continua să se afirme ca o forță remarcabilă a construcției socialiste și comuniste, aducându-și contribuția tot mai însemnată la dezvoltarea producției materiale și spirituale, la formarea și educarea tinerei generații, la progresul social multilateral al țării. Partidul va acorda toată atenția punerii cât mai largi în valoare a capacității

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 171.

²⁸ *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, în Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1975, p. 73.

de muncă și spiritului gospodăresc al maselor de femei, promovării lor în funcții de răspundere potrivit aptitudinilor, posibilităților și calităților lor umane și profesionale, Partidul va acționa cu și mai multă perseverență pentru a asigura cele mai bune condiții de participare activă și efectivă a femeilor la conducerea întregii vieți economico-sociale. În acest spirit, comisiile de femei sînt chemate să participe tot mai activ în diferite organisme de stat și obștești la soluționarea problemelor legate de condițiile de muncă și de viață ale maselor de femei, privitoare la activitatea lor în diferite sectoare ale vieții sociale, ele trebuie să aducă o contribuție tot mai activă la eforturile generale pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate și trecerea la construirea comunismului în România”.

Prezența femeilor în activitatea politico-socială indică un proces adînc de schimbare a mentalității oamenilor, a femeilor și bărbaților, care nu este încă încheiat, ci se află în curs de înfăptuire. Amplele măsuri de instituționalizare a formelor de participare a maselor la luarea deciziilor ca și ansamblul activității politico-educative îndreptate spre conștientizarea acestora, au creat un climat favorabil pentru afirmarea femeilor în viața politică și obștească a țării. Numărul de femei membre ale P.C.R. a crescut de la 340.000 în 1966 la 557.000 în 1973 (aproape un sfert din efectivul partidului), iar în U.T.C. făceau parte la aceeași dată peste 1.150.000 de tinere. În organele locale de partid au fost alese 106.638 de femei, dintre care 7.700 îndeplineau funcția de secretari ai organizațiilor de bază și a comitetelor de partid²⁹. Din numărul total al membrilor comitetelor județene, municipale și orășenești de partid în 1973 femeile reprezentau 24 la sută; în birourile comitetelor județene erau 111 femei, iar 38 îndeplineau funcții de secretari și șefi de secții la comitetele județene, municipale și orășenești de partid³⁰.

La alegerile din 1974 au fost alese în Marea Adunare Națională 53 de delegate (15,1 la sută), iar în consiliile populare 15.618 deputate (respectiv 30,4 la sută).

O trăsătură caracteristică a vieții politice din ultimul deceniu este dezvoltarea democrației directe întruchipată în instituționalizarea unor structuri organizatorice menite să asigure participarea nemijlocită a maselor de oameni ai muncii la conducerea statului, la adoptarea deciziilor și la controlul înfăptuirii lor. După datele noastre, în comitetele și consiliile oamenilor muncii activau în 1974 circa 7.600 de femei, iar în consiliile de conducere ale C.A.P.-urilor 20.916 femei.

Cu toate aceste succese în promovarea femeilor în funcții de conducere, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a atras de fiecare dată atenția că locul ce-l ocupă femeile în forurile de decizie nu este pe măsura contribuției pe care o aduc în sfera producției materiale și spirituale. Pînă în 1973 în Comitetul Executiv al partidului nu exista nici o femeie. „Trebuie să recunoaștem că nu s-a acordat atenția cuvenită

²⁹ Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18-19 iunie 1973 cu privire la creșterea rolului femeilor în viața economică, socială și politică a țării.

³⁰ Informare cu privire la efectivul și compoziția partidului, selecționarea și pregătirea cadrelor din nomenclatura organelor de partid prezentată și aprobată de plenara C.C. al P.C.R. din 18-19 iunie 1973, „Scînteia” nr. 9547 din 22 iunie 1973.

promovării femeilor în diferite sectoare de activitate, spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu. Prin aceasta partidul și statul, societatea au fost private de un aport mai mare pe care peste jumătate din populația țării putea să-l aducă în soluționarea problemelor noastre sociale, în conducerea societății... Aș avea însă de reproșat ceva și femeilor, — adăuga în același context. Ele însele ar trebui să fie ceva mai active, să nu admită să fie tratate doar ca reprezentante în diferite comitete, ci să se impună printr-o participare mai intensă în viața socială. Dacă vorbim de crearea condițiilor de deplină egalitate între sexe, aceasta înseamnă că trebuie să-i tratăm pe toți oamenii nu ca bărbați și femei, ci în calitatea lor de membri de partid, de cetățeni, pe care îi judecăm exclusiv după munca pe care o depun. Cred că însăși femeile trebuie să acționeze mai intens pentru a contribui la lichidarea stărilor de lucruri negative care mai dăinuie în acest domeniu”³¹.

În sistemul politic al democrației noastre socialiste mișcarea de femei și-a căpătat un loc bine stabilit. Membre ale comitetelor și comisiilor de femei participă în diferite organisme de stat și obștești, la soluționarea problemelor de muncă și de viață ale femeilor la activitatea lor în diferite sectoare ale vieții sociale, și conform prevederilor Constituției R.S.R. Președinta C.N.F. este membră a guvernului. Organizația femeilor care-și desfășoară activitatea sub conducerea P.C.R., face parte din Frontul Unității Socialiste și colaborează cu toate organizațiile din acest organism politic-reprezentativ, cu toate instituțiile de stat, în organizarea acțiunilor care vizează afirmarea tot mai activă a maselor de femei în activitatea economico-socială și politică a țării. Întreaga activitate a Consiliului Național și a comitetelor și comisiilor femeilor se desfășoară pe baze obștești. După plenara din aprilie 1974, organul executiv al Consiliului Național al Femeilor este un Birou format din 15 membre. Acesta este ajutat în activitatea sa de 8 comisii pe probleme: organizatorică, activitatea patriotică-obștească; scrisori și audiențe; întreprinderi și instituții; agricultură; aprovizionare comerț, cooperatie, prestări servicii; politico-educativă; ocrotirea mamei și copilului, educația familiei; presă, mijloace de informare; internațională.

Pentru cunoașterea diferitelor aspecte pe care le ridică munca și viața femeilor se organizează anchete, studii cu ajutorul unor colective formate din membrele comisiilor pe probleme, specialiști, activiști ai celorlalte organizații de masă cu care mișcarea de femei colaborează. De asemenea, se analizează și se fac propuneri la proiecte de legi și alte acte normative care se referă la munca și viața femeilor.

Un domeniu în care comitetele și comisiile femeilor, masele de femei de la orașe și sate și-au adus o importantă contribuție de-a lungul întregii perioade cuprinse în studiul de față este acela al buneii gospodării și înfrumusețării a localităților, al controlului obștesc și al sprijinirii unităților de ocrotire a mamei și copilului. Consiliul Național și comitetele femeilor coordonează activitatea de patronare a creșelor, căminelor, grădinițelor, leagănelor și caselor de copii.

³¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvintare cu privire la rolul femeii în viața politică, economică și socială a țării*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Edit. politică, 1973, p. 647-648.

Activitatea cultural-educativă desfășurată de mișcarea de femei a avut întotdeauna obiective ce au decurs din sarcinile puse de partid în fiecare etapă a construcției socialiste și s-a desfășurat în forme specifice care s-au bucurat de adeziunea maselor de femei (cluburi „Femina”, lectorate pentru femei, cercuri de educație socialistă etc.).

În etapa istorică la care se referă studiul de față, mișcarea de femei a sprijinit în mod activ politica internațională a partidului și statului nostru, activitatea intensă pe care România, președintele său, tovarășul Nicolae Ceaușescu o desfășoară pe plan extern în scopul promovării colaborării internaționale, făuririi unei noi ordini economice și politice mondiale care să ducă la relații noi între state și popoare bazate pe egalitate în drepturi, pe respectarea suveranității fiecărui popor, a unor relații care să excludă politica de dictat, războiul și agresiunea.

Dezvoltarea continuă a activității de relații externe pe linia mișcării de femei se datorește îndrumării permuente, nemijlocite de către conducerea de partid, indicațiilor prețioase primite din partea tovarășei Elena Ceaușescu, eminentă personalitate a vieții politice și științifice, a cărei contribuție activă la propagarea principiilor politicii externe a partidului și statului nostru, la creșterea prestigiului internațional al României este urmărită cu adincă satisfacție și mândrie patriotică de femeile din țara noastră, de întregul nostru popor.

Ca exponent al mișcării de femei din țara noastră, Consiliul Național al Femeilor a pus pe primul plan în activitatea sa internațională dezvoltarea legăturilor de prietenie și colaborare cu femeile din toate țările socialiste, cu femeile din țările în curs de dezvoltare, cu organizațiile democratice și progresiste din toate țările lumii, indiferent de orînduirea lor socială, care luptă pentru drepturile femeii, pentru independență națională, pentru democrație, pace, securitate și progres social. În prezent Consiliul Național al Femeilor are relații cu circa 140 de organizații de femei din peste 90 de țări, precum și cu peste 20 de organizații internaționale. Mișcarea de femei din țara noastră este afiliată Federației Democratice Internaționale a Femeilor de la înființarea acesteia cu 30 de ani în urmă. De asemenea are legături cu Federația Internațională a Femeilor de Carieră Juridică, Liga Internațională a Femeilor pentru Pace și Libertate, Consiliul Internațional al Femeilor, Secția Feminină a Organizației de Solidaritate cu popoarele Asiei și Africii, cu Organizația Panafricană a femeilor, Liga Femeilor Arabe și altele. Din 1969 România este membră a Comisiei O.N.U. pentru condiția femeii în cadrul căreia s-a remarcat printr-o participare activă: Proiectul de rezoluție cu privire la orientarea profesională a femeilor și asigurarea posibilităților de a-și însuși o calificare adecvată; efectele cuceririlor științei și tehnicii asupra condiției femeii; Proiectul de rezoluție referitor la capacitatea juridică a femeilor măritate etc.

În 1961 s-a organizat în țara noastră un seminar internațional cu tema: „Condiția femeii în dreptul familiei”, iar în anul 1969 s-a ținut la Iași Seminarul privind consecințele dezvoltării științei și tehnicii asupra condiției femeii, organizat de O.N.U. în colaborare cu guvernul român și Consiliul Național al Femeilor. În Comisia O.N.U. pentru condiția femeii, care și-a însușit inițiativa F.D.I.F. și a unui grup de organizații

neguvernamentale privitoare la proclamarea Anului Internațional al Femeii, reprezentanta țării noastre a elaborat proiectul de rezoluție în acest sens căruia i s-au alăturat în calitate de coautori mai multe state și fiind supus spre adoptare Adunării Generale a O.N.U. în 1972, care a stabilit anul 1975, ca An Internațional al Femeii. În cadrul Anului Internațional al Femeii, desfășurat sub lozinca „Egalitate, dezvoltare, pace” a avut loc la București, în perioada 9—11 aprilie Simpozionul Internațional „Participarea femeilor la viața economică și socială” organizat de U.G.S.R. și Consiliul Național al Femeilor în colaborare cu Federația Sindicală Mondială și cu sprijinul Biroului Internațional al Muncii, la care au participat delegații din 61 de țări și din partea a 10 organizații internaționale.

Printre manifestările mai importante la care au participat delegații din țara noastră se numără în primul rând Conferința din capitala Mexicului, reuniune de nivel neguvernamental, precum și Congresul Mondial pentru Anul Internațional al Femeii, de la Berlin — R.D.G., reuniune cu caracter neguvernamental, ambele întrunind un număr impresionant de delegate din numeroase țări, de pe toate continentele, femei de diferite convingeri politice și filozofice.

La aceste ample manifestări, ca și la numeroase alte întâlniri internaționale unde au luat parte, reprezentantele femeilor din țara noastră au exprimat poziția principală a partidului și statului nostru față de problemele care confruntă omenirea, concepția noastră despre rolul și locul femeii în societatea contemporană, au înfățișat experiența României în rezolvarea problemelor privind condiția femeii. Istoria noastră a demonstrat că rolul femeilor poate fi apreciat numai în contextul activității generale a națiunii „că o reală emancipare a femeii presupune crearea condițiilor care să asigure lichidarea în fapt a oricăror discriminări, accesul neîngrădit al femeilor la formarea profesională și promovarea în muncă, atragerea lor activă la elaborarea și înfăptuirea programelor naționale de dezvoltare economică și socială, că lupta pentru afirmarea pleneră a femeii în toate domeniile de activitate constituie o necesitate obiectivă a dezvoltării istorice, o parte integrantă a luptei generale a omenirii pentru progres și civilizație, pentru pace și colaborare în lumea întreagă”³².

Acest adevăr a fost relevat în Mesajul adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu Conferinței Mondiale a Anului Internațional al Femeii, în care se arată : „Viața demonstrează că în zilele noastre femeile, care reprezintă mai mult de jumătate din populația globului se impun tot mai evident ca o puternică forță socială, joacă un rol esențial, alături de bărbați, în viața economică, politică, socială, în accelerarea progresului material și spiritual al popoarelor, a întregului proces de înnoire progresistă a societății”³³.

³² Nicolae Ceaușescu, *Mesajul adresat Simpozionului sindical internațional cu tema: Participarea femeilor la viața economică și socială*, „Scnteia” din 10 aprilie 1975.

³³ Nicolae Ceaușescu, *Mesaj adresat Conferinței Mondiale a Anului Internațional al Femeii — Mexico*, în „Scnteia” din 19 iunie 1975.

LE RÔLE ET LA PLACE DE LA FEMME DANS LA SOCIÉTÉ ROUMAINE CONTEMPORAINE

RÉSUMÉ

L'étude présente l'histoire de l'activité du mouvement de femmes pendant les années du socialisme, le rôle de celui-ci dans la vie sociopolitique de Roumanie. On présente les principales formes organisationnelles de l'activité féminine, l'Union des Femmes Antifascistes Roumaines, la Fédération Démocratique des Femmes de Roumanie, l'Union des Femmes Démocrates de Roumanie, le Conseil National des Femmes, étant souligné leur rôle dans l'affirmation du mouvement de femmes en tant que force sociale dans la Roumanie socialiste.

Relevant le rôle du Parti Communiste Roumain dans l'orientation de l'activité des femmes de notre pays, l'auteur souligne l'importance particulière des documents des derniers Congrès et surtout du Plénum du C.C. du Parti Communiste Roumain des 18—19 juin 1973 en ce qui concerne l'accroissement du rôle de la femme dans la vie économique et sociale.

Dans la partie finale de l'étude on présente l'activité déployée sur le plan international par les femmes de Roumanie — la contribution à la Conférence du Mexique — et le Congrès Mondial des Femmes de Berlin.

**ACTIVITATEA ORGANIZAȚIILOR POLITICE
ȘI PROFESIONALE ALE CLASEI MUNCITOARE
PENTRU LEGIFERAREA UNOR MĂSURI DE OCROTIRE
A MUNCII FEMEILOR ÎN ÎNTREPRINDERI (1922—1928)**

DE

SILVIA ISTRATE

Desăvârșirea unității statului național român, accelerarea dezvoltării industriei și consolidarea burgheziei în perioada 1922—1928, creșterea numărului muncitorilor și a gradului lor de combativitate au ridicat probleme deosebite și în ce privește legislația muncii, impunând, între altele, unificarea și îmbunătățirea legislației existente, precum și adoptarea unor noi măsuri în domeniul social. Interesele capitaliștilor de a obține o producție cât mai mare și de a atenua starea de spirit antipatronală, de a diminua lupta de clasă impuneau, obiectiv, unele măsuri menite să asigure un anumit nivel condițiilor de trai și de muncă ale muncitorilor. Cercurile guvernante, patronale, urmăreau, în același timp, ca ordinea existentă să nu fie amenințată, pericolul revoluționar — dacă nu complet lichidat cel puțin să fie evitat, atenuat — și din aceste considerente cereau respectarea unor norme de muncă, a unui minimum de condiții omenești pentru muncitori. Totodată, cercurile conducătoare trebuiau să țină seama de ceea ce s-a numit după război „mișcarea internațională de reglementare și ocrotire a muncii” și de aderare a României, ca membră a Ligii Națiunilor, la organizațiile sale, printre care și Organizația Permanentă a Muncii cu Biroul Internațional al Muncii. Guvernului român îi reveneau, și în ce privește legislația muncii, o serie de obligații ce derivau din tratatele de pace, precum și din ratificarea convențiilor Conferinței Internaționale a Muncii.

În anii 1922—1928, clasa muncitoare în frunte cu Partidul Comunist Român și-a ridicat hotărît glasul în apărarea cuceririlor revoluționare din perioada anterioară și împotriva ofensivei patronale. Activitatea mișcării muncitorești pentru o legislație a muncii democratică, avantajoasă celor mulți, a constituit unul din permanentele aspecte ale luptei desfășurate împotriva capitalismului și a manevrelor sale. Lupta clasei muncitoare a fost factorul principal care a determinat menținerea unor prevederi favorabile muncitorimii din legislația [deja existentă, transformarea, îmbunătățirea precum și adoptarea de noi legi ale muncii: repausul dumi-

nical (1925), căminele de ucenici (1926), inspectia muncii (1927), camerele de muncă (1927), protecția muncii minorilor și femeilor și durata muncii, (1928) etc.

Pe măsura creșterii sale numerice și a ridicării conștiinței de clasă, proletariatul român și-a organizat lupta pentru revendicări menite să determine îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață. Între acestea, un loc deosebit de însemnat l-a ocupat lupta pentru reducerea duratei zilei de lucru, legiferarea zilei de muncă de 8 ore, împletite strâns cu adoptarea unor măsuri de ocrotire a muncii femeilor muncitoare.

Cu toate că pînă la primul război mondial, ziua de muncă de 8 ore a figurat ca una dintre cele mai insistente cereri ale muncitorilor din România, clasele conducătoare nu au fixat prin lege durata muncii în industrie pentru adulți¹. Datorită combativității și caracterului organizat al luptelor muncitorești din perioada avîntului revoluționar, ziua de muncă de 8 ore a fost impusă și înscrisă în contractele colective încheiate în numeroase întreprinderi².

Sistemul legislativ în vigoare, diferit de la o provincie la alta, cuprindea unele dispoziții referitoare la durata și ocrotirea muncii pentru persoanele tinere și pentru femeile muncitoare. Preocupările de reglementare a regimului muncii femeilor și copiilor³ existente înainte de *legea din 13 aprilie 1928* au constat, așa cum recunoștea un specialist burghez în materie de legislație, în „soluțiuni fragmentare și cu totul ineficace”⁴. Mozaicul de prevederi legislative existente în diferite provincii chiar și după desăvîrșirea unității statale⁵, a creat numeroase greutăți,

¹ Cu excepția Transilvaniei, unde Consiliul Dirigent a introdus, prin Decretul nr. XII din 21 mai 1919, în fabricile și atelierele din această provincie ziua de muncă de 8 ore, (Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaților”, în „Monitorul Oficial” nr. 83 din 8 iunie 1928, pag. 2568 și urm.). Elasticitatea excepțiilor din Decret a făcut ca eficacitatea lui să fie extrem de redusă, așa cum remarcă în 1928 un contemporan, Alex. Topliceanu, *Ziua de 8 ore*, în „Analele economice și statistice” din ianuarie-februarie 1928, p. 158.

² N. N. Constantinescu, *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, București, Edit. politică, 1966, p. 116—117.

³ Deși legislația în vigoare, precum și legea adoptată în aprilie 1928 se referea la măsuri de ocrotire privind atât femeile muncitoare, cît și minorii, în articolul de față vom analiza numai aspectele referitoare la femeile muncitoare și situația lor. Pentru detalii în problema situației tineretului muncitor și a unor măsuri legislative adoptate, vezi Gh. Surpat, *Condițiile de muncă și de viață ale tineretului muncitor din România în perioada interbelică*, în *Tineretul comunist în acțiune*, București, Edit. științifică, 1972, p. 185—204; N. Petreanu, *Mișcarea muncitorească și legislația muncii în anii stabilizării relative a capitalismului (1922—1928)* în *Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România 1864—1944*, București, Edit. științifică, 1972, p. 133—137.

⁴ George Strat, *Economia socială și legislația muncitorească*, București, Socec Co, S.A. 1929, p. 12.

⁵ În vechiul Regat, prin legea meseriilor din 1912, se fixa limita minimă de admitere a copiilor în industrie la 11 ani, (în întreprinderi sau secții considerate „primejdioase”, adică cu munca foarte grea, și la munca de noapte, limita era la băieți de la 15 ani și la fete de la 17 ani), se prevedea 8 ore de lucru pentru copii pînă la 15 ani, 10 ore pentru 15—18 ani și 11 ore pentru femeile de peste 18 ani, Legea minelor din 1924 interzicea munca femeilor și copiilor sub 18 ani în subteran. În Ardeal și Banat, munca minorilor și a femeilor era reglementată prin Codul industrial maghiar, care interzicea angajarea ca ucenici a copiilor sub 12 ani, durata muncii pentru minorii sub 16 ani era precizată la 8 ore pe zi, se inter-

facilitând sistemul abuzurilor săvîșite de patronat și creînd mari nemulțumiri în rîndul clasei muncitoare, fapt ce va determina o activitate susținută pentru unificarea legislației muncii în acest domeniu și pentru măsuri corespunzătoare și eficace.

Cu toate că legislația în vigoare existentă în România cuprindea o serie de prevederi referitoare la regimul de lucru al femeilor muncitoare, la ocrotirea mamei și copilului, cazurile de nerespectare a lor a constituit o practică frecventă în timpul vechiului regim, atît în ce privește durata muncii, sistemul de salarizare, lipsa condițiilor igienice de muncă, cît și a măsurilor de ocrotire.

Conform datelor oficiale, rezultă că numărul femeilor care munceau într-o serie de întreprinderi din industria alimentară, textilă, îmbrăcămintei, pielăriei, sticlei și ceramicei, industria de cherestea era destul de ridicat. Astfel, numai în întreprinderile vizitate de inspectorii muncii în 1924 numărul femeilor se cifra la 14 669 ⁶, în 1925 la 19 447, iar în 1926 la 8 100 ⁷.

Alături de practicarea unei durate prelungite a zilei de muncă, exploatarea intensă a muncii femeilor se încadra în metodele utilizate de patronat în țara noastră. Rapoartele inspectorilor muncii, ale organelor de siguranță și de poliție, anchetele organizate de diferite ziare muncitorești, materialele de arhivă și alte surse documentare, oficiale și neoficiale, atestă existența în România a zilei de lucru pentru femei între 8—10 ore și chiar 14 ore în unele întreprinderi, situație care avea consecințe nefaste asupra sănătății lor și a duratei vieții.

Femeile muncitoare, inclusiv adolescentele, contrar legii, erau folosite în mare măsură și în această perioadă la munci de noapte, în zilele de sărbători legale și supuse unui regim intens de exploatare, în condiții neigienice și cu un salariu redus. În astfel de împrejurări lupta clasei muncitoare pentru ziua de lucru de 8 ore se împletea organic cu revendicări ce vizau adoptarea unui sistem de măsuri legislative pentru protejarea reală a muncii femeilor în întreprinderi.

De altfel, concluzia generală desprinsă și din rapoartele oficiale, era că femeile muncitoare și minorii „lucrează pretutindeni tot atît cît și lucrătorii adulți”, în timp ce salariile ce le primeau erau cu 20—25 %

---

zicea folosirea la munca de noapte a femeilor din stabilimentele industriale, iar femeile lehuze erau dispensate de lucru 4 săptămîni după naștere. În Bucovina, problema era reglementată prin Codul industrial austriac din 1883, completat cu legea din 1911, care interzicea folosirea copiilor sub 12 ani la muncile industriale, durata muncii tinerilor lucrători nu putea depăși 8 ore, munca în timpul nopții era oprită pentru copii mai mici de 14 ani și pentru femei, iar femeile lehuze aveau dreptul la un concediu de 4 săptămîni după naștere. În Basarabia, prin dispozițiile cuprinse, în Statutul muncii industriale din 1883 și modificat în 1912, găsim unele prevederi asemănătoare cu cele subliniate mai sus, cît și unele diferențe (Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaților” în Monitorul Oficial” nr. 83 din 8 iunie 1928, p. 2568 și urm; V. D. Viespescu, *Legislația muncii. Legislație, doctrină, jurisprudență*, București, 1936, p. 93—94;

⁶ *Inspeția muncii în 1924*, București, Tip. Române Unite, 186, p. 23.

⁷ *Inspeția muncii în 1926*, în „Buletinul muncii, cooperației și asigurărilor sociale” nr. 1—3 din ianuarie-martie 1928, p. 9.

mai reduse⁸. Acest sistem de inechitate era întâlnit chiar și în ramura industriei textile unde — cu deplin temei remarcau inspectorii muncii — „atît calitativ cît și cantitativ munca femeilor este egală cu a bărbaților și uneori chiar superioară”⁹. De fapt, în industria textilă lucrau cel mai mare număr de femei, multe fiind minore. O astfel de situație era întâlnită și la fabrica de postav Buhuși, unde lucrau 909 minori (în cea mai mare parte fete), reprezentînd un procentaj de 25% din salariați cu un program de 10 ore zilnic, la fel ca muncitorii adulți, dar cu salarii considerabil micșorate pentru minori¹⁰. La fabrica de ciorapi „Etno” din Capitală, muncitoarele erau obligate să lucreze 9—12 ore pe zi, fără ca salariul să se mărească ori să se achite sub forma de ore suplimentare¹¹.

Semnalăm, de asemenea, din șirul larg de ilegalități, și relatările cu privire la lipsa condițiilor de ocrotire a mamei și copilului. „Acordarea de concedii femeilor salariate în vederea sarcinei este cu totul rară” se preciza în lucrarea *Inspeția muncii în 1925*. „Nici una din fabricile textile vizitate în 1925, care lucrează cu un personal aproape în întregime feminin, nu acordă lucrătoarelor salariul pentru timpul absent de la lucru, înainte și după naștere. De asemenea, nici una din aceste întreprinderi nu-și iau obligația de a reprimi pe o salariată la lucru, după naștere”¹². Inspectoratul regional al muncii Arad evidențiază în 1927 aspecte asemănătoare, arătînd că „Măsuri pentru puțința alăptării copiilor, concedii de sarcină și de lehzuzie, cu plata, n-am întâlnit la nici o întreprindere”¹³.

Aceste materiale, ca și altele similare, cu tot caracterul lor oficial incomplet, dezvăluie, totuși, aspecte ale condițiilor grele de muncă ale femeilor muncitoare în perioada ofensivei patronale din anii 1922—1928, tablou întregit cu noi argumente izvorîte din documentele elaborate de organizațiile muncitorești.

În aceste condiții, grija pentru femeile muncitoare, care lucrau din greu îmbogățindu-i pe capitaliști, a constituit o preocupare permanentă a organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare, a mișcării muncitorești și democratice din țara noastră, ele au demascat condițiile grele de muncă, exploatarea inumană la care erau supuse femeile și au militat consecvent pentru emanciparea femeii pentru realizarea în practică a revendicărilor lor specifice.

„De la începuturile existenței sale, — se sublinia în documentele plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 — Partidul Comunist Român a considerat emanciparea femeii ca unul din obiectivele importante ale luptei pentru lichidarea exploatării omului de către om, pentru înfăp-

⁸ *Inspeția muncii în 1926*, în „Buletinul muncii, cooperației și asigurărilor sociale” nr. 1—3 din ianuarie-martie 1928, p. 12; o apreciere asemănătoare face și N.N. Matheescu în lucrarea *Probleme muncitorești și conjunctura economică*, București, Edit. Institutului de studii și educație muncitorească, 1939 p. 67; „Nenorocirea este că munca feminină, deși uneori mai conștiincioasă decît a bărbaților, este inferior plătită”.

⁹ *Inspeția muncii în 1927. Inspectoratul muncii Arad*, în „Buletinul muncii, cooperației și asigurărilor sociale”, nr. 10—12 din octombrie-decembrie 1928, p. 478.

¹⁰ *Inspeția muncii în 1918 și 1929*, vol. I, p. 22.

¹¹ Arh. C.C. al P. C. R., fond nr. 50, dos. nr. 6223, f. 226.

¹² *Inspeția muncii în 1925*, București, 1926, p. 39

¹³ *Inspeția muncii în 1927. Inspectoratul muncii Arad*, în „Buletinul muncii, cooperației și asigurărilor sociale”, nr. 10—12 din octombrie-decembrie 1928, p. 478.

tuirea marilor transformări revoluționare și a avut permanent în atenție atragerea femeilor la activitatea generală a națiunii, la efortul întregului popor pentru reconstrucția țării, edificarea societății socialiste, pentru ridicarea tuturor cetățenilor patriei la un nivel de viață și de civilizație tot mai ridicat”¹⁴.

Într-o serie de documente elaborate în perioada 1922—1928, în acțiunile revoluționare organizate sub conducerea sa, cât și prin intermediul sindicatelor, a Blocului Muncitoresc Țărănesc și altor organizații legale pe care le-a îndrumat în anii ilegalității, P.C.R. și-a precizat poziția înaintată și în acest domeniu al legislației muncii, cerind o legislație de ocrotire reală a muncii femeilor și copiilor în întreprinderi.

O dovadă grăitoare în această privință o constituie și includerea pe ordinea de zi a lucrărilor Congresului al II-lea al P.C.R. a unui raport urmat de discuții și adoptarea unei rezoluții în problema feminină¹⁵. În raportul prezentat cu acest prilej de către Ana Pauker s-a subliniat activitatea desfășurată de comuniști în rîndul mișcării de femei, cât și unele limite manifestate în această privință, evidențiindu-se, în concluzie, ideea că „În toate țările femeia cîștigată pentru comunism s-a dovedit a fi un element de muncă, de credință și de un rar spirit de sacrificiu. La noi în țară, numărul muncitoarelor este mare. Mare este și amarul și suferința lor. Partidul nostru trebuie și poate canaliza nemulțumirea muncitoarelor spre mișcarea comunistă”¹⁶.

Pornind de la aceste realități evidente, Rezoluția adoptată „recunoscînd că femeile muncitoare sînt elemente prețioase și neapărat trebuincioase în lupta revoluționară a proletariatului” a precizat necesitatea desfășurării unei munci propagandistice susținute în rîndul mișcării de femei și cuprinderea lor în rîndurile partidului și a sindicatelor, condiție esențială a intensificării luptei în vederea satisfacerii revendicărilor lor specifice.

Subliniind sarcinile concrete ale comuniștilor în cadrul sindicatelor, ca organizație de luptă împotriva ofensivei patronale, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă ale clasei muncitoare, congresul a preconizat un program larg de revendicări, în cadrul cărora lupta pentru ziua de muncă de 8 ore și interzicerea muncii de noapte pentru femei și copii erau situate la loc de frunte¹⁷.

Ca urmare a hotărîrilor Congresului al II-lea la nivelul C.C. al P.C.R. s-a format Comisia Centrală de propagandă printre femei, de pe lângă C.C. al P.C.R. cu scopul de a intensifica munca de propagandă și agitație și a le atrage mai activ în rîndul mișcării muncitorești. Adunările și întrunirile organizate în anii 1922—1924 de către Comisia Centrală de propagandă printre femei, care în unele documente figura și sub denumirea de Cercul Femeilor Comuniste¹⁸, au constituit un cadru favorabil pentru

¹⁴ Hotărîrea plenarei C. C. al P.C.R. din 18—29 iunie 1973 cu privire la rolul femeii în viața politică, economică și socială a țării, București, Edit. politică, 1973, p. 20.

¹⁵ Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (mai 1921—august 1924), București, Edit. politică, 1970, p. 351—353.

¹⁶ Ibidem,

¹⁷ Ibidem, p. 347.

¹⁸ E. Ioniță, *Cronologia mișcării organizate a femeilor din țara noastră*, în „Anale de istorie” nr. 4/1975, p. 98.

dezvăluirea și cunoașterea multiplelor aspecte privind situația femeilor muncitoare, intelectuale și țărance¹⁹.

Chemarea adresată de femeile din rîndul P.C.R. *pentru ziua de 8 Martie 1923* cerea femeilor muncitoare să se organizeze în sindicate și să se înroleze în rîndurile Partidului Comunist. „Ziua de 8 Martie — se preciza în document — este ziua revendicărilor imediate, conforme cu nevoile maselor de femei muncitoare, din fiecare țară”. P.C.R. chema femeile muncitoare, țărance, intelectuale, să lupte pentru ziua de lucru de 8 ore, drepturi politice pentru femei, ieftinirea traiului, instituții pentru ocrotirea mamei și copilului, salarii egale la muncă egală pentru bărbați și femei, împotriva ofensivei capitaliste, pentru amnistiarea luptătorilor pentru cauza poporului și contra legislației antimuncitorești²⁰. Pe baza unei asemenea platforme — se preciza în Circulara C.C. al P.C.R. adresată grupelor locale ale partidului — trebuie să manifesteze femeile cu prilejul „săptămîinii de propagandă a femeilor” organizată între 1 și 8 martie 1925²¹ și 1926²².

În perioada campaniei electorale din 1928, C.C. al P.C.R. în documentele elaborate chema masele de oameni ai muncii la acțiuni curajoase pentru libertăți democratice, deplina libertate a sindicatelor unitare, a Blocului Muncitoresc Țărănesc, pentru desființarea legislației antimuncitorești (Trancu-Iași, Mărzescu, legea persoanelor juridice), pentru organizarea unui sistem corespunzător de asigurări sociale și ocrotirea femeilor și copiilor²³.

Organul central de presă al P.C.R., ziarul „Socialismul”, a publicat în paginile sale în decursul anilor 1922—1924 o suită de articole în care a demascat multiplele forme de exploatare ale femeilor muncitoare în anii ofensivei patronale.

Rubricile „Femeia”, „Tribuna femeii muncitoare”, „Tribuna fetelor”, „Frontul muncii”²⁴, în relatările și informațiile succinte redade, prezentau o oglindă fidelă a condițiilor de mizerie în care erau menținute diferitele categorii de muncitori, și îndeosebi femeile din fabrici, uzine și ateliere.

În articolul *Femeia muncitoare și ofensiva capitalistă împotriva zilei de 8 ore* se sublinia că pînă la greva generală într-o serie de întreprinderi unde lucrau mii de femei ca de pildă, Regie, Confecții, Pirotehnice ș.a. lucrătoarele organizate au reprezentat o forță, reușind să impună patronatului o serie de revendicări, printre care și ziua de muncă de 8 ore. În goana lor după profit, patronii recurgeau la prelungirea zilei de lucru,

¹⁹ Vezi pe larg, O. Matichescu, L. Benjamin, *Cercurile femeilor muncitoare. În Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, vol. I, București, Edit. politică, 1970, p. 51—74.

²⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 1, mapa nr. 7/1923. Vezi și Manifestul din 1925 intitulat: *Pentru ziua de 8 Martie: Către lucrătoare, funcționare, intelectuale, gospodine, către țărance, către femeile care muncesc*, în *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (mai 1921-august 1924)*, București, Edit. politică, 1970, p. 666—668.

²¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, mapa nr. 24/1925.

²² „Facla” din 5 martie 1926.

²³ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, cota A—XII—4, nr. de inventar, 243.

²⁴ O. Matichescu, L. Benjamin, *op. cit.*, p. 59.

concedieri, scăderi de salarii ²⁵. În aceste condiții, se impunea lupta comună a femeilor muncitoare alături de bărbați pentru menținerea zilei de 8 ore. Salariile rămase mult în urma valului de scumpete, orele de muncă suplimentare, retribuția inferioară a femeilor și ucenicilor alături de ilegalizarea P.C.R., dizolvarea organizațiilor sindicale, întregul sistem de măsuri legislative antimuncitorești fac parte — sublinia ziarul — din politica ofensivei patronale, împotriva căreia se îndreaptă lupta îndârjită a clasei muncitoare ²⁶.

Organizațiile sindicale unitare, cu toate condițiile grele în care și-au desfășurat activitatea, fiind supuse măsurilor restrictive și teroriste, au militat permanent pentru ocrotirea femeilor și minorilor și adoptarea unor măsuri legislative în acest domeniu. Sint concludente în această privință apelurile lansate de Consiliul General Sindical Unitar cît și acțiunile întreprinse.

Cu ocazia zilei de 8 martie 1926 ziarul „Viața muncitoare” a publicat un articol care preciza sarcinile sindicatelor în această direcție și formula un program clar de revendicări: salariu egal la muncă egală, suprimarea muncii de noapte, a orelor suplimentare și a muncii în acord pentru femei, protejuria maternității prin concediu plătit înainte și după naștere, local special în fabrică pentru îngrijirea sugarilor și a copiilor mici, pauză pentru alăptarea copilului, alocația specială pentru întreținerea sugarilor adăugată la salariu. Articolul arăta, în încheiere, necesitatea intensificării propagandei pentru atragerea femeilor muncitoare în sindicate, legătura între organizarea lor și satisfacerea acestor deziderate majore ²⁷.

Presa sindicală centrală și a sindicatelor de ramură a abordat în mod constant problema duratei zilei de muncă și de ocrotire a femeilor, demascînd exploatarea la care erau supuse, făcînd apel la luptă pentru emanciparea femeilor.

Sindicatelor din industria lemnului, ramură în care munca femeilor și ucenicilor era întrebuintată pe scară largă, apreciau problema ocrotirii muncii femeilor și tineretului ca un obiectiv central ce trebuie urmărit cu prilejul încheierii contractelor colective de muncă, deoarece, așa cum se sublinia în articol, „munca femeilor și a copiilor este garanția profitului sigur” ²⁸ pentru patronat.

În articolul *Datoria femeii muncitoare*, apărut într-un alt ziar muncitoresc, se releva că în fabrici și ateliere sute de femei suferă exploatarea nemiloasă a capitaliștilor, vînzîndu-și forța de muncă, lucrînd 10—12 ore pe zi, în schimbul unui salariu ce nu le poate asigura nici existența, în timp ce copiii lor rămîn în ignoranță. Se făcea apel la organizarea femeilor în sindicate, pentru înlăturarea acestor stări de lucruri ²⁹.

Sindicatelor afiliate la Confederația Generală a Muncii, în activitatea propagandistică desfășurată și acțiunile întreprinse, au avut în atenția lor și aspecte ce vizau adoptarea de măsuri legislative de protejuria a

²⁵ „Socialismul” din 30 ianuarie 1924.

²⁶ *Ofensiva patronală — Soarta masei*, în „Socialismul” din 14 iunie 1924.

²⁷ „Viața muncitoare” din 22 martie 1926.

²⁸ *Ocrotirea tineretului muncitor. Ce trebuie să facă sindicatele*, în „Lemnarul” din 15 decembrie 1923.

²⁹ „Muncitorul îmbrăcămîntei” din 15 septembrie 1923.

femeilor muncitoare. Cu ocazia Conferinței sindicale regionale ținută la București în ianuarie 1926, Rezoluția votată cu privire la legislația muncitorească cuprindea un program larg de revendicări între care erau incluse și măsuri de interzicere a lucrului de noapte pentru femei și copii ³⁰.

Blocul Muncitoresc Țărănesc, organizație legală creată și îndrumată de P.C.R., a acordat în cadrul programelor de activitate elaborate și a acțiunilor întreprinse o atenție sporită revendicărilor specifice femeilor muncitoare, revendicări ce au găsit un larg ecou și sprijin și în activitatea și întrunirile organizate de comitetele locale al B.M.Ț. din diferite centre ale țării ³¹.

Ziarul „Înainte”, organ al B.M.Ț., arăta, chiar în primul său număr, că întrebuințarea femeilor a luat în industrie proporții deosebite, ele lucrând 10—14 ore pe zi cu salarii inferioare bărbaților. Se sublinia cu acest prilej activitatea rodnică desfășurată de sindicatele unitare care „duc o acțiune energetică pentru organizarea femeilor muncitoare, pentru o retribuire a lor egală — la muncă egală” ³². În paginile aceluiași ziar, pe baza aspectelor concrete constatate, se evidenția concluzia că „toate legile care vorbesc despre protejirea muncii femeilor și minorilor ca și despre interzicerea muncii de noapte pentru unele categorii de muncitori sînt sfidător călcate în picioare” ³³. De aceea B.M.Ț. chema masele de muncitori la luptă pe baza Frontului Unic în vederea realizării unui program larg de revendicări în domeniul legislației muncii, între care protejirea reală a femeilor și minorilor și respectarea zilei de 8 ore ocupa un loc important.

Pledoaria lui Lucrețiu Pătrășcanu în procesul comuniștilor de la Cluj din 1928 — publicată în ziarul „Înainte” — a constituit un adevărat act de acuzare la adresa politicii reacționare desfășurată de cercurile conducătoare din țara noastră. Analizînd diferite aspecte ale situației clasei muncitoare, diferența accentuată între indexul de salarii și cel de scumpețe, L. Pătrășcanu mai adăuga că ziua de 8 ore era aproape inexistentă și că „Munca excesivă la care sînt supuse femeile și copii constituie unul din principalele izvoare de plus valoare” ³⁴. La fărâdelegile comise de patronat clasa muncitoare trebuie să răspundă prin lupta susținută atît economică cît și politică.

Aceste aspecte reliefează pe de o parte, atenția deosebită pe care P.C.R. o acordă apărării intereselor materiale ale diferitelor categorii de muncitori, iar, pe de altă parte îndrumarea directă de către partid în condițiile ilegalității a unor organizații legale, atît în activitatea lor practică, cît și în formularea liniei lor programatice.

Ca și celelalte organizații ale clasei muncitoare, deja amintite, și organizațiile social-democrate în activitatea lor au urmărit satisfacerea

³⁰ „Socialismul” din 24 ianuarie 1926.

³¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 21, mapa 13/1926; mapa nr. 126 1928, Arh. Statului București fond M.A.I., dos. nr. 605/1927, f.3—4; Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, cota C—XIII—3, nr. de inventar 251; Fl. Dragne, *Blocul Muncitoresc Țărănesc, în Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, vol. 1, București, Edit. politică, 1970, pag. 265.

³² „Înainte” din 5 iunie 1926.

³³ Ibidem din 19 iunie 1927.

³⁴ Ibidem din 28 octombrie 1928.

unor cerințe menite să ducă la îmbunătățirea situației femeilor muncitoare. Astfel de obiective au fost înscrise în programul de acțiune al Federației Partidelor Socialiste din 1924³⁵, al Partidului Social Democrat din România din mai 1927³⁶, al Partidului Socialist Independent din 1928³⁷. Se distinge printr-un conținut atotcuprinzător în acest domeniu în special programul P.S.D. din 1927 la capitolele *Chestiunea feminină și Politica socială*. Pornind de la un obiectiv central urmărit, acel al egalității în drepturi politice între bărbați și femei, în program se cerea: desființarea tuturor legilor care neîndreptățesc pe femei, salariu egal pentru muncă egală, asigurarea unor posibilități de educație pentru femei, ușurarea muncii mamelor cuprinse în cîmpul muncii prin crearea de aziluri pentru copiii sugari, a leagănelor pentru copii în cadrul întreprinderilor, interzicerea muncii de noapte pentru femei și minori, ocrotirea și ajutorarea femeii în timpul sarcinii și lehzuziei³⁸. O parte din aceste obiective și-au găsit reflectarea în manifestele elaborate cu diferite ocazii de organizațiile social-democrate și sindicatele aflate sub influența lor în perioada luată în studiu³⁹, cit și în paginile presei social-democrate.

Sub conducerea organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare, au fost organizate o serie de acțiuni greve, conflicte colective de muncă, adunări și întruniri — consemnate în documentele vremii — în cadrul cărora au fost formulate și apărute revendicările privind necesitatea îmbunătățirii condițiilor de viață și muncă ale diferitelor categorii de muncitori inclusiv ale femeilor și adoptarea de măsuri legislative corespunzătoare. Astfel, adunarea care a avut loc la Ploiești, cu prilejul zilei de 1 Mai 1924, organizată pe baza Frontului Unic Muncitoresc a adoptat o moțiune care cuprindea printre altele ca puncte importante și „ocrotirea muncii femeilor și minorilor în fabrici și ateliere”⁴⁰. La întrunirea muncitorilor organizată tot cu prilejul zilei de 1 Mai 1926, în Capitală, Elena Filipovici a subliniat în cuvîntul său atenția care trebuie acordată marelui număr de femei muncitoare, asigurării drepturilor lor economice și politice cit și a egalității în drepturi cu bărbații⁴¹.

În cadrul adunării organizată de sindicatele unitare din industria îmbrăcămîntei din București, la 20 octombrie 1926, Elena Ivănuș, prezentînd situația muncitoarelor din industria textilă, arăta că acestea erau supuse unui regim de muncă de 10—16 ore pe zi, iar la protestul lor patronatul răspundea prin concedieri⁴². Iată de ce în moțiunea adoptată se cerea muncitorilor și muncitoarelor să activeze pentru realizarea în

³⁵ „Calendarul Tribunei Socialiste”, 1924, p. 18—22; „Tribuna Socialistă” din 1 mai 1924, p. 3; M. C. Stănescu, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, București, Edit. politică, 1971, p. 215.

³⁶ *Programul și statutul Partidului Social-Democrat din România 7—9 mai 1927*, Cluj, Tipografia Gutenberg, 1927.

³⁷ I. Ceaușescu, *Din istoria contractului colectiv în România*, București, Edit. politică, 1970, p. 55—56.

³⁸ *Programul și statutul Partidului Social-Democrat din România 7—9 mai 1927*, Cluj, Tipografia Gutenberg, 1927, p. 3—6.

³⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 46, mapele 4, 15/1927.

⁴⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 50, dos. nr. 7542, f. 24—34.

⁴¹ „Dezrobirea” din 6 mai 1926; „Viața muncitoare” din 11 mai 1926.

⁴² „Muncitorul îmbrăcămîntei” din 1 decembrie 1926.

practică a lozincii „Cu toții în organizație”, în vederea întăririi spiritului de solidaritate și de luptă împotriva ofensivei patronale.

În condițiile unui regim de muncă intens, a ilegalităților și abuzurilor la care au fost supuse, muncitoarele din unele întreprinderi sub conducerea organizațiilor politice și profesionale au fost antrenate mai activ alături de bărbați la lupta revendicativă în special în acele întreprinderi în care erau grupate contingente însemnate de femei ca: „R.M.S.”, „Industria linii”, „Fabrica de furnituri militare”, „Filaret”, „Țesătoria”, „Colentina”⁴³, întreprinderea „Mandrea”⁴⁴, întreprinderile tipografice⁴⁵ etc.

Viața grea a muncitoarelor⁴⁶, de la întreprinderea textilă „Colentina” sporirea zilei de lucru la 10 ore pe zi fără majorarea salariilor a determinat lucrătorii și lucrătoarele să declare grevă în 1926. Greviștii au participat la mai multe întruniri organizate în decursul lunii iunie 1926 în sala sindicatelor unitare din str. Șelari nr. 10, în cadrul cărora au luat cuvântul Gheorghe Cristescu, Solomon Schein, Elena Filipovici ș.a., demascând exploatarea cruntă la care erau, supuși precizând sarcinile ce stăteau în fața greviștilor, calificându-l pe patron drept „șarlatan” care specula toată vloga muncitorilor și cerind muncitoarelor și muncitorilor ca lupta să fie dusă pînă la capăt, astfel ca „drepturile lor să nu mai fie călcate în picioare”. În memoriul alcătuit și înaintat Ministerului Muncii se cerea ca muncitorii greviști să nu fie concediați, sporirea salariilor cu 30%, recunoașterea delegaților pe secții și încheierea unui nou contract colectiv⁴⁷.

Muncitoarele de la țesătoria „Ardeleana” din Cluj au încetat lucrul în 1928, protestînd împotriva regimului de muncă epuizant de 12—16 ore și împotriva reținerii salariilor de către patron, practică ce a devenit, așa cum preciza ziarul „Nömunkas”, o „regulă” în această întreprindere. Pentru a demobiliza și intimida pe muncitoare, direcția întreprinderii a trimis 6 muncitoare în fața Tribunalului Militar, calificându-le drept „autoarele morale ale revoltei din fabrică”; motivul trimiterii era nefondat, deoarece nemulțumirea în cadrul întreprinderii era generală, și ca atare, muncitoarele au fost eliberate⁴⁸.

Din aceeași sursă de informare aflăm că 60 de muncitoare de la țesătoria de cărți din Cluj au recurs la grevă din cauză că patronul a refuzat încheierea unui nou contract colectiv care să consemneze principalele lor revendicări. Muncitoarele și muncitorii legători au cerut sporirea salariilor cu 15%, încă 6 zile de sărbători legale în afara celor recunoscute pînă

⁴³ O. Matichescu, L. Benjamin, *op.cit.*, p. 58.

⁴⁴ Gr. Chiriță, *Din luptele greviste conduse de partid în anii 1922—1923*, în „Studii, Revistă de istorie” tom XIII nr. 3/1960 p. 78—79.

⁴⁵ Ion Felea, *Aclunile greviste ale muncitorilor tipografi din Capitală, din anii 1926—1927*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. 2, Edit. politică, 1962, p. 124, 135—136.

⁴⁶ Gh. Surpat, *op. cit.*, p. 197.

⁴⁷ Arh. C.C. al P. C.R., fond nr. 50, dos. 793, f. 265; dos. nr. 1093, f. 21, 24.

⁴⁸ „Nömunkas” din 28 decembrie 1928.

atunci, reglementarea angajării ucenicilor, deoarece „patronii erau interesați să angajeze fete tinere cu salarii mici”, fapt ce a avut consecințe negative atât asupra sănătății lor, cât și asupra situației muncitoarelor cu experiență.⁴⁹

Un alt exemplu concret ce vine să ilustreze nerespectarea măsurilor privind durata muncii și ocrotirea femeilor muncitoare o constituie greva izbucnită la țesătoria „Moara” în 1928. Din cauza insuficienței salariilor muncitoarele erau nevoite să presteze o muncă epuizantă de 20 de ore lucrând în ambele echipe. Respingerea de către direcția fabricii a unor revendicări ca muncitoarele să lucreze numai pînă la orele 10 noaptea, să se respecte condițiile angajamentului stabilit, să înceteze amenințările și insultele au dus la declanșarea grevei. Inspectorul muncii chemat să aplaneze conflictul a afirmat că „în România nu există legi de protejare a femeilor muncitoare și nici despre ziua de muncă de 8 ore”, cerind muncitoarelor să reia lucrul. Muncitorii și-au dat astfel seama — preciza ziarul „Deșteptarea” — că numai prin organizare și luptă, prin întărirea comitetelor de fabrică constituite după disolvarea sindicatelor unitare, revendicările lor, printre care încetarea lucrului de noapte pentru femei, 8 ore de lucru, salarii la nivel cu scumpetea, respectarea demnității umane, își vor găsi soluționarea cuvenită.⁵⁰

Ca rezultat al activității și acțiunilor întreprinse de clasa muncitoare, cât și a numeroaselor procese-verbale de contravenții încheiate de inspectorii muncii, din cauza nerespectării legislației în vigoare, patronatul a fost obligat să țină seama într-o mai mare măsură de prevederile referitoare la durata și ocrotirea femeii, minorilor și ucenicilor, fapt reflectat și în includerea unor astfel de cerințe în convențiile colective de muncă încheiate în această perioadă.

Parcurgînd lucrările voluminoase întocmite de Ministerul Muncii cu privire la *Convențiile colective de muncă din anii 1925—1928*, rezultă că cele mai obișnuite dintre clauzele întâlnite privesc durata muncii, numărul orelor suplimentare, sistemul de salarizare, concedii, repaus săptămînal, asigurări sociale, măsuri de igienă și siguranță a muncii și mai puțin prezente erau clauzele relative la condițiile speciale de muncă ale femeilor, minorilor și ucenicilor. Chiar și numărul restrîns de convenții pentru această perioadă, în care sînt incluse clauze referitoare la femei, minori, ucenici, trebuie apreciat ca un succes al clasei muncitoare în lupta dusă împotriva ofensivei patronale.

Măsurile protectoare cuprinse în convențiile încheiate între anii 1924—1928 referitoare la femeile muncitoare și minori privesc vîrsta de admitere a minorilor în cîmpul muncii, durata muncii, interzicerea muncii de noapte pentru minori și femei, acordarea de concedii pentru femei înainte și după naștere plătite cu salariul normal, interzicerea lucrului suplimentar, precum și a muncii în subteran. În ce privește sistemul

⁴⁹ 60 de muncitoare în grevă la țesătoria de cărți Cluj, în „Nömunkas” din 28 decembrie 1928.

⁵⁰ „Deșteptarea” din 15 ianuarie 1928

de ocrotire a muncii femeilor sînt edificatoare mai ales cîteva convenții încheiate în anii 1924—1928⁵¹.

Ca urmare a activității susținute desfășurate de clasa muncitoare sub conducerea organizațiilor sale politice și profesionale, a acțiunilor și luptelor concrete întreprinse, a poziției favorabile adoptată de opinia publică progresistă din țara noastră, cît și a angajamentelor luate de România prin ratificarea convențiilor Conferinței Internaționale a Muncii⁵², statul urmărind în același timp, menținerea regimului existent și înlăturarea unor abuzuri, a pregătit și supus dezbaterilor corpurilor legiuitoare *proiectul de lege pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii*.

Ministrul muncii, cooperației și asigurărilor sociale dr. N. Lupu, scotea în evidență de la tribuna parlamentului, rațiunile legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata zilei de lucru, arătînd că : „Industrialismul modern a avut ca urmare chemarea într-o măsură foarte accentuată a femeii și a copilului în cîmpul muncii (...). Ținem numai să accentuăm pericolul ce-l poate prezenta pentru sănătatea și vigoarea populațiunii, ca și pentru menținerea și consolidarea căminului și a familiei (și a regimului burghez — S. I.), în cazul cînd abuzurile se transformă în obicei” statul trebuie să intervină pentru a preveni degenerarea fizică a copiilor și femeilor „mai ales că interesul momentan al industriei îndeamnă pe unii de a se pierde din vedere efectele mai îndepărtate ale fenomenului”. Se recunoaștea că legea era necesară și pentru a introduce un regim unitar, pe întreg teritoriul țării, atît pentru ocrotirea muncii femeilor și minorilor, cît și pentru durata zilei de lucru⁵³.

⁵¹ Convențiile încheiate între Uniunea industriașilor grafici din România și salariații săi care prevedeau măsuri restrictive în ceea ce privește întrebuintarea femeilor la anumite operațiuni primejdioase pentru sănătatea lor. (*Convențiile colective de muncă din 1924*, București, Tipografia „Curierul judiciar” 1925, p.9.). Pentru anul 1925 se remarcă îndeosebi prin prevederile sale Convenția de la fabrica de ciment Gurahonț (Arad), aceea încheiată între Asociația fabricanților din Banat și lucrătorii săi. (*Convențiile colective de muncă din 1925*, București, Institutul de arte grafice „Eminescu”, 1926, p. 19), iar pentru anul 1927 convenția de la minele și uzinele statului din Transilvania și cea de la mina de cărbuni „Concordia” din Brașov. (*Convențiile colective de muncă din 1927*, București, Cartea Românească, 1928, p. XXIII). Convenția de la minele de cărbuni din Valea Jiului din 1928 preciza că lucrătoarele vor beneficia de concediu o lună înainte de naștere și o lună după naștere plătite cu salariul normal și că ele nu pot fi concediate. (*Convențiile colective de muncă din 1928*, București, Curierul judiciar, 1928, p. XXXI).

⁵² România a ratificat în perioada analizată o serie de proiecte de convenții, unele dintre ele au stat la baza elaborării legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii. 1) Proiectul de convenție cu privire la limitarea duratei de lucru la 8 ore pe zi și 48 pe săptămîină; 2) Interzicerea întrebuintării la muncă a femeilor înainte și după naștere; 3) Interzicerea muncii de noapte a femeilor; 4) Fixarea vîrstei minime de admitere a copiilor în întreprinderi; 5) Folosirea la munca de noapte a copiilor în industrie; 6) Aplicarea repausului duminical; 7) Fixarea vîrstei minime de admitere în calitate de cărbunari sau fochiști; 8) Examinarea medicală a copiilor angajați pe bordul vaselor; 9) Plasare în șomaj; 10) Întrebuintarea cenzurii; 11) Fixarea vîrstei minime de admitere a copiilor în munca maritimă. („Dezbaterile Adunării Deputaților” în „Monitorul Oficial” nr. 83 din 8 iunie 1928, p. 2568—2569).

⁵³ „Dezbaterile Adunării Deputaților” în „Monitorul Oficial” nr. 83 din 8 iunie 1928, p. 2569.

Capitolele IV, V și VII ale *legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii*,⁵⁴ cuprind dispoziții referitoare la munca de noapte a femeilor, munca minorilor și femeilor la lucrările subterane, periculoase și insalubre, precum și dispoziții speciale referitoare la munca femeilor gravide și lehuze.

Legea interzicea munca de noapte pentru fete și femei de orice vîrstă. Se puteau acorda de către inspectoratele de muncă dispense la acest articol permițîndu-se în mai multe cazuri folosirea muncii de noapte a femeilor. Se interzicea, de asemenea, munca băieților sub 18 ani și a femeilor de orice vîrstă în galeriile subterane, în muncile insalubre sau periculoase.

Capitolul VII conținea dispozițiuni speciale privind munca femeilor gravide și lehuze acordîndu-se concediu cu plată înainte și după naștere, patronul neavînd voie să concedieze femeia muncitoare pe motiv că e însărcinată. Legea mai conținea și alte prevederi referitoare la ajutorul medical, timpul de pauză pentru alăptarea copilului etc. Potrivit legii din 13 aprilie 1928, în toate întreprinderile industriale era stabilită durata muncii de 8 ore pe zi sau 48 pe săptămînă⁵⁵. Erau prevăzute o serie de sancțiuni pentru patronii care încălcau dispozițiile legii, constînd în aplicarea de amenzi pînă la 10.000 lei (în caz de recidivă, pînă la maximum 20 000).

În ansamblu, legea reprezenta un progres față de situația anterioară; cel puțin pe plan juridic au fost introduse proceduri, măsuri pentru care clasa muncitoare a luptat permanent decenii de-a rîndul.

Organizațiile politice, profesionale ale clasei muncitoare au atras atenția prin articole publicate în presă, manifeste, în cadrul întrunirilor și alte publicații și acțiuni organizate asupra faptului că aducerea proiectului de lege în dezbaterile parlamentului se înscrie ca o acțiune determinată de lupta continuă a clasei muncitoare. Presa comunistă, socialistă, sindicală și democratică a apreciat prevederile pozitive cuprinse în lege și a criticat, totodată, limitele izvorite în special din capitolul derogării și din dispozițiile sale echivoce⁵⁶.

⁵⁴ Legea a fost votată de Senat la 10 martie 1928 și de Adunarea deputaților la 26 martie 1928 și publicată în „Monitorul Oficial” din 13 aprilie 1928; Vezi și *Codul muncii* ediția III-a, București, 1936, p. 163—171; Arh. Statului București, fond. U.D.R. dos, nr. 24/1927, f. 22—23; Regulamentul legii a fost întocmit mai tîrziu și publicat în „Monitorul Oficial” nr. 28 din 5 februarie 1929.

⁵⁵ Legea prevedea, în mod expres că „se poate lucra mai mult de 8 ore precizîndu-se cazurile cînd patronii puteau cere prelungirea duratei zilei de lucru, executarea de lucrări urgente pentru prevenirea accidentelor sau în caz de accidente, reparații urgente, executarea de munci pregătitoare sau complementare, munci reclamate de necesitățile producției ș.a. Excepțiile trebuiau apoi detaliate prin Regulamentul legii care urma să prevadă și întreprinderile industriale cu durata muncii chiar sub 8 ore.

⁵⁶ Vezi Art. *Legislația muncitorească. Reglementarea muncii minorilor și femeilor*, în „Socialismul” din 6 februarie 1927; *Lupta pentru ziua de 8 ore*, în „Socialismul” din 11 martie 1928; *Femeia muncitoare și mișcarea sindicală*, în „Viața sindicală” nr. 4—5 din august — septembrie 1928; *Legea asupra reglementării muncii minorilor și femeilor*, în „Minerul” din 28 februarie 1927; *Noua lege muncitorească. Ocrotirea muncii minorilor și femeilor — ziua de 8 ore de muncă*, în „Federația” din 10 aprilie 1928; *Insemnări ulterioare în legătură cu legea despre durata muncii*, în „Gutenberg Typograph” din 5 mai 1928; *Ocrotirea muncii*, în „Aurora” din 4 martie 1928 și *Legea pentru ocrotirea muncii*, în „Aurora” din 15 martie 1928 etc.

Confederația Generală a Muncii a editat broșura *Legea pentru ocrotirea minorilor și femeilor și durata muncii* în care se aprecia adoptarea legii ca o victorie a luptei proletariatului din țara noastră. Muncitorimea era chemată să acționeze pentru aplicarea legii, mai ales că Regulamentul de aplicare a fost elaborat cu întâziere. Muncitorimea avea datoria să vegheze la aplicarea legii „pentru că această lege este rezultatul luptelor noastre de zeci de ani și a sacrificiilor mari ce s-au făcut pentru înfăptuirea acestei revendicări”.⁵⁷ C. G. M. atenționa masele muncitoare, că fiecare muncitor conștient de interesele sale, al familiei sale și al clasei muncitoare, trebuie să cunoască conținutul legii și al regulamentului de aplicare și să vegheze cu strictețe la respectarea și aplicarea lor.

Pe aceeași linie se înscrie și aprecierea făcută în paginile ziarului „Gutenberg Typograph” care, referindu-se la capitolul derogări, arăta că: „Pe lângă toate lacunele și defectele acestea însă, este de netăgăduit că legea are și unele părți bune. Este de datoria muncitorilor să forțeze aplicarea acestora și să completeze lacunele în conglăsuire cu interesele muncitorești”.⁵⁸

Numărul mare de derogări au permis menținerea unor abuzuri, au făcut în anumite situații legea inoperantă⁵⁹. I. Stelacec, scria în 1930 că, dispozițiile de ocrotire a muncii femeilor au dat, „naștere” la dificultăți destul de serioase și că uneori chiar măsurile de protecție s-au transformat în măsuri de prigoană, patronii evitând angajarea femeilor sau le angajau în „condiții de salarizare cu totul inferioare”. În loc să ceară respectarea legii și sancționarea patronilor specialistul burghez căuta cauza neajunsurilor în legea adoptată, în „regimul de protecție prea accentuat”, chipurile, cât și în cel „de egalitate completă”⁶⁰, pentru femei.

Referindu-se la această lege, în etapa istorică următoare, un alt autor burghez a apreciat legea și aplicarea ei cu mai mult spirit realist arătând că: „Această lege, prin măsurile de ocrotire a muncii minorilor și femeilor, față de muncile, care prin natura lor ar putea influența în rău sănătatea și dezvoltarea lor, a îmbunătățit într-o oarecare măsură condițiile de muncă ale minorilor și ale femeilor. Nu trebuie, însă, să rămânem cu o iluzie. Legea nu se aplică strict, încît în spatele acestei frumoase concepțiuni a legii, ca după o cortină zugrăvită frumos, se ascunde încă multă mizerie”⁶¹.

Ca și în cazul altor legi similare, s-a manifestat discrepanța dintre textul legii și aplicarea lui, folosindu-se și în anii următori în proporții mari munca femeilor și minorilor în întreprinderi și nerespectîndu-se întrutotul prevederile cu privire la ocrotirea și durata muncii. Așa se explică numărul mare de conflicte colective de muncă și acțiuni greviste desfășurate de către proletariat sub conducerea comuniștilor în anii care au urmat pînă la eliberare în cadrul cărora apărarea acestor măsuri înscrise în lege și aplicarea lor în practică a ocupat un loc de seamă.

⁵⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond 98, mapa 43/1928.

⁵⁸ „Gutenberg Typograph” din 5 mai 1928.

⁵⁹ N. Petreanu, *op. cit.*, p. 136.

⁶⁰ I. Stelacec, *Legislația socială posteroară înființării Ministerului Muncii*, în *Zece ani de politică socială în România, 1920—1930*, p. 83.

⁶¹ D. Viespescu, *Legislația muncii. Legislație, doctrină, jurisprudență*, București, 1937, p. 98.

Experiența dezvoltării istorice a României — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în mesajul adresat participanților la Conferința Mondială a Anului Internațional al Femeii — demonstrează că lichidarea relațiilor bazate pe exploatare și asuprire socială și națională, constituie premiza fundamentală pentru apărarea libertății și egalității depline a femeii, a afirmării ei neîngrădite în toate compartimentele vieții economice, sociale și politice a contribuției active pe care o aduce la progresul și prosperitatea patriei⁶².

Din aspectele concrete prezentate reiese activitatea defășurată de organizațiile muncitorești din România pentru legiferarea unor măsuri de ocrotire a muncii femeilor din întreprinderi în anii 1922—1928 fapt care a contribuit la mobilizarea și antrenarea lor la lupta generală a clasei muncitoare îndreptată împotriva exploatării capitaliste, pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și făurirea unei vieți noi.

L'ACTIVITÉ DES ORGANISATIONS POLITIQUES ET PROFESSIONNELLES DE LA CLASSE OUVRIÈRE POUR LA LÉGISFÉRATION DE MESURES DE PROTECTION DU TRAVAIL DES FEMMES DANS LES ENTREPRISES (1922 — 1928)

RÉSUMÉ

S'appuyant sur un ample matériel documentaire, l'auteur fait ressortir le fait que les femmes travailleuses, contrairement aux lois en vigueur étaient, dans une grande mesure, employées au travail de nuit, pendant les jours fériés, soumises à un intense régime d'exploitation en des conditions dépourvues de toute norme d'hygiène, et touchant un salaire réduit.

Dans une série de documents élaborés par le Parti Communiste Roumain, le Parti Social-Démocrate, le Bloc Ouvrier Paysan, les organisations syndicales unitaires, ainsi que celles d'orientation social-démocrate dans les actions concrètement organisées, — congrès, assemblées, meetings, grèves — l'on a défendu et soutenu les revendications spécifiques des femmes travailleuses, argumenté la nécessité de l'adoption de mesures de protection appropriées et efficaces.

Par suite de l'activité déployée par les organisations politiques et professionnelles de la classe ouvrière, de la position favorable adoptée par l'opinion publique progressiste de Roumanie, des engagements assumés par la Roumanie lors de la signature des conventions de la Conférence Internationale du Travail, les milieux dirigeants ont préparé et soumis aux débats des corps législatifs *le projet de loi pour la protection du travail des mineurs et des femmes et la durée de la journée de travail* d'avril 1928 qui contenait une série de prévisions concernant le régime de travail des mineurs et des femmes.

La transgression par les patrons des prévisions de la loi du 13 avril 1928 constituera aussi pendant la période suivante la cause de nombreux conflits de travail et de grèves déclenchés par le prolétariat pour la défense et l'application de ces droits inscrits dans la loi.

⁶² Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu, în „Scnteia” din 19 iunie 1975.

DEZBATEREA PROBLEMEI EMANCIPĂRII FEMEII ÎN PARLAMENT ȘI ÎN AFARA LUI (1922 — 1923)

DE

EUFROSINA POPESCU

Transformările economice și social-politice care au împins omenirea spre stadiul superior al dezvoltării sale capitaliste au ridicat printre problemele ce se impuneau a fi rezolvate de revoluția burgheză și aceea a emancipării femeii. Începutul dezbaterii acestei probleme pentru acordarea de drepturi civile și politice femeii a fost marcat de revoluția franceză.

În secolul următor și în primele decenii ale secolului XX tot mai numeroși filozofi, literați, juriști, oameni de știință cu vederi înaintate, personalități politice progresiste au fost preocupați de situația inegalității femeii în societate, fapt pentru care au revendicat legiferarea egalității acesteia în drepturi cu bărbatul. Această problemă a căpătat o importanță deosebită din punct de vedere economic, social, juridic cît și politic. Importanța ei în înfăptuirea revoluției sociale rezultă și din interesul deosebit acordat de clasicii marxism-leninismului care în mai multe din lucrările lor au insistat asupra necesității cunoașterii acestei probleme în toată complexitatea sa. K. Marx și Fr. Engels au dezvăluit condițiile de inegalitate economică și socială¹ a femeii în capitalism „caracterul inuman al situației generale a femeii” în cadrul acestei societăți². Subliniind importanța acestei probleme pentru evoluția societății au arătat că de altfel „dezvoltarea unei epoci istorice poate fi apreciată întotdeauna în raport cu progresul „realizat de femei în calea lor spre libertate”. . . Iar, „gradul de emancipare a femeii este măsura naturală a emancipării generale”³.

Mai tirziu V. I. Lenin lărgind cadrul cunoașterii acestei probleme a insistat asupra triplului aspect al emancipării economice, civile și politice, arătînd totodată că această revendicare s-a înscris în „Conținutul revoluției burghezo-democratice”⁴. Dar cum ea n-a fost rezolvată pînă la capăt în nici una din țările burgheze fie ea cît de înaintată, această problemă devine o sarcină a revoluției proletare⁵. Evidențiind și importanța activității politice a femeii a precizat faptul că „din experiența tuturor mișcărilor de

¹ K. Marx, *Capitalul*, Cartea I, București, Edit. politică, 1960, p. 508.

² Marx-Engels, *Sfînta familie*, Cap. VIII, în *Opere*, vol. II, p. 220—221.

³ *Ibidem*.

⁴ V.I. Lenin, *Cu prilejul celei de-a patra aniversări a revoluției din Octombrie*, în *Opere complete*, Ed. II, vol. 44, Edit. politică, București, 1967, p. 147—148.

⁵ V.I. Lenin, *Despre sarcinile mișcării femeilor muncitoare din Republica Sovietică* în *Opere complete*, vol. 39, Edit. politică, București, 1966, p. 202.

eliberare reiese că succesul unei revoluții depinde de măsura în care la ea participă femeile”⁶.

Importanța acestei probleme a făcut ca în decursul secolului al XX-lea mișcarea pentru drepturile femeilor să cunoască progrese treptate marcate prin înscrierea acestor deziderate în Constituțiile burghezo-democratice ale multor state. O astfel de mișcare feministă s-a manifestat și în viața poporului nostru.

Începuturile acțiunii de emancipare a femeii în țara noastră pot fi stabilite încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, când gânditori progresiști ca Gh. Asachi, Eufrosin Poteca, Iancu Văcărescu susțineau necesitatea egalizării instrucției pentru ambele sexe⁷, preocupare ce s-a reflectat mai apoi și în programul revoluției de la 1848. Fără a fi remarcată această cerere a programului revoluției de la 1848, mai târziu, pentru faptul că la această mișcare participase pentru prima dată o femeie în persoana Anei Ipătescu — acest eveniment — a fost considerat ca început al mișcării feministe în țara noastră⁸. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea egalizarea drepturilor civile și politice a sexelor a devenit o problemă pusă cu tot mai multă insistență în dezbaterea opiniei publice prin lucrările unor contemporani cu idei progresiste, prin publicații, memorii adresate autorităților precum și în programele unor grupări și partide politice. O atenție deosebită a fost acordată emancipării femeii de către socialiști care, spre deosebire de elementele burgheze care insistau asupra emancipării intelectuale și civile, susțineau egalizarea femeii sub raportul situației economice, civile și politice.

Ca urmare a dezvoltării capitaliste a țării în primele două decenii ale secolului al XX-lea și a înăsprii condițiilor de muncă și de trai, soluționarea egalizării în drepturi și a femeilor impunea intensificarea activității mișcării feministe. Ea trebuia să depășească limitele propagandei prin întruniri, conferințe, presă și să stabilească contactele cu cercurile politice influente, capabile să aducă și să susțină în Parlamentul țării elaborarea și votarea unor dispoziții legislative cu atât mai mult cu cât era cunoscută intenția unor cercuri conducătoare de a modifica legea fundamentală a țării.

Pentru a înțelege de ce a fost atît de dezbătută această problemă trebuie să observăm că necesitatea înscrierii în legea fundamentală a țării a drepturilor pentru femei s-a pus în discuție încă din 1866 cu prilejul adoptării primei Constituții moderne. Mai apoi problema femeilor s-a impus în cadrul revendicărilor sociale pe care războiul mondial le-a readus și mai mult la ordinea zilei.

Discutarea reformelor constituționale în anii 1917—1923 a marcat manifestarea unor tendințe spre legiferarea emancipării civile și politice a femeii. În împrejurările politice interne și externe din primăvara anului 1917, cu prilejul deschiderii Parlamentului la Iași, în numele femeilor au fost depuse două memorii prin care se cerea acordarea de drepturi civile

⁶ V.I. Lenin, *Cuvîntare rostită la primul congres al muncitorilor din Rusia*, 19 noiembrie 1918 în *Opere complete*, vol. 37, ed. II, Edit. politică, București, 1961, p. 191—192.

⁷ Adrian Marina, *Începuturile mișcării feministe în „Lumea”*, III (1964), nr. 50, p. 20—21; vezi și P. Căncea, *Începuturile luptei pentru emanciparea femeii în România (secolul al XIX-lea)* în „Studii și articole de istorie”, V, 1963 p. 291—311.

⁸ Calipso Botez, *Problema feminismului în „Arhiva pentru știință și reformă socială”*, an II, 1920, nr. 1—3, p. 75.

și politice⁹. Aceste acțiuni se explică prin manifestarea unei conștiințe „a femeii schimbată, urzită în atmosfera tragică” a acestor zile precum și influenței revoluției de la Petrograd care era „un câmp de experiențe pentru un șir întreg de formule de gândire ale umanității” și care „ridică pentru toți gânditorii o serie de probleme noi”¹⁰.

Mișcarea feminină a cunoscut o activizare după desăvârșirea unității naționale^{9b}. Odată cu acest act politic care a marcat intrarea țării noastre „într-o nouă etapă a dezvoltării sale istorice”¹¹ trecerea la înfăptuirea unor importante prefaceri social-politice în spirit democratic și problema reglementării drepturilor pentru femei a intrat tot mai mult în atenția opiniei publice a unor juriști și cercuri politice care înțelegeau tot mai mult contribuția femeilor la efortul general de rezolvare a unor sarcini complexe.

În România întregită mișcarea feministă a avut imediat în vedere că situația femeii era diferită în noile provincii față de restul țării. În Vechiul Regat, femeile, conform Constituției din 1866, nu erau considerate egale în drepturi cu bărbații. În Transilvania și Basarabia în temeiul vechilor coduri de legi care erau în vigoare aveau aproape depline drepturi civile¹². În afară de aceasta, Partidul Național în Declarația de la Alba-Iulia înscrisesse principiul acordării depline de drepturi civile și politice femeilor. De asemenea, partidele nou înființate au înscris în general în programele lor acordarea dreptului de vot pentru femei.

Gradul de intensitate al discuțiilor în jurul acestei probleme a crescut cu prilejul elaborării Constituției din 1923. Ele au diferit mult de momentul 1866 datorită creșterii unui curent democratic favorabil rezolvării acestei probleme precum și dezvoltării conștiinței acestei categorii sociale, atât de numeroase, care înțelegea tot mai mult necesitatea obținerii egalității în drepturi cu bărbații.

În acest început de secol în condițiile dezvoltării capitalismului numărul femeilor care participau direct la producția de bunuri materiale era în continuă creștere. Alături de femeile muncitoare se situau cele provenite din păturile mijlocii sau chiar avute, intelectuale care manifestau tot mai mult interes față de activitatea social-politică. În cadrul acestei mișcări, după război se resimte și influența unor state europene avansate în care se acordaseră drepturi juridice femeilor.

Pe măsură ce viața economică, social-politică era în continuă evoluție, mișcarea femeilor și acțiunile celor care o susțineau capătă proporții, culminând în perioada elaborării și adoptării noului proiect de Constituție. În același timp, presa vremii purtătoare de cuvânt a acestei mișcări a publicat numeroase articole. Încă din 1919, Al. Vlahuța se pronunța

⁹ „Dezb. Ad.Dep’’, „Ses. Extr.’’, 1916/1917. Ședința din 13 aprilie 1917, p. 651.

^{9b} Pentru perioada 1918 — 1921 vezi articolul lui Gh. I. Florescu. *Cu privire la mișcarea pentru emanciparea politică și civilă a femeii (1918—1921)*, în „Anuarul Institut. de ist. și arheologie A. D. Xenopol’’, X, 1973, p. 295—308.

¹⁰ Arh. Ist. Centr., Fond Casa Regală, dosar 1/1917, p. 45. Articolul pentru ziarul „România’’, 19 iunie 1917.

¹¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 38.

¹² Calypso Botez, *Drepturile femeii în Constituția viitoare*. (Conferință ținută la 22 ianuarie 1922), în *Noua Constituție a României și, noile Constituții Europene*. Tip. Cultura Națională, Buc. f.o. p. 86.

pentru înfăptuirea acestui deziderat pentru că spunea el, „nu se mai poate îngădui ... să ... desconsiderăm mai departe atîta valoare umană”¹³.

În societatea românească își făcuse loc un curent tot mai puternic care evidenția necesitatea participării femeilor la treburile politice și sociale, ceea ce însemna un real progres. Cu excepția celor de rea credință, nimeni nu se mai putea îndoi că femeia putea și trebuia să joace un rol important în viața politică. Calitățile ei intelectuale, capacitatea de muncă, rolul ei în familie erau factori care impuneau examinarea tot mai atentă a situației femeii în societate sub toate aspectele, deci și din punct de vedere juridic și politic pentru a i se acorda drepturi egale cu bărbații.

Prilejul favorabil activizării acestei mișcări pentru soluționarea integrală a drepturilor femeii l-a oferit revizuirea Constituției ce a constituit una din sarcinile imediate ale P.N.L. ajuns la putere în ianuarie 1922. Aprinse discuții s-au purtat în jurul acestei probleme în cadrul sesiunilor parlamentare din noiembrie 1922 — martie 1923 cînd Comisiile Constituționale au luat în dezbateră anteproiectul de Constituție.

Problema feminină a ocupat un loc important în timpul dezbaterilor deoarece anteproiectul cuprindea formularea prin care se acorda femeilor numai drepturi civile integrale¹⁴. În cadrul comisiei constituționale s-a afirmat un punct de vedere înaintat al unor membrii care înțelegînd rolul social și politic al femeii în societatea modernă au cerut acordarea de drepturi depline atît civile cît și politice femeilor. Printre aceștia s-au remarcat liberalii D. Drăghicescu, N. N. Săveanu precum și ministrul justiției Ion Th. Florescu. Acesta din urmă dîndu-și seama că întîmpină opoziție în cele din urmă a cerut să se acorde femeilor cel puțin dreptul de a alege în consiliile județene și comunale. Pentru această din urmă formulă s-a pronunțat și V. Brătianu¹⁵. Alți membri ai comisiei, D. Ioanițescu și Gh. Mirzescu au apărut redactarea proiectului care înscrisa numai recunoașterea drepturilor civile. Situîndu-se pe o poziție retrogradă unii membri ai comisiei s-au pronunțat categoric împotriva acordării de drepturi civile cît și a celor publice. Aceștia au fost P. Gîrboviceanu, Em. Pangrati și generalul Constantinescu, care afirmau că prin recunoașterea drepturilor civile s-ar tînde la slăbirea vieții de familie, iar cele politice ar duce la perturbări de natură socială în pătura țărănească¹⁶.

Argumentul acelor ce susțineau că atragerea femeii în viața politică ar duce la distrugerea căminului a fost combătut de Calypso Botez care a căutat să-i asigure că nu putea fi vorba de așa ceva întrucît participarea femeii la viața politică nu trebuia înțeleasă ca aceea a unui agent electoral în afara căminului ci că aceasta constă în înțelegerea exactă de către femei „a nevoilor interne și externe ale poporului”¹⁷.

De către alți membri s-a făcut obiecțiunea că femeile nu voiau și nu cereau dreptul de vot.

¹³ Al. Vlăduță, *Drepturile femeii*, în „Dacia”, 1 (1919), nr. 60 din 8/21 februarie, p.1, col. 1—2.

¹⁴ Arh. Ist. Centr. Fond Parlament, dosar 2 010/1923 (*Raport la anteproiectul de Constituție*) p. 24.

¹⁵ „Viitorul”, XIV (1922) nr. 4 431 din 17 decembrie, p. 5 col. 3—4

¹⁶ *Ibidem* XIV (1922), nr. 4 435, din 22 decembrie, p. 3, col. 4; vezi și nr. 4 436 din 23 decembrie, p. 3, col. 3—4.

¹⁷ Calypso Botez, *Drepturile femeii în Constituția viitoare în Noua Constituție a României ...*, p.83.

Răspunzînd acestui punct de vedere, M. Djuvara arată că în materie politică nu trebuie „să așteptăm maturitatea cetățenilor cu brațele încrușișate, trebuie să provocăm și desigur că unul din mijloacele cele mai active cu care se provoacă maturitatea este însăși crearea ocaziunilor cît mai numeroase de practică, este cu alte cuvinte, acordarea drepturilor de vot”¹⁸ femeilor.

Printre obiecțiile retrograde ale celor care respingeau revendicările mișcării feministe era și aceea că din punct de vedere intelectual, fiziologic, femeile erau inferioare. Se susținea din acest punct de vedere că nu se puteau da drepturi publice femeii „dacă ea nu poate fi soldat și nu este supusă recrutării”¹⁹. Obiecțiile politice s-au concentrat în jurul ideii că admiterea unui mare număr de femei în Parlament și administrație ar duce la dezechilibrarea organizării politice actuale deoarece „femeile fiind ori reacționare prin legătura cu elitele sociale, ori revoluționare n-au sentimentul măsurii și al ordinii”²⁰. Cu toate că în comisia constituțională se manifestase un puternic curent de opinie în favoarea emancipării, totuși majoritatea membrilor comisiei împărțîșind punctul de vedere al raportorului au hotărît să acorde numai drepturi civile, cele politice urmînd să fie lăsate pe seama unor legi speciale adoptate cu o majoritate de două treimi. Astfel textul din anteproiectul de Constituție n-a suferit modificări esențiale, fiind menținut în articolul 6 al proiectului sub forma următoare: „Constituțiunea de față și celelalte legi relative la drepturile politice determină care sint, oșebit de calitatea de român, condițiunile necesare pentru exercitarea acestor drepturi.

Drepturile civile ale femeilor se vor stabili de legile civile pe baza deplinei egalități a celor două sexe. Legi speciale, votate în majoritate de două treimi, vor determina condițiunile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice”²¹. Raportorul C. G. Dissescu în expunerea de motive asupra acestui articol arată că a fost discutat de patru ori și guvernul în principiu s-a pronunțat pentru drepturile femeii, dar întrucît lipseau datele necesare privind numărul de femei cărora să le acorde drepturi politice s-a considerat că înscrierea lor nu se putea face atunci, ci ulterior pe baza unor legi speciale votate cu două treimi. Raportorul a precizat că acordarea drepturilor politice trebuiau făcute prin legi speciale votate cu majoritate de două treimi deoarece spre deosebire de drepturile civile cele politice depășeau interesele personale, ele privind necesitățile generale ale statului²².

Faptul că liberalii n-au înscris în proiectul de Constituție principiul deplinei emancipări a drepturilor femeii arată că deși făceau caz de necesitatea progresului social, totuși în unele probleme manifestau încă un fond conservator care-i făcea să nu meargă prea departe pe drumul democratizării. Acordarea dreptului de vot femeilor ar fi fost o măsură care atrăgea după sine lărgirea considerabilă a drepturilor democratice.

¹⁸ M. Djuvara, *Puterea legiuitoare*, în *Noua Constituție a României* . . . , p. 93.

¹⁹ *Raportul la anteproiectul de Constituție*, în Arh. Ist. Centr. Fond. Parlament, dosar 2 010/1923, f. 212.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Proiectul Constituțiunii*, Imprimeria Statului, București, 1923, p. 19.

²² „Dezb. Ad. Naț. Const., Senat”, Șed. din 19 martie 1923, p. 720.

Partidul Național Liberal s-a dovedit a desfășura o politică abilă prin enunțarea acordării de drepturi politice prin legi speciale, dar care în fapt nu aveau să fie elaborate, pentru că se urmărea excluderea de la viața politică a acestei forțe sociale care prin structura sa majoritară ar fi întărit curentele democratice în țară.

Modul în care liberalii au înscris în Proiectul de Constituție acordarea de drepturi femeilor a determinat luări de poziție de către cercurile democratice ale opiniei publice precum și de către partidele din opoziție, fie din convingere, cât mai ales din dorința de a discredita adversarul.

Faptul că anteproiectul de Constituție nu acorda drepturi integrale civile și politice femeilor a stîrnit proteste și din partea numeroaselor organizații feministe existente în țară care au ținut întruniri și adoptat moțiuni.

Astfel în timpul dezbaterilor Comisiei Constituționale Mixte pe adresa Parlamentului și a Președinției Consiliului de miniștri, au sosit numeroase telegrame și memorii din partea asociațiilor de femei din întreaga țară prin care cereau să se recunoască și acestei categorii sociale drepturi civile și politice. Astfel „Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeii” care avea ca președintă pe Calypso Botez ajutată de Ella Negruzzi a trimis o moțiune adoptată la întrunirea din 19 decembrie prin care se exprimă nemulțumirea față de proiectul de Constituție în care nu se recunoșteau drepturi integrale civile și politice femeilor²³.

De asemenea, adunarea generală a asociațiilor feministe din Moldova, Asociația feministă din sudul Bucovinei precum și din partea asociației femeilor din Oltenia, care toate aveau caracter burghez, prin telegrame adresate Președinției Consiliului de Miniștri au protestat împotriva modului în care proiectul de Constituție desconsidera revendicările femeilor care deși reprezentau o mare parte din populația țării nu puteau avea reprezentanți în parlament²⁴. Asociația feministă din Galați evidențiind rolul covârșitor pe care l-a îndeplinit femeia în domeniul cultural, economic și social cere ștergerea inegalităților de drepturi dintre femei și bărbați și acordarea de drepturi civile și politice²⁵. Toate aceste proteste arată că în țară se crease o puternică mișcare feministă precum și un curent democrat al opiniei publice care milita pentru înscrierea în Constituție a drepturilor depline pentru femei în societatea românească.

Organizațiile de femei din țară și-au intensificat acțiunile prin organizarea unor întruniri în preajma depunerii Proiectului de Constituție în Parlament care a avut loc în ziua de 9 martie.

Astfel la 4 martie 1923, s-a ținut întrunirea tuturor asociațiilor feminine din țară, considerat drept primul congres al femeilor, la Teatrul „Regina Maria” pentru a protesta împotriva guvernului care în proiectul de Constituție nu rezolvase favorabil problema drepturilor politice. Reprezentantele acestor asociații au subliniat ideea că votul universal fără drepturile femeilor era „o caricatură de vot universal”²⁶, deoarece jumătate din populația țării era exclusă de la exercitarea acestui drept. Cu acest prilej președinta adunării Dr. M. Manicatlă și-a exprimat satisfacția pentru larga practicare la întrunire, care s-a deosebit de cele anterioare

²³ Arh. Inst. Centr. Fond Parlament, dosar 2 048/1923—1924, f. 164, 166 vezi și „Viitorul” XIV (1922) nr. 4 434 din 21 decembrie, p. 4, col 3.

²⁴ *Ibidem*, dosar 2 048/1923—24, f. 151—152.

²⁵ Arh. Ist. Centr., *Anteproiect de Constituție*, Fond Parlament, dosar 2 010/1923, p. 24.

²⁶ „Adevărul”, XXXVI (1923), nr. 11 din 6 martie, p. 2, col. 6—7.

prin aceea că n-a avut simplul rol propagandistic de explicare a revendicărilor feministe ci scopul „să convingă pe acei dintre parlamentari, care nu sînt îndeajuns de convinși că s-ar face o greșală dacă nu s-ar da drepturi integrale civile și politice femeilor române”²⁷.

În cadrul aceleiași întruniri alte reprezentante ale femeilor ca Elena Meisner, Zoe Rîmniceanu, Maria Pop etc. au susținut includerea în noua constituție a drepturilor integrale pentru femei. Adunarea s-a încheiat prin adoptarea unei moțiuni trimisă Parlamentului prin care se cerea ca în Constituția țării să se înscrie dezideratul fundamental al mișcării pentru drepturile femeii deoarece Constituția nu putea fi întocmită decît „pe temeliile de înaltă dreptate și în conformitate cu principiile democratice ale votului universal”²⁸.

Discutarea articolului 6 din Proiectul de Constituție a avut loc în ziua de 20 martie deși problema inclusă a mai fost atinsă în cadrul dezbatărilor generale asupra proiectului. Așa de exemplu, într-una din aceste ședințe socialistul I. Pistiner a ținut să arate că atunci cînd se vorbește de drepturi egale pentru toți cetățenii este „un adevăr pentru că jumătatea poporului este exclusă de la drepturile politice”²⁹ și această jumătate o reprezintă femeile care erau îndreptățite să capete drepturile ce li se cuveneau. Acest punct de vedere a fost împărtășit și de parlamentarul liberal Dr. Șt. Bogdan³⁰. Deputatul Iosif Șandor considera la rîndul său că articolul 6 era în contradicție cu hotărârile Adunării de la Alba-Iulia pentru că răpea femeilor dreptul de vot politic care fusese promis³¹.

Un partizan activ al apărării drepturilor femeii a fost N. Iorga. În intervenția sa, N. Iorga a subliniat nu numai meritele femeii române în timpul războiului, în educația tineretului, în dezvoltarea culturii umane, dar chiar și în politică, arătînd pe un ton ironic că la noi este o practică cunoscută, că „politica se face mai ales prin femeie decît prin bărbați”. Pentru aceste considerente el declară că rămîne la părerea „că votul femeilor este un act de dreptate generală și un act de îndreptățire specială față de condițiile cu totul particulare ale țării noastre”³².

În ajunul dezbaterii acestei probleme în Parlament s-a ținut la sala „Eforia” din capitală o întrunire la care au vorbit reprezentante ale asociației femeilor: Calypso Botez, Alexandrina Cantacuzino, Ella Negruzzi, Elena Meisner, reprezentante ale studentelor, precum și Radu Rosetti³³.

La aceste întruniri reprezentantele asociației femeilor nu au ridicat deloc probleme ce interesau femeia muncitoare, ci numai pe ale celor burgheze și intelectuale. Cu toate acestea la o altă întrunire ce s-a ținut în sala Dacia chiar în ziua dezbaterii articolului 6 de pe pozițiile intereselor femeii muncitoare a vorbit Elena Filipovici. Exprimînd punctul de vedere al Partidului Comunist Român, ea a arătat că femeia muncitoare trebuia să înțeleagă că luptînd pentru emanciparea sa trebuia „să lupte

²⁷ *Intrunirea femeilor pentru revendicarea drepturilor civile și politice ținută la 4 martie 1923 la Teatrul Regina Maria, Tipografia Cultura, București, 1923, p. 2.*

²⁸ Arh. Ist. Centr., Fond Senat, dosar 13 805, f. 324.

²⁹ „Dezb. Ad. Naț. Const. a Dep.”, Șed. din 12 martie 1923, p. 1 224.

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem*, Șed. din 17 martie 1923.

³² *Ibidem*, Șed. din 19 martie 1923, p. 1 269.

³³ „Îndreptarea”, VI (1923), nr. 64 din 20 martie, p. 3, col. 5—6.

pentru dezrobirea clasei muncitoare”³⁴. Dacă femeia muncitoare își ridică glasul împotriva Constituției nu o face în primul rînd pentru că această Constituție nu acordă drepturi femeilor, ci pentru că prin ea se aduce o restricție mai mare clasei muncitoare din care ea face parte. Femeia muncitoare trebuia să lupte pentru emanciparea ei luptînd totodată pentru transformarea societății burgheze care să ducă la desființarea exploatării³⁵.

În timpul acestor acțiuni protestatare ale femeilor, senatorul I. Popescu-Pasărea se întreba cu mirare într-o ședință a Senatului, cum totuși mai puteau avea loc astfel de manifestații atîta vreme cît Partidul Național Liberal, prin articolul 6, a venit cu inovația înscrierii pentru prima dată a principiilor drepturilor civile și politice ale femeilor³⁶. El nu arăta însă că înscrierea acestui principiu însemna doar crearea posibilității de a obține acest drept printr-o lege specială.

Un alt senator, M. Policrat, referindu-se tocmai la această posibilitate a egalității femeii cu bărbatul considera că acest drept putea fi acordat acum, pentru că el tot va fi impus de către progresul social. Dacă această hotărîre nu va fi luată acum, el cere ca drepturile politice ale femeilor să fie stabilite printr-o lege specială cu majoritatea voturilor și nu neapărat cu două treimi³⁷.

În ședința din 20 martie, cînd articolul 6 a fost luat în discuție pentru a fi votat de Adunarea Națională Constituantă, vocile celor care au susținut această problemă au fost mai numeroase.

Deputatul liberal N. N. Săveanu prezenta articolul 6 ca un act de dreptate pentru că, spre deosebire de Constituția din 1866, se oferea posibilitatea obținerii dreptului de vot pentru femei. El vedea în obținerea acestuia „o armă, un mijloc prin care individul și clasele își pot apăra interesele”³⁸. N. N. Săveanu combate totodată prejudecățile privitoare la inferioritatea intelectuală, fiziologică și morală a femeii pe care știința le-a dovedit ca inexistente. Întrucît partidul său venea cu o Constituție care să fie democratică, bazată pe egalitate și dreptate nu se putea refuza dreptul la vot femeilor. El își exprima încrederea că articolul 6 nu va rămîne o simplă declarație de principiu și că legile speciale ce urmează a se adopta vor da într-adevăr femeilor posibilitatea de a-și exercita acest drept³⁹.

Plecînd de la aceeași idee, a unui act de dreptate față de o jumătate din populația țării care nu este inferioară celeilalte jumătăți, deputatul V. Ţoni, în numele Partidului Naționalist-Democrat, a susținut acordarea drepturilor politice femeii⁴⁰. Un alt partizan convins al acordării de drepturi integrale femeilor a fost deputatul liberal Em. Dan, care intenționa să propună un amendament în acest sens, dar văzînd atmosfera defavorabilă din Cameră, pînă la urmă a cerut admiterea

³⁴ „Socialismul”, XVII (1923), nr. 26, din 1 aprilie, p. 2, col. 3—5. vezi și O. Matichescu, *Lya Benjamin, Cercurile femeilor muncitoare în Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R. 1921—1944*, vol. I, Edit. politică, Buc. 1970, p. 51—74.

³⁵ Ibidem.

³⁶ „Dezb. Ad. Naț. Const. Senat”, Șed. din 19 martie 1923, p. 718.

³⁷ Ibidem, p. 720.

³⁸ „Dezb. Ad. Naț. Const. a Dep.”, Șed. din 20 martie 1923, p. 1 296.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, p. 1 297.

textului prezentat în speranța că legea specială va acorda drepturile politice⁴¹. Tot un deputat liberal, Șt. Bogdan, constatînd că nu se putea face „o reformă radicală” a cerut totuși să se facă un pas înainte prin acordarea drepturilor politice femeilor printr-o lege ordinară pentru că în felul acesta s-ar satisface întrucîtva și doleanțele adunării de la Alba-Iulia care „prin articolul 3 al declarației cerea drepturi politice egale pentru ambele sexe”⁴².

Pe lângă acei deputați și senatori care au susținut acordarea de drepturi integrale femeilor prin Constituție sau printr-o lege ordinară, au fost și unii care s-au împotrivit. Astfel deputatul liberal I. Irimescu-Cîndești, mare moșier, s-a pronunțat pentru o discuție cît mai largă asupra acestei probleme pentru a se spune ce se putea da și mai ales să se afirme „cu curaj și convingere ceea ce nu se putea da”⁴³. De la tribuna Camerei el a opinat categoric că în împrejurările actuale nu se puteau acorda drepturi politice femeilor. Dacă această reformă era susținută cu sinceritate de unii deputați — spunea el — nu trebuia uitat că trăim într-o epocă de „reforme exagerate”. Această reformă a drepturilor politice femeilor nu era decît o modă care va trece de îndată ce va trece și „epoca care a creat-o”⁴⁴. Deși recunoștea calitățile femeilor, consideră că nu este încă momentul pentru discutarea acestei reforme care să dea posibilitatea intrării acestora în viața politică deoarece era o situație dezastroasă, mai ales la sate unde i-ar fi revenit sarcina preocupării de rezolvarea ei. El a mai adăugat argumentul după care majoritatea femeilor nici nu erau interesate în cîștigarea acestor drepturi politice. Din punctul său de vedere, I. Irimescu-Cîndești consideră că era mai corect ca acest principiu să fie cu desăvîrșire înlăturat deoarece în realitate el nu însemna nimic. După părerea lui care exprimă un mare adevăr ce caracteriza metodele politice ale vremii, legile care trebuiau să dea drepturi politice nu se știa cînd vor fi aduse. De aceea propunea să se manifeste mai mult interes pentru ridicarea culturală a femeii⁴⁵. Discursul lui I. Irimescu-Cîndești exprimă cu claritate poziția sa de clasă, ostilitatea față de o reformă pe care o considera prea democratică. Pe o poziție conservatoare s-a situat senatorul I. Trufin și deputatul P. Gîrboviceanu. Senatorul I. Trufin arăta de pe acum intenția restrîngerii acestui drept deoarece atunci cînd se va trece la elaborarea legii pentru acordarea drepturilor politice, legiuitorul — spunea el — nu va trebui să acorde dintr-o dată acest drept tuturor femeilor ci mai întîi celor care au cultură, studii universitare⁴⁶. În același sens s-a pronunțat și deputatul P. Gîrboviceanu care spunea că „omul politic” privind lucrurile în perspectivă „trebuie să prevadă și să prevină” pentru că nu „știm ce se poate întîmpla peste 20—25 ani”⁴⁷.

Desigur prin acest simț de prevedere se avea în vedere soarta Partidului Național Liberal în condițiile în care se crea posibilitatea întăririi

⁴¹ Ibidem, p. 1 298.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, p. 1 297.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Dezb. Ad. Naț. Constit. Senat”, Șed. din 19 martie 1923, p. 719.

⁴⁷ Ibidem, Ad. Dep. Ședința din 20 martie 1923, p. 1 297.

forțelor democratice prin atragerea la viața politică a acestei importante categorii sociale.

Manifestarea acestor opinii în rîndul membrilor Partidului Național Liberal a făcut necesară intervenția Ministrului Sănătății Publice, al Muncii și Ocrotirilor Sociale, G. G. Mîrzescu. Acesta în numele guvernului face constatarea că pînă acum deputații majoritari au dat dovadă de unitate și solidaritate „în fața opoziției turbulente” și a fost suficient să se aducă în discuție problema femeilor pentru a se compromite „armonia” din care cauză sînt rugați să revină la ordine. Celor care s-au arătat potrivnici articolului 6 le reamintește un singur lucru că sînt „membri ai Partidului Național Liberal și că acest partid nu poate retrage nimic din ceea ce a acordat pînă acum femeilor”⁴⁸. Arată că în această problemă partidul s-a preocupat deopotrivă de drepturile civile ca și de cele politice. Consideră că emanciparea civilă nu mai trebuia să constituie un subiect de discuție pentru că se cuvine a fi acordată fără rezervă. În continuare a ținut să precizeze că tot Partidul Național Liberal a fost cel dintîi care a chemat la viața obștească femeia dînd în 1919 un decret-lege prin care femeile erau admise în comisiile interimare pentru a se ocupa de asistența socială. Acum prin articolul 108 din Proiectul de Constituție se dă drept femeilor de a fi cooptate în comitetele județene și comunale, deci se obține dreptul ca femeile să voteze la comună și județ. G. G. Mîrzescu, conștient că se va spune că s-au dat prea puține drepturi, precizează că este „maximum ce s-a putut obține de la spiritul majorităților parlamentare actuale”⁴⁹. De aceea guvernul roagă să se voteze textul așa cum a fost propus în proiect.

Amendamentul propus de I. Irimescu-Cîndești, semnat de 60 deputați prin care cerea suprimarea alineatului doi privind posibilitatea acordării drepturilor publice a fost respins. Cu toate că problema drepturilor integrale pentru femei fusese îmbrățișată de numeroși deputați și mai ales de intelectualii Partidului Liberal⁵⁰, totuși în temeiul unei riguroase „discipline de partid”, a autorității impuse de conducere, majoritatea parlamentarilor au votat textul Proiectului de Constituție⁵¹. Astfel, Constituția din 1923 înscrisa drepturi limitate pentru femeile din România, nerespectîndu-se în felul acesta hotărîrile luate la Alba-Iulia.

Dacă problema egalității în drepturi a femeii n-a fost rezolvată prin Constituția anului 1923 — constituind prin aceasta o importantă lacună, ea avea să fie totuși inevitabilă pentru că „evoluția societății moderne spre ascensiunea femeilor în funcțiile publice” după cum apreciază juristul francez L. Duquit va fi „generală, adîncă și irezistibilă”⁵². Mișcarea revendicativă a acestei însemnate categorii sociale va continua timp de peste două decenii cînd, în condițiile puterii clasei muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român, ea își va găsi deplina rezolvare.

⁴⁸ Ibidem, p. 1 298.

⁴⁹ Ibidem, p. 1 299.

⁵⁰ V. Buncesco, *Le principe démocratique dans la Constitution de la Roumanie*, Paris, 1930, p. 127.

⁵¹ „Dezb. Naț. Const. Ad. Dep.”, Șed din 20 martie, 1923, p. 1 299.

⁵² L. Duquit, *Traité de droit Constitutionnel*, vol. II, Ed. III, Paris, 1927, p. 594—595.

„Asigurarea deplinei egalități în drepturi pentru masele de femei” este „una din marile cuceriri ale socialismului în România” care a creat condițiile afirmării „ca o forță remarcabilă”⁵³ în viața socială, în dezvoltarea multilaterală a societății.

LE DÉBAT DU PROBLÈME DE L'ÉMANCIPATION DE LA FEMME AU PARLEMENT ET EN DEHORS DE CELUI-CI (1922—1923)

RÉSUMÉ

L'étude débat le problème de la nécessité de l'inclusion dans la loi fondamentale du pays des droits civils et politiques de la femme. Le problème a été soumis à la discussion du Parlement dès l'année 1866, lors de l'adoption de la première Constitution moderne.

Le parachèvement de l'unité nationale, acte politique qui a marqué l'entrée de la Roumanie „dans une nouvelle étape de son développement historique”, de l'accomplissement d'importantes transformations socio-économiques en esprit démocratique a fait en sorte que le problème de la légifération des droits de la femme retienne toujours d'avantage l'attention de l'opinion publique, de juristes et de milieux politiques. L'élaboration et l'adoption de la Constitution de 1923 a offert une occasion favorable à l'intensification du mouvement d'émancipation de la femme.

Le problème de l'égalité en droits de la femme n'étant pas solutionné dans son ensemble par la Constitution de 1923, le mouvement revendicatif de cette importante catégorie sociale a continué plus de deux décennies durant, lorsque, dans les conditions du pouvoir populaire, sous la direction du Parti Communiste Roumain, ce desiderum a trouvé sa juste et entière solution.

⁵³ *Programul Partidului Comunist Român de făturire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 137.

EMILIA Dr. I. RAȚIU — SOȚIA MEMORANDISTULUI

DE

CORNELIA BODEA

Emilia Orghidan, sau începînd din 1863 Emilia Dr. I. Rațiu, a crescut într-un mediu specific generației transilvane pașoptiste. Născută în Sebeii Brașovului la 1846, a fost prea mică să fi putut fi direct influențată de evenimentele revoluționare și nici de cele imediat următoare masivei ridicări și afirmări a poporului întreg la 1848. Dar moștenirile și tradițiile numeroase au imprimat amprente de preț în zestrea sa spirituală.

Era fiica preotului Dumitru Orghidan de la biserica de pe Tocile ¹ și nepoată de negustori, filantropi și sprijinitori ai cauzei românești. „Casina Română” din Brașov, acea societate românească atît de ancorată în acțiunea complexă de afirmare națională ², număra mulți Orghidani printre membrii ei fondatori.

Prin linie feminină, se trăgea din familia Verzea, care a dat și ea cîteva nume în revoluția de la 1848 ³. Mama Emiliei, Reveica sau Rebeca Orghidan, a fost membră de la fundare, din 1849, a *Reuniunii femeilor române pentru ajutorarea fetițelor orfane române mai sărace* ⁴, o instituție filantropică și națională, al cărei rost și influență în mișcarea românească au fost mai largi decît se poate deduce din numele ei. Despre această reuniune, Constantin Daniel Rosenthal — pictorul participant la atîtea din evenimentele revoluționare desfășurate în acei ani de ambele versante carpatice — a vorbit ca despre o instituție „unică în felul ei”, „fără precedent în istorie”, „prima răsărire a aspirațiilor și străduințelor cugetătorilor, prietenilor umanității”... ⁵. Exagera poate. Dar nu e mai puțin adevărat că, data înființării reuniunii (1849), componența sa strict românească, numărul impresionant al membrilor ei, recrutarea lor din toată aria transilvană, bănățeană, maramureșeană, crișană; scopul exclusiv al obləduirii orfanelor române rămase de pe urma revoluției; precum și

¹ Informație comunicată de prof. Valeria Căliman din Brașov; pe baza Recensămîntului locuitorilor orașului, din 1857, d-sa îl indică locuind pe strada Prundului (Angergasse) nr. 903.

² Cf. I. Colan, *Casina Română 1835—1935*, Brașov, 1935.

³ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Buc., 1967, p. 152, 154, 300.

⁴ Cf. Maria Nicolau, *Computu publicu alu Fondului Reuniunei Femeilor Române spre ajutorulu crescerii fetițelor orfane șcl. Partea I, Brasiiov, 1853*, p. 46.

⁵ C. D. Rosenthal, *Note solicitate de cetățeanul Rose, pentru a servi cetățenei Rose a scrie o serie de articole sub forma de foileton destinat a apare în jurnalele din Londra (1850)*. Cf. Cornelia Bodea, *Emigrația română după 1848 și unitatea națională*, (ms.).

legăturile cu exponenții întregii mișcări românești, au adăugat elemente prețioase în istoria mișcării naționale. Ea face să înțelegem mai bine ce urmăreau „acei ultra-români din Transilvania” (*die sogennanten Ultra-Romänen in Kronlande Siebenbürgen*) care provocaseră îngrijorări cercurilor guvernante habsburgice după 1849.

Date personale pentru primii ani ai Emiliei Orghidan nu se cunosc. Ea va dovedi însă curînd că, crescută fiind într-o astfel de atmosferă adoptase vederile înaintate ale epocii. La nici șaptesprezece ani — prin căsătoria oficiată la 8 ianuarie 1863⁶ — devenea soția unui avocat și om politic cu faimă în viața românilor transilvani. Ioan Rațiu, fost revoluționar la 1848, se impusese după 1858 ca proaspăt avocat, apărător al drepturilor țăranilor. Ca om politic se afirmase în Conferința Națională de la Sibiu (ianuarie 1861), făcuse parte din delegația națională trimisă la Viena (iunie-iulie 1861), contribuise esențial la înființarea ASTREI, (septembrie 1861). În ultimele luni ale lui 1862, importanța sa politică crescuse simțitor.

Dinamică și frumoasă, Emilia dr. I. Rațiu a fost 40 de ani adevărată tovarășă la bine și la greu a proeminentului leader, iar după moartea lui (decembrie 1902) a rămas demna văduvă a „marelui Rațiu”.

În respectul întregului popor român, ea s-a impus nu ca o creatoare în gîndirea sau practica politică și socială, ci ca o entuziastă interpretă a imperativelor națiunii sale, urmînd linia politică a dr. Rațiu și a luptătorilor pentru drepturile și libertățile românilor în Transilvania. Nu a fost o militantă pentru drepturile și libertățile femeii ca factor de sine stătător în viața societăților; dar a fost o luminoasă îndrumătoare pentru toate femeile române; un exemplu de patriotism și slujire a idealului și țelurilor poporului întreg; o militantă pentru aspirațiile acestui popor, umăr la umăr cu marii lui exponenți.

De ar fi să-i definim crezul cu propriile-i cuvinte, n-am avea decît de citat frazele cu care a formulat ea însăși profesia de credință a soțului ei. Ele sînt cuprinse într-o scrisoare publicată de ziarul „Lupta Nouă” din Giurgiu, în 1913, înainte deci de războiul pentru întregirea națională :

„Mă întrebi care au fost idealurile soțului meu — scrie Emilia Rațiu directorului ziarului. — Iată Vă răspund pe scurt: Soțul meu a avut două idealuri.

Cel dintîi îi era sfînt și cu sfințenie îl purta în adîncul inimei sale nobile. El era călăuzit de acest mare ideal, de a cărui înfăptuire era incredințat, deși îl vedea într-un viitor îndepărtat. Acest mare și sfînt ideal era: *O mare și mîndră Românie*. Nădăjduia că va veni timpul cînd „vechia Românie mare” — „Dacia” — va reînvia iară. Acest ideal era pe vremuri împărtășit de toți românii; el era „graiul poporului”...

Al doilea ideal, pentru a cărui realizare își pusese toată energia de bărbat perseverent și munca unei vieți întregi, era „cîștigarea drepturilor pentru națiune” pentru popor. El își iubea națiunea sa și poporul mai presus de toate, și

⁶ Actul de cununie se află înregistrat în *Condica Bisericii Sf. Nicolae din Schei* (Protocol nr. 28, pe anii 1862—1872). Datorez comunicarea textului amabilității prof. Valeria Căliman și dr. O. Nițu (Brașov). Le mulțumesc și pe această cale.

sufletu său nu avea decît un singur gînd „cîștigarea drepturilor naționale”, ridicarea prin cultură a poporului românesc la nivelul popoarelor culte, și sporirea stărei materiale pe cale economică.

Acestea erau idealurile lui, pentru care a muncit, a trăit, a luptat și a suferit!...”⁷.

Correspondența politică rămasă de la această femeie transilvană, rareori se întîmplă să conțină nimicuri, sau detalii de viața de familie. Toate scrisorile cîte ni s-au păstrat în fonduri publice, provin de la personalități ale vieții noastre politice, sau se adresează acestora. Multe sînt scrise de prieteni de peste hotare ai cauzei românești, sau sînt copii de pe cele adresate lor. Toate la un loc se leagă de evenimente petrecute „acasă” în Transilvania sau peste Munți „în țară”. Toate oglindesc momente mari, decisive și dramatice pe drumul complex către un ideal comun. Pe acest drum s-au întîlnit situații critice cînd acțiunile lui Ioan Rațiu și ale frunțașilor mișcării din Transilvania, ca și legăturile lor cu cei de peste Carpați, au fost suspectate la tot pasul. Atunci comunicarea s-a făcut prin intermediul soției lui Rațiu. De aceea în unele scrisori sem-nate de ea, cursivitatea stilistică și preciziunea ideatică apar direct inspi-iate, fie de Rațiu fie de alți colaboratori apropiați ai acestuia.

Se pot distinge trei perioade mai precis conturate în activitatea sa. Prima — 1865-1878 — ar corespunde ofensivei pe plan cultural și social, determinată de adoptarea poziției pasiviste în viața parlamentară, a radicalilor transilvani. Această primă fază culminează cu anii 1877—1878, cînd problemele majore ale tuturor românilor erau cele produse de grijile și nevoia ajutorării României în purtarea războiului pentru independența națională.

A doua perioadă este cea dominată în întregime de problema *Memo-randului* : pregătirile, procesul, închisoarea...

Perioada a treia, după moartea soțului (decembrie 1902) și pînă în ajunul războiului mondial e mai mult o retragere îndoliată, întreruptă de evenimente ieșite din cotidian, cum au fost : vizita făcută în România în împrejurările speciale ale anului 1906 ; campania electorală din 1910, în Ungaria și Transilvania ; activitatea propagandistică națională din anii dinaintea declanșării războiului ; sau cîte o acțiune în scopuri filan-tropice, sociale (sprijin dat meseriașilor români, sau proiectul înființării orfelinatului patronat de Reuniunea Femeilor Române din Brașov etc.).

Pentru restul anilor după 1914 pînă la sfîrșitul vieții (februarie 1929), mărturiile politice lipsesc, sau sînt palide și ne semnificative, comparate cu trecutul. Explicația ? Împrejurările și condițiile istorice transilvane se schimbaseră ; unitatea națională mult visată se împli-nise ; vîrsta își spunea și ea cuvîntul, căci la începutul războiului Emilia Rațiu se apropia de sfîrșitul deceniului șapte din viața ei.

Urmărind-o pe drumul activ de care aminteam, ea poate fi sur-prinsă arareori stîngace și timidă, și mai des dinamică și curajoasă ; îngîndurată, da, adesea, dar nu șovăelnică ; rănită dar nu tînguitoare ;

⁷ „Lupta Noastră” (Giurgiu) director N. Bălăreșcu Cf. *O scrisoare prețioasă*, în nr. 9 din 12 februarie 1913.

perseverență dar nu nesocotită; omagiată de multe ori, dar și recunos-cătoare, omagiind la rîndul său.

Intrarea în viața politică și socială i-o prilejuiește acea efervescență deosebită produsă în rîndurile românilor din Monarhia habsburgică, la care ne-am referit. După entuziasmul și încrederea cîștigate prin alegerile din vara lui 1863 și lucrările Dietei de la Sibiu, prorogarea și apoi anularea acelei Diete reușiseră să readucă starea de agitație și nemulțumire. O altă Dietă fusese convocată pentru *19 noiembrie 1865*, pe baza principiilor anacronice dinainte de 1848, iar obiectivul ei fusese enunțat „unic și exclusiv”: uniunea Ungariei și a Transilvaniei.

Autonomia transilvană redevenea astfel mijloc de trafic în tratati-vele dintre Habsburgii din Viena și aristocrația maghiară, pentru împăr-țirea puterii în stat. Dieta, întrunită la Cluj, a votat alipirea Transilvaniei, nesocotind din nou voința poporului majoritar. Împotrivirile scrise ale reprezentanților români transilvani s-au dovedit zadarnice. Protestele deputaților români din părțile ungurene — intrați în Dieta de încoronare de la Pesta pe baza alegerilor din Ungaria — au răsunat și ele în gol... acolo unde se hotărau condițiile Compromisului austro-ungar.

Atitudinea protestatară a deputaților de la Pesta și vigoarea cu care au apărat integritatea și independența Transilvaniei au stîrnit în schimb solidarizarea națională de ambele versante carpatice.

În acea generală vibrație a sentimentului românesc întîlnim și numele Emiliei Rațiu. Ea se manifestă întîi local, în cadrul Societății de lectură și al Reuniunii femeilor române din Turda, strîngînd fonduri pentru procurarea de cărți de citit⁸. Se face cunoscută mai cu osebire prin scrisoarea adresată, din partea Societății de lectură, „bravului apă-rător al independenței Transilvaniei”, deputatul de Zarand, Iosif Hodoș, arătîndu-i că „doanțele române membre ale Societății îi trimeteau într-un album legat în catifea roșie, semnăturile recunoștinței lor patrio-tice”⁹. Evenimentul a fost relatat în „Gazeta Transilvaniei”, reproducîndu-se atît textul scrisorii semnată de *Emilia Dr. I. Rațiu născ. Orghidan* cît și răspunsul lui Iosif Hodoș¹⁰.

Solidaritatea națională care s-a manifestat cu atîta vigoare în anii negocierilor dualiste pe întreaga arie etnică, s-a exprimat și în numeroase acțiuni cu orientări vădite de unitate teritorială țînînd refacerea contu-rurilor vechii Dacii. Harta „Daciei Noi”, sau „Dacia Modernă”, publicată la București de transilvanul August Treboniu Laurian, constituie o expresie elocventă a intențiilor de atunci. Cu astfel de gînduri, emisari ai cauzei au trecut în acei ani de mai multe ori din țara liberă, peste Carpați la Brașov, la Sibiu, la Turda, în Apuseni, la Arad, și mai departe la Pesta și Viena. Alții au venit din Transilvania la București să stabilească modalități de cooperare¹¹. Veneau mulți și pentru încurajări morale și materiale în opera culturală pe care o întreprindeau (societăți, fundații, învățămînt); veneau și numai să participe la manifestările academice

⁸ Cf. „Gazeta Transilvaniei”, nr. 21 din 16/28 martie 1866.

⁹ Scrisoare din 13/25 martie 1866.

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei” nr. 28 din 13/25 aprilie 1866.

¹¹ Cf. și V. Maciu, *România și pactul dualist austro-ungar din 1867*, în *Unitate și Continuitate în istoria poporului român* sub redacția lui D. Berciu, Buc., 1968, p. 286—314.

din România, acumulînd speranța în apropierea zilelor mari. Sînt cunoscute numeroase mărturii ale aspirațiilor și conspirațiilor acelor ani. Multe au rămas nedesvăluite.

La acestea din urmă sînt de alăturat și vizitele în România ale soților Rațiu. Una pare să fi avut loc înainte de 1867; altele în 1868 și toamna lui 1869. Multe din legăturile lor personale s-au încheiat atunci, așa precum alte prietenii preluate de la părinți, ca aceea cu familia generalului Chr. Tell, s-au reinnoit; Iulia Faliciu, moața din Roșia Abrudului măritată din 1864 cu basarabeanul Bogdan Petriceicu Hașdeu la București, figurează și ea între cunoscuții vechi vizitați atunci. Dar mai importante și hotărîtoare au fost legăturile ce s-au sudat prin liantul politic al intereselor comune de o parte și alta a Carpaților. M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, Eug. Carada, Al. Candiano-Popescu sînt numai cîteva din aceste prime prietenii, fără să mai vorbim de transilvanii stabiliți în România.

Sfîrșitul anului 1868 a adus de la Pesta, odată cu încheierea lucrărilor Dietei de încoronare — cea aleasă în decembrie 1865 — votarea forțată și precipitată a „Legii naționalităților” și „reglementarea amănunțită a Unirii Ardealului cu Ungaria”. Opoziția deputaților naționalităților asuprite, rechizitoriile rostite împotriva legii care li se impusese au fost auzite și de data aceasta mai mult în afara zidurilor Parlamentului decît în incinta lui.

Sub presiunea noilor alegeri pentru Dieta ce avea să se întrunească în aprilie 1869, nevoia organizării politice a românilor devenise imperativă¹². În februarie, la Timișoara a luat ființă Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria, pronunțîndu-se pentru participare în alegeri. După o lună, la Miercurea, s-a înființat Partidul Național Român din Transilvania, adoptînd tactica pasivistă. Dar la nici trei săptămîni de existență, Comitetul Partidului din Transilvania a fost dizolvat de autorități, ilustrînd astfel primul exemplu al aplicării Legii naționalităților.

Au rămas însă căile indirecte pentru informarea opiniei publice din țară, din Europa, și pe împăratul însuși, despre „egala îndreptățire” în guvernarea dualistă.

Acesta a fost și mesajul și rostul apelului Emiliei Rațiu, publicat în „Gazeta Transilvaniei” din 8/20 octombrie 1869¹³. Apelul ei, semnat *O Femeie română din Transilvania*, se adresează în primul rînd intelectualității militante, chemînd-o să apere prin scrisul ei ființa națională de desnaționalizare :

„...Nu la muncă ilegală te provoc pe tine inteligență română — se spune între altele. — Nu, din contra te chiem să te ridici la înălțimea misiunii tale. Să luați peana în mînă, să descrieți suferințele, durerile, subjugarea din toate unghiurile. Exprimați-vă părerile cum să scăpăm de răul ignorarei ce ne apasă. Faceți între marginile legii ca să audă chiar

¹² Cf. V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională 1848—1881*, Buc., 1974, p. 366 și urm.

¹³ „Gazeta Transilvaniei” XXXII, 1869, nr. 78 : *Campii a Transilvaniei 8 Oct. Cum stăm ?*

monarchul nostru, ba să scie chiar Europa întreagă, cât de mult suferim pe nedrept, și în fine jurați că sintem demni de o altă soarte..."¹⁴.

O scrisoare concomitentă, adresată în România, *Măriei C. A. Rosetti*, era menită aceluiași scop: publicitate, cât mai multă publicitate în jurul problemelor naționale din Monarhia dualistă. Aici mai adaugă și îndemnul la luptă cu forțe susținute de pe ambele laturi ale frontierelor politice. Conținutul scrisorii a fost reprodus în „Românul” sub titlul: *Din România de peste Carpați. Doamna E. către Doamna Maria Rosetti*¹⁵. Tonul scrisorii, referirile la legislațiile curente, ca și comparația cu situațiile din România, și aluziile la viitor, dau textului un caracter de maturitate politică; dar comunică totodată și un avînt național, cald, deschis, nerăbdător:

„Dieta din Pesta — se precizează între altele — a votat nu demult o lege, prin care voiesce a maghiariza toate scoalele sătești din Transilvania, Banat și Marmăția; prin cultura lor ungurească, ei voiesc a invenina frageda noastră tinerime! Dar ce vom face noi? și ce va zice întreg Românismul!...”

„Legea pentru înființarea honvezilor s-a realizat. Recrutarea în țara toată e deja finită. Contingentele Neamțului e de 6000 și al domnului Andrași de 8000, cu totul 14 600 *[sic!]*. Transilvania dar care are 2 milioane de locuitori, trimite supt arme 14 600 și dvoastră, care în comparațiune cu noi ați putea avea un contingent de 35 de mii, n-aveți decît 7 200!...”

Aluziile și îndemnul se strecoară perseverent la fiecare aliniat:

„Noi cari sintem încătoșați de mîni și de picioare, noi cari nu putem face nici chiar un pas spre înaintare, fără ca să fim împiedicați de inemicii noștri, noi cari atîta timp am suferit sclavagiul, vom cerca a veni la lumină și ne vom apăra esistența.

„Cît sunteți dvoastră de fericiți, și ce fericire poate fi mai mare, decît aceea d-a fi cineva liber, și-n țara sa!...”

„Pregătiți dar dvoastră, cari sunteți liberi, neamul românesc, pregătiți-l pentru zilele grele care pot urma...”

„Instruiți tinerimea ș-o deprindeți la arme, să formați sute și mii de ofițari, ca în fine să nu ne pară rău c-a sosit ora și ne-a aflat nepregătiți, pentru a sta fiecare la locul său”.

Răspunsul la scrisoare e semnat de C. A. Rosetti, și e potrivit a evoca generalități de istorie transilvană și universală, a releva calitățile și rolul femeii române în societate, a pleda pentru emanciparea ei socială¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ „Românul” (Buc.) din 20, 21 octombrie 1869.

¹⁶ *Ibidem*, sub titlul: *Dómnnet E. în România dtn Culmea Carpaților*.

Altul a fost evenimentul paroxistic care a avut darul de a deslănțui adevărata campanie de presă împotriva caracterului opresiv al stăpînirii, torențele filipice împotriva feudalismului vetust și asupritor al aristocrației maghiare în Transilvania. În atmosfera supraîncărcată din toamna lui 1869, epilogul dramatic al îndelungului proces urbarial purtat împotriva țăranilor români din comuna Tofalău, moșia baronului Apor Károly (lîngă Singeorgiul de Mureș) a provocat reacții explosive pe o rază care a trecut cu mult peste granițele Imperiului. Sentința dată de Curtea de Apel din Tg. Mureș — baronul Apor fiind chiar președintele Curții —, prin care se alungau 26 de familii de țărani din locuințele lor, lăsîndu-le în drum, sub motivul că ar fi fost jeleri și nu i o b a g i, contestîndu-le deci dreptul de proprietate urbarială, a luat dimensiuni de genocid, de atentat deliberat la viața națională a poporului român. Avocatul țăranilor năpăstuiți, dr. I. Rațiu, hotărîse înfățișarea cazului unui *alt tribunal suprem*, acela al opiniei publice.

O telegramă expediată din Tg. Mureș la 10 octombrie st. n. (28 sept. st. v.) ziarelor „Gazeta Transilvaniei” (la Brașov) și „Federațiunea” din Pesta, anunța fărădelegea comisă, în cuvinte care au făcut apoi circuit lung din om în om, din ziar în ziar, producînd stupefacție și revoltă¹⁷:

„Președintele Tablei regești, baronul Apor a esposesionat pe foștii săi iobagi, pe toți locuitorii din comuna română Tofalu, afară de preot. Esposesionarea e făcută prin tribunal.

300 suflete, 26 familii cu copii în leagăn sunt de 8 zile în mijlocul drumului.

Toată averea și rodul din anul presinte li se licită de 2 zile pentru restanții: copii și bătrîni plîng de o potrivă de frig și foame. Deregătoria politică li-a demandat a părăsi și drumul și a-și duce hainele neesecuate, din contra li se vor arde.

Unde să emigreze 300 suflete în cap de iarnă?

Ne-am rugat de comisarul regesc, să ne repună în locuințele noastre, cel puțin pînă la primăvară, sau, să ne lase în drum, să murim de foame și frig unde au murit părinții și moșii noștri în liniște.

Am rămas fără una bucătură de pîne.

Adunați-ne de la creștinii cei buni ajutoriu ca să nu perim de foame și fiți interpreți țipetelor noastre.

Apelăm la simțul de umanitate!”¹⁸

Pentru susținerea și alimentarea campaniei de presă, Emilia Rațiu a trimis la rîndul său scrisori și relatări, peste Carpați și în Apusul Europei, a strîns fonduri, s-a deplasat la fața locului, a împărțit ajutoare, a luat inițiativa omagierii susținătorilor străini ai cazului de la Tofalău și ai cauzei însăși a românilor transilvani. Scrisori de ale ei s-au publicat în ziarele din România. Pasagii din scrisorile ei au fost reproduse

¹⁷ Cf. „Gazeta Transilvaniei” din 1/13 oct. 1869, „Federațiunea” din 5/17 oct. 1869. Textul de mai jos îl redăm după confruntarea lui în amîndouă ziarele.

¹⁸ *Ibidem*.

în „Românul” și în „Traian” (ziarul lui B. P. Hasdeu)¹⁹. Zaharia Antinescu, poet și învățător brașovean stabilit la Ploiești, la îndemnul Emiliei Rațiu le-a dedicat poezia *Ungurii și un suspin românesc*²⁰. În Italia, corespundea cu I. C. Drăgescu, tânărul scriitor, bine cunoscut și ca autor al acelei vehemente chemări la luptă revoluționară națională, apărută la Pesta în chiar anul sancționării incorporării Transilvaniei de către Ungaria²¹. La 14 noiembrie acesta o anunța că scrisese un articol — *Cruzimi maghiare* — în „L'Unità Politica” de la Torino, pe care l-a reprodus și „Federațiunea”²², la Pesta. Nu-i amintește însă și de apelul lansat tot de el sub pseudonimul *Horia*, poate tocmai pentru a nu se auto-divulga într-o scrisoare care oricând putea fi citită și de alți ochi²³.

Din București, Papiu Ilarian îi descrie motivul publicării scrierilor ei :

„Cuprinsul lor era de interes public. Le publicarăm deci, și acestei publicări se poate mulțumi în parte, Vă pot asigura, incurgerea mai multor oferte pentru tofăleni”²⁴.

Lui Zaharia Antinescu²⁵, Emilia Rațiu îi relatează între altele că din colectele strînse se plănuia cumpărarea unui teren pentru un sat nou. „Gazeta Transilvaniei” opiniase ca noua așezare să poarte numele *Traian* — de fapt *Traiana Liberă*²⁶; „Albina” (Pesta) propusese *Rațiana* sau *Rațiești* sau, ținând seama de masivul sprijin al ziarului de la București, să se numească *Românul*²⁷.

Cît despre inițiativa omagierii filoromânilor susținători ai cazului, întruchiparea cea mai elocventă o reprezintă „Suvenirul oferit din partea femeilor române din Transilvania” lui Francisc Schuselka (1811—1886), publicistul austriac și omul politic liberal, ceh de origine, redactorul ziarului „Die Reform” de la Viena. Darul consta dintr-un volum legat în catifea roșie de formatul lui „Die Reform” și o figurină în argint masiv reprezentînd Transilvania ținînd în mîna dreaptă un condei și un sul. Dedicățiile : „Apărătorului dreptului poporului român transilvan” pe un obiect, și „Luptătorului pentru dreptate și libertate” de pe volum tradu-

¹⁹ Cf. *Dintr-o scrisoare a Dnei E. către d. A. Papiu-Ilarian*, în „Românul” din 15.16 oct. (st.v.) 1869.

²⁰ Publicată sub pseudonimul *Zantip*, în „Românul” din 23 octombrie și în „Democrația” din Ploiești, la 26 octombrie 1869.

²¹ I. C. Drăgescu, *Noapți Carpatine sau Istoria marșurilor libertății. Romanu istoricu*, Pesta, 1867, 276 p. + 5 pl.

²² „Federațiunea” din 19/31 octombrie 1869.

²³ „Românilor deșteptați-vă” ! Foarte volantă. fără dată. Un exemplar la B.A.R. *Arhiva Mihail Kogălniceanu* (pach. XXXII, impr. 2). Dr. I.C. Drăgescu a evocat episodul de la Tofalău (sau Bălteni), condamînd aspru gestul nefast al baronului Apor, și în alte articole, poezii și nuvele. Între ele : vol. de poezii *Amor și Patrie*, Torino, 1869, a fost tipărit în două ediții, una pentru Austro-Ungaria sub pseudonimul *Brutu Catone Horea*, și alta pentru România, cu numele lui. — Vezi de asemenea și vol. *Desmoșteniști*, Buc., 1903, p. 43—57.

²⁴ B.A.R. Ms. rom. 5527, f. 29 (scrisoare din 25 nov. 1869).

²⁵ Scrisoare datată 18 octombrie 1869. Potrivit referirilor ce cuprind ar fi mai curînd 18 nov. st. v. Vezi nota 27.

²⁶ Cf. „Gazeta Transilvaniei” nr. 80 din 15/27 oct. 1869.

²⁷ „Albina”, nr. 91 din 5/17 nov. 1869.

ceau în cuvinte recunoștința pentru toată lupta întreprinsă de Schuselka pe terenul ziaristicii germane, în favorul națiunii române din Transilvania dovedită acum și de mai mulți ani ²⁸. Scrisoarea omagială adresată de Emilia Rațiu, poartă și semnăturile altor 122 de femei române din Transilvania, în frunte cu Eufrosina Axente Sever ²⁹.

„Simțim nespusă bucurie văzînd că în această luptă întreprinsă cu propria-ți sacrificare — scrie Emilia Rațiu — nici displacerea celor de la putere, nici nedreapta purtare a unor ziare germane, față cu românii, nu te pot abate de la scopul nobil ce ți l-ai propus, de a lupta pentru drepturile națiunilor apăsate”... ³⁰

Energia și însuflețirea tinerei transilvane — avea 23 de ani — au fost stimulatorii și în sensul încurajării spiritului de participare feminină la viața socială și politică a țării. „*Vei rîde negreșit, că mă apuc a-ți vorbi politică, dar te-am văzut și pe tine pe această cale* — observa Iulia B. P. Hasdeu la 14 decembrie 1869. *Și apoi va veni odată timpul — adăuga premonitor fiica de moț — ca și femeile să ia parte la durerile țarei, căci poate atunci va merge mai bine*” ³¹.

„Îmi vorbești de durerile, suferințele acelor victime tofălene — îi scria Alexandrina Tell, la rîndul său. Crezut-ai tu oare că noi suntem atît de fericiți încît să nu ne fi pătruns pînă în adîncul inimii de nenorocirile fraților nedreptățiți de soarte? Și te mai miri încă cum au auzit țipetile lor din depărtare? Dar uitat-ai tu că sunt fibre ale inimii legate cu ale fraților din depărtare, și la cea mai mică bucurie sau întristare ele corespund și se silesc a-și înduleci suferința?...” ³²

Scriitoarea Constanța Dunca-Schianu dedică Emiliei Rațiu și doamnelor române de peste Carpați o conferință pe care o ținuse în Transilvania, la Șomcuta, la care asistase și protagonista transilvană ³³.

Interesul pentru propășirea culturală a românilor o face să urmărească îndeaproape toate manifestările de acest fel. Discursul ținut de Iosif Vulcan, la adunarea pentru constituirea unei societăți „în chestiunea teatrului național”, adunare ținută la Deva, la 4 și 5 octombrie 1870 ³⁴, o entuziasmează și-și oferă tot sprijinul pentru realizarea lui.

„Să fondăm Teatru Național. Da, domnul meu, să ne unim cu toții ca să putem vedea în scurt timp realizată această frumoasă și măreață idee”.

²⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 6 din 9/21 ian. 1862.

²⁹ Cf. „Familia” nr. 46 din 15/27 nov. 1870, p. 548—550; reproducerea obiectelor dăruite, p. 545.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ B.A.R. Ms. 5527, f. 61.

³² *Ibidem*, f. 17.

³³ *Ibidem*, f. 57 v. (Scrisoare din 3.12.1870).

³⁴ Cf. „Familia” nr. 39 din 27 sept./9 oct. 1870; nr. 40 din 4/16 oct.

Adeziunea atât de generoasă e apreciată pe măsură. Scrisoarea e publicată în „Familia” din 11/23 octombrie 1870³⁵, și în numărul următor, Iosif Vulcan răspunde *Doamnei Emilia Rațiu n. Orghidanu*, relevându-i gestul și mulțumindu-i că ideea fondării teatrului putea conta pe sprijinul unuia din cele mai distinse reprezentante române³⁶.

Semnele prezenței acestei doamne cu adevărat activă în viața socială și culturală transilvană, participarea și concursul efectiv în diferitele acțiuni naționale se fac simțite pe o arie din ce în ce mai largă. Scopul sau efectele urmărite convergeau toate spre o singură țintă, aceea de promovare a *Românismului*, cu alte cuvinte de ridicare a națiunii „alături cu națiunile cele mai puternice prin civilizație și cultură”³⁷. Finalitatea lor se identifică cu idealul însuși al unității teritoriale, așa cum se desprinde și din profesiunea de credință aparținând Emiliei Rațiu, citată la începutul acestor pagini³⁸.

Deviza „Românismului” simbolizând chemarea Unirii tuturor românilor fusese lansată de protagoniștii revoluției de la 1848. În iureșul anilor '60 și '70, termenul revenise cu același mesaj revoluționar. „Idea daco-românismului niciodată n-a fost lățită ca acum: pînă și profesorii de medicină o amestecă în explicațiunile lor” — scrie de la Viena, I. C. Drăgescu, în martie 1868³⁹. Românismul ca ideal este mărturisit de Emilia Rațiu și în scrisoarea către Maria Rosetti, din Octombrie 1869; este ideea călăuzitoare care o face să sprijine material și moral Societatea „România” apoi „România Jună” de la Viena⁴⁰, Societatea studenților români de la Graz, ca și tot ce întreprinde.

Cu membrii acestora poartă corespondență privind organizarea și desfășurarea activității lor *pan-românești*; direcția în care „s-ar putea câștiga condițiile unei dezvoltări sigure și permanente”; „care ram al dezvoltării trebuie să atragă mai tare atenția noastră” (cel economic, pentru crearea claselor pozitive — meserii, industriei etc.); „cînd și unde să fie viitorul congres al românilor” după cel de la Putna; perspectivele organizării lui în 1874 în Transilvania, să corespundă cu data de 19 august în amintirea lui Mihai Viteazul voevodul unificator ucis pe cîmpia Turzii.

„... Dta nu-ți oferești numai sucursul⁴¹ moral — îi scrie entuziastul student nășăudean, de la Graz; d-ta nu numai încurajezi și îmbărbătezi pe junime la lucru; nu numai o îndemni și o persuadezi ce să facă, pe care cale să procedă întru ridicarea și apărarea stindardului românismului, nu numai îi dai consiliul mămesec, cum să fortifice viitorul național — dar-ți oferești și sucursul materiale”...⁴²

³⁵ O Doamnă română despre teatrul național, „Familia” nr. 41, 1869, p. 491.

³⁶ *Ibidem*, nr. 42, p. 500.

³⁷ Formulare luată după „Românul” XIII (1869), 4 mai.

³⁸ Supra, p. 2(86).

³⁹ Scrisoare către G. Barițiu, B.A.R. Ms. rom. 1005, f. 338—339.

⁴⁰ Cf. între altele adresa din 21 ianuarie 1870 primită din partea Societății „România”, semnată de Constantin Moisil ca președinte, și St. Ștefurea ca secretar; Scrisoarea lui Ioan Paul din Viena, 25 nov. 1878 (B.A.R. Ms. rom. 5527, f. 62 r.v și 56). De asemenea și I. Gramadă, *Societatea academică social-literară „România Jună”, din Viena (1871—1911)*. Arad, 1912, p. 8.

⁴¹ Sucurs, după franț., *secours*: ajutorare, ajutor.

⁴² Scrisoare din 25 iulie 1871. B.A.R. Ms. 5527, f. 52.

Această devotată slujire a arătat-o Emilia Rațiu și la 1877—1878, când marea înclăstare armată consacra victoria românilor de dincoace de Carpați în războiul pentru Neatîrnare. Cea mai grăitoare dovadă o constituie apelul lansat de ea, la 20 septembrie 1877, femeilor române „din Turda și împrejurimi”:

„S-a încins lupta teribilă în Orient. Frații noștri de peste Carpați, cari secole întregi au zăcut încătușați în lanțuri de robie, au declarat război păgînului musulman pentru emanciparea națională și eliberarea creștinilor din Orient. Războiul e în curs. Tot românul saltă de bucurie la auzul faptelor eroice ale bravilor noștri frați. Onoare ne aduc armele purtate de brațele române. Însă în bubuitul tunurilor se amestecă și dureroasa strigare a răniților oșteni. Mulți au primit pentru patrie și onoarea națională recea sărutare a negrei morți. Mare e însă și numărul răniților. Ajutor! Ajutor, dară, pentru frații noștri răniți!...”⁴³

Acum însă numele Emiliei Rațiu nu mai constituie o singularizare pe panoul națiunii, pentru că în împrejurările date națiunea întregă se simțea mobilizată. Aportul organizat al doamnelor române din Transilvania s-a materializat atunci în acțiuni ample filantropice de „Cruce Roșie”: colecte de bani, colecte de daruri și alimente, medicamente și pansamente, fașe și scame. Și acestea toate în ciuda opreliștilor, în ciuda ordonanțelor ministeriale prohibitive, în ciuda ordinelor de desființare a comitetelor românești constituite în acest scop, în ciuda atîtor procese de presă soldate cu închisori și amenzi. Iudita Măcelariu, soția fostului președinte al Partidului Național Român, poeta Maria Cunțan, Maria Velisar, soția lui George Barițiu, Sevastia Mureșan, soția lui Iacob Mureșan, Veturia Roman soția lui Alexandru Roman, Elisaveta Pop-Păcurariu de la Năsăud, Iulia Rotariu din Timișoara, ambulanța femeilor române din Transilvania trimisă pe frontul din Bulgaria, sînt doar cîteva exemple din cohortele de femei care s-au remarcat atunci prin zel neobosit⁴⁴. Emilia Rațiu a fost și ea decorată cu ordinul „Crucea Elisabeta” pentru meritele obținute în campania de ajutorare și sprijinire a războiului Independenței. Dar energia ei de luptă nu-și dăduse încă tot tributul. Capitoul următor avea să se desfășoare peste cîteva ani.

Creșterea prestigiului României — în urma proclamării Independenței (9 mai 1877), a succeselor de arme în victoriosul război, a recunoașterii diplomatice a Independenței de către toate marile cabinete europene (februarie 1880) — a dat elan nou și energie creatoare în viața și programul politic al românilor de peste granițele țării libere. Acest ecou în

⁴³ Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902). 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928, p. 151—152.

⁴⁴ Pentru detalii și bibliografie cf. Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 139—145 (*Cucerirea Independenței României și Transilvania*); V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, București, 1974, p. 402—411 (*România din Austro-Ungaria și războiul pentru independență al României*).

desfășurarea evenimentelor din Transilvania n-a trecut neconstatat și necomentat în consecință nici de către agenții secreți sau diplomatici austro-ungari. Așa a fost interpretată și vizita făcută de George Barițiu la București, în preajma Conferinței generale de la Sibiu din mai 1881⁴⁵, care avea să consacre contopirea partidului românesc din Banat și Ungaria, cu cel din Transilvania — în unul singur, cu un singur nume.

Oficial, începînd din 1883, România — semnînd înțelegerea cu Austro-Ungaria și Germania — va fi pusă de multe ori în situații de a adopta poziții neconforme intereselor ei atunci cînd interesele naționale ar fi cerut altceva. Opinia publică însă a reacționat întotdeauna prompt și fățiș, sub simbolul magic și mobilizator al Daciei-Viitoare, al Daco-României. — În formulare și expresii *Românismul* ca deviză alternează cu *Daco-Românismul*, acesta din urmă conturînd parcă mai apăsător teritoriul unității urmărite⁴⁶.

În programul Partidului Național Român, unificat, lupta pentru recuștigarea autonomiei transilvane rămîne țel dominant, în care scop hotărîrea de a continua acțiunea de informare a opiniei publice române și europene căpătase revalidare statutară odată cu fuziunea din 1881. În 1882, *Memorialul* lui G. Barițiu, publicat în patru limbi, a înregistrat un succes publicistic care a determinat reeditarea în anul următor. În 1884 schimbările în conducerea partidului îmbracă un caracter și tendințe mai îndrăznețe. Președinte e ales Dr. I. Rațiu și vice-președinte Gheorghe Pop de Băsești. E și anul aniversării centenare a răscoalei lui Horia (1784) — ceea ce a contribuit în plus la exacerbarea spiritului de luptă pentru daco-românism. Politica memoriilor însă nu este îndeajuns de promovată. Abia în 1887 s-a urnit întocmirea marelui memoriu destinat a fi prezentat direct împăratului. Memoriul a fost terminat în 1890. Prezentarea lui a fost amînată, socotindu-se necesară o prealabilă pregătire a opiniei publice. Ea începuse pe linie istoriografică. Eforturile înfățișării trecutului în acte și documente înregistrează, trei ani consecutivi 1889, 1890, 1891, apariția celor trei volume masive — *Din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă* — datorită octogenarului Barițiu. Agitația publicistică însă a început să se desfășoare în ritm accelerat numai după înființarea la București a Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor (dec. 1890-ian. 1891). Sub influența Ligii a fost alcătuit și tradus la București, difuzat apoi în toată Europa, *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*. Combătut de studenții maghiari de la Cluj (iulie 1891), punctul de vedere românesc a fost reafirmat cu argumente sporite în *Replica studențimii române din Cluj, Budapesta, Viena și Graz*.

⁴⁵ Cf. Ernst R. v. Rutkowski, *Österreich-Ungarn und Rumänien 1880—1883. Die Proklamierung des Königreiches und die rumänische Irredenta*, în „Sud-Ost-Forschungen”, Bd. XXV, 1966; și L. Maior, *Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12—14 mai 1881*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, I, 1970.

⁴⁶ Sub titlul *Daco-Romänische Bewegung* sînt concentrate și informațiile sau rapoartele secrete și diplomatice din cancelaria habsburgică privind mișcarea națională a românilor de pe întinsul teritoriului etnic, plină la 1918.

Apreciindu-se ecourile stîrnite în diferite centre ale Apusului — în Italia, Franța, Anglia⁴⁷ — ca fiind convingătoare, s-a considerat că deschiderea porților, pentru Memorandum, putea avea loc în mai 1892.

A urmat ceea ce e îndeobște cunoscut : plecarea delegației la Viena, respingerea Memorandumului ; restituirea lui către șeful delegației, Dr. I. Rațiu, nu la Viena, ci trimisă acasă la Turda ; întoarcerea memorandiștilor și manifestațiile dușmănoase făcute acestora de către elemente și oficialități instigatoare maghiare, culminînd la 1/13 iunie prin atacarea locuinței lui Ioan Rațiu în seara sosirii lui acasă.

Am ajuns astfel la momentul decisiv care readuce și numele Emiliei Rațiu în vîltoarea vieții politice.

Episodul dramatic petrecut la Turda a obligat familia Rațiu să părăsească acest oraș pentru totdeauna. Ioan Rațiu a făcut-o chiar a doua zi dimineața, alegînd Sibiu. Pe plan național, cele întîmplate la 1/13 iunie au influențat crucial desfășurarea ulterioară a întregii mișcări memorandiste. Ultragierea președintelui Partidului Național Român, totodată șeful delegației trimisă la Viena, a fost considerată o injurie gravă adusă națiunii, față de care, națiunea întregă a reacționat solidar. Pe plan local, transilvan, agresiunea de la Turda a avut darul de a șterge orice urmă de divergențe care se făcuseră simțite cu privire la oportunitatea sau amînarea înaintării memorandumului.

Fotografiile luate la fața locului, au fost popularizate cu frenezia revoltei ce nu cunoaște opreliști. Despre ținuta Emiliei Rațiu, s-a subliniat mai cu seamă curajul care l-ar fi avut întonînd la pian la începutul demonstrației ostile, acordurile marșului național *Deșteaptă-te Române...* Acest amănunt descris de Felicia Rațiu — fiica — în broșura publicată la București a constituit piesa nr. 1 de referire, în marea campanie dezlănțuită. Prefața broșurii e semnată de inimosul Ioachim Drăgescu⁴⁸. În vizita cu caracter politic făcută la București, în toamna aceleiași an 1892 de patru din fruntașii memorandiști — I. Rațiu, V. Lucaciu, Iuliu Coroianu și Eugen Brote — Ioan Rațiu a fost însoțit și de soția sa. Și cu acest prilej, manifestările de simpatie și solidaritate arătate luptătorilor memorandiști, au inclus-o cu prisosință. Citez, între altele, gestul *Românelor din Slatina* materializat într-un text scris pe pergament și închis într-un album lucrat de pictorul Rola v. Piekarski, atunci profesor la Slatina. Coperta albumului are în partea de sus adresa către doamna Emilia Rațiu ; la dreapta în cîmpul de jos al paginii, un sigiliu cu legenda *Urbs Slatina 1892*, iar în partea stîngă inscripția : *Turda loc sfînt al neamului românesc*. Apropierea era vădită între două evenimente, primul, uciderea lui Mihai voievodul unificator, la Turda la 18 august 1601 și al doilea cel întîmplat la 13 iunie 1892. Textul interior poartă inevitabil aceleași puternice amprente ale revoltei. Dar cuprinde și un îndemn cald frățesc adresat „*tuturor celorlalte surori din Transilvania, Temișana, Crișana, Maramureș și Bucovina*” de a se alătura cu bărbăție în grelele lupte pe lîngă soții lor după exemplul străbunelor, al matroanelor romane,

⁴⁷ G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transyloains pour la liberté et l'optinion européenne. Episodes et souvenirs*, Paris, 1933, p. 72—78.

⁴⁸ *Vandalismul de la Turda. Memoriile Dnei Felicia Rațiu*. Buc., 1893.

și al femeilor bravilor moți din Munții Apuseni atunci cînd libertatea și naționalitatea lor a fost amenințată ⁴⁹.

La București, Emilia Rațiu discutase lucruri interesînd mersul întreg al cauzei. Și întoarsă acasă la Sibiu, ea a continuat în același sens. În corespondența cu cei din România ea suplinește adesea ceea ce ar fi fost să fie comunicat prin Rațiu personal. Lui Ioan Bianu, de pildă ⁵⁰, îi împărtășește impresiile cu care tocmai se întorseseră I. Rațiu, A. C. Popovici și Eugen Brode de la prima conferință cu reprezentanții slovaci și sîrbi, ținută la Viena (ianuarie 1893) în vederea viitoarei acțiuni unite. După aprecierea sa, care fără îndoială era și a preopinienților sosiți din recenta călătorie, lucrul abia începea :

„După părerea mea însă prea puțin s-au făcut pînă acum — abia s-au croit marșruta, care deși bine aranjată, dar departe de realizat — căci lupta încă nu e începută pe toate terenele.

„Nici dta nu poți crede — continuă în aceeași scrisoare — ceea ce ai scris că „steaua vrăjmașilor noștri este plecată spre apusul etern”. Foarte departe stăm de realizarea acestei profetii”.

Este aici evident un realism și o judecată clară pe care le cîștigase sînd mereu în preajma soțului.

În fapt, greul de acum începea. Acțiunea judiciară împotriva autorilor și promotorilor memorandumului a fost deschisă în luna mai 1893 ⁵¹.

O nouă conferință generală națională la Sibiu avea să hotărască în zilele de 11/23—12/24 iulie poziția ce era de adoptat ⁵². Numărul impunător al delegaților, miile de participanți precum și prezența reprezentanților din România liberă, au contribuit a da acestei conferințe măreție și simbol de consfătuire pe națiune, cum nu mai fusese înregistrată alta după 1848. Contribuția femeilor transilvane și a Emiliei Rațiu în a accentua caracterul pan-românesc al întrunirii, nu a fost mic. Cităm chiar însemnările ei :

„În anul 1893, cînd cu conferința mare și vestită națională... se dăruise spre mai mare demonstrare trei steaguri colosale în mărime, pentru a se folosi spre decorația sălei cei mari a Gesellschaftshaus unde era să se ție conferința. Steagul roșu era dăruit de tinerii români și purta inscripția „*Pe voi vă urmăm*”. Steagul galben era daru damelor române din Sibiu și purta inscripția „*Uniți-vă în cuget, uniți-vă'n simțiri*”. Steagul albastru era al domnișoarelor și purta inscripția „*Totul pentru Națiune*”. Acest steag au fost dus de către tinerii noștri universitari, cu dl. Alexandru Vaida-Voevod în frunte, la București”... ⁵³

⁴⁹ B.A.R. A 512.

⁵⁰ B.A.R. S 6(1)/DVIII (Sibiu, 29. I. 1893).

⁵¹ St. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, p. 171.

⁵² *Ibidem*, p. 172—175.

⁵³ B.A.R. ms. rom. 5527, f. 85. Pentru alte aspecte, cf. și „Foaia Poporului” I, 1893, din 25 iulie/6 august, p. 316 ; „Tribuna” (Sibiu), X, 1893 din 14/26 iulie și 17/29 iulie ; St. Pascu, *Marea Adunare Națională*, p. 173, 175.

Efectul produs de aducerea steagurilor în România și primirea făcută a fost la nivelul intențiilor. Soția lui Rațiu a fost direct informată despre desfășurarea ceremoniei în gara Predeal. Pentru că — parafrazînd expresia însăși a redactorului ziarului „Adevărul” — : i se recunoștea viul interes cu care urmărea mișcarea națională în care ea însăși avea un rol atît de frumos⁵⁴. I. N. Roman, căci despre el e vorba, a informat-o despre discursurile ținute de V. A. Urechia, președintele Ligii, de I. Gradișteanu, despre banchetul dat studențimii transilvane, toasturile rostite. Dar totodată îi comunica și lucruri ce trebuiau să ajungă la știrea președintelui mișcării, lui I. Rațiu. Totodată, își manifesta intenția de a prezenta publicului din România cîteva figuri însemnate din galeria memorandiștilor. „Îmi veți permite — adauga el în continuarea ideii — să nu vă uit nici pe Dvoastră”. Luase la el și clișeele casei de la Turda după agresiune. Prevenea totodată că „Adevărul” avea să pătrundă în Transilvania cu titlu schimbat : „Dreptatea”. Și după ce va fi descoperit, se va adopta altul, pe măsură ce așa-zisul *ziar nou* ajungea să fie interzis în Monarhia austro-ungară⁵⁵.

Lunile de după conferința națională de la Sibiu (iulie 1893) și din perioada procesului ținut la Cluj în mai 1894, au fost luni febrile și rîd-nice, în comunicarea dintre cele două laturi ale frontierei politice. Din gîndurile de atunci n-au lipsit nici intenții și pregătiri cu caracter de solidarizare revoluționară națională. Acolo unde zelul Emiliei Rațiu și-a găsit chemarea mai potrivită a fost colaborarea în susținerea cauzei memorandumului în străinătate. Mai cu seamă în acțiunile întreprinse în Franța și Anglia.

Nu spunem un lucru nou și nemaiauzit. A amintit despre aceasta chiar unul din participanții la acțiunile din Apus : George Moroianu⁵⁶. Și acum în urmă cîteva mărturii documentare au fost cuprinse și în volumul de documente dedicat mișcării memorandiste⁵⁷. Puțin însă, și spus în treacăt. Din păcate nici spațiul restrîns al unui număr de revistă nu îngăduie a stăruî cu amănunte⁵⁸. Vom puncta de aceea esențialul.

„În anii 1892—1896, cînd cu mișcările cele mari naționale — însemna mai tîrziu Emilia Rațiu —, voiam să ajut și eu cauzei noastre sfinte, și după puțină puneam la cale unele și altele ; precum meetingurile din Paris, Oxford, Londra. În acest scop steteam în corespondență cu bravii și harnicii tineri G. Moroianu, M. Demetrescu și Dumitrescu⁵⁹. Acești buni tineri cu mari sentimente pentru națiune au făcut foarte mult pentru cauza noastră... ”⁶⁰.

⁵⁴ *Ibid.* f. 84. Scrisoarea lui I. N. Roman din București, 31 iulie 1893.

⁵⁵ Între 1888 și 1899 „Adevărul” a fost oprit să pătrundă în Ungaria și Transilvania.

⁵⁶ Cf. G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923 ; Idem, *Les luttes des Roumains transylvains*, p. 89—94.

⁵⁷ S. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, Cluj, 1973, p. 267 sq.

⁵⁸ O facem cu alt prilej.

⁵⁹ C.D. Dimitriu (!) e președintele Comitetului național studențesc de la București. În altă parte (Ms. 5527, f. 109 v) Emilia Rațiu amintește corect, de M. Demetrescu, G. Moroianu, de fiul lui Ion Ghica și G. N. Gologan.

⁶⁰ B.A.R. A 842

În scrisorile lui Marin Demetrescu se află detalii asupra desfășurării meetingului de la 21 februarie/5 martie — ținut în St. John's College (Oxford); detalii care se găsesc și în presa contemporană și în documentația edită. Deși insuficient puse în valoare. Noul îl constituie atestarea contribuției adusă de Emilia Rațiu la reușita „deplină și strălucită” a adunării; grija ei pentru procurarea din vreme a materialului ilustrativ necesar; exprimarea sentimentului de grațitudine — prin scrisori, albume de cusături naționale, fotografii de tipuri de țărani români, porturi românești, note muzicale etc. — trimise principalilor susținători ai meetingului. Și anume președintelui adunării, savantul filolog slavist R. W. Morfill, lui Sidney Ball, vicepreședintele Colegiului St. John, și soției acestuia, reputatului filosof pozitivist John Henry Bridges, entuziastei Jeanne Del'Homme, profesorului Th. K. Cheyne, Lordului Carlyle și fiicei acestuia Lady Cecilia Roberts, lui Rev. William A. Spooner, domnișoarelor Lee și Melland etc.⁶¹

Adăugăm că la caldă manifestare de simpatie și la salaturile trimise din țara întreagă, prof. Morfill a adresat două scrisori de mulțumire: una lui Ion Rațiu și alta lui V. A. Urechia, președintele Ligii Culturale. Emilia Rațiu a primit astfel de scrisori, din partea soției lui S. Ball, de la Jeanne Del'Homme, Elizabeth Lee etc. Cu domnișoara Del'Homme legăturile au continuat și după terminarea procesului⁶².

Din Londra, G. N. Gologan⁶³ îi dă vești bune despre ecoul din presa engleză cu privire la cauza românească, însoțindu-le și de articolele apărute.

De la Paris, George Moroianu îi scrie mai multe și mai des. El informează despre toată rețeaua propagandistică susținută în Franța și în presa belgiană de un grup activ de studenți români aflați la studii la Paris și Bruxelles. Cere la rîndul său informații, documentare, sprijin. Scrisorile sale către Emilia Rațiu⁶⁴ par chiar a fi mai numeroase decît cele adresate direct lui Ioan Rațiu⁶⁵.

Pentru satisfacerea cerințelor agitatorice în Apus, Emilia Rațiu corespundează intens cu bucureștenii, mai ales cu George C. Cantacuzino, directorul ziarului „Voința Națională”⁶⁶ și cu Ștefan Perietzeanu-Buzău⁶⁷ casier al Ligii Culturale. Cere sfaturi și colaborare, fie că e vorba de darurile de oferit celor din afară, fie de nevoia de documentare a aceloră. Dar le scrie și pentru a-i ține la curent cu desfășurarea evenimentelor de dincolo de Carpați.

Correspondența continuă și de la Seghedin, unde Emilia Rațiu și două din fiice plecaseră să stea în preajma memorandiștilor întemnițați acolo: Dr. I. Rațiu, Iuliu Coroianu, Vasile Lucaciu. Scrisorile scrise de acolo cuprind vești despre cei din închisoare și recomandări de la aceștia. Știrile ce priveau probleme din viața internă a „Tribunei” și a Parti-

⁶¹ B.A.R. Ms. rom. 5527, f. 110—111, 114^v — 115^v (scrisori din 10 și 26 martie 1894).

⁶² B.A.R. S 20 (1—3)/CLXX.

⁶³ B.A.R. S 31/CLXX.

⁶⁴ B.A.R. Ms. rom. 5527 și S. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandiștilor în documente*, 184—285, 297, 310—311, 312, 314.

⁶⁵ S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 275—276, 281—282, 291.

⁶⁶ B.A.R. S 28 (1—5)/DCCCXXXVI și Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 221—222.

⁶⁷ B.A.R. S 14(1—8)/CLXXI, S 20(1)/CLXX.

dului Național le comunică în special la Sibiu lui Septimiu Albini ⁶⁸, secretar al Comitetului P. N. R.

Perioada de încordare, cit a stat la Seghedin, se oglindește și în *Memoriile* dr. I. Rațiu scrise în temniță ⁶⁹. În ele am dat și peste o notiță extrasă dintr-un ziar maghiar local caracterizînd elocvent atitudinea politică a soției memorandistului în această vreme. Notița la care ne referim a fost determinată de o întîmpinare pe care Emilia Rațiu o adresase la 7 februarie 1895 ziarului „Szegedi Napló”, arătînd anume că interogatoriul luat ei și uneia din fiicele sale, nu ar fi privit învinuirea de a fi transmis pe ascuns scrieri subversive soțului ei în închisoare, așa cum pretindea ziarul, ci de a fi purtat „binecunoscutele culori naționale românești”. Redacția ziarului a decis publicarea scrisorii în aceeași zi — sub titlul: *Inimi naționale române* — însoțind-o de următoarea remarcă :

„Publicăm scrisoarea, recunoscînd în mod sincer că dacă fiecare femeie maghiară ar putea fi atît de maghiară pe cît e de romîncă soția lui Rațiu, nu ne-ar dura capul dacă Rațiu într-o temniță de stat citește materiale pro sau contra statului” ⁷⁰.

Este credem o recunoaștere a unor merite care nu mai au nevoie de altă subliniere.

Bilanțul memoriilor și al protestelor adresate tronului și opiniei publice europene s-a dovedit falimentar în privința convingerii că rezolvarea problemei naționale putea veni prin justiție habsburgică. El s-a dovedit însă pozitiv prin sprijinul și simpatiile cîștigate în opinia publică europeană. Pe de altă parte, dramaticul episod al *Memorandului* a demonstrat o dată mai mult tăria, vigoarea luptei naționale susținută de pe amîndouă laturile conflictive. A stat încrederea în victoria finală.

S-a constatat în același timp și nevoia unei coordonări mai strînse a eforturilor naționalităților din Imperiu, împotriva tendințelor de dominație exclusivistă austro-maghiară. Din experiența ultimilor ani și din înăsprirea legilor care au urmat, susținătorii politicii de rezistență pasivă s-au împuținat, pînă au ajuns minoritate. Moartea lui Ioan Rațiu survenită în decembrie 1902 a înlesnit și Partidului Național Român reluarea activismului politic, ceea ce îi deschidea participarea în campaniile electorale cu candidați proprii implicit reprezentarea în Parlamentul de la Budapesta.

Pe drumul „noului activism”, validat oficial la conferința națională din ianuarie 1905, Emilia Rațiu nu putea păși. Nu i-o îngăduiau în primul rînd spiritul vremii, condițiile și statutul femeii timpului său ; cu atît mai puțin deci viața politică a învechitului Imperiu. Împărtășind pe de altă parte vederile „generației autonomiste” — *Văduva memorandistului I.*

⁶⁸ B.A.R. S 43(1-4)/CCVII.

⁶⁹ *Însemnările din temnița de la Seghedin ale Dr. Ioan Rațiu*, publicate de Georgeta Penelca, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, vol. V, 1975, p. 189—246.

⁷⁰ „Levelét azzal az öszinte beismeréssel kövöljük, hogy ha minden magyar asszony tudna annyira magyar lenni, amenyire Ratiuné román, nem fájna nekünk a fejünk se arról hogy valjon állammelleti vagy allamellenes dolgokat olvas a Ratiu az éllamfogházban” (*Ibidem*, p. 232).

Rațiu se va considera datorare a le sluji în continuare. În umbra anilor ei îndoliați, ea va rămâne astfel un adevărat paznic de far. Legătura cu fruntașii politici, activiști, o întreține în puterea acelor convingeri. De aceea corespondența ei este mai bogată în 1910, anul tratativelor româno-maghiare pentru un pact electoral. Tratatивele — inițiate de contele Khuen-Héderváry Károly și apoi de contele Tisza István — au eșuat pentru că românii li se cerea să renunțe la caracterul național al politicii lor⁷¹. Fapt cu care în nici un caz nu puteau fi de acord.

„Sînt veselă de cele ce-mi scrii — răspunde Emilia Rațiu unuia din delegații la negocierile amintite — . Și mulțumită lui Dzeu, care v-a condus și v-a insuflat nădejdea și încrederea în neam și viitorul lui. Mulțumită lui, Celui Mare, că v-a ferit de cursa inamicului, și nu v-a lăsat să cădeți prinși în ea. Căci, scump Iuliuț, părerea de obște era, și jurnalele scrieau că voi deputații cercați împăcare sau apropiere cu ungurii prin Héderváry. Tremuram și cu mine mulți buni români, ne temeam ca va fi așa. Și acu, o ce fericire ! Epistola ta ne-a împrăștiat toate temerile. Mă bucur că ați rămas tari, neclintiți, stîncă, cum era iubitul și în veci adoratul meu soț” . . .⁷².

Comemorarea a zece ani de la moartea lui Dr. Ioan Rațiu a prilejuit o evocare pe scară națională a figurii memorandistului și a prestigiului lui politic⁷³. — Un asemenea prilej se mai oferise, în 1906, cu vizita Emiliei Rațiu la București. Atunci se întorcea după 14 ani în România, pe care nici Rațiu și nici soția lui nu mai avuseseră voie să o viziteze, din noiembrie 1892 . . .⁷⁴. Reacția cercurilor dominante austro-maghiare față de legăturile prea strînse între românii de pe cele două laturi ale frontierei, era prohibitivă — sau cum însemnează Emilia Rațiu — frica lor „că vom face DACIA mergea așa de departe, încît și de Felicia și Dorina se temeau. Fiind ele fetele lui Dr. Rațiu, era destul ca să fie temute”⁷⁵.

Pentru prăznuirea memoriei lui Ioan Rațiu, văduva lui se străduise ca în zilele mari de luptă. Scrisese, înștiințase, trimisese fotografii, prietenilor politici din Româniea toată, cea dacică și mare, și și din afara ei. . .

Așa anunțase și pe Roberto Fava, de la Parma — publicistul italian ce dedicase ani de zărilor vibrantă în apărarea cauzei *Memorandului* și a cauzei românești însăși⁷⁶; dar rupsesse mai apoi legăturile, cu cei din România liberă mai ales.

„Reîncepînd acum lupta pentru românii asupriți, mult am se scriu pentru aceasta nobilă cauză” — sînt cuvintele lui direct în românește, către Emilia Rațiu⁷⁷.

⁷¹ Cf. și Dr. Valeriu Braniște, *Amințiri din închisoare. (Insemnări contemporane și autobiografice)*. Ediție de Al. Porțeanu, Buc., 1972, p. 458—459.

⁷² Scrisoare către Iuliu Maniu, din martie 1910 (B.A.R. Ms. 5527, f. 183^v).

⁷³ Comemorarea la mormîntul lui Rațiu a avut loc la 16/29 apr. 1913. Discursurile în „Românul” (Arad) din 18 apr/1 mai 1913.

⁷⁴ Supra, p. 13(97).

⁷⁵ Citatul este din *Memoriile* Emiliei Rațiu despre vizita făcută în România cu prilejul expoziției din 1906 de la București.

⁷⁶ Cf. D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, Cluj, 1942, 143 p.

⁷⁷ Scrisoare din 4 nov. 1912. Despre cîteva aspecte noi din relațiile sale cu românii, mai pe larg cu altă împrejurare.

Roberto Fava a scris întâi un articol cald dedicat „al venerando dott. Giovanni Ratziu”, celui care fusese „per oltre mezzo secolo l'anima delle lotte nazionale rumene in Transilvania ed Ungheria”, și alte articole, în principalele ziare din Italia. După numai câteva luni, la 5 aprilie 1913, scotea numărul 1 din „Corrispondenza Rumena” la Parma. Prin sprijinul dnei Rațiu, împăcarea cu românii se produsese, și ziarul a putut să apară și în anul următor. Fava a revenit să vadă Transilvania și în ajunul războiului care avea să precipite inevitabila destrămarea a Monarhiei austro-ungare.

Sînt și alte acțiuni-culturale și sociale — la care a participat sau pe care le-a promovat Emilia Rațiu. Nu le enumăr și nu le descriu aici, nu pentru că ele nu ar avea importanța lor, ci tocmai pentru aceasta. Pentru că ar însemna făcînd altfel să intru într-un capitol nou tot atît de cuprinzător, privind rolul social al femeii române transilvane la sfîrșitul secolului 19 și începutul celui următor. Iar a singulariza pe Emilia Rațiu din acest cadru, ar fi a o desprinde de o acțiune națională colectivă; a diminua însuși rolul, de stavile în fața deznaționalizării⁷⁸, pe care l-au îndeplinit societățile sau „Reuniunile femeilor române din Transilvania” în perioada dualismului.

Gîndul călăuză, evocînd activitatea *Sotiei memorandistului I. Rațiu*, a fost de a personaliza femeia transilvană intrată în viltoarea luptelor politice care au contribuit la pregătirea unității naționale îndeplinită la 1918; de a contura participarea ei la eforturile politice ce urmăreau în ultimă instanță — așa cum se exprimă și Emilia Rațiu⁷⁹ — atingerea idealului României Mari. „O profetică așteptare și o statornică alergare după realizarea marelui ideal al poporului român”⁸⁰: aceasta este redusă la esență identitatea unei luptătoare transilvane sub dominația austro-ungară; aceasta a fost trăsătura majoră a *Emiliei Dr. I. Rațiu*.

EMILIA Dr. I. RAȚIU — L'ÉPOUSE DU „MÉMORANDISTE”

RÉSUMÉ

Dans le portrait moral et l'activité socio-politique d'Emilia Rațiu (1846 — 1929), évoqués ci-dessus, vous retrouverez un prototype de la femme roumaine de la monarchie austro-hongroise, militante pour les droits et les libertés nationaux de son peuple. Epouse du marquant leader du mouvement „mémorandiste” de Transylvanie, elle a été une enthousiaste protagoniste de l'affirmation nationale des Roumains en Transylvanie et une participante tout aussi active au mouvement national roumain qui a mené à l'unification territoriale de la Roumanie en 1918.

⁷⁸ Expresia este luată dintr-o scrisoare a Mariei Baiulescu din Brașov către Emilia Rațiu, la 13 august 1912. (B.A.R. A 842).

⁷⁹ Cf. supra, p. 2 (86).

⁸⁰ Din „Telegraful Român”, Sibiu, nr. 11/1929, la moartea Emiliei Rațiu.

Dans son activité — illustrée par une ample correspondance et des matériaux de presse à caractère socio-politique — l'on distingue trois périodes. La première, entre 1865-1878, correspond à l'offensive sur le plan cultural et social déterminée par l'adoption de la position „passiviste”, dans la vie parlementaire, des radicaux transylvains; elle culmine par les problèmes majeurs soulevés pour tous les Roumains par la guerre pour l'indépendance menée par l'Etat roumain d'au-deça des Carpates. La deuxième période est dominée dans son ensemble par le problème du *Mémorandum* : les préparatifs, le procès, la prison. La troisième période, après la mort de son époux (décembre 1902), caractérisée sur le plan général transylvain par la restauration de „l'activisme” parlementaire par la génération suivante, a continué d'être pour Emilia Rațiu une période de type „passiviste”, jusqu'à la veille de la première guerre mondiale. Pour le reste de ses années, jusqu'à sa mort en février 1929, l'activité politique d'Emilia Rațiu est dépourvue d'importance et signification. L'explication ? Les circonstances et les conditions historiques transylvaines avaient changé : l'unité nationale à laquelle on avait puissamment aspiré avait été réalisée en 1918.

PATRIOTISM ȘI IDEI PROGRESISTE ÎN OPERA ELENEI GHICA (DORA D'ISTRIA)

DE

PARASCHIVA CÂNCEA

Manifestările prilejuite de „Anul internațional al femeii” ne îndreaptă gândul spre acele personalități feminine din trecut care, prin opera lor, pe de o parte au făcut cunoscute peste hotare virtuțile poporului român, contribuind la stringerea legăturilor sale prietenești cu alte popoare, pe de alta au promovat idei progresiste, printre care pe aceea a emancipării femeii.

Una dintre aceste personalități feminine a fost Elena Ghica, cunoscută ca publicistă sub pseudonimul Dora d'Istria, despre care N. Iorga a scris că „... nu trebuie uitată, cum a făcut-o atita vreme incapacitatea mai multor generații de a ceti, a înțelege și a respecta o inteligență multilaterală, îndreptată către toate marile întrebări ale timpului”¹.

Elena Ghica s-a născut în București, la 22 ianuarie 1828, ca fiică a Banului Mihalache Ghica și a Catincăi Ghica. În copilărie și adolescență, sub îndrumarea părinților săi, care aveau o cultură deosebită pentru epoca respectivă, și a unor profesori de valoare, ea a primit o instruire multilaterală în țară și în străinătate. După o căsătorie nereușită, a trăit îndeosebi în Europa occidentală, pentru a se stabili la Florența, în a doua parte a vieții sale, când s-a afirmat ca publicistă talentată și însuflețită de idei avansate.

Pasionată călătoare, ea a descris în operele sale peisajul european, îndeosebi mediteranean; a analizat poezia populară din diverse regiuni europene, stabilind caracteristici ale popoarelor respective, pe baza acestor analize. A comentat probleme politice ale epocii sale, s-a manifestat, prin scris, ca demascatoare a fariseismului clerical și ca susținătoare a emancipării femeii.

Pentru cultura sa largă, opera valoroasă și ideile sale liberale, Elena Ghica a dobândit prețuirea contemporanilor săi. A fost membră de onoare în Societatea arheologică din Atena — 1860, în Societatea geografică din Franța — 1866, în „Syllogos” din Atena — 1867, în „Syllogos” din Constantinopol — 1870, președintă de onoare a „Eliconei” din Smirna — 1871, membră în Academia Raffaello da Urbino — 1871, în Societatea pentru dezvoltarea teatrului în Italia (cu sediul în Florența) — 1872, vicepreșe-

---

¹ N. Iorga, *Prefață la Dora d'Istria* de Magda Nicolaescu Ioan, București, f.a.

dintă de onoare a Asociației doamnelor grece pentru instrucțiunea femeilor — 1872, membră de onoare „în „Parnassos” din Atena — 1873, membră în Academia Quiriților din Roma — 1873, în Academia Pittagorica din Neapoli — 1873, corespondentă externă a Academiei naționale de litere și științe din Barcelona și a Institutului arheologic din Buenos-Aires — 1873, președintă de onoare la „Clark” din Constantinopol — 1873, membră în Societatea italiană orientală — 1873². S-a stins din viață în 1888, la Florența, după ce trecuse în proprietatea Eforiei spitalelor civile din București, bunurile pe care le poseda în România³.

Nu numai acest ultim gând al său se îndreptase spre meleagurile unde ea se născuse, unde își trăise copilăria și prima tinerețe, dar din numeroase pagini ale operei sale reiese că își amintea deseori de țara sa, de „România, patria noastră prea iubită”, cum o menționa ea⁴, și încerca să-i dobândească prețuirea străinătății.

O asemenea acțiune era oportună în 1856 — 1857, când Elena Ghica publica studiul istoric „*Eroi României*”, deoarece în acei ani, poporul român pregătea unirea Principatelor și o atmosferă internațională favorabilă îi era utilă.

Autoarea descria unul dintre momentele în care simțise crescând, în cugetul său, voința de a contribui la afirmarea prestigiului țării sale, a glorioasei sale istorii și la dobândirea libertății sale politice. La poalele Carpaților, în Cîmpulungul altădată capitală a Țării Românești, ruine impunătoare o îndemnau „... să viseze ... un viitor mai bun decît trecutul pentru aceste țări ...” Ea simțea, în acel cadru impresionant, prin trecutul pe care îl evoca și prin frumusețile sale naturale, dorința de a contribui la „sfărîmarea stavilelor” care mai apăseau țara, spre a-i fi redată „libertatea de care era odinioară așa de mîndră”⁵.

Însuflețită de dorința sa — pe care o mărturisea în introducerea studiului — de a face cunoscută, peste hotarele Principatelor române, glorioasa lor istorie, ea evoca momente cruciale, ca expediția lui Traian în Dacia sau întemeierea Principatelor, și figurile unor mari domnitori ai neamului, ca Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare. Descriind vitejia acestor domnitori și a poporului român în luptele împotriva turcilor, autoarea sublinia faptul că, prin eroismul dovedit atunci, Principatele au fost o barieră de apărare a Europei apusene împotriva invaziei otomane. Ea vedea un raport de reciprocitate între Principatele române și statele Europei occidentale, prevederile Congresului de la Paris — la care se referea indirect autoarea — nefiind un act de bunăvoință față de Principate ci împlinirea unei datorii a occidentului european față de poporul român care fusese pavăză împotriva invaziilor otomane. În acest sens afirma autoarea că: „... sfărîmînd fiarele noastre, Europa civilizată ne-a plătit așadar o datorie uitată prea mult timp. Mulți poate nu vor să mărturisească aceasta, atribuind capriciilor norocului renașterea unui popor care

² *Bibliografia principesei Dora d'Istria*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, traducțiune de Gregorie Peretz, vol. I, București, 1876, p. 383—384.

³ Magda Nicolaescu Ioan, *op. cit.*, p. 51.

⁴ Dora d'Istria, *Eroi României*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 112.

⁵ *Ibidem*, p. 97.

meritase așa de bine a nu fi uitat în mormînt”⁶. Descriind fapte de vitejie din evul mediu românesc, autoarea dorea nu numai să afirme poziția de egalitate — ca valoare națională — a țării sale cu statele occidentale, dar chiar să dovedească superioritatea celei dintii, cînd susținea că energia unui popor mic poate îndeplini fapte pe care unele popoare mari nu reușesc să le realizeze.

Aceleași manifestări de demnitate națională cuprindeau broșura Elenei Ghica „*Literatura română*”, publicată la Bruxelles în 1857 * și îndeosebi studiul său „*Naționalitatea română după cîntecele populare*” apărut în „*Revue des deux mondes*” din martie 1859. Este demnă de remarcat, ca și în cazul studiului menționat mai sus, oportunitatea susținerii, pe plan european, a unor valori naționale românești, în anii cînd realizarea și apoi desăvîrșirea unirii aveau nevoie de acordul marilor puteri.

Ambele lucrări cuprindeau aprecieri deosebite asupra poeziei populare, cea dintii fiind și relatarea strădaniilor de fondare a unui învățămînt și a unei literaturi culte naționale. În acest context era menționată activitatea lui Gh. Lazăr, era elogiată personalitatea culturală a lui Ion Eliade Rădulescu, era subliniată apariția primelor lucrări istorice, printre care cele ale lui Gh. Șincai și M. Kogălniceanu.

Poezia populară rămînea însă în atenția autoarei ca mijloc de cunoaștere a talentului literar, virtuților trecute și prezente, orginii latine a poporului român. Elena Ghica găsea producția literară populară superioară celei culte care, din dorința autorilor de a imita literatura străină, dintr-o instruire uneori insuficientă a lor, din tendințe individualiste, nu reușea să „personifice spiritul mulțimii” ca poezia populară⁷. Elena Ghica vedea rolul mobilizator patriotic al poeziei populare care „... conservă în inima mulțimilor un simțămînt foarte viu al naționalității și speranța legitimă de a o vedea triumfînd de stavile de tot felul care paralizau redeşeptarea ei”⁸.

Prin prezentarea psaltirei mitropolitului Dosoftei, a poeziilor populare culese de V. Alecsandri și a unor zicale și obiceiuri locale pe care ea însăși le cunoscuse în copilăria și adolescența sa, Elena Ghica sublinia, în fața străinătății, calități și virtuți ale poporului român, frumuseți și bogății naturale ale țării.

Demnitatea, dîrzenia și patriotismul țăranului român erau văzute de Elena Ghica în deviza lui de luptă din totdeauna: „Teamă n-am, că sînt român !”, cuprinzînd credința lui în puterea neamului de a învinge asupririle. Caracteristici fiziologice ale țăranului român, semnalate de poezia populară, el avînd părul „ca pana corbului” și ochii „ca mura cîmpului”, erau subliniate de Elena Ghica drept dovezi ale frumuseții și vigorii fiilor neamului românesc. Ea descria, în ansamblu, înfățișarea și costumul țăranilor români, semnalînd asemănarea lor cu cea a dacilor de pe columna lui Traian, ca semn al continuității aceluiasi neam pe plaiurile românești⁹.

⁶ *Ibidem*, p. 94.

* Această datare este cea menționată în lucrarea citată a Magdei Nicolaescu Ioan, dar din context reiese că lucrarea a apărut mai tîrziu. De pildă, după cum vom menționa mai jos, în lucrare este amintită reforma agrară din 1864.

⁷ Dora d'Istria, *Literatura română*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 175.

⁸ Idem, *Naționalitatea română după cîntecele populare*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 41.

⁹ *Ibidem*, p. 85—86.

Obiceiurile și cîntecele de nuntă erau, după părerea sa, asemănătoare cu cele romane, poezia populară cuprinzînd deci, și sub acest aspect, dovezi ale originii latine a românilor ¹⁰.

Poezia populară purta gîndul Elenei Ghica și dincolo de Carpați; prin cuvinte calde, sugestive în privința dîrzeniei românilor transilvăneni, erau evocate răscoala lui Horia, lupta lui Avram Iancu și impunătoarea adunare populară de la Blaj, din 1848 ¹¹.

Cum în poezia populară, peisajul românesc era „gură de rai”, Elena Ghica găsea prilejul să descrie frumuseți naturale din preajma Carpaților care, după părerea sa, rivalizau cu cele din Tirol și Elveția. Erau amintite, de ea, grădinile vesele și satele încîntătoare din jurul Bucureștilor, relieful variat din Țara Românească, înălțîndu-se de la prundurile Dunării pînă la culmile Carpaților, acoperite de ninsoare și pierdute în nori, munții împăduriți ai Moldovei, dealurile sale împodobite cu livezi și cîmpiile cu holde bogate.

Pentru că evocarea, prin intermediul poeziei populare, a trecutului vitejesc, a virtuților poporului român, a frumuseții și bogăției țării să nu pară o indirectă solicitare a bunăvoinței statelor occidentale, o umilă înclinare în fața lor, pentru a fi astfel soluționate probleme politice ale României, Elena Ghica considera necesară o anumită precizare, pe care ea o formula cu o remarcabilă originalitate, pentru acea epocă în care pătura socială suprapusă din țară înclina spre a vedea toată influența de gîndire și mod de viață din occident ca favorabilă dezvoltării sociale, politice și culturale interne.

Dimpotrivă, cu lucid discernămint, Elena Ghica constata că statele Europei occidentale nu puteau constitui modele demne de a fi întru totul imitate, fiindcă nici în cadrul lor nu domina „... justiția, libertatea, ... acel progres fiu al muncii, al științei, al deprinderilor regulate, al dezvoltării celor mai înalte trebuinți ale sufletului”¹². După părerea sa, dezvoltarea țării, chiar dacă s-ar fi acceptat un exemplu exterior, trebuia să fie, în primul rînd, legată „... cu gloriosul trecut al patriei”¹³.

Alte valori social-politice și morale prețuite de Elena Ghica, în afara celor de mai sus, erau menționate în cadrul opereii sale. Ea omagia democrația politică, atunci cînd încerca să-i dovedească existența în cadrul primelor formațiuni statale române, chiar dacă expunerea sa, bazată pe cercetările istorice limitate ale acelei epoci, nu corespundea întru totul adevărului științific. Ceea ce era de importanță însă, ca efort de propagare a unei idei progresiste, nu era o eroare în prezentarea unui moment istoric ci susținerea principiului democrației care însuflețea expunerea ¹⁴.

La antipodul democrației, ea vedea și dezaproba despotismul, sub aspectul său politic și spiritual ¹⁵, pe de o parte, sub cel moral ¹⁶, pe de alta.

Între aceste două extreme politice, Elena Ghica vedea, pentru epoca sa, rolul revoluției de la 1848, dar nu insista asupra fenomenului în an-

¹⁰ *Ibidem*, p. 88.

¹¹ *Ibidem*, p. 70—71.

¹² *Idem*, *Eroii României*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 90.

¹³ *Ibidem*, p. 91.

¹⁴ *Ibidem*, p. 99—100.

¹⁵ *Ibidem*, p. 95, 157.

¹⁶ *Idem*, *Les femmes en Orient*, vol. I, Zurich, 1859, p. 478 (nota 2).

samblu ci remarca, pe plan local, că de la acel eveniment s-a accentuat trezirea Austriei la libertate ¹⁷.

Deși își însușise ideii progresiste și recomanda, în principiu, democrația, Elena Ghica, în gândirea căreia interesul de clasă se trezea, nu vedea necesitatea aplicării practice a unor măsuri care, în acea epocă, însemnau încercări de micșorare a distanțelor între clase, a nedreptății celor mulți, deci un început a ceea ce se înțelegea atunci prin democrație. Astfel, deși printr-o relativă detașare de interesele clasei sale sociale, Elena Ghica admirase patriotismul țărănimii și dezaprobase acțiunile unor „... ciocoi vinduți străinilor ...” ¹⁸, „... ciocoi care au servit ... pe toți adversarii naționalității române ...” ¹⁹, se reintegra parțial în acele interese, când nu era de acord cu modul în care domnitorul Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu vedeau improprietărea țărănilor, prin ceea ce Elena Ghica considera o lezare a dreptului de proprietate moșieresc ²⁰.

Dar Elena Ghica ataca, din plin, un domeniu de prejudecăți cu mulți susținători. În mijlocul secolului XIX, când influența religiei și a reprezentanților săi era încă largă îndeosebi în rîndurile femeilor, Elena Ghica a demască, în mod documentat, fariseismul și efectele sociale ale monahismului, atingînd și alte aspecte ale unor acțiuni clericale retrograde.

Cunoscînd, prin călătoriile sale, stări de fapt din mănăstirile Țării Românești și ale Moldovei, precum și din alte state europene, ea realiza și da publicității, în 1858, lucrarea „*La vie monastique dans l'église orientale*”, în care o analiză documentată și amplă era urmată de o sinteză logică și temeinic susținută.

Autoarea dovedea că susținătorii monahismului foloseau texte religioase, într-o interpretare arbitrară, pentru a demonstra unor mulțimi neinformate „importanța” acestei instituții depășite. Dimpotrivă Elena Ghica afirma că, contrar principiilor de bază ale monahismului, care supraapreciază contemplarea pasivă, datoria umană principală era aceea de dedicare a vieții active marilor și multiplelor nevoi ale umanității ²¹.

Susținătorii teoriilor pe care se baza existența monahismului se dovedeau a fi necunoscători ai naturii umane. Experiența de fiecare zi — afirma Elena Ghica — dovedea că, pentru suferințele psihice, cel mai eficace remediu nu era contemplarea religioasă, pe care o recomandau clericii, ci activitatea în folosul celor mulți; simpatia, de care sînt înconjurați cei care lucrează în folosul obștesc, este un balsam pentru suferințele lor cauzate de probleme personale. Pe de altă parte — susținea autoarea, opunînd perimatelor teorii clericale principii de viață activă — o luptă susținută și curajoasă pentru adevăratele interese ale umanității întărește caracterul și absoarbe toate forțele inteligenței pe care o sustrage de la preocupările personale și de sub apăsarea amintirilor dureroase ²².

¹⁷ Idem, *Des femmes par une femme*, vol. II, Paris, 1869, p. 158—159.

¹⁸ Idem, *Literatura română*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 193—194.

¹⁹ Idem, *Naționalitatea română după cîntecele populare*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 67.

²⁰ Idem, *Literatura română*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 253.

²¹ Dora d'Istria, *La vie monastique dans l'église orientale*, Geneve—Paris, 1858, p. 278.

²² *Ibidem*, p. 306—307.

O teorie clericală, susținută cu mare insistență dar contrară naturii umane și neaplicată practic de înșiși propagatorii săi, ceea ce era o dovadă, alături de altele, a fariseismului lor, era — după cum arăta Elena Ghica — celibatul. Ea arăta că orice călător, cu idei favorabile monahismului, care ar cunoaște însă îndeaproape viața călugărilor și a acelei părți a clerului, obligat prin precepte religioase la celibat, ar rămine stupefiat de modul în care aceștia înțeleg să aplice, mai bine zis să eludeze, dogmele asupra celibatului ²³.

De asemenea austeritatea și sobrietatea, propagate cu mare ardoare de întreaga lume clericală, erau, tot de ea, cu desăvârșire nerespectate; o existență austeră, laborioasă, destinată unui ideal uman, ar putea fi favorabilă progresului și libertății — susținea Elena Ghica — dacă asemenea principii de viață n-ar fi cu totul denaturate în practică de călugări și preoți ²⁴. Marile proprietăți ale mănăstirilor și bisericilor dovedesc, în mod deosebit, denaturarea acelor principii de sobrietate; a fost deci nevoie de toată subtilitatea interpretărilor fariseice a textelor religioase pentru ca indicațiile acestora asupra sobrietății să fie puse alături de opulența scandalosă — subliniată ca atare de Elena Ghica — a mănăstirilor, respectiv a călugărilor ²⁵.

Curajoasa oponentă a unor precepte și practici religioase semnala pe unele dintre acestea ca avînd un efect negativ social-politic. Astfel, ea atrăgea atenția asupra faptului că supunerea oarbă în fața legilor, pe care religia o propagă indirect prin indicarea supunerii absolute în fața dogmelor și a divinității, suprima independența, demnitatea și personalitatea omului, îl îndruma spre o subordonare servilă pe plan social ²⁶.

De asemenea, semnala autoarea, istoricul ordinelor religioase dovedește că ele au fost, de cele mai multe ori, străine elanurilor generoase ale patriotismului ²⁷. Într-un stat în care călugării, prin reprezentanții lor de grade superioare, influențează sau dețin, în parte, puterea de guvernământ, își fac un loc tot mai larg elementele sociale reprobabile produse de inactivitate și incorectitudine ²⁸.

Elena Ghica încerca și unele formule de soluționare a problemelor pe care le expunea. Ea considera că, în primul rînd, trebuie să li se amintească insistent clericilor obligațiile lor de sobrietate, să li se suprimă influența politică de care adeseori au abuzat, să nu li se permită să se sustragă obligațiilor legale impuse altor cetățeni ai statului respectiv. Bogățiile lor — susținea Elena Ghica — puteau să amelioreze situația păturilor sociale nevoiașe. Toate aceste măsuri erau, după părerea sa, absolut indispensabile, deoarece era necesar să se acționeze cu energie împotriva abuzurilor care compromit sau dezonorează o societate, un stat ²⁹.

Asemenea constatări generale dobîndeau o accentuare deosebită, în cadrul operei Elenei Ghica, atunci cînd se refereau la România. Cînd descria încălcarea principiilor monahale asupra sobrietății, autoarea men-

²³ *Ibidem*, p. 289.

²⁴ *Ibidem*, p. 284.

²⁵ *Ibidem*, p. 292.

²⁶ *Ibidem*, p. 291.

²⁷ *Ibidem*, p. 325.

²⁸ *Ibidem*, p. 331.

²⁹ *Ibidem*, p. 294.

ționa că : „...în România zilnic se măresc proprietățile mănăstirilor. Dacă situația va continua astfel, solul frumoasei noastre țări va aparține în curînd cămătarilor și călugărilor”³⁰. Ea atrăgea de asemenea atenția că : „Numai Bucureștiul cuprinde, între zidurile sale, două zeci de mănăstiri ; dar vai ! pămînturile noastre nefertile cresc odată cu lărgirea proprietății mănăstirești”. Afirmația era continuată prin expunerea constatărilor sale asupra sistemului nefertil de cultivare a proprietăților mănăstirești³¹.

În afara faptului că era o binevenită demascare a abuzurilor clerului, publicarea unei asemenea opere era, pentru România, deosebit de oportună în 1858, cînd ea apărea, deoarece era o indirectă pledoarie pentru secularizarea averilor mănăstirești, una dintre principalele acțiuni progresiste ale domnitorului, Al. I. Cuza.

Constatările critice ale Elenei Ghica nu se limitau la lumea monahală ci se ridicau pînă la cea mai înaltă reprezentantă a religiei — papalitatea. Gînditoarea progresistă vedea în disensiunile pe care papalitatea le-a creat, în evul mediu, între state ale Europei occidentale și centrale, o principală cauză de neconstituire a unui front unit împotriva invaziilor otomane, ceea ce a îngreunat luptele țărilor române contra turcilor. În acest context, ea afirma : „Curtea de la Roma, care a pierdut Italia, a jucat și ea rolul cel mai prăpăditor în nenorocirile noastre. Fructele despotismului spiritual sînt pureura amare pentru popoare”³².

Asupra acestui despotism papal, pe care îl dezaproba, insista Elena Ghica în articolul său „*România și papalitatea*”. Citînd și alți autori care combăteau „domnia Romei asupra conștiințelor”, Elena Ghica era de părere că dominația papalității nu numai că nu garanta independența națională a statelor ci o stînjenea, deoarece „...inima preoților aparține, afară de rare excepțiuni, inamicilor țării...”³³. În privința românilor din Transilvania, Elena Ghica susținea că s-au făcut multe presiuni pentru ca „...să ne silească să primim puterea papei, care li se părea (austrie-cilor și maghiarilor) cea mai bună pregătire pentru abdicarea a orice simțămînt patriotic”³⁴.

În general, în cuprinsul operei sale, Elena Ghica folosea diverse prilejuri pentru a cuprinde în gînduri calde pe românii din Transilvania, pentru a-și exprima opinia că de o parte și de alta a Carpaților trăiește o aceeași națiune.

În cadrul multiplelor sale preocupări, Elena Ghica nu uita situația semenelor sale și necesitatea insistenței pentru emanciparea femeii. Lucrări de largi proporții ca „*Les femmes en Orient*”, publicată la Zurich în 1859, și „*Des femmes par une femme*”, apărută la Paris în 1869, erau destinate de ea analizei situației femeilor și susținerii emancipării lor. Prezentînd evoluția, mai rapidă în unele state, mai lentă în altele, a situației femeilor, Elena Ghica sublinia, în mod deosebit, momentele care au constituit pași înainte pe calea emancipării, deci a egalizării drepturilor celor două sexe.

³⁰ *Ibidem*, p. 293.

³¹ *Ibidem*, p. 320—321.

³² *Idem*, *Eroii României*, în : *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 157.

³³ *Idem*, *România și papalitatea*, în : *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 271—272.

³⁴ *Ibidem*, p. 274.

Elena Ghica observase îndeaproape viața femeilor române din diverse straturi sociale și le destina un loc larg în opera sa. Ea admirase, în călătoriile sale, și descria, în lucrările menționate, portul femeilor din Principate și din Transilvania, grația și candoarea lor, hărnicia și voioșia cu care munceau și petreceau alături de bărbați. La femeile din Transilvania privea, cu plăcere, semeția cu care călăreau „...ca niște veritabile amazoaane...”³⁵.

În obiceiurile de nuntă din satele Țării Românești, ea menționa că nu se întâlneau acele practici care, în alte țări, aminteau cu duritate femeii că nu se poate considera egală bărbatului ei subordonată lui. După părerea sa, faptul era semnificativ, în sensul existenței unui teren fertil pentru emanciparea femeii, deoarece „...ceremoniile căsătoriei sînt în mod obișnuit expunerea ideii pe care popoarele o au despre această instituție”³⁶. Inegalitatea sexelor, observa ea, nu era un principiu de bază al familiei ci egalitatea sătenții cu bărbatul era deseori un fapt concret al vieții lor³⁷.

Mai puțin binevoitoare era expunerea autoarei cînd descria modul de gîndire al femeilor din boierime, deși aparținea ea însăși acestei clase sociale. În timp ce țărancă română îi învață pe fiii săi să blesteme pe străinii care, atunci cînd au invadat pămîntul țării, l-au transformat în deșert, despre femeile din boierime nu se putea face, fără rezerve, aceeași afirmație, după părerea întemeiată a Elenei Ghica. Deși nu nega cultura superioară a unora dintre ele, ea afirma că se dovedeau indiferente față de „...interesele țării... viitorul noilor generații, progresul social”³⁸. Elena Ghica admitea însă rezerva lor față de acel tip al femeii emancipate, din unele țări ale Europei occidentale, care uita menirile proprii ale sexului feminin³⁹.

În general, pledoaria autoarei pentru emanciparea femeii era străină de ostentația și exagerările, care s-au împletit adeseori cu mișcarea feministă din unele țări ale Europei occidentale și ale Americii. Elena Ghica recomanda menținerea și cultivarea caracteristicilor specifice sexului feminin, dar susținea desprinderea femeilor de sub povara prejudecăților și a ignoranței, care le întîrzie emanciparea. Ea era de părere că familia fiind nucleul social care conținea germeii viitorului țării respective, era de o deosebită importanță măsura în care soția și mama pot contribui la evoluția societății respective. O cultură temeinică, sprijinită pe baze de înțelegere a marilor nevoi ale umanității era necesară pentru îndeplinirea rolului social al femeii. Elena Ghica vedea și utilitatea participării femeii la viața politică, atunci cînd se dovedea instruită și aptă pentru o asemenea participare.

O apreciere de ansamblu a aspectelor valoroase, din punct de vedere patriotic și progresist, ale operei Elenei Ghica trebuie încadrată în condițiile juridico-politice ale epocii, care nu îngăduiau femeii manifestări directe, alături de bărbați, în domeniul activității publice: o legislație

³⁵ Idem, *Les femmes en Orient*, Zurich, 1859, p. 19.

³⁶ *Ibidem*, p. 47.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 62.

³⁹ *Ibidem*, p. 69.

retrogradă nu acorda drepturi politice femeii și i le limita pe cele civile. Mijlocul de susținere a unor idei, de manifestare publică rămânea deci pentru femeie cuvântul scris, cu puterea dar și cu limitele efectului său, ca posibilități de influențare și convingere.

În acest cadru limitat de manifestare, Elena Ghica s-a distins, în mod deosebit, printre contemporanele sale, ca inteligență și cultură, înțelegere a faptului social-politic, apreciere a valorilor naționale românești.

Dacă o anumită adâncime a gândirii pare uneori absentă în aprecierea stărilor de fapt din România, cauza era creată, în primul rând, de distanța care estompează aspectul negativ al realităților și îl conturează îndeosebi pe cel pozitiv. De departe, Elena Ghica vedea virtuțile țaranului român dar nu și crunta exploatare la care el era supus. Sub acest aspect, în al doilea rând, adâncimea gândirii era împiedicată de interesul de clasă care o menținea uneori pe Elena Ghica în criteriile de judecată specifice boierimii.

Totuși, spre deosebire de viața frivolă, lipsită de un efort larg de gândire și de orizont social-politic, a multora dintre contemporanele sale, Elena Ghica are meritul de a fi sprijinit, după puterile sale, în fața străinătății, cauza libertății poporului român, prin afirmarea meritelor sale egale cu ale altor opere.

PATRIOTISME ET IDÉES PROGRESSISTES DANS L'ŒUVRE D'ELENA GHICA (*DORA D'ISTRIA*)

RÉSUMÉ

Doué d'une intelligence peu commune, possédant une haute instruction et animée d'idées avancées pour l'époque à laquelle elle a vécu, Elena Ghica a laissé à la postérité — sous le pseudonyme de Dora d'Istria — une œuvre de grande diversité et un exemple d'existence mise au service de la culture et des efforts progressistes.

Bien qu'ayant passé une partie de sa vie à l'étranger, elle a manifesté constamment ses sentiments d'affection envers le peuple roumain, l'a compris et a soutenu — par ses écrits publiés notamment en Occident — ses aspirations à un libre développement.

Par son ample vision, Elena Ghica a soutenu la démocratie, désapprouvant le despotisme spirituel et politique, a critiqué des idées et actions cléricales rétrogrades, a milité pour l'émancipation de la femme.

Elena Ghica s'est située de la sorte parmi les penseurs et les militants patriotes et progressistes de son temps.

CONSULTAȚII

ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

TEMA 6

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ARMATĂ ANTIFAS- CISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944, ORGANIZATĂ ȘI CONDUSĂ DE P.C.R. IMPOR- TANȚA EI INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ. CUCERIREA ÎNTREGII PUTERI POLITICE DE CĂTRE CLASA MUNCITOARE ÎN ALIANȚĂ CU ȚĂRĂNIMEA

DE

ARON PETRIC

1. Activitatea P.C.R. în fruntea forțelor revoluționare progresiste și democratice ale națiunii, împotriva dictaturii militare fasciste, pentru ieșirea României din războiul antisovietic și și alăturarea țării la coaliția antihitleristă. Organizarea și desfășurarea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944. Importanța și ecoul internațional al insurecției. Contribuția României la înfringerea definitivă a fascismului.
2. Politica de alianțe a P.C.R. în lupta pentru cucerirea puterii politice și transformarea revoluționară a societății românești. Reforma agrară din 1945. Instaurarea guvernului revoluționar-democratic la 6 martie 1945.
3. Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945. Dezvoltarea numerică și calitativă a partidului.
4. Confruntările de clasă în anii 1944—1947; schimbarea raportului de forțe social-politice în favoarea maselor populare. Victoria forțelor revoluționare și democratice în alegerile din noiembrie 1946. Abolirea monarhiei și proclamarea republicii populare. Trecerea la revoluția și construcția socialistă.

1. Instaurarea, la 6 septembrie 1940, a dictaturii militare-fasciste a marcat începutul celei mai întunecate pagini din istoria poporului român. Regim politic terorist, antipopular și antinațional, dictatura fascistă s-a sprijinit pe grupările și cercurile politice cele mai reacționare ale claselor dominante, legate de Germania nazistă, care a făcut, de altfel, presiuni brutale pentru a asigura acapararea puterii de către Ion Antonescu și legionari. Rezemîndu-se, în principal, pe unitățile militare hitleriste, aduse în România sub pretextul instruirii armatei române, dar, în fapt, ca trupe de ocupație, dictatura militaro-fascistă a deslănțuit o aprigă prigoană împotriva forțelor democratice și, în principal, împotriva Partidului Comunist Român — principala forță care s-a împotrivit politicii sale antipopulare și antinaționale. Mergînd pe

linia trădării intereselor poporului român, la 22 iunie 1941 Ion Antonescu a împins țara alături de Germania hitleristă în războiul împotriva Uniunii Sovietice, război repudiat de masele largi ale poporului nostru.

Împotriva acestei politici s-au ridicat cu hotărâre forțele democratice și patriotice, mișcarea de rezistență cuprinzând cele mai diferite pături sociale și grupări politice, dar având ca suport principal clasa muncitoare.

În întreprinderi și în transporturile legate de producția de război și de aprovizionarea frontului s-au desfășurat numeroase acțiuni de sabotaj, la sate țărăniimea se împotriva rechizițiilor și încorporărilor, iar intelectualitatea, prin exponenții ei cei mai de valoare, a luat poziție împotriva ideologiei naziste și a politicii nefaste a dictaturii fasciste.

O puternică stare de spirit împotriva subordonării țării intereselor Germaniei hitleriste și a războiului antisovietic s-a dezvoltat în armată, ea cuprinzând și o serie de cadre de comandă.

Opoziția față de subordonarea țării intereselor Germaniei naziste și față de războiul hitlerist, care împingea țara spre o adevărată catastrofă națională, a cuprins, treptat, și unele grupări ale burgheziei, inclusiv cercuri ale palatului regal, îngrijorate de răspunderea ce apăsa pe umerii lor ca urmare a participării la războiul antisovietic și dornice să se departajeze de politica lui Ion Antonescu.

Mișcarea de rezistență din țara noastră a fost stimulată, ca pretutindeni, de victoriile pe care trupele coaliției antihitleriste și, în primul rând, glorioasele armate sovietice le repurtau împotriva mașinii de război germane.

Sufletul mișcării de rezistență din țara noastră, forța ei motrică cea mai consecventă a fost Partidul Comunist Român. Activând în condițiile grele ale ilegalității, înfruntând teroarea Siguranței antonesciene și a Gestapoului, comuniștii au pus mai presus de orice — chiar mai presus de viața lor — interesele fundamentale ale clasei muncitoare, ale întregului popor.

Asumându-și răspunderea pentru destinele țării, împinsă de dictatura fascistă în marginea prăpastiei, Partidul Comunist Român a văzut perspectiva redobândirii independenței naționale și eliberării poporului din cătușele oprămirii, în unirea, pe baza unei platforme comune de luptă, a tuturor forțelor social-politice care își manifestau adversitatea față de regimul antonescian și față de alianța nefastă cu Germania nazistă.

Această linie, care avea să-și dovedească valabilitatea în desfășurarea evenimentelor a fost exprimată în numeroase documente și, în principal, în *Platforma-program din 6 septembrie 1941*, intitulată „Lupta poporului român pentru libertate și independență națională”. Propunând lupta comună a tuturor partidelor, grupărilor, persoanelor politice, tuturor patrioților români în cadrul unui larg *Front Unic Național*, Partidul Comunist Român stabilea ca obiective ale acelei etape: răsturnarea dictaturii militar-fasciste, formarea unui guvern al independenței naționale, încetarea războiului împotriva Uniunii Sovietice, alungarea hitleriștilor din țară, eliberarea părții de nord a Transilvaniei de sub ocupația hitleristă, participarea poporului român alături de Uniunea Sovietică și de celelalte popoare iubitoare de libertate la lupta împotriva Germaniei naziste.

Acționând ca un adevărat catalizator, Partidul Comunist a reușit să grupeze în jurul său largi forțe democratice și patriotice, înfăptuind un adevărat front comun al maselor de bază ale poporului, pe care le-a orientat în direcția eliberării țării de sub dominația fascistă și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

Un important succes obținut de Partidul Comunist Român pe linia coalizării forțelor politice antihitleriste l-a constituit crearea, în 1943, a Frontului Patriotic Antihitlerist, care grupa, alături de Partidul Comunist Român, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Madosz-ul, Partidul Socialist Țărănesc și unele organizații ale Partidului Social-Democrat.

La puțin timp după aceea, ca urmare a necesității făuririi unei strânse unități de acțiune a clasei muncitoare, s-a ajuns, în aprilie 1944, la înțelegerea între P.C.R. și P.S.D. pentru realizarea Frontului Unic Muncitoresc, ceea ce a dus la întărirea rolului și capacității de luptă a proletariatului, exercitând totodată o influență pozitivă asupra poziției celorlalte forțe antihitleriste față de regimul de dictatură fascistă și determinând schimbări de atitudine în privința colaborării cu Partidul Comunist Român.

În adevăr, Partidul Național-Țărănesc și Partidul Național-Liberal — înțelegând tot mai clar prăbușirea inevitabilă a Germaniei naziste și dorind să se departajeze de dictatura antonesciană, spre a-și asigura posibilități de supraviețuire politică — au dat curs propunerilor făcute de Partidul Comunist Român în vederea colaborării la răsturnarea regimului fascist, ajungându-se, astfel, la constituirea Blocului Național Democrat, la 20 iunie 1944.

În spiritul aceleiași orientări realiste, care avea în vedere în principal cerințele fundamentale ale acelei etape istorice, P.C.R. a stabilit, încă din toamna anului 1943, contacte cu

cercurile Palatului și cu regele, prerogativele pe care acesta le deținea încă — îndeosebi cea de „cap al oștirii” — putând servi intereselor insurecției, folosirii cu maximum de eficiență a armatei în lupta împotriva trupelor hitleriste.

Realizarea acestui larg sistem de alianțe, care mergea de la clasa muncitoare până la partidele „istorice” și la cercurile palatului regal, a dus la izolarea aproape totală a dictaturii fasciste, intrate în acea perioadă într-o tot mai ascuțită criză, creînd astfel condițiile prietnice desfășurării și victoriei luptei insurecționale. Hotărâtoare pentru evoluția favorabilă a evenimentelor a fost tocmai această politică a Partidului Comunist Român de a înfăptui răsturnarea dictaturii fasciste prin acțiunea coordonată a maselor populare și a armatei — deci pe calea insurecției naționale antifasciste armate —, ținînd în principal seama de situația specifică a României, de țară ocupată de trupele naziste. Îmbogățind teoria și practica marxist-leninistă, care preconizaseră și realizaseră insurecția proletară, P.C.R. a înfăptuit o acțiune insurecțională la nivel național, angajînd, în mod practic, quasiunanimitatea națiunii române.

În declanșarea și desfășurarea victorioasă a insurecției, un rol important l-au avut și împrejurările externe favorabile. Așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Luptele eroice purtate de popoarele Uniunii Sovietice, de glorioasa armată sovietică, care a dat cele mai mari jertfe și a dus greul războiului, luptele celorlalte țări aliate pe diferite fronturi, au exercitat o puternică înrlurire asupra vieții politice din acea perioadă”.

În acele împrejurări, Partidul Comunist Român a declanșat insurecția armată, prin arestarea, la palatul regal, a căpeteniilor regimului antonescian. În aceeași zi de 23 August 1944 — devenită cea mai mare sărbătoare națională a poporului român — țara a fost înștiințată despre evenimentele ce avuseseră loc. Un ecou deosebit de puternic l-a avut Apelul adresat țării cu acel prilej de C.C. al P.C.R., prin care masele muncitoare, întregul popor român, erau chemate la luptă pentru alungarea din țară a hitleriștilor și a sprijinitorilor lor fasciști, pentru prietenie cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări ale coaliției antihitleriste. Dînd curs sentimentelor sale antifasciste și identificîndu-se cu aspirațiile maselor largi populare, întreaga armată română a întors armele împotriva trupelor hitleriste, în unele locuri, ca în Capitală, încă în seara de 23 August 1944, iar în întregul dispozitiv de luptă, începînd din dimineața zilei de 24 august 1944. În cursul unor grele bătălii, unitățile militare, împreună cu formațiunile patriotice, au lichidat rezistența trupelor naziste, eliberînd, pînă în ziua de 28 august, Capitala și împrejurimile sale; concomitent, luptele s-au extins în alte regiuni ale țării, ca în întreaga vale a Prahovei, la Brașov, Arad, Tr. Severin, Dobrogea etc., eliberînd părțile centrale, de sud-est și sud-vest ale țării și organizînd totodată un larg front de apărare în vederea zădărnirii încercărilor inamice de a pătrunde din partea de nord a Transilvaniei și de peste granița de vest și sud a țării, spre a luăbuși insurecția și a recupera pozițiile pierdute.

Cînd, la 30 august 1944, trupele sovietice au sosit în capitala țării, eliberată de forțele insurecționale, ele au fost primite cu entuziasm de masele largi populare, care cîsteau astfel contribuția hotărîtoare pe care acestea o aveau în zdrobirea mașinii de război germane, inclusiv în desăvîrșirea eliberării, cot la cot cu armata română, a teritoriului nostru național de sub ocupația hitleristo-horthystă.

Hotărîrea și vitejia cu care poporul român, organizat și condus de Partidul Comunist, a luptat și a biruit în zilele lui august 1944, demonstrează larga azeziune a maselor la idealurile insurecției, care întruhipa, prin obiectivele ce le urmărea, hotărîrea întregii noastre națiuni de a fi liberă și săptnă pe propriile destine, de a sfărîma opreliștile și cătușele dinăuntru sau din afară care li împiedicau dezvoltarea și valorificarea capacităților sale creatoare.

Act istoric crucial în viața poporului român, insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă a avut o deosebită însemnătate și pe plan internațional, influențînd în mod pozitiv evoluția raportului de forțe pe plan militar și politic. Așa cum se subliniază în *Programul Partidului Comunist Român*, victoria insurecției „a accelerat prăbușirea frontului fascist în această parte a Europei, a dejucaț încercările lui Hitler și Antonescu de a organiza pe teritoriul României o nouă linie de rezistență militară, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice în Balcani și spre centrul continentului”.

În acest sens, postul de radio Moscova comenta, la 27 august 1944, că „Ieșirea României din Axă are o importanță covârșitoare nu numai pentru această țară, ci pentru întreg Balcanul, deoarece prin această lovitură se prăbușește întregul sistem de dominație din sud-estul Europei. Însemnătatea acestui fapt nu poate fi subestimată”.

În termeni asemănători, postul de radio New York releva că „Prin trecerea României de partea Aliaților, Germania este amenințată din sud-est, iar Ungaria se află în pragul prăbușirii. Drumul din sud-est care duce la Budapesta, Praga și Viena este deschis... Este, deci, legitim ca poporul român să aibă în momentul de față un sentiment de satisfacție, căci România are o contribuție însemnată la grăbirea sfîrșitului”.

Comentarii asemănătoare au fost făcute la numeroase alte posturi de radio și în presă. În adevăr, nu numai poziția strategică pe care o reprezenta România, nu numai economia națională care a fost pusă în slujba luptei împotriva Germaniei naziste, ci îndeosebi alăturarea armatei române glorioaselor Armate Sovietice și lupta cot la cot cu ostașii sovietici pentru eliberarea deplină a teritoriului patriei și apoi pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, au reprezentat contribuții importante la zdrobirea mașinii de război germane, la încheierea victorioasă a războiului în Europa.

În acest sens, cronica celui de-al doilea război mondial consemnează și faptul că un regiment motorizat român, sprijinind ofensiva armatelor sovietice, a pătruns pe teritoriul Austriei, iar unele unități române de cai ferate, drumuri și poduri au contribuit la refacerea liniilor și instalațiilor de comunicații de la Viena și din alte localități austriece. Urmind chemarea Partidului Comunist Român: „Totul pentru front, totul pentru victorie”, armata română, sprijinită de întregul popor, a dat dovadă de eroism și fierbinte patriotism pe frontul antihitlerist.

Cei aproape 540 000 de oameni cîți au numărat efectivele trupelor noastre, din care circa 167 000 au fost pierduți în luptă (morți, răniți, dispăruți), distanța de peste 1 000 km pe care a străbătut-o armata română, în cooperare strinsă cu trupele sovietice, în dispozitivul inamic, numărul mare de localități eliberate de sub ocupația hitleristă, constituie dovezi elocvente ale contribuției ostașilor români și a întregului nostru popor la înfringerea mașinii de război germane, la victoria de importanță istorică asupra fascismului.

În această luptă s-au pus bazele prieteniei indestructibile dintre poporul român și popoarele Uniunii Sovietice, prietenie care, în condițiile făuririi societății socialiste și comuniste, s-a transformat într-o puternică alianță și o rodnică colaborare în toate domeniile de activitate.

2. Victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste a inaugurat epoca unor profunde transformări democratice și revoluționare în societatea românească. Așa cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, „Epoca ce a urmat a marcat începutul unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa țară”.

Victoria insurecției din august 1944 a determinat o schimbare radicală în situația forțelor politice din țară, zdruncinînd iremediabil pozițiile claselor exploatoare și ale partidelor lor politice, fără a le lăsa, însă, de la putere.

Noul guvern, prezidat de generalul Constantin Sănătescu, era un guvern al Blocului Național Democrat, în care intrau și cite un reprezentant al Partidului Comunist și al Partidului Social-Democrat, dar în care majoritatea o formau reprezentanții cercurilor Palatului și ai partidelor burgheze.

În noile condiții interne și internaționale, favorabile dezvoltării forțelor democratice, guvernul prezidat de C. Sănătescu, deși avea la bază o majoritate reacționară, ostilă prefacerilor cu caracter democratic și revoluționar, a adoptat o serie de măsuri în direcția asigurării libertăților cetățenești. Astfel a fost abrogată legislația fascistă, iar lagărele de concentrare au fost desființate, acordîndu-se amnistie pentru delictele politice din perioada anterioară. Folosind libertățile acordate prin lege, mase uriașe ale populației, sub conducerea Partidului Comunist Român, s-au angajat în mari bătălii politice, pentru înfăptuirea unui regim democratic, care să corespundă intereselor lor vitale.

Imediat după 23 august 1944, Partidul Comunist Român a trecut la organizarea activității sale în condiții legale. Buzuindu-se pe zecile de mii de membri de partid și simpatizanți care luptaseră în ilegalitate sub conducerea sa, partidul reușește să-și organizeze în scurt timp forțele în principalele întreprinderi industriale, la sate, în instituții de cultură și învățămînt, în aparatul de stat, în toate centrele țării.

O atenție principală a fost acordată organizării clasei muncitoare, partea cea mai înaintată și mai combativă a poporului, forța socială de bază a revoluției. La scurt timp după 23 august a început refacerea mișcării sindicale, pe baza frontului unic muncitoresc, iar la 1 septembrie 1944 s-a constituit Comisia de organizare a mișcării sindicale unite din România, ceea ce a dus la creșterea forței de luptă a clasei muncitoare, a capacității sale de a-și exercita rolul conducător în revoluție.

Sub îndrumarea partidului comunist, și-a reorganizat activitatea în noile condiții organizația revoluționară a tineretului, Uniunea Tineretului Comunist. Avînd ca secretar general al Comitetului Central pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, U.T.C. a reușit să cuprindă rapid mase importante ale tineretului, să le mobilizeze în lupta pe frontul antihitlerist cît și pentru refacerea economică a țării.

Partidul comunist a acordat de asemenea o mare atenție organizării maselor de bază ale țărânimii. Reprezentând marea majoritate a populației, asuprită și exploatată de moșieri și capitaliști, ținută în întuneric și mizerie de clasele dominante, țărâניה era vital interesată în realizarea transformărilor democratice, ea constituind astfel o mare rezervă de energie revoluționară.

Sub îndrumarea Partidului Comunist Român au fost organizate comitete țărănești, având rolul să mobilizeze și să organizeze pe țărani în lupta pentru realizarea reformei agrare, pentru sprijinirea războiului antihitlerist. Totodată P.C.R. și-a dezvoltat legăturile sale cu Frontul Plugarilor, organizație democratică a țărânimii, având ca președinte pe cunoscutul patriot și militant politic dr. Petru Groza.

Organizarea clasei muncitoare și a aliatului său principal — țărâניה — a influențat puternic asupra altor categorii ale populației. Numeroși oameni din rândurile micii burghezii orășenești, îndeosebi intelectuali, au intrat în Uniunea patrioților și în Apărarea patriotică, organizații de masă cu caracter antifascist. O puternică dezvoltare a luat organizația democratică a oamenilor muncii maghiari — Madosz — care ulterior și-a luat numele de Uniunea populară maghiară. Desfășurarea activității acestor organizații de masă sub îndrumarea politică a partidului comunist, căruia i-au recunoscut rolul conducător, a asigurat orientarea lor pe linia intereselor poporului, a revoluției.

Deoarece procesul de democratizare a țării era frlnat de majoritatea reacționară din guvern și din celelalte verigi ale aparatului de stat, Partidul Comunist Român a orientat lupta maselor în direcția formării unui guvern realment democrat, care să înfăptuiască năzuințele lor. În acest scop a fost preconizată o nouă grupare a forțelor democratice, pe baza unei Platforme-program publicată la 24 septembrie 1944, în care erau cuprinse obiectivele la a căror realizare era interesată imensa majoritate a poporului: susținerea pînă la victorie a frontului antihitlerist; exproprierea moșierilor și împroprietărirea țărănilor fără pămînt și cu pămînt puțin; democratizarea țării; abolirea măsurilor fasciste și rasiale; pedepsirea criminalilor de război; refacerea economică și îmbunătățirea condițiilor de trai ale tuturor categoriilor de oameni ai muncii; egalitatea în drepturi și prietenie între poporul român și naționalitățile conlocuitoare etc.

Platforma elaborată de partidul comunist a avut un larg ecou, la ea aderînd Partidul Social-Democrat, Comisia de organizare a mișcării sindicale, Frontul Plugarilor, Uniunea Tineretului Comunist, Apărarea Patriotică, Madoszul, Societatea scriitorilor din România, Uniunea Patrioților și alte organizații democratice.

S-a constituit, astfel, *Frontul Național Democrat*, a cărui influență în mase a crescut rapid. Lupta împotriva reacțiunii a obținut un important succes prin formarea, la 4 noiembrie 1944, a unui nou guvern, prezidat tot de generalul Constantin Sănătescu, dar în care forțele democratice erau mult mai larg reprezentate, ceea ce le-a înlesnit posibilitățile de luptă împotriva reacțiunii. În întreaga țară s-a intensificat acțiunea de înlăturare a primarilor și a prefecturilor reacționari, masele instaurînd administrații locale care exprimau interesele poporului. În același timp, la chemarea partidului comunist, țărâanii din numeroase sate au pus mina cu forța pe pămînturile moșierilor fugiți și ale sabotorilor. Sprijinul acordat de muncitorii din întreprinderi țărânimii pentru a pune mina pe pămîntul moșieresc și pentru democratizarea administrațiilor comunale, participarea din ce în ce mai numeroasă a țărânimii la mitingurile și demonstrațiile de la orașe pentru un guvern al F.N.D., constituiau pași importanți pe linia făuririi alianței dintre clasa muncitoare și țărâניה muncitoare.

Sub presiunea forțelor revoluționare, cel de-al doilea guvern Sănătescu, în care predominau încă reprezentanții reacțiunii, a fost înlocuit, la 6 decembrie 1944, cu un nou guvern, prezidat de generalul N. Rădescu, în care Frontul Național Democrat și-a menținut și chiar și-a consolidat pozițiile. Și acest guvern, însă, nu a acționat pe linia unei reale democratizări a țării, încercînd să frneze elanul revoluționar al maselor. În acele condiții, forțele democratice și-au intensificat lupta pentru instaurarea unui guvern cu adevărat democrat.

În întreaga țară au avut loc puternice demonstrații, în care manifestanții cereau formarea unui guvern al Frontului Național Democrat. Astfel, la uriașa demonstrație ce a avut loc la 24 februarie 1945 la București au participat peste 600 000 de muncitori, țărani, intelectuali, funcționari, militari. Din ordinul lui Rădescu, subunități de jandarmi au deschis focul asupra demonstrațiilor, din rîndul cărora au căzut morți și răniți.

Dar încercarea de a stăvili avîntul maselor prin forță nu și-a atins scopul. Zeci și sute de mii de oameni s-au revărsat pe străzile orașului zi după zi, într-un torent ce nu mai putea fi zăgăzuit de forțele reacțiunii, masele afirmîndu-și cu hotărîre voința de a nu înceta lupta pînă nu vor instaura propria lor putere.

Sub presiunea valului revoluționar, Rădescu s-a văzut nevoit să demisioneze, iar la scurt timp după aceasta, regele a fost obligat să accepte guvernul propus de forțele democratice și susținut de popor. Astfel, la 6 martie 1945, a fost instaurat primul guvern revoluționar-

democratic din istoria României, guvern cu un pronunțat caracter muncitoresc-tărănesc. În fruntea guvernului s-a aflat dr. Petru Groza, eminent om politic și de stat. În acest guvern au intrat reprezentanții clasei muncitoare și ai aliaților săi — țărănimea și celelalte pătri de oameni ai muncii, precum și reprezentanții ai unei grupări burgheze aflată sub conducerea lui Gh. Tătărăscu.

Instaurarea primului guvern revoluționar democratic, în care clasa muncitoare avea rolul conducător, a constituit o mare victorie a luptei revoluționare de mase, asigurând dezvoltarea democratică și progresistă a țării noastre. Ea a marcat nu doar o simplă schimbare de guvern, ci o schimbare a însuși regimului politic din România.

Cursul revoluției a intrat într-o nouă fază, în care oamenii muncii aveau să folosească puterea de stat pentru zdrobirea definitivă a reacțiunii, pentru apărarea și lărgirea drepturilor și libertăților democratice, înfăptuirea plină la capăt a transformărilor economice și sociale cu caracter burghezo-democratic și pregătirea condițiilor trecerii la etapa revoluției socialiste.

Principala măsură înfăptuită de guvernul democrat imediat după instaurarea sa a fost legiferarea *reformei agrare* din 23 martie 1945, în baza căreia au fost expropriate pământurile aparținând elementelor fasciste și a celor care au colaborat cu Germania nazistă, ale criminalilor de război și ale celor vinovați de dezastrul țării, precum și terenurile agricole ce depășeau suprafața de 50 ha, ale celorlalți moșieri.

Pământul a fost dat țăranilor în deplină proprietate și fără nici o despăgubire către moșier, acordându-se întietate țăranilor fără pământ, apoi celor cu pământ puțin, orfanilor, văduvelor de război și celor ce au luptat împotriva hitleriștilor. Au fost expropriate, astfel, 1 468 000 ha de teren, din care 1 109 000 ha au fost împărțite țăranilor, iar restul a trecut în proprietatea statului. Pe această bază s-au creat aproape 400 000 noi gospodării țărănești, iar circa 500 000 de gospodării cu pământ puțin și-au sporit suprafața. O dată cu pământul a fost împărțit și inventarul agricol. Prin toate acestea, reforma agrară a avut un caracter profund democratic.

Înfăptuită mai întâi pe cale revoluționară, începând încă din toamna anului 1944, în condițiile unei ascuțite lupte de clasă, și legiferată apoi de guvernul democrat, reforma agrară a avut ca rezultat principal desființarea celei mai reacționare clase din România — moșierimea. Totodată a fost rezolvată problema fundamentală a desăvârșirii revoluției burghezo-democrate și s-a făurit alianța trainică dintre clasa muncitoare și țărănime.

3. În consolidarea regimului democrat și în stabilirea direcțiilor de dezvoltare a țării, un rol important l-a avut *Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, care și-a desfășurat lucrările la București, în zilele de 16—20 octombrie 1945.

Raportul Comitetului Central, prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, sublinia că „la baza acțiunii de refacere și reconstrucție a țării trebuie să stea refacerea și dezvoltarea industriei grele”, care constituie pivotul în jurul căruia se va dezvolta întreaga economie. Au fost respinse, astfel, concepțiile reacționare asupra României ca țară „eminamente agricolă”, menite să o mențină în situația de dependență față de statele occidentale dezvoltate din punct de vedere industrial.

Conferința a preconizat un amplu program pentru refacerea uzinelor siderurgice și metalurgice, restabilirea și dezvoltarea transporturilor, exploatarea judicioasă a resurselor energetice și electrificarea țării, descoperirea și valorificarea a noi rezerve de materii prime, o rațională folosire a forței de muncă, a capacității și energiei creatoare a poporului.

Alături de problemele economice, Conferința a acordat o mare atenție problemelor întăririi politice a regimului democratic, rolului statului în viața economică și social-politică a țării, intensificării luptei împotriva reacțiunii, întăririi continue a unității de acțiune a clasei muncitoare, a alianței muncitorești-țărănești, frăției dintre oamenii muncii români și cei aparținând naționalităților conlocuitori.

Conferința Națională a P.C.R. a pus ca sarcină de mare importanță realizarea unității politice și organizatorice a clasei muncitoare, consolidarea condițiilor pentru unirea celor două partide muncitorești, pe bazele principale ale marxism-leninismului.

În funcția de secretar general al Comitetului Central al Partidului, Conferința Națională P.C.R. a ales pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, care timp de aproape două decenii se va afla în fruntea partidului și a statului în opera de construire a socialismului.

În perioada ce a urmat, concomitent cu preocupările pentru refacerea economică a țării și consolidarea regimului democrat, Partidul Comunist Român s-a preocupat intens de întărirea continuă a unității sale politice, ideologice și organizatorice.

Această activitate s-a soldat cu roade deosebit de bogate, oglindite atât în creșterea numerică a rândurilor partidului, cât și, îndeosebi, în sporirea continuă a influenței sale în mase. Astfel, în răstimp de numai o lună după Conferința Națională, efectivul partidului a crescut cu aproape 100 000 de membri, pentru a ajunge, până la sfârșitul anului 1947, la

peste 800 000 de membri, dintre care 42,46 % erau muncitori și 33,33 % țărani. Acordnd în permanență preponderență elementului muncitoresc, P.C.R. a manifestat totodată o deosebită atenție față de țărănime, alianța muncitorească-țărănească constituind temelia regimului democrat-popular, forța hotărâtoare în desfășurarea procesului revoluționar. În același timp, partidul a manifestat o permanentă preocupare pentru clarificarea ideologică și politică a intelectualității, ca și a altor categorii de oameni ai muncii.

Creșterea numerică și întărirea organizatorică a P.C.R. s-a îmbinat cu activitatea de pregătire politico-ideologică a cadrelor, de răspindire în mase a învățaturii marxist-leniniste, acțiune în care un loc important l-au avut traducerea în limba română și în limbile naționale conlocuitoare a lucrărilor lui Marx, Engels și Lenin, studierea acestora în cadrul învățămîntului de partid și efortul de aplicare creatoare a legilor generale ale marxism-leninismului la condițiile specifice ale țării noastre.

Activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român a influențat în mod pozitiv și orientarea Partidului Social-Democrat, angajat tot mai ferm pe linia colaborării strînse cu P.C.R. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, ceea ce a pregătit condițiile trecerii de la unitatea de acțiune a clasei muncitoare la unitate deplină, ideologică, politică și organizatorică.

În aceeași direcție de înfăptuire a unității clasei muncitoare un rol important l-a jucat mișcarea sindicală, teren fertil de desfășurare a luptei pentru apărarea intereselor oamenilor muncii dar totodată și pentru dezvoltarea și adncirea procesului revoluționar, pentru consolidarea regimului democrat și cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și aliații săi.

4. Întreaga perioadă de după eliberarea țării de sub jugul fascist și pînă la sfîrșitul anului 1947 a fost dominată de puternice lupte sociale și politice, soldate cu profunde transformări în toate domeniile de activitate. În toate aceste mari bătălii de clasă, Partidul Comunist Român și-a exercitat cu cinste rolul de forță conducătoare a clasei muncitoare, a maselor largi populare.

În lupta pentru înfrîngerea reacțiunii și smulgerea din mîinile acesteia a întregii puteri politice, un loc important l-au avut *alegerile parlamentare* din 19 noiembrie 1946.

În această confruntare politică, Partidul Comunist Român și celelalte partide și organizații democratice s-au prezentat unite pe baza unei platforme comune, în cadrul *Blocului Partidelor Democratice*. Exprimîndu-și adevărată față de politica dusă de Partidul Comunist Român și de celelalte organizații democratice, masa alegătorilor și-a dat, în mare majoritate, votul candidaților Blocului Partidelor Democratice, care a obținut astfel o victorie zdrobitoare asupra reacțiunii. Ca urmare, în primul parlament ce s-a constituit pe baza acestui rezultat, forțele democratice dețineau 378 mandate din totalul de 414.

Victoria obținută de Blocul Partidelor Democratice în alegerile parlamentare din 1946 oglindește baza social-politică largă pe care se sprijinea guvernul democratic, compromiterea și izolarea de masă a partidelor burgheze reacționare.

Realizările de însemnătate istorică obținute de poporul nostru în perioada de după 23 august 1944 au creat condiții favorabile intensificării acțiunilor în vederea trecerii la revoluția socialistă. În acest cadru un loc deosebit de important revine măsurilor economice cu caracter anticapitalist, cum a fost etatizarea Băncii Naționale a României, crearea oficiilor industriale, instrumentele prin care statul intervenea activ în organizarea și coordonarea producției, în scopul refacerii economiei naționale. Instituirea controlului muncitoresc și a controlului statului asupra întreprinderilor capitaliste a neutralizat în bună măsură tendințele sabotoare și speculative ale burgheziei.

Desfășurarea luptei pentru înfăptuirea transformărilor burghezo-democratice și pregătirea condițiilor de trecere la revoluția socialistă a ridicat în fața clasei muncitoare problema reconsiderării atitudinii sale față de gruparea burgheză tătărăsciană, care în condițiile unor măsuri cu caracter tot mai pronunțat anticapitalist, a început să se opună noilor prefaceri economice și social-politice, transformîndu-se treptat într-un centru de acțiuni ostile regimului democrat.

Ca urmare, la 6 noiembrie 1947 ultimii reprezentanți ai burgheziei au fost îndepărtați din guvern, acțiune care a marcat o fundamentală schimbare în caracterul puterii de stat. Totodată, în condițiile trecerii la revoluția socialistă, colaborarea cu monarhia nu mai putea fi continuată, Palatul regal fiind un centru al reacțiunii interne și principalul canal de legătură cu cercurile imperialiste străine, ostile regimului democrat.

Pregătind înlăturarea monarhiei, Partidul Comunist Român a ținut seama de faptul că, deși monarhia și reacțiunea în ansamblu erau mult slăbite, puteau recurge totuși la acțiuni aventuriste, care ar fi provocat tulburări și vărsări de sînge inutile. Pentru a evita o astfel

de eventualitate, au fost luate o serie de măsuri de ordin politic și organizatoric, de natură să descurajeze și să facă imposibile orice încercări ale reacțiunii de a se crampona de putere.

În acele condiții în care regele Mihai s-a văzut izolat în interior, iar din afară nu a primit asigurarea sprijinului pe care sconta din partea unor cercuri imperialiste, el a fost nevoit să accepte abdicarea cerută de Partidul Comunist și de guvern. Astfel, la 30 decembrie 1947 monarhia a fost răsturnată, proclamându-se Republica Populară Română, stat al oamenilor muncii de la orașe și sate.

Proclamarea Republicii Populare Române a constituit unul din cele mai importante momente ale luptei oamenilor muncii sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru transformarea revoluționară a țării noastre. Marcind încheierea etapei strategice de desăvârșire a revoluției burghezo-democratice, cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare și celelalte categorii de oameni ai muncii a făcut posibilă trecerea la făurirea societății socialiste în România.

Așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Realizarea republicii — veche și arzătoare aspirație a poporului — a găsit un profund ecou în conștiințele milioanei de oameni ai muncii din întreaga țară. Masele largi populare au salutat cu nețărmurită satisfacție și bucurie marea victorie obținută prin luptă, exprimându-și hotărârea nestrămutată de a-și închina toate forțele consolidării și înfloririi continue a republicii noi, populare, apărării libertății și suveranității sale, ridicării ei la un loc demn în marea familie a națiunilor lumii”.

BIBLIOGRAFIE

- * * * *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 45—57.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, în *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 378—386.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvântare la sesiunea jubiliară a Marti Adunări Naționale consacrată celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă, 23 August 1974*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, București, Edit. politică, 1975, p. 618—662.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvântare la Marea adunare populară cetățenească din capitală, 6 martie 1975*, București, Edit. politică, 1975, p. 7—11.
- NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvântare la adunarea festivă din Capitală cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului și a 98 de ani de la cucerirea independenței de stat a României, 9 mai 1975*, București, Edit. politică, 1975, p. 6—21.
- * * * *Istoria României, Compendiu*, București, Edit. didactică și pedagogică 1974, p. 421—423; 436—463.
- „*Totul pentru front, totul pentru victorie!*” contribuția substanțială a României la victoria comună asupra Germaniei hitleriste, de Gh. I. Ioniță, în „Era socialistă”, an LV (1975), nr. 8.
6. *Martie 1945 în istoria contemporană a României*, de Aron Petric, în „Anale de istorie”, an XXI (1975), nr. 1.

Se mai pot consulta, de asemenea, articolele referitoare la insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă publicate în „Revista de istorie” nr. 8/1974.

CONGRESUL INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ISTORICE DE LA SAN FRANCISCO

Din cinci în cinci ani, reprezentanții istoricilor din întreaga lume se reunesc în cadrul Congreselor Internaționale de Științe Istorie. În perioada postbelică aceste congrese s-au desfășurat la Roma (1955), Stockholm (1960), Viena (1965), Moscova (1970), oferind prilej de bilanț și de confruntare a rezultatelor istoriografiei pe plan mondial. În această vară, între 22 și 29 august, a avut loc la San Francisco (S.U.A.) cel de-al XIV-lea Congres Internațional de Științe Istorie, în cadrul căruia s-a înregistrat participarea a 1455 de istorici, delegați a 60 de țări. Dacă participarea a fost relativ mai restrinsă din cauza mării distanțe, în schimb s-a observat o prezență mai mare a istoricilor din țările afro-asiatice, ceea ce indică lărgirea ariei de acțiune a marelui for internațional al științei istorice.

România a fost reprezentată printr-o delegație compusă din 14 persoane, având în fruntea ei pe prof. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de Istorie și Arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice, ajutat de un birou format din acad. Em. Condurachi, acad. C. C. Giurescu, acad. Șt. Pascu, prof. univ. Mihai Berza și dr. Gh. Zaharia. În componența delegației au mai intrat încă opt specialiști: Eugen Bantea, Dan Berindei, Cornelia Bodea, Ilie Ceaușescu, Valentin Georgescu, Carol Göllner, Eugen Stănescu și Gh. Unc. Membrii delegației s-au străduit să facă față dispersiunii lucrărilor Congresului, ale cărui ședințe se desfășurau concomitent și paralel în diferite localuri.

Congresul și-a inaugurat lucrările în ziua de 22 august printr-o ședință plenară, desfășurată sub președinția prof. Boyd C. Shafer. În prezidiu au luat loc dintre istoricii români prof. univ. M. Berza, membru al Biroului Comitetului Internațional de Științe Istorie, prof. univ. Ștefan Ștefănescu și acad. C. C. Giurescu, reprezentanții Comitetului Național al Istoricilor din România și acad. Emil Condurachi, secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene. În cadrul ședinței a fost prezentată într-un cadru festiv conferința lui Ray Allen Billington (S.U.A.), despre *Cowboys, indieni și țara făgăduinței: imaginea despre lume a pionierului american*. De asemenea, unele delegații au oferit prezidiului cărțile editate în cinstea Congresului. Delegația României a înmănat conducerii Congresului șapte cărți (*Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. V; *Bibliografia istorică a României, 1969—1974*; *Pages from the history of the Romanian Army*; „*Revue Roumaine d'Histoire*”, nr. 2 din 1975 consacrat Congresului internațional; „*Revue Internationale d'histoire militaire*” — număr special realizat de istoricii militari români —; I. I. Russu, *Inscripțiile Daciei romane*, vol. I; și *Relations between the autochthonous population and the migratory populations*).

Lucrările propriu-zise ale Congresului au început la 23 august și ele au avut loc în cadrul a patru secții: *Marile teme*; *Probleme de metodologie*; *Istoria cronologică și Organismele internaționale afiliate*. În cadrul primelor două secții s-au dezbătut teme de largă respirație ca: *Istorie și societate*; *Eveniment, structură și dezvoltare în istorie*; *Drepturile omului*; *Valoarea judecății în istorie*; *Revoluția*; *Istoricul în căutarea documentării*; *Istoriografia ca știință istorică*; *Migrațiile*; *Revoluția urbană*; *Tradiție și inovație în Asia și Africa etc.*

La dezbaterile primelor două secții s-a înregistrat un număr ridicat de participanți. delegația României fiind și ea prezentă prin specialiștii săi. Doi dintre delegații români — Ștefan Ștefănescu și Eugen Stănescu — au intervenit în cadrul dezbaterilor din primel două secții în calitate de experți, contribuind la îmbogățirea teoretică a discuțiilor, cel dintâi la tema *Istoricul în căutarea documentării*, punând în discuție unele noi aspecte privind între altele dinamica și structura procesului istoric, tendința spre interdisciplinaritate, spre cuantificare ori spre elaborarea de modele; cel de-al doilea dezvoltând în cadrul temei *Istorie și societate* teza rolului educator al cercetării științifice, care se străduiește să ajungă la un adevăr istoric detașat de subiectivism și relativism. În intervenții, delegații români au ridicat în cadrul prime-

lor două secții și alte probleme. Eugen Stănescu a dezvoltat la tema *Structură, eveniment și mișcare în istorie* o intervenție în care a susținut imposibilitatea unei teorii structuraliste în explicarea fenomenelor istorice, iar la tema *Istoriografia ca știință* o alta în care a pledat pentru caracterul științific al istoriografiei arătând posibilitatea îmbogățirii ei teoretice și metodologice prin osmoza cu alte științe sociale. La tema *Drepturile omului* acad. Șt. Pascu a făcut o intervenție prin care a deplasat problema de la drepturile omului sau individului la drepturile colectivităților, popoarelor și națiunilor, ca o introducere la situația nedreaptă a națiunilor dominate din Imperiul habsburgic și apoi din cel austro-ungar, evidențiind lupta pentru libertate a românilor aseriviți. La aceeași temă a luat cuvântul și dr. Gh. Zaharia, care a relevat relația dintre regimurile social-politice și drepturile omului, dintre acestea din urmă și adncirea democratizării vieții interne și internaționale contemporane. La tema *Migrațiile*, acad. Ștefan Pascu a corelat dezbateră cu problema migrațiilor interne, referindu-se îndeosebi la emigrările din Transilvania în Moldova și Țara Românească. La aceeași temă, a luat cuvântul și dr. doc. Cornelia Bodea pentru a trata problema emigrărilor românilor spre America de Nord, inclusiv spre Canada. Intervenții românești au avut loc și la tema consacrată *Minorităților*, Cornelia Bodea referindu-se la coraportul lui Fran Zwitter privind așa-zisele „popoare fără istorie” și la definirea „minorităților” din cadrul Imperiului habsburgic, în timp ce dr. doc. Carol Göllner a vorbit despre dezvoltarea națiunii române și rezolvarea problemei naționale în România.

În Secția a III-a, consacrată istoriei cronologice, rapoartele au abordat o vastă gamă de probleme. Specialiștii în istorie veche au dezbătut rapoarte grupate în cadrul temelor generale *Centre și periferii ale civilizației antice* și *Tipuri de societăți în antichitate*; unul din rapoarte s-a referit la vechile popoare balcanice. În cadrul problematicii privind Evul Mediu temele generale luate în dezbateră au fost: *Societățile nomade și întâlniri ale civilizațiilor în Europa în jurul anului 1300*. Moderniștii au dezbătut rapoartele referitoare la temele generale: *Națiuni și state (secolele XVI—XVIII)* și *Aspecte economice ale societăților în dezvoltare industrială (secolele XVIII—XIX)*. Tema generală *Europa și Statele Unite* a cuprins rapoarte privind perioada modernă și cea contemporană. *Mișcările muncitorești în secolul XX în fața problemei: revoluție sau reformă*, *Problema democrației în structura internă a partidelor și mișcările politice din secolul XX* și *Ideii și realități politice în secolul XX* au fost temele generale referitoare la secolul nostru supuse dezbaterii Congresului.

În cadrul secției consacrată istoriei cronologice delegația română a prezentat trei rapoarte. Cel dintâi *Populații nomade în spațiul european și rolul lor în formarea statelor feudale* — acad. C. C. Giurescu — s-a bucurat de interesul viu al participanților, la discuție luând parte Bernard Spuler (R.F.G.), Owen Lethimore (Anglia), A. Haneda (Japonia) și prof. Kar-sunski (U.R.S.S.). Pozitiv a fost primit și raportul dr. doc. Valentin Georgescu privind *Procesul de modernizare în Europa de răsărit în sec. XVIII—XIX*, fapt dovedit prin intervențiile, între altele, ale prof. N. Todorov și V. Paskaleva (Bulgaria), W. Minchinton (Anglia); la același raport a mai luat cuvântul și acad. C. C. Giurescu. În sfârșit, cel de-al treilea raport întocmit de dr. Dan Berindei — avînd pe istoricul Fr. Kellog (S.U.A.) coraportor — referitor la *Stabilirea relațiilor diplomatice între Statele Unite și statele europene în secolele XVIII și XIX* a fost favorabil comentat de istoricii G. Spini (Italia), Cl. Fohlen (Franța), Robert Ivanov (U.R.S.S.) și Moltmann (R.F.G.). Nici unuia dintre rapoartele românești din cadrul acestei secții nu i s-au adus obiecții de principiu, ci, cel mult, s-au sugerat unele completări, autorii intervențiilor ținînd să sublinieze seriozitatea, competența și simțul de responsabilitate al raportorilor români.

Discuțiile din cadrul acestei secții au fost deseori animate, ca și cele din primele două secții. Delegații români au susținut un număr important de intervenții. La rapoartele consacrate istoriei vechi, acad. Emil Condurachi s-a dovedit deosebit de activ luînd cuvîntul de patru ori la temele: *Vechile popoare balcanice*, *Centre și periferii ale civilizației antice în Africa de Nord*, *Grecia și Orientul în perioada istorică*, *Limesul și provinciile*. În aceste intervenții acad. Condurachi a adus clarificări și totodată a pus în dezbateră și problematica românească, subliniînd locul înaintașilor noștri în contextul istoriei vechi.

La tema *Est și Vest în Sud-Estul Europei în secolele XIII—XIV* a luat cuvîntul prof. univ. Ștefan Ștefănescu referindu-se la elementele comune ale procesului istoric în Sud-Estul Europei în perioada dată și scoțînd în evidență însemnătatea formării în secolul XIV a statelor românești independente, teritoriu de interpenetrare a influențelor din Vest și Est, rolul drumurilor comerciale ca vehiculatoare nu numai de mărfuri dar și de idei, antrenarea țărilor române prin marile drumuri comerciale în circuitul de valori internaționale. Acad. C. C. Giurescu în intervenția sa la tema *Hoarda de aur* a arătat că unul din efectele însemnate ale năvălirii din 1241 în Europa a fost oprirea expansiunii regatului maghiar spre Est și Sud de Carpați. Tot acad. Giurescu a luat cuvîntul la raportul *Structuri sociale, politice și culturale în Europa secolului XIII*, criticînd faptul că regiunea carpato-danubiană, care pre-

zintă un interes deosebit ca teritoriul de interpătrundere, a fost trecută cu vederea în raport; cu același prilej, a discutat sensul medieval al termenului *popor*. La aceeași comunicare a luat cuvântul și acad. Ștefan Pascu, care a subliniat aportul poporului român pe planul civilizației și a pledat pentru o istorie comparată în acest domeniu. În intervenția sa la raportul *Orașe și limbașe*, acad. Pascu a pus la punct unele erori de fapte și unele interpretări necorespunzătoare.

Eug. Stănescu a luat cuvântul la raportul *Coexistența dintre latini și greci în veacurile XIII—XIV*, vorbind despre încercarea de stabilire a unor principii de coexistență pașnică între Imperiul romano-german și Imperiul bizantin spre sfârșitul primei jumătăți a veacului al XIII-lea. Dr. doc. Carol Göllner a dezvoltat două intervenții, aducând completări și corelând temele cu problematica istorică românească respectivă la temele *Politica otomană în fața Reformei și Expansiunea otomană și dezvoltarea statelor centralizate din Europa răsăriteană*. Prof. univ. Ștefan Ștefănescu a făcut o amplă intervenție la raportul specialiștilor sovietici Cerepnin și Pașuto despre *Formarea statului centralizat rus*, relevând, comparativ cu ideea „vechii Rusii”, importanța ideii dacice ca idee-forță în procesul de unificare a poporului român și subliniind importanța unirii țărilor române sub Mihai Viteazul.

Dan Berindei a luat cuvântul la raportul *Relațiile ruso-americane în secolele XVIII și XIX*, aducând completări privind evoluția relațiilor politico-diplomatice ruso-americane, raportul mărginindu-se doar la aspectele economice ale relațiilor americane. Cornelia Bodea a făcut o intervenție referitoare la raportul *Relațiile dintre forțele progresiste europene și Statele Unite în secolul XIX*, făcând unele critici privind cadrul limitat al tratării temei și informând asupra unor aspecte ale poziției cercurilor înaintate românești față de Statele Unite în perioada dată. La aceeași temă, dr. Ilie Ceaușescu a depus o intervenție scrisă privind poziția românilor față de războiul de secesiune din Statele Unite. Referindu-se la raportul *Prima Constituție germană și modelul american*, Dan Berindei a semnalat eoul pe care l-a avut Constituția americană din secolul XVIII în țările române — unde s-a bucurat de mai multe traduceri — arătând totodată răsunetul pe care l-au avut în general la români în prima jumătate și la mijlocul secolului trecut informațiile privind lumea americană.

În cadrul dezbaterilor privind temele de istorie contemporană, dr. Gh. Zaharia a prezentat o intervenție pe marginea raportului istoricului englez D. C. Watt cu privire la *Fallimentul sistemului de securitate în Europa. 1930—1939*, a analizat motivele eșuării securității colective europene și îndeosebi responsabilitatea marilor puteri față de statele mici și mijlocii. Dr. Gh. Unc a luat cuvântul în legătură cu raportul *Revoluție socialistă și reformă burghezodemocratică în monarhia austro-ungară în destrămare*, arătând că destrămarea Imperiului hibrid habsburgic și constituirea de state unitare a fost un proces legitim și că participarea specialiștilor aparținând națiunilor oprimate la lupta de eliberare națională a propriilor popoare a reprezentat un factor de natură progresistă. Tot Gh. Unc a făcut o intervenție pe marginea raportului istoricului iugoslav Marianović, relevând pozițiile revoluționare pe care s-a situat Partidul Social-Democrat din România, atunci când a militat împotriva primului război mondial declanșat de puterile imperialiste și a acționat pentru regrouparea — pe plan internațional — a forțelor socialiste fidele principiilor marxiste. În sfârșit, dr. Eugen Bantea a luat cuvântul la tema consacrată *Democrației în activitatea partidelor comuniste*, în care a abordat problema rolului partidelor comuniste în reala democratizare a relațiilor internaționale, subliniind între altele necesitatea de a nu se trata „în bloc” diversele partide socialiste și social-democrate și relevând acțiunile contemporane ale unor partide comuniste față de alte forțe politice cu caracter înaintat.

Prezența delegaților români în cadrul lucrărilor Secției a III-a s-a reflectat și în exercitarea de către unii dintre ei, la solicitarea organizatorilor Congresului, a funcțiilor de conducere a dezbaterilor. Acad. Condurachi a îndeplinit funcția de președinte la dezbaterile din 23 august consacrate istoriei vechi ale Secției a III-a, dr. doc. Carol Göllner cea de vice-președinte în cadrul dezbaterilor de istorie modernă din 25 august, dr. Gh. Zaharia cea de vice-președinte la lucrările de istorie contemporană ale aceleiași secții, din 26 august. De altfel, și în cadrul Secției I-a, acad. Ștefan Pascu a exercitat funcția de vice-președinte în ziua de 27 august, îndeplinind în fapt, în lipsa președintelui, atribuțiile acestuia, iar prof. univ. Mihai Berza a făcut parte din prezidiul Asociației internaționale de studii bizantine și din cel al Asociației Europene de istorie contemporană.

În cea de-a IV-a secție a Congresului — cea a organismelor afiliate — dezbaterile au fost axate pe o problematică variată și deseori această discuțare mai la obiect a creat cadrul cel mai prielnic pentru dobândirea de cîștiguri științifice. Asociațiile internaționale, Comisiile și Comitetele de specialitate au reprezentat neluând în calcul un teren fertil pentru participanții la lucrările Congresului de Științe Istorice. Delegații români au evidențiat și în cadrul acestei secții prezența României. Dr. doc. Valentin Georgescu a avut o intervenție în cadrul Asociației

internaționale de istoria dreptului la tema *Penetrația drepturilor străine în drepturile naționale și locale*, expunând aspecte ale receptării Codului civil francez în România. Acad. Emil Condurachi și Eugen Stănescu au luat cuvântul în cadrul lucrărilor Asociației internaționale de studii bizantine la tema *Secolul al XV-lea și sfârșitul Bizanțului*, cel de-al doilea referindu-se la unele aspecte ale rezistenței antiotomane românești; tot Eugen Stănescu a avut o intervenție la comunicarea lui H. Inalcik — prezentată, în lipsa autorului, de Cornelia Bodea — în cadrul Asociației internaționale de studii sud-est europene, referitoare la *Sud-Estul Europei în timpul dominației otomane* în care a subliniat neta diferență de situație dintre regiunile românești de la Nord de Dunăre și cele balcanice propriu-zise. În cadrul aceleiași asociații, la tema generală *Balkanii și Mediterana*, acad. Condurachi a prezentat un raport, iar prof. univ. Mihai Berza a făcut o substanțială intervenție. Dr. Dan Berindei a fost expert la tema *Mișcări sociale la popoarele slave din Europa de răsărit înaintea primului război mondial*, în cadrul Comisiei internaționale de studii slave prezentind și făcând observații la șase comunicări referitoare la diferite aspecte economice, sociale, politice și culturale ale temei enunțate. În cadrul aceleiași comisii a luat cuvântul și dr. doc. Cornelia Bodea făcând o subliniere în legătură cu lupta subterană a popoarelor aservite ale monarhiei austro-ungare. În Comisia internațională de demografie istorică acad. Ștefan Pascu și-a susținut coraportul la raportul *Demografia istorică în ajutorul istoriei generale*, în care a prezentat cercetările de demografie istorică din România și contribuția acestora în clarificarea unor aspecte ale istoriei generale românești; de asemenea, a mai luat cuvântul și la dezbaterile temei generale, subliniind însemnătatea cercetărilor de demografie pentru istoria social-economică și pentru cea politică și militară.

Acad. C. C. Giurescu și acad. Ștefan Pascu au avut intervenții privind tema *Structuri sociale și morfologii urbane în dezvoltarea istorică a orașelor*, dezbătută în Comisia internațională a istoriei orașelor, căreia cel de-al doilea i-a transmis un *Elencus civitatis* privind orașele din România. În cea dintâi intervenție a fost atrasă atenția asupra așezărilor urbane din regiunea carpato-danubiană și s-a relevat însemnătatea orașelor românești din secolele XIII—XV și contribuția lor la formarea statelor românești, iar în cea de-a doua acad. Pascu a furnizat unele date noi privind tipologia orașelor din sud-estul Europei, România, Iugoslavia și Bulgaria.

În Comisia internațională pentru istoria celui de-al doilea război mondial, dr. Eugen Bantea a intervenit la tema *Relațiile între politică și strategie în cel de-al doilea război mondial*, relevând importanța insurecției românești din 1944, care a dovedit că acțiunea unei țări mijlocii a putut avea înfuriuri considerabile asupra politicii și strategiei de ansamblu a conflictului într-un moment istoric determinat.

Delegații români au fost prezenți și la lucrările cu caracter organizatoric ale unor organisme internaționale, luând deseori parte la dezbaterile ce au avut loc cu acest prilej (prof. univ. Ștefan Ștefănescu la Comisia internațională de demografie istorică, la Comisia internațională eclesiasitică comparată și la Comisia internațională a adunărilor de stări; acad. Pascu la Comisia internațională a istoriei orașelor; prof. univ. Mihai Berza la Comisia internațională de istorie maritimă, la Asociația de studii bizantine, la Asociația de studii sud-est europene și la Asociația europeană de istorie contemporană; dr. Dan Berindei la Comisia internațională de istoria presei, la Comisia internațională de studii slave și la Asociația europeană de istorie contemporană; dr. Gh. Zaharia la Comisia pentru istoria celui de-al doilea război mondial, dr. Eugen Bantea și dr. Ilie Ceaușescu la Comisia internațională de istorie militară comparată, dr. doc. Cornelia Bodea la Comisia de istorie a Revoluției franceze, dr. doc. Valentin Georgescu la Comisia adunărilor de stări etc.

Rolul pe care delegații români l-au avut în secția a IV-a a Congresului a fost relevat și de alegerea lor în componența comisiilor sau la conducerea lor. Acad. Pascu a fost ales președinte al Comisiei internaționale de demografie istorică și membru al comitetului comisiei de istoria orașelor, dr. doc. Valentin Georgescu vice-președinte al comisiei internaționale a adunărilor de stări, prof. univ. Mihai Berza membru în biroul Comisiei internaționale de istorie maritimă, dr. Gh. Zaharia membru al Comitetului executiv al Comisiei internaționale pentru istoria celui de-al doilea război mondial, Dan Berindei membru al Comisiei internaționale de studii slave.

Lucrările celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Științe Istorice s-au încheiat la 29 august. După o nouă ședință plenară, congresiștii s-au răspândit, urmând ca acest for internațional să se întrunească din nou peste cinci ani, în 1980. Dezbaterile Congresului au reflectat o problematică interesantă, care a reflectat preocupările dominante ale istoricilor din întreaga lume.

În ziua de 21 august a avut loc o ședință a Biroului Comitetului Internațional al Istoricilor, urmat de Adunarea generală a Comitetului la care au participat din partea României, în afară de prof. univ. M. Berza, membru al Biroului, prof. univ. Ștefan Ștefănescu și acad.

C. C. Giurescu, reprezentanții Comitetului Național al Istoricilor Români. Cu acest prilej, s-a adoptat hotărârea ca viitorul Congres Internațional de Științe Istorice să se desfășoare în 1980 la București. Hotărârea a fost adoptată cu o mare majoritate de voturi și a fost salutăată cu vie satisfacție de numeroși istorici prezenți la Congres. De asemenea, cu prilejul realegerii Biroului, prof. univ. Mihai Berza a fost desemnat din nou ca membru al său, președinte fiind ales istoricul vest-german K. Erdmann, iar vicepreședinte istoricul polonez A. Gieysztor. Profesorul Michel François a fost reales în funcția de secretar general, iar profesorul J. Ch. Biaudet (Elveția) în aceea de trezorier.

Cu prilejul Adunării Generale a Comitetului Internațional de Științe Istorice din 21 august, care a precedat deschiderea festivă a Congresului, au fost prezentate și discutate raportul de activitate al Comitetului Internațional de Științe Istorice și raportul financiar. De asemenea, au fost supuse spre aprobare Adunării Generale: cererea de a se încadra în forumul internațional al istoricilor a Comitetului Național al Istoricilor din Irak, reintegrarea Comitetului Național al Istoricilor din Brazilia, admiterea Asociației Istoricilor Africani — cu titlu de organism internațional afiliat —, candidatura Comitetului Național din Zair. A fost totodată recunoscută existența a două noi comisii internaționale: Comisia internațională de istorie a Revoluției Franceze și Comitetul Internațional de Metrologie. În aceeași ședință, în care s-a reales Biroul și s-a hotărât ca România să fie țara gazdă a viitorului Congres au mai fost modificate unele articole din Statutul Comitetului Internațional — introducându-se între altele linia de vîrstă de 70 de ani pentru candidaturile în Birou. În compoziția noului Birou, în afara istoricilor menționați ceva mai înainte, mai trebuie amintite alegerea ca al doilea vicepreședinte a lui G. Creig (U.S.A.) și acelea ca membri a lui M. Batllori (Spania), L. Hertzman (Canada), S. Chandra (India), K. Tonneson (Norvegia) și D. Demarco (președinte al Comisiei Internaționale de mișcări și structuri sociale, în calitate de reprezentant al organismelor afiliate Comitetului Internațional); de asemenea, prof. univ. P. Harsin (Belgia) și acad. E. Jukov figurează în noul Birou ca membri consilieri cu drept de vot consultativ.

În ziua de 29 august, în ziua de încheiere a lucrărilor Congresului, a mai avut loc o nouă ședință a Adunării Generale, care a urmat încheierii festive a Congresului desfășurată în aceeași zi. La această ședință au participat din nou din partea Comitetului Național al Istoricilor din România prof. univ. Ștefan Ștefănescu și acad. C. C. Giurescu. Cu acest prilej s-a cerut să fie transmise Biroului date privind componența și activitatea Comitetelor Naționale în vederea întocmirii unui nou Buletin Informativ al Comitetului Internațional, precum și observații privind desfășurarea lucrărilor celui de-al XIV-lea Congres, ca puncte de plecare în activitatea de pregătire a viitorului Congres. Au mai fost aprobate o serie de moțiuni și anume:

— o moțiune a istoricilor africani și africaniști prin care s-a cerut Comitetului Internațional și Comitetului Național al Istoricilor din România, organizator al celui de-al XV-lea Congres Internațional, să ia măsurile de rigoare pentru a se asigura o mai bună reprezentare a problematicii africane în tematica Congresului și o mai largă participare la lucrările următorului Congres a istoricilor din Africa și din lumea a III-a;

— o moțiune a istoricilor — femei prin care s-a cerut adoptarea de proiecte științifice în temeiul cărora un număr mai mare de specialiști femei să poată participa la lucrările Congresului viitor;

— o moțiune a istoricilor sud-americani prin care s-a solicitat o mai bună prezentare a respectivei zone geografice în lucrările viitorului Congres din România;

— o moțiune a Comisiei de studii bizantine prin care s-a intervenit pentru dezvoltarea studiilor bizantine și s-a făcut totodată apel la Comitetul Național al Istoricilor din Turcia pentru facilitarea accesului la arhivele turcești;

— o moțiune inițiată de Comitetul Național al Istoricilor din Belgia prin care s-a cerut factorilor de decizie, guvernelor tuturor țărilor, să asigure istoriei ponderea avută în trecut în planurile de învățămînt, mai ales în învățămîntul mediu.

În bilanțul ce s-a făcut în Adunarea generală din 29 august privind desfășurarea lucrărilor celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, s-au adus unele critici: lipsa traducerii simultane în cadrul secțiilor I și II, lipsa listei participanților, insuficiența organizare a intervențiilor experților, nesatisfăcătoarea organizare a expoziției de carte. Adunarea generală a mai luat act de propunerea iugoslavă ca problemele crizei orientale din 1875—1878 să constituie obiect de dezbateră a Congresului din 1980. S-a mai decis să fie acordată o mai mare atenție istoriei moderne și contemporane, mijloacelor audiovizuale și activității organismelor afiliate. Deosebit de importantă a fost hotărârea adoptată — menționată și mai sus — privind intervenția pe lângă guvernele lumii în vederea restabilirii locului istoriei în învățămînt.

După încheierea lucrărilor Congresului, trei dintre delegații români — M. Berza, Carol Göllner și Dan Berindei — au fost invitați de Asociația Istorică Americană și au vizitat diferite Universități și centre științifice la Santa Barbara, Los Angeles, Seattle și Boston. Doi dintre delegați — Val. Georgescu și Eugen Stănescu — dând curs unei invitații din partea Centrului de studii bizantine au vizitat Dumbarton Oaks. La Universitatea Santa Barbara a avut loc o reuniune științifică, consacrată temei *Tendințe curente în istoriografia contemporană* — la care au luat parte acad. Em. Condurachi, acad. C. C. Giurescu și prof. univ. M. Berza —. Cea mai mare parte a membrilor delegației au fost invitați ai Universității Columbia (prof. Istvan Deak) și de asemenea la Biblioteca Română din New York a avut loc o masă rotundă pe tema *Originea, continuitatea și unitatea poporului român*, la care au participat ca invitați și istoricii americani și care s-a desfășurat sub conducerea acad. Șt. Pascu. Mai menționăm, totodată, că înaintea Congresului de la San Francisco s-a desfășurat la Washington între 13 și 19 august Conferința internațională de istorie militară, la care cei doi delegați — general dr. Eugen Bantea și colonel dr. Ilie Ceaușescu — au prezentat fiecare câte un raport, înainte de a se alătura delegației de la San Francisco. În timpul Congresului de la San Francisco și în perioada ulterioară, pînă la înapoiere, membrii delegației au avut fructuoase contacte și schimburi de opinii cu specialiștii străini.

În cadrul Congresului de la San Francisco și în perioada următoare, delegația română, deși relativ restrînsă ca număr, a depus o fructuoasă activitate, concretizată în rapoarte, expertize și intervenții, în conducerea unor ședințe și în susținuta activitate a delegațiilor români în organismele afiliate Comitetului Internațional de Științe Istorice. Hotărîrea Adunării generale a Comitetului Internațional de Științe Istorice ca viitorul Congres să aibă loc la București a reprezentat nelindoielnic pentru istoriografia țării noastre un succes marcant. Congresul va fi prilejul de a se evidenția problematica istorică românească și de a se aduce istoria României într-un mod mai pregnant în dezbaterile istoriografice mondiale, mai ales că la acest viitor Congres se preconizează participarea a cel puțin 3000 specialiști. În aceste condiții, temeinica realizare a celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice se impune ca o sarcină de cinste, dar și de înaltă responsabilitate pentru frontul istoriografic românesc și pentru țara noastră însăși.

Moment de seamă în activitatea istoricilor din întreaga lume, cel de-al XIV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, prilej de evidențiere a problematicii istoriografice universale, de largă dezbateră și de contact științific, se impune ca un eveniment marcant pe plan științific și totodată ca un moment de prezență activă și de afirmare a istoriografiei noastre.

Dan Berindei

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „CRAIOVA — TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR”

La 26 septembrie 1975 a avut loc la Craiova, în sala Consiliului popular județean Dolj, o prestigioasă sesiune științifică sub genericul „Craiova — trecut, prezent și viitor”, organizată de Comitetul municipal de partid, în colaborare cu Academia de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România. Sesiunea a fost organizată cu ocazia împlinirii a 1750 de ani de la prima mențiune documentară a străvechii așezări daco-gețice Pelendava și a 500 de ani de la atestarea documentară a Craiovei.

Lucrările ședinței plene au fost deschise de Gheorghe Petrescu, prim secretar al Comitetului județean Dolj al P.C.R. care a reliefat importanța deosebită a acestei sesiuni științifice desfășurată la zece zile de la vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în localitate, eveniment ce a conferit o mare strălucire manifestărilor dedicate jubileului Craiovei. Primul secretar a evidențiat apoi, în mod sugestiv, momentele esențiale din trecutul și prezentul Craiovei, precum și perspectivele de dezvoltare ale aceluși municipiu.

În continuare, în cadrul ședinței plene a sesiunii, au fost audiate comunicările: *Craiova pe coordonatele istoriei*, de prof. dr. Ștefan Ștefănescu — președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de științe sociale și politice, decanul Facultății de istorie a Universității București; *Unitatea culturii materiale și spirituale a populației autohtone pe întreg*

teritoriul carpațo-danubian, de prof. dr. docent Mircea Petrescu-Dimbovița — directorul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, decanul Facultății de istorie și filozofie din Iași; *Legăturile seculare între provinciile românești*, de acad. Ștefan Pascu — rectorul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și prof. dr. Camil Mureșan, decanul Facultății de istorie a Universității menționate; *Municipiul Craiova — dimensiuni și împliniri contemporane*, de Vasile Bulucea — prim secretar al Comitetului municipal P.C.R. priunarul municipiului Craiova; *Contribuții craiovene la progresul științelor matematice și tehnice*, de acad. Radu Voinea, rectorul Institutului politehnic din București; *Craiova în viața muzicală a țării*, de Ion Dumitrescu — președintele Uniunii compozitorilor din Republica Socialistă România; *Pelendava în Tabula Peutingeriană*, de dr. docent Radu Vulpe — membru al Academiei de științe sociale și politice.

După amiază, lucrările sesiunii au continuat pe trei secții: I. Istorie-arheologie, II. Probleme economice și sociale, III. Învățămînt, cultură, știință. În total, pe secții, au fost audiate peste 40 de comunicări valoroase, prezentate de academicieni, cadre didactice universitare, cercetători științifici, activiști de partid și de stat.

La secția I Istorie-arheologie au fost prezentate următoarele comunicări: *Mărturiile ale unor străvechi civilizații în zona Craiovei*, de Marin Nica — cercetător științific principal la Muzeul Olteniei din Craiova; *Pelendava dacică*, de dr. Octavian Toropu — lector la Universitatea din Craiova; *Pelendava sub stăpînirea romană*, de prof. dr. docent Dumitru Tudor — membru al Academiei de științe sociale și politice; *Craiova în epoca post-romană*, de dr. Gheorghe Popilian — cercetător științific principal la Muzeul Olteniei din Craiova; *Primele formațiuni statale românești la sud de Carpați*, de dr. Nicolae Constantinescu — cercetător științific principal la Institutul de arheologie din București; *Craiova în epoca medievală. Rolul instituției Băniei în viața politică a Țării Românești*, de dr. Manole Neagoe — cercetător științific la Direcția generală a Arhivelor statului, București; *Craiova de la revoluția lui Tudor Vladimirescu pînă la cea de la 1848*, de Ileana Petrescu — cercetător științific principal la Centrul de științe sociale, Craiova; *Craiova și unirea Principatelor Române*, de dr. N. Adăniloie — șef de sector la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Craiova în timpul războiului pentru independență*, de prof. Vasile Maciu — membru corespondent al Academiei R. S. România; *Mișcarea muncitorească și socialistă în Craiova pînă în anul 1921*, de Vladimir Osiac — cercetător științific la Centrul de științe sociale, Craiova; *Momente semnificative din istoria Craiovei. Mărturiile documentare*, de Ilie Boghianu, directorul Filialei Craiova a Arhivelor statului și Paul Barbu — arhivist; *Craiova — prezență activă în lupta pentru cucerirea puterii și democratizarea vieții publice*, de prof. Neculce Popescu — prorector la Universitatea din Craiova.

Programul sesiunii mai prevedea, pentru această secție, încă două comunicări care, din lipsă de timp, nu s-au mai putut susține; acestea sînt *Mișcarea muncitorească din Craiova în perioada interbelică*, de prof. dr. docent Titu Georgescu — membru corespondent al Academiei de științe sociale și politice, și *Participarea maselor populare din Craiova în zilele insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste*, de Luchian Deaconu — directorul Muzeului Olteniei, din Craiova. La cererea participanților, s-a propus ca și aceste două comunicări — împreună cu toate cele prezentate la sesiune — să fie incluse în volumul special ce urmează să apară în cinstea jubileului Craiovei.

Seara, întruniți din nou în ședință plenară — după ce președinții de secții au prezentat, sintetic, contribuțiile aduse de comunicări — prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe sociale și politice din Republica Socialistă România a subliniat, în cuvîntul de închidere, valoarea ridicată a lucrărilor susținute și reușita de ansamblu a prestigioasei sesiuni științifice prilejuită de aniversarea Craiovei.

În general, comunicările susținute la sesiune, atît în cadrul ședinței plenary cît și în Secția de istorie și arheologie, au demonstrat că pe locul municipiului Craiova a fost o milenară vatră strămoșească, atestată de bogate vestigii arheologice, ce datează de peste 7000 de ani. Dacă în partea de nord a orașului sînt mai numeroase dovezile unei străvechi așezări geto-dacice, în sud sînt persistente urme ale romanilor, iar mai tîrziu vestigiile arheologice arată conviețuirea și contopirea acestor două popoare.

Existența Pelendavei — denumirea antice a Craiovei — a fost consemnată prima dată, în mod cert, în jurul anului 225 cînd, la cererea împăratului roman Caracalla, s-a făcut cartografierea Imperiului și stabilirea unor itinerarii mai importante de legătură între provincii. Pe un asemenea itinerar, numit Tabula Peutingeriană (după numele descoperitorului ei Konrad Peutinger, care a trăit la Viena între anii 1465—1547), se află menționată așezarea Pelendava, situată — după cum a demonstrat convingător Radu Vulpe — exact pe locul Craiovei de astăzi.

Numele de Craiova — s-a arătat în comunicări — este atestat în scris în urmă cu 500 de ani într-un document din 1475 în care e menționat boierul „Neagoe de la Craiova”.

În acest timp, Craiova ajungând un centru polarizator al vieții administrative și politice devine reședință a Băniei (mutată aici de la Strehaia), instituție de prim rang care se ocupa de administrarea județelor din dreapta Oltului. Bănia Craiovei, reședință a primului șefnic al domnului Țării Românești a fost ocupată mulți ani de familia boierilor Craiovești, care a dat și pe voievodul Neagoe Basarab (fiul lui Pîrvu Craiovescu). Mihai Viteazul însuși, înainte de a ajunge domn, a fost mare ban al Craiovei și a fost sprijinit în luptele sale de frații Buzești, urmași ai Craioveștilor. Treptat, Craiova a devenit și un important centru comercial cu târguri săptămânale la care — sublinia Ștefan Ștefănescu — veneau negustori „chiar și de la Constantinopol, ca să cumpere vite”. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când domni fanarioți au impus marilor bani să se mute la București, locul lor la Craiova a fost ținut de caimacami, iar odată cu introducerea Regulamentului organic, Bănia a fost desființată.

Chiar și după recunoașterea Bucureștilor ca centru politic unic al țării, Craiova — deși rămăsese simplă reședință de județ — s-a dezvoltat pe tărîm economic și cultural, contribuind din plin la mișcarea de renaștere națională care avea să ducă la făurirea României moderne. În comunicări s-a arătat, cu argumente convingătoare, participarea masivă a craiovenilor la revoluția din 1848, la mișcarea unionistă din anii 1856—1859 și nu mai puțin la susținerea războiului pentru independență națională din anul 1877, unde contribuția județului Dolj (datorită și apropierii frontului) a fost mai mare decît a oricărui județ din țară.

Alte comunicări au reliefat, că odată cu dezvoltarea proletariatului în România, Craiova a cunoscut și un puternic avînt al mișcării socialiste, că reprezentanții organizațiilor muncitorești din fostul scaun al Băniei au fost prezenți atît la înființarea primului partid politic al clasei muncitoare din 1893, cît și la făurirea Partidului Comunist Român în anul 1921, după cum aveau să participe la toate momentele importante ale luptelor revoluționare din perioada contemporană, inclusiv la înfăptuirea insurecției naționale armate din august 1944 care a deschis calea dezvoltării socialiste a României.

Comunicările au subliniat, totodată, că prelundu-se aspectele pozitive ale tradițiilor seculare, în anii noștri Craiova a cunoscut cea mai spectaculoasă ascensiune din istoria sa, devenind un puternic centru industrial și cultural, cu mari combinate care asigură economiei naționale 10 % din energia electrică, 18 % din Ingrășămintele chimice și circa două treimi din locomotivele Diesel și electrice, cu o impunătoare Universitate — cerută încă de la 1849 de craioveni — cu un Centru de cercetare al Academiei, un teatru prestigios, o filarmonică și alte instituții culturale care, toate laolaltă, fac din Craiova o cetate a industriei și a culturii, mîndră de vechimea sa istorică și hotărîtă să devină și mai strălucitoare.

N. Adăniloate

A III-A ÎNTÎLNIRE A COMISIEI MIXTE ROMÂNNO-SOVIETICE DE ISTORIE

În zilele de 22—28 septembrie 1975 a avut loc, la București și Succava, cea de-a III-a întîlnire a Comisiei mixte româno-sovietice de istorie, consacrată dezbaterii temei: „Mișcarea revoluționară din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Revoluția din 1905 din Rusia”.

În cadrul întîlnirii — după cuvîntul de deschidere rostit de copreședintele Comisiei mixte, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu — au fost prezentate și dezbătute următoarele referate: „Însemnătatea internațională a primei revoluții ruse” de acad. I. I. Minț; „Mișcarea revoluționară din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea” de dr. Ion Iacoș și dr. Nicolae Copoiu; „Mișcarea revoluționară în Rusia și România la hotarul a două epoci” de E. I. Spivakovski, candidat în științe istorice; „Stadiul de dezvoltare economică a României la începutul secolului al XX-lea” de prof. dr. Victor Axenciuc; „Revoluția anilor 1905—1907 în Rusia și tradițiile revoluționare ale clasei muncitoare din România” de A. C. Moșanu, candidat în științe istorice; „V. I. Lenin despre mișcarea revoluționară din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea” de prof. dr. Vasile Ionescu; „Episodul Potemkinist — memorabilă expresie a solidarității internaționale active a mișcării muncitorești din România cu revoluția rusă din 1905” de prof. dr. Titu

Georgescu; „Prima revoluție rusă și opinia publică românească” de V. N. Vinogradov, doctor în științe istorice; „Contribuții istoriografice românești din ultimul deceniu privilegiate la dezvoltarea mișcării revoluționare din țara noastră la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea” de conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță.

Concluziile dezbaterii au fost trase de copreședinții comisiei mixte de istorie — prof. dr. Ștefan Ștefănescu și acad. I. I. Miș. De comun acord părțile au hotărât ca cea de-a patra reuniune a Comisiei mixte a istoricilor din cele două țări să aibă loc în septembrie 1976, la Moscova, urmându-se a fi abordată problema: „Mișcarea de eliberare națională din Balcani în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Relațiile româno-ruse și războiul din 1877—1878”.

În concluzie se poate spune că organizarea unor asemenea întâlniri este utilă căci contribuie la lămurirea multor probleme și la precizarea unor noi puncte de vedere rezultate din cercetările istorice cele mai recente.

Pe baza concluziilor acestei noi întâlniri a Comisiei mixte și ținând cont de însemnătatea tematicii hotărâte pentru reuniunea viitoare ce va avea loc în împlinirea centenarului dobândirii independenței de stat a României, sîntem hotărâți să luăm din timp toate măsurile ce se impun pentru buna pregătire a participării Părții române la această acțiune.

Gh. I. Ioniță

CRONICA

În ziua de 30 septembrie 1975, la București s-au desfășurat lucrările unei sesiuni științifice, prilejuită de împlinirea a 50 de ani de la înființarea Blocului Muncitoresc-Țărănesc, organizată de Academia de științe sociale și politice, Academia „Ștefan Gheorghiu”, Institutul de studii istorice și social-politice.

După cuvîntul de deschidere, rostit de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., în continuare au fost susținute comunicările: *Rolul Blocului Muncitoresc-Țărănesc în menținerea și lărgirea legăturilor P.C.R. cu muncitorii, țăranii, meseriașii, funcționarii și alți oameni ai muncii de la orașe și sale* de prof. dr. N. Petreanu, Academia „Ștefan Gheorghiu”; *Blocul Muncitoresc-Țărănesc în viața social-politică a României* de dr. Florea Dragne, șef de secție la Institutul de studii istorice și social-politice; *Acțiuni politice inițiate de Blocul Muncitoresc-Țărănesc pentru făurirea unității de luptă a clasei muncitoare din România*, de lector univ. dr. Ion Scurtu, Facultatea de istorie a Universității București și Florian Tănăsescu, cercetător științific la Institutul de studii istorice și social-politice; *Politica P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărâna în lupta pentru cucerirea puterii politice și edificarea construirii socialismului în România*, de prof. dr. Marin Popescu și conf. dr. Ștefan Lache, Academia „Ștefan Gheorghiu”.

În zilele de 6—12 octombrie 1975, la Curtea de Argeș s-au desfășurat manifestările științifice și cultural-artistice organizate de Comitetul orașenesc de cultură și educație socialistă în săptămîna dedicată istoriei și culturii acestui oraș cu străvechi tradiții istorice și culturale.

În cadrul acestei a V-a ediții, desfășurată sub genericul „Curtea de Argeș — Arc peste timp” în zilele de 7 și 8 octombrie a avut loc o sesiune de comunicări științifice. În prima zi au fost prezentate comunicările: *Neagoe Basarab, voievod al culturii și artei în Curtea de Argeș*, de prof. dr. Dumitru Almaș; *Populația orașului Curtea de Argeș în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, de cercetător principal dr. Constantin Șerban; *Sigiliile argeșene din sec. al XVI—XVIII-lea și semnificația lor pentru istoria economică a orașului Curtea de Argeș*, de dr. Liviu Ștefănescu; *Conflicte de hotar între orașenii argeșeni și locuitorii din comuna Stroiești-Argeș*, de conf. dr. ing. Nicolae Leonachescu; *Aspecte privind relațiile dintre Curtea de Argeș și locuitorii comunei Domnești*, de asistent Ion Petrică.

În cea de-a doua zi, participanții — oameni ai muncii, cadre didactice, elevi — au auzit comunicările: *Orașul Curtea de Argeș în viziunea istoricului Nicolae Iorga*, de lector Ion Șendrulescu; *Costumul românesc din sec. al XIX-lea cu referiri la zona Argeșului*, de Marian Stroia; *Date noi despre urbanistica medievală a orașului Curtea de Argeș*,

de dr. Pavel Chihaiia; *Viața social-economică argeșeană în sec. al XIV—XV-lea*, de prof. Tudose Moldovanul; *Biserica Sân-Nicoardă în lumina ultimelor săpături arheologice*, de Nicolae Moiescu, directorul Muzeului orașenesc; *Cele mai vechi mărturii despre Argeș*, de George Georgescu; *Statueta de bronz de la Radovanu*, de Valerian Marinescu; *55 de ani de la prezentarea primelor proiectii în Orașul Curtea de Argeș*, de Grigore Ion.

Aceste acțiuni, urmărite cu mult interes de cei prezenți au permis reconstituirea unor momente de seamă din istoria orașului, aspecte ale vieții social-economice și culturale a acestui vechi și important centru cultural și politic al Țării Românești.

În ziua de 10 octombrie 1975 la București a avut loc o ședință comemorativă consacrată împlinirii a 100 de ani de la nașterea istoricului Constantin Giurescu, organizată de secția de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România.

Despre viața și opera celui comemorat a vorbit academicianul Ștefan Pascu.

* * * *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909*, București, Edit. politică, 1975, 975 p.

Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. a editat un nou volum de documente, privind istoria mișcării muncitorești din România între anii 1900—1909¹, încheind astfel întregul ciclu privind istoria mișcării muncitorești de la începuturile ei și pînă la înființarea Partidului Comunist Român.

Prezentul volum cuprinde materiale de mare importanță din istoria mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră din primul deceniu al secolului al XX-lea, perioadă în care lupta revoluționară crește în amploare și intensitate, creindu-se premise pentru dezvoltarea pe baze mai largi a activității organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare. În noua etapă istorică, mișcarea muncitorească se afirmă mai viguros în viața socială-politică a țării; organizațiile politice ale proletariatului desfășoară o activitate susținută de organizare și maturizare ideologică și propagandistică.

Documentele și materialele incluse în volum, — în marea majoritate rapoarte și dări de seamă prezentate la conferințe și congrese ale organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare, rezoluții, hotărîri, motiuni, manifeste, apeluri, precum și articole cu caracter teoretic, — reflectă o etapă superioară în procesul de dezvoltare a luptei proletariatului împotriva exploatării capitaliste, prezența activă a acestuia în viața social-politică a țării. Dintre acestea se evidențiază, prin importanța lor, unele documente fundamentale ale mișcării muncitorești, ca: programul și statutul Uniunii Socialiste din România, statutul Comisiei Generale a Sindicatelor, (doc. 190), rapoartele lucrărilor celor trei conferințe ale mișcării muncitorești din vechea Românie, ca și cele ale organizațiilor socialiste și profesionale de pe cuprinsul Transilvaniei și Bucovinei, care reflectă procesul de

¹ Volumul a fost pregătit pentru tipar de un colectiv format din: Ion Popescu-Puțuri (coordonator), dr. Angustin Deae, dr. Ion Iacoș, Ion Mamina, Vasile Nicolae; a colaborat dr. Ludovic Vajda.

închegare a forțelor revoluționare, cursul ascendent al organizării și luptei politice a clasei muncitoare. Pe de altă parte, în volum sînt reproduse memorii de revendicări ale muncitorilor adresate autorităților și patronilor, anchete industriale și agricole privind situația maselor muncitoare de la orașe și sate. Totodată, volumul reproduce documente care ilustrează legăturile internaționale ale mișcării muncitorești.

În general, volumul de documente din istoria mișcării muncitorești 1900—1909, alcătuit din materiale de arhivă, din presa muncitorească, democratică, ca și din alte izvoare ale vremii, reliefează dezvoltarea fără întrerupere a mișcării muncitorești, activitatea ideologică în spiritul principiilor socialismului științific, procesul de consolidare a organizațiilor sale politice.

O seamă de documente atestă faptul că, mișcarea muncitorească, deși s-a resimțit organizatoric, pentru scurt timp, ca urmare a confruntărilor ideologice privind condițiile de afirmare a mișcării socialiste, a ieșit întărită, cu o orientare de clasă mai intransigentă și cu o compoziție proletară, care i-au permis să desfășoare o activitate mai viguroasă.

Elementele muncitorești, ca și intelectualii devotați principiilor socialismului științific au apărut organizațiile politice și profesionale, îndrumînd proletariatul spre făurirea treptată a noi organizații, conducînd luptele acestuia împotriva exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice. De altfel, seria documentelor volumului este deschisă de *Apelul* la organizare și la luptă (doc. 1), urmat, apoi, de o serie de alte materiale în același sens.

O importanță deosebită prezintă documentele referitoare la *continuitatea mișcării muncitorești din România*. Articolul programatic al ziarului „România muncitoare” din 1 ianuarie 1902, intitulat *Nu moare...*, reprodus în volum, exprima încrederea în ideile socialiste, releva faptul că „socialismul nu moare și nici nu poate muri nicăieri...”, releva faptul că „socialismul, conștient de rostul lui în România, pășește din nou în arenă...” (doc. 37). Într-o serie de alte ma-

teriale *Socialismul și are oare rațiunea?* . . . (doc. 38), *Socialismul în România* (doc. 39) se analizează pe larg dezvoltarea mișcării socialiste în țara noastră, tactica acesteia. Argumentând teza sa cu privire la existența condițiilor obiective de dezvoltare a socialismului în România, autorul articolului făcea o incursiune largă în istoria altor state, comparând în mai multe rânduri stările de lucruri din țara noastră cu acelea din diferite țări europene sau de pe alte continente.

Efortul general al mișcării socialiste a fost îndreptat în această perioadă — așa cum precizează autorii în *Prefața* volumului — „spre variate forme de organizare politică, reprezentate de cluburile muncitorești, apoi de cercurile socialiste „România muncitoare”, de cercurile de studii sociale, de societățile și sindicatele profesionale, care au urmărit consecvent țelul centralizării organizațiilor muncitorești la scară națională și, de pe această bază, organizarea și conducerea luptelor sociale împotriva exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru idealul transformării socialiste a societății” (p. 6).

Un număr important de documente atestă activitatea neobosită desfășurată de cercul socialist „România muncitoare”, constituit în iunie 1901, care a condus și îndrumat mișcarea muncitorească la începutul primului deceniu al secolului nostru și a acționat pentru centralizarea organizațiilor muncitorești. Activitatea cercului socialist „România muncitoare” a fost sprijinită de o serie de elemente muncitorești care s-au afirmat în această perioadă ca: I. C. Frimu, Alecu Constantinescu, Ștefan Gheorghiu, Vasile Anagnoste, Dimitrie Marinescu, Gheorghe Cristescu și alții. Pe de altă parte, au activat și s-au afirmat, alături de C. Dobrogeanu Gherea, ideologul mișcării socialiste românești, numeroase cadre conducătoare din rândurile intelectualilor, ca: dr. Cristian Racovski, Mihail Gh. Bujor, N. D. Cocea, dr. Otto Călin și alții.

Unele documente și materiale incluse în volum se referă la revendicările muncitorimii și implicit la mișcarea grevistă, care dobândește în această perioadă un caracter larg, cuprinzător, prin intrarea în arena luptei de clasă a noi detașamente de bază ale proletariatului, cum erau muncitorii metalurgiști și cei din transporturi.

Un mare număr de documente se referă la mișcarea sindicală, care a crescut și s-a maturizat în strânsă legătură cu organizațiile socialiste. Apărută în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, mișcarea sindicală s-a dezvoltat rapid în primii ani ai secolului al XX-lea (doc. 132, 133, 135, 140). Procesul de evoluție rapidă a sindicatelor a pus la

ordinea zilei necesitatea centralizării lor. Acest lucru s-a realizat la Conferința mișcării muncitorești din august 1906 care a creat Comisia generală a sindicatelor din România și a adoptat statutul general al sindicatelor (doc. 190), fapt care a marcat o nouă etapă în istoria mișcării sindicale.

Sindicatelor și C.G.S.R. așa cum o reflectă mărturiile cuprinse în volum — au organizat ample manifestații împotriva corporațiilor, au acționat pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale muncitorilor, pentru o legislație care să reglementeze raporturile de muncă și de retribuire ale lucrătorilor, munca copiilor și a femeilor etc.

În volum au fost, de asemenea, incluse documente și materiale referitoare la cuprinderea femeilor muncitoare și a tineretului din fabrici și uzine în organizațiile politice ale proletariatului.

O pondere importantă în cuprinsul volumului o au documentele și materialele privind dezbaterile politice și ideologice desfășurate de mișcarea muncitorească și socialistă în confruntarea cu diferitele curente politico-ideologice din epocă și în mod special cu poporanismul. Apărut încă la sfârșitul veacului trecut, poporanismul se manifestă mai ales în anii 1906—1908. Printre reprezentanții săi cei mai autorizați s-a numărat cu precădere C. Stere, care căuta să fundamenteze ideea că în România, țară eminentă agricolă, mișcarea socialistă nu avea sorți de izbândă, neexistând baza socială care s-o susțină. Mișcarea socialistă a dus, prin „Viitorul Social”, o campanie ideologică energică împotriva acestei concepții, analizând perspectivele dezvoltării social-economice a țării, rolul industriei și implicit al clasei muncitoare în transformarea revoluționară a societății românești. Sînt ilustrative în acest sens documentele: (doc. 251) „Viața Românească” și „Viitorul Social” și (doc. 270) *Poporanism, socialism, realitate*, în care se exprimă punctul de vedere al mișcării socialiste în polemica cu poporanismul și se face analiza conținutului social-politic și ideologic al acestuia, afirmîndu-se rolul deosebit de important al partidului clasei muncitoare în viața social-politică a țării.

O suită de alte materiale reflectă poziția proletariatului față de problema agrară, sprijinul acordat de clasa muncitoare mișcărilor țărănești care au culminat cu marea răscoală izbucnită în primăvara anului 1907. Mișcarea muncitorească și-a exprimat solidaritatea cu lupta dreaptă a țărănimii răscolate protestînd împotriva sîngeroasei represiuni, fapt evidențiat cu prisosință în volum. Mișcarea

socialistă a întreprins o analiză critică asupra reformelor preconizate de Partidul național-liberal după războiul din 1907, îndeosebi asupra Casei rurale, relevând limitele și insuficiența acesteia (doc. 257); ea a preconizat, totodată, rezolvarea radicală a problemei agrare prin exproprierea marii proprietăți moșierești (doc. 249).

O serie de documente privesc mișcarea muncitorească din Transilvania, maturizarea ei reflectată în consolidarea organizațiilor politice și profesionale ale proletariatului, indiferent de naționalitate; aflate sub stăpânirea monarhiei dualiste austro-ungare, legăturile stabilite între conducătorii mișcărilor socialiste de pe ambele versante ale Carpaților, sprijinul acordat de mișcarea socialistă din vechea Românie fraților săi aflați sub dominația străină. Contactele personale, schimbul de delegații, de literatură și presă dintre mișcarea socialistă din vechea Românie și cea de dincolo de Carpați au contribuit la dezvoltarea pe o bază unitară a mișcării muncitorești.

În volum sînt cuprinse documente și materiale care atestă internaționalismul mișcării noastre muncitorești: participarea la Congresul internațional de la Stuttgart din 1907 (doc. 232, 233, 235), ca și la diferite alte manifestări cu caracter internațional, sprijinul moral și material acordat luptelor proletariatului din întreaga lume, și în primul rînd solidarizarea cu proletariatul rus. Mișcarea muncitorească a organizat mari demon-

strații de protest împotriva autocrației și despotismului țarist, exprimîndu-și, totodată, simpatia față de cauza marinarilor revoluționari ruși de pe vasul „Potemkin” (doc. 153). Au fost, totodată, incluse articole și relatări privind sărbătorirea zilei de 1 Mai, aniversarea Comunei din Paris, cinstirea memoriei lui K. Marx și Fr. Engels (doc. 256).

Documentele sînt inserate în ordine cronologică, unele fiind însoțite de adnotări detaliate, în care se dau explicații privind o serie de aspecte ale problemei abordate. De asemenea, volumul este prevăzut cu indice de nume, de organizații, conferințe și congrese, de întreprinderi și instituții, de ziare, reviste și numiri geografice, ceea ce ajută în mod substanțial munca cercetătorilor și a tuturor celor interesați să cunoască istoricul mișcării muncitorești din primul deceniu al secolului nostru.

Prin documentele și materialele selectate în volum, autorii reușesc să ofere specialiștilor posibilitatea de a cunoaște profund procesul de dezvoltare a luptei proletariatului din primul deceniu al secolului al XX-lea, etapă superioară în organizarea și afirmarea clasei muncitoare în viața social-politică a țării.

Mircea Iosa

IONICĂ TĂUTUL (1795—1830), *Scrieri social-politice*, cuvînt-înainte, studiu introductiv, note de Emil Vîrtosu, Edit. științifică, București, 1974, 365 p.

Odată cu acest prim volum al culegerii scrierilor lui Tăutul — care va avea două — publicul larg și chiar istoricii ce n-au avut încă ocazia să cerceteze arhivele din Iași au în sfîrșit la dispoziție o bună parte din opera unuia din autorii cei mai interesați pe care îi cunoaște înainte de 1848 cugetarea socială și politică românească. Despre Tăutul s-a scris mult, fără a se aștepta această ediție, motiv pentru care, timp de un secol după moartea lui, s-au repetat aceleași puține informații, mai toate după amintirile lui Alecu Russo. Editorul de astăzi, prof. Emil Vîrtosu, este cel care a descoperit în 1930 — acum 45 de ani! — primul text aparținîndu-i indiscutabil scriitorului moldovean. Prezentarea

rea acestuia de către N. Iorga, în conferința din 1936 *Un „jacobin” moldave au XIX-ele secole*, i-a adus încrederea necesară în mișcarea de idei a epocii, deși pe baza unor scrieri asupra cărora paternitatea lui e incertă (ca pamfletul *Cuvînt al unui țăran către boieri*, atribuit de Iorga, înainte ca Ovid Densusianu să-l contrazică, lui Vartolomei Măzăreanu, călugăr putnean de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, căruia i se datorează și o compilație a cronicilor Moldovei, semnalată de curînd în U.R.S.S.).

Trebuie spus din capul locului că, oricît ar marca o înnoire a cunoștințelor noastre, o înlesnire a muncii cercetătorilor și un progres față de studiile răzlețe de pînă acum,

ediția de față, fără note istorice, fără indice de nume, fără măcar o tablă de materii, poate cu greu satisface cerințele actuale ale criticii. Să fie lipsa de spațiu tipografic care l-a determinat pe prof. Vîrtosu, specialist de meritată faimă și cu îndelungată experiență în editarea documentelor, să renunțe la anumite identificări și comentarii, chiar acolo unde ar fi fost mai interesante? Chiar dacă volumul următor, care va cuprinde „scrierile literare și filosofice” ale lui Tăutul, va fi mai minuțios adnotat, beneficiul, din punctul nostru de vedere, va fi mai mic. Totuși, ca o anticipare asupra acelei viitoare culegeri, întâlnim aici esul *Cercare împotriva deștilor și a materialiştilor* al cărui subiect ar fi justificat publicarea sa în partea a doua. În schimb, lipsește orice deslușire despre notele de lectură intitulate *Remarques relatives à la Moldavie et à la Valachie extraites de l'Empire Ottoman par le prince Cantemir* (vezi p. 47, n. 58).

Studiul introductiv ne orientează rapid asupra textelor lui T. dar nu trece, de cele mai multe ori, dincolo de parafrazarea lor. Tonul se menține declarativ, sentențios, cu o tendință de a-l arăta pe comisul Ionică progresist cu orice preț, câteodată chiar în contrast cu conținutul documentelor. De pildă, se subliniază exagerat faptul că „Tăutul înălțură teoria medievală providențialistă” pentru ca, o pagină mai departe, el să fie indirect revendicat pentru deism, pe când, într-o lucrare specială, el l-a combătut manifestându-și atașamentul față de creștinismul ortodox. Nici măcar inițiativa lui T. de a îndrepta opiniile contemporanilor săi cu privire la situația omului de faptură privilegiată a „ziditorului” nu dovedește nimic despre posibila influență a gândirii raționaliste franceze, căci *Cercarea împotriva deștilor* are caracterul unui simplu exercițiu dialectic, prilejuit de lecturile autorului, excepționale față de nivelul obișnuit al societății în care trăia. Citatul de la p. 39 este din Marmontel, căci *Eponine* nu-i decât titlul unuia din romanele sale. O serie de publicații recente, nerelevante în lunga introducere, au contribuit totuși la rezolvarea unor probleme de netăgăduit interes, fie în legătură cu Tăutul însuși — dintre articolele lui Dan Mănuță pare a fi fost cunoscut unul singur —, fie pentru mediul intelectual în care el s-a format. E vorba de traducerea lui Vasile Vîrtosu a operei lui Beccaria, analizată de Ariadna Camariano-Cioran în „Revue des études sud-est européennes”, V, 1967, pp. 193—202, deși editorul trimite doar la manuscrise menționate deja de D. Popovici, precum și de vasta literatură de memorii și proiecte de reformă dintre 1770 și 1830, inventariată

și chiar editată de Vlad Georgescu¹. De aceea, o aducere la zi a informației mai aproape de anul 1965 ar fi fost de dorit.

Pentru a sfinși cu observațiile de detaliu, câteva nume proprii apar într-o formă incorectă, ca urmare a unor lecțiuni eronate sau, poate a unor greșeli de tipar: „Fintias” (p. 15) în loc de *Pythias*, „Băciat” (p. 112), pentru *Băcioc*, sau „Telegus” (p. 148), de corectat „Cethegus”. Moșia lui Iordachi Cătarșin se numea *Camânca*, nu „Cainăca” (p. 328). De asemenea, la p. 302, numele localității *Răspochii* a fost citit „Răsposăii”. „Siron” (pp. 191, 238) este, în textul francez tradus, „ciron”, mușta. „Vărul Vasilie” (p. 309) nu e identificabil cu V. Pogor, ci cu V. Tăutul, nume purtat de un unchi și un frate al scriitorului, însă, în acest caz, avem de-a face cu fiul lui Costachi Tăutul și al Catincăi Cazacliu, din ramura bucovineană, de la Comănești, a familiei (cf. p. 269).

Textele înseși dezvăluie o mare varietate de preocupări, caracteristică pentru momentul cultural și politic în care au fost scrise, dar și o deosebită consecvență în părerile expuse, din cauza vârstei autorului, mort încă tânăr, la nici 35 de ani. După *Strigarea norodului Moldaviei cătră boierii pribegiți și cătră mitropolitul*, pamflet din 1821 a cărui sinceritate în critica protipendadei fanariote și în exaltarea „dulcelui săntiment a patriotizmului” îi transmite pe alocuri calități literare, Ionică Tăutul se specializează în discursurile festive și în polemica politică pentru care cei dintii ani ai domniei lui Ioan Sandu Sturdza îi vor oferi numeroase prilejuri. Din prima categorie fac parte *Imnul* din 1822, inspirat de numirea domnului „Pămîntean” și în care se strecoară elogiul unchiului Ioan Tăutul împreună cu al protectorilor Theodor Balș și Meletie de Huși, sau urările adresate lui Sturdza de anul nou 1823. Acestea sînt vizibil alcătuite în numele unor călugări — dovadă, expresiile: „prinos duhovnicesc”, „singurătatea noastră” ori „mănăstirea noastră” — poate cei de la Neamț, pe atunci Tăutul fiind secretarul episcopului de Huși. Datată 2 martie 1824, scrisoarea apocrifă către Grigoraș Sturdza este un text foarte interesant, scris ca din partea unui membru al protipendadei, fost dregător al lui Scarlat-Vodă Callimachi, văr cu Cantacuzinii și Balșii

¹ Nici o trimitere măcar la articolul prof. E. Vîrtosu, *Les idées politiques de I. Tăutul candidat au trône de Moldavie en 1829*, „Revue roumaine d'histoire”, IV, 2, 1965. Vezi și Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines*, I, 1769—1830, Bucarest, 1970; II, 1831—1848, Bucarest, 1972.

(dar „vărul Mihalachi” e Mihai Sturdza, viitorul domn), conceput ca replică la propaganda dușmănoasă la adresa noului domn în rândurile marii boierimii. Corespondența dintre Ioan Sturdza Sandu și boierii refugiați la Cernăuți, capitala Bucovinei devenind un adevărat Koblentz românesc, căpătase un caracter polemic și, prin răspunderea ei în copii, public. Ca urmare, Tăutul se angajează în această discuție „de presă” printr-un pamflet care o reducea la justele-i proporții, denunțând interesele egoiste a „trei sau patru familii, necunoscute în lumea cea mare”. Paginile sale contra pribegilor, dezertori de la datoria lor civică, sînt de recitit cu atenție deoarece, nici mai tîrziu, problema emigrației politice nu avea să-și piardă actualitatea. Cu altă ocazie, în 1829, Tăutul va scrie unui prieten: „sistema noastră demult s-au netrebnicit atita înclt un moldovan ca să scape de nedreptăți de multe ori li sliit a-ș lepăda driturile strămoșesti și a să îmbrăca cu titlu străin. Cit plng eu asupra aceștii stări ticăloasă!” (p. 226). Între argumente se întîlnesc și acel, cu osebire drag autorului, că numai „mazilii”, descendenți scăpați ai boierimii din secolele XVI și XVII reprezintă o autentică aristocrație, deși, din motive de oportunitate, Tăutul susține chiar neadevărul că „și supt vechiul Mihai Voevod cum și supt alți domni; cu sîngiurile lor au rădicat stlpi de biruință în slava Prelnaltii Porți, împotriva vrăjmașilor ei”. Elementarul raționament mercantilist: „hărnicia pornește negoțul, negoțul aduce bogățiile” are drept scop critica dezinteresării marilor boieri față de comerț, ocupație cu care știm că Tăutul era deprins din tinerețe. De notat este și ideea de a stabili un „stil diplomaticesc” care s-ar învăța în școli, pentru a înlocui arhaicele îngâmelii ale autorilor profesioniști de arz-mahzaruri.

O modernizare a metodelor politice, pe lingă cea a stilului diplomatic, era atît de necesară în ajunul Regulamentului Organic înclt Tăutul va da consultații, orielt de măr-ginită ar fi fost propria sa experiență, marelui postelnic al Moldovei, care voia să se inițieze în materia pe care o numim astăzi „politologie” dar care pentru candoarea contemporanilor era „meșteșugul cel mare și greu de a ocîrmi oamenii”. Theodor Balș, ministru copleșit de răspunderile ce-i reveneau, nu era nici caimacamul de mai tîrziu, Toderiță, nici hatmanul omonim, căruia, pentru a-l deosebi de celălalt, i se spunea Toderăș, ci un bătrîn boier atras de civilizația apuseană, cum o arată și porecla lui de „Frideric”, care fusese însărcinat în 1821 cu misiuni de seamă la Brăila, Silistra și Constantino-pol. Dintre scrisorile lui Tăutul către el,

una (pp. 149—151) poate fi datată 12 decembrie 1825 (cf. răspunsul, p. 162, n. 169).

Declarația sa cu privire la diferența dintre „un bucher moldovan” și „un învâțat de pe țarmura Senei sau a Tamisului”, cu toată simpatica modestie pe care o exprimă, presupune în același timp îndreptățirea unei comparații, după cum, cu alt prilej, Tăutul vorbise de evenimentele din 1821—1822 din Moldova și de „revoluția Italiei” ca de situații echivalente (p. 121). Conștiința clară a punctelor comune ca și a deosebirilor existente între dezvoltarea istorică a occidentului și cea a poporului său — la care se referă odată în acești termeni, cu 30 de ani înainte a Unirii: „les peuples moldave et valaque qu'on appelle collectivement le peuple roumain” — se manifestă într-o admirabilă scrisoare franceză către un lord, probabil ambasadorul Angliei la Poartă (Stratford Canning, lord Redcliffe): „Oui, ce pays n'est point une terre classique” etc. Întregul pasaj ar merita citat, pentru siguranța informației istorice pe care-și baza pledoaria în vederea unei cointeresări a Companiei Levantului în economia Moldovei². Din 1826 datează inițiativa unei Bănci otomane, creată abia 30 de ani mai tîrziu, sau unele propuneri de reformă a sistemului militar turcesc. În general, atitudinea lui Tăutul a rămas constant favorabilă relațiilor cu Poarta. A exprimat înțelegere și prețuire, probabil sincere, față de turci, al căror trecut îl cunoștea din istoria lui Cantemir. Traducerea unui fragment al acestei opere este menționată între hîrtiile arhivei pe care a predat-o în 1824: „sfaturile lui sultan Osman către fiul său Orhan, talmăcite din istoricul othomanicesc Saande Efende”. În genul parnetic, pentru care-și dovedea astfel atracția, Tăutul a compus povețe adresate către „iubitul meu fiu” (în 1824, cînd se afla încă în Moldova), un fiu altfel necunoscut, probabil fictiv. Din păcate, editorul o datează din 1825 și se abține de la orice comentariu.

Alte obiecții în legătură cu cronologia scrierilor lui Tăutul vin în mintea cititorului atunci cînd e vorba de texte mai însemnate, de exemplu planul pentru o istorie a Moldovei în anii 1821—1822 (pp. 100—101). Fără ca nimic să sprijine ipoteza că lucrarea ar fi fost proiectată încă din 1822, e de reținut în schimb analogia dintre paginile de introducere în istoria românilor (pp. 196—199), cărora editorul le atribuie data 1828, și titlul „Starea Moldaviei și a Valahiei la anul 1821”, al capitolului 2 din partea I-a, potrivit planului din „1822”. În realitate, 1827 consti-

² *Ibid.*, I, p. 170—172, documentul fiind deja publicat, ca și un fragment din scrisoarea către Balș de la 12 decembrie 1825.

tu'e pentru amîndouă textele o dată cu atît mai plauzibilă cu cît ar coincide cu momentul redactării unui memoriu intitulat *Zidire politicii întemeiată pe firea omului* sau, într-o altă versiune, *Socotînțele mele asupra meșteșugului ocîrmuirii* (cf. p. 154, un pasaj dintr-una din scrisorile către Th. Balș: „Platon au pus supt titlu de Republica socotînțele ce el au dat de meșteșugul ocîrmuirii”). Mai departe, în 1829, Tăutul se referă la aceeași lucrare cu cuvintele: „cîteva socotînți asupra lucrurilor noastre”. Ele ar putea fi o aluzie la *Politi-ceștile luari amînte asupra Moldaviei*, ceea ce îngăduie presupunerea că și acest text incomplet este anterior anului 1828, data propusă de editor, făcînd deci parte dintre materialele pregătitoare pentru o carte a lui Tăutul despre Moldova, istorie și descriere în același timp³. Nu stăruim deocamdată asupra acestui aspect al activității lui Tăutul decît pentru a semnala asemănările strînse pe care paginile amintite le oferă cu un lung memoriu contemporan, alcătuit de Anghel Valli, slujbaș grec din administrația Moldovei care cunoștea bine țara, legile și istoria ei (documentul a fost publicat de N. Iorga și, recent, de Vlad Georgescu⁴). Pentru a reveni la Tăutul, o scurtă investigație ar fi permis editorului să recunoască în „prescrierea făcută la 1817 de un străin” observațiile despre Moldova ale lui Barthélemy de Bascheville din care a fost desprins pasajul citat la p. 219.

Autorul nostru, considerîndu-se cu toată seriozitatea „între ucenicii cei mai de gios a școlii lui Solon și a lui Licurg”, era dispus să aplice în practică ideologia sa, inspirată de „Loche”, de Condillac, de Franklin, despre care știa că „au dărmat tirania și au așezat fericirea noroadelor pe pravilele Republicii”, și de legislația franceză a Restaurației. Nu toate izvoarele sale erau străine, căci tradusesse

³ Vezi Gh. Ungureanu, D. Ivănescu și Virginia Isac, *Documente*, București, 1973, p. 88—117. În această culegere, în afară de o listă a manuscriselor lui I.T. și de ciornele românești și franceze ale unor lucrări, au mai apărut acte incluse în ediția *Virtosu*: contractul încheiat în 1819 de Tăutul, ca hotarnic, cu un Sturza (sau Razu?), anaforaia din 1823 pentru acordarea rangului de vel comis, scrisoarea lui Th. Balș din 1828 către I.T. și cea a lui I.T. către Ilie Ilchi, precum și apelul „către frații români” sau textul pe care-l considerăm o introducere la istoria Moldovei și Valahiei.

⁴ „Revue historique du Sud-Est européen”, XVI, 1939, p. 129—144, 280—287, 341—369 și XVII, 1940, p. 51—65, 109—128, 243—282, 297—325; Vlad Georgescu, *op. cit.*, II, p. 173—277.

în limba franceză sau doar poseda o traducere a memoriului din 1772 adresat de boierii moldoveni delegaților intruniți la Congresul de la Focșani, cu privire la istoria raporturilor țării cu Poarta⁵.

Există în această culegere texte care mărturisesc nădejdea lui T. de a obține domnia în 1829, cu acordul Imperiului otoman și al Rusiei; scrisoarea către unchiul său Ilie Ilchi, cererile redactate în numele boierilor către sultan și țar și chiar apelurile adresate, într-o primă versiune, doar moldovenilor, într-a doua și muntenilor, de pretendentul la tron. Programul său era, în linii mari, acela la fixarea căruia contribuise încă din 1824 și care, înainte de a fi prezentat la Constantinopol, ajunsese la cunoștința diplomației ruse. Argumentele istorice, în nota tradiționalistă ce se regăsește și în limbajul „cărvenarilor” și al conservatorilor, porneau iarăși de la Zamolxis, culminînd cu această frumoasă formulă, pe atunci încă nouă: „prin mijlocul vezurilor și prin atîția strămutări a vremilor, noi sîntem cei singuri din odraslele Romii în linie driaptă carii, cu numile de român, am putut păstra pîn-astăz și am ferit de o stîngire de tot numile cel mare a stăpînilor lumii”.

În aceeași ordine de idei, preocupările filologice ale lui Tăutul merită să fie relevate. Atent în primul rînd la dovezile caracterului latin al limbii române, el notează de pildă: „cuvîntul Dumnezău în limba noastră vine de la cuvîntul latinesc Dominus Zeus” sau declară cu mîndrie că această limbă „ne înfățosează încă o mare asemănare cu limba latină și o analoghie destul de apropiată cu toate fiicele aceștii maice plodoasă”! De asemenea, avînd în vedere desigur pe Ienăchișă Văcărescu, scrie: „un boier valah, iubitor de niam, au făcut, sînt cîțiva ani, o gramatică atîta de bună pre cît poate fi mai nainte de a avé limba un lexicon” (p. 182). I ă definiția unor termeni (*capitală, republică*) și cauta corespondențe între franceză și română: „nature” = fire, „objet” = pricină dar și „combinaisons” = înțugări sau „particulier” = stînguratec.

Într-un cuvînt, din observațiile de mai sus reiese izbitor nevoia lui Tăutul de a fi de toate pentru poporul său: om politic, diplomat, legislator, economist, filosof, istoric, filolog. Cerințele momentului impun refuzul specializării, nu numai în preocupări, ci chiar în cariera omului. Căci, deși arendase suditului austriac Abraham Kliemer cele 29 de dughene și 4 crîșme pe care le moștenise în Iași, el însuși făcea negoț cu postav, ulei, săpun și exporta în Turcia, pe la Galați, sare (2 000 000)

⁵ *Ibid.*, I, p. 7, nr. 17.

de ocale, cantitate enormă). Cît despre alte activități care-l solicitau, o foarte sugestivă listă ne este furnizată de inventarul hîrtilor sale; în același an 1824, tratase cu niște capitaliști galițieni care aveau probabil intenția de a înființa o instituție de credit în Moldova („jidovii ce venisă de la Brodi pentru a fi bangheri”), răspunsesse cererilor de ajutor îndreptate către domn de profesorul D. Govdelas de la Academia domnească din Iași, în afară de corespondență diplomatică sau administrativă, mai făcea încă hotărnicii („locul tirgului vitelor din orașul Botoșani, cu o hartă” sau „închuire de hartă în pricina de la Brateș cu turcii de Isacce”) și investigații istorice („cercetare documentelor familiei Sturzăști” și „cercetările la Dorohoi de jacurile urmate la anul 1821”). S-a ocupat și de „surgunirea boierilor”, mențiunea fiind în legătură cu ciocnirea din iunie 1824 dintre Ioan Sandu Sturdza și opoziția boierească. Se poate chiar pune întrebarea dacă discursul prin care domnul a răspuns cu dîrzenie con-

spiratorilor, înainte de a trece la arestări și exil, nu fusese cumva scris de secretarul său, Ionică Tăutul⁶.

Cele mai adînci și mai autentice convingeri ale lui Tăutul, exprimate deschis pe atîtea căi, au impresionat puternic pe contemporani și traducerea lor în practică a revenit ca sarcină pașoptiștilor. Așezat cronologic la jumătatea drumului dintre Dimitrie Cantemir și noi, Tăutul are afinități mai ales cu generația care i-a urmat, data nașterii încadrîndu-l între Asachi și Eliade. Lupta lor o duce însă cu arme vechi, desprinsе din panoplia secolului al XVIII-lea, așa încît, înainte de conturarea tipului de *pașoptist luminist*, întîlnim pe tînărul acesta. Nici nu se știe cum arăta, în afara semnalmentelor de pe pașaport: „statura mijlocie, mustața neagră și subțire”. Poate că atracția exercitată de figura sa, atît de pușin cunoscută, va crește după ediția scrierilor sale, al cărei rol pozitiv este de a pune în circulație noi date și probleme destinate să fie absorbite într-o viitoare sinteză istorică românească.

⁶ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani pînă în zilele noastre*, II, Iași, 1857, p. 168.

Andrei Pîppidi

GÜNTER PRINZING, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 12, München, 1972, 203 p.

Născut în urma răscoalei asenide și afirmat în urma luptelor victorioase antibizantine, mai ales sub Ioniță, la 1204 tînărul stat vlaho-bulgar își mai căuta încă locul pe harta politică a regiunii, iar viitorul raporturilor sale cu bazele din Constantinopol era imprevizibil. Încă și mai nesigură era situația celui-alt stat sud-slav, de la extrema vestică a peninsulei, ale cărui începuturi modeste din veacul XII lăsau cu greu să se întrevadă apropiata lui afirmare politică într-un teritoriu ce forma cîmpul de înfruntare a intereselor celor două mari puteri vecine; Bizanțul și Ungaria. Dispariția statului bizantin în 1204 a înlăturat primejdia ce-o reprezenta puterea bazelelor pentru cele două state sud-slave dar apariția unui imperiu latin în Constantinopol și a celor trei state grecești în Asia Mică și în Europa, care revendicau moștenirea bizantină, a schimbat complet datele problemei. Evoluția politică a Bulgariei și Serbiei după 1204 are loc într-un cadru complex, format de constelația de factori politici, în care, alături de cele două state

slave, intrau Imperiul latin, Niceea, Epirul și, la început, Regatul latin din Thessalonica și micile principate desprinsе din vechiul imperiu sau din statul vlaho-bulgar, în timp ce Sultanatul din Konia, imperiul Marilor Comneni și chiar regatul arpadian n-au jucat decît un rol periferic pe scena politică din Balcani într-una dintre cele mai frîntate perioade cunoscute de istoria medievală a societății de la sud de Dunăre. Inaugurată de evenimentele din 1204 și încheiată în 1261 de readucerea pe malurile Bosforului a centrului imperiului parțial recucerit, în urma loviturii norocoase a strategului niceean Mihail Stratigopulos, această perioadă a cunoscut trei momente principale, ce au coincis cu cele trei mari bătălii decisive din prima jumătate a secolului XIII — Adrianopol (1205), Clotnița (1230) și Pelagonia (1259) —, care au determinat răsturnări dramatice în raportul de forțe din regiune.

Monografia lui G. Prinzing este consacrată evoluției Bulgariei și Serbiei în prima și cea mai grea etapă a acestei perioade, cuprinsă

Între căderea Constantinopolului sub latini și 1217/1219, această ultimă limită coincidând cu venirea la tron a lui Ioan Asan II, cu transformarea Serbiei în regat și dobândirea autonomiei de către biserica srbă.

Primul și cel mai substanțial capitol al lucrării îmbrățișează evoluția conflictului bulgaro-latin din 1204 pînă la moartea lui Ioniță sub zidurile Salonului (oct. 1207). Conflictul, avînd la origine cauze teritoriale, ideologice — izvorite din neînțelegerile asupra raportului țarat-imperiu — și diplomatice — legate de respingerea ofertei bulgare de pace de către latini —, tendința conducătorilor vlaho-bulgari de a crea un imperiu cu centrul în Noua Romă și, în sfîrșit, rolul jucat de arhonții greci, partizani ai țarului ortodox, la început, a culminat cu bătălia de la Adrianopol, al cărei deznodămînt i-a îngăduit lui Ioniță să devină pentru scurt timp arbitru scenei politice din Balcani. Cu toate acestea, Imperiul latin, al cărui prestigiu a fost parțial refăcut după dezastrul din aprilie 1205 de către Henric I, cea mai mare personalitate a istoriei sale, și arhonții greci din Tracia mai aveau încă un cuvînt de spus în desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Unul dintre cele mai mari merite ale lucrării este analiza fină a evoluției raporturilor dintre Ioniță și dinații greci în perioada 1204—1207. Într-o primă etapă (sfîrșit 1204— apr. 1205), răscala antilatină a arhonților greci a jucat un rol important în marea victorie a țarului vlaho-bulgar sub zidurile Adrianopolului asupra noilor stăpîni din Constantinopol. Desprinderea dinațiilor greci de cauza lui Ioniță în cea de-a doua fază a conflictului (apr. 1205—sfîrșit 1205) a fost determinată de tendințele expansioniste ale conducătorului vlah în Tracia, aflată în mîna feudaților locali după aprilie 1205, și de raidurile devastatoare ale aliaților săi cumani. Dar aspirațiile spre autonomie ale arhonților traci, mărturisite îndeosebi de încercarea unuia dintre ei de a se proclama basileu la Philipopolis, erau lipsite de vreo șansă datorită intereselor latine și vlaho-bulgare în regiune. Trecerea lor de partea noului împărat latin în cea de-a treia fază a conflictului dintre latini și Ioniță (ian. 1206—oct. 1207) este dovada luării de cunoștință asupra acestei realități. Alianța cu Henric I îngăduie acestuia din urmă să smulgă țarului vlaho-bulgar cea mai mare parte a teritoriilor din Tracia, pierdute de latini după dezastrul din aprilie 1205.

Moartea neașteptată a lui Ioniță în oct. 1207 și venirea la tron a lui Borilă (1207—1218) marchează începutul unei noi perioade în evoluția raporturilor latino-bulgare, în care factorul latin manifestă o superioritate din ce în ce mai evidentă. Autorul supune unui

examen atent raporturile din coaliția anti-latină, alcătuită din Theodor I Lascaris, Borilă, Mihail Ducas, principele Epirului, și Stretz, dinastul din Prosek, care-și formase un principat în teritoriile latine. În schimb, sistemul de alianțe din tabăra lui Henric I, constituit din împăratul latin, conducătorii regatului Thessalonic, David Comnenul, sultanul seldgiucid și Alexios Slav, dinastul din Melnik, care-și formase un principat în teritoriile bulgare, nu apare în toată amploarea lui. Anii 1213/1214 aduc o răsturnare a alianțelor în Balcani, odată cu încheierea păcii latino-bulgare, întărită de căsătoria lui Henric I cu fiica țarului. Pe bună dreptate, autorul pune această schimbare politică în legătură cu încheierea ostilităților latino-niceene, prin pacea de la Nymphaion din dec. 1214; în schimb, influența papalității și, mai cu seamă, a Comunei lui San Marco asupra noii orientări politice a aliatului lor din Constantinopol apare mult prea ștearsă (în acest sens, recent, S. Brezeanu, *Le premier traité économique entre Venise et Nicée*, „Revue des études sud-est européennes”, XII, 1974, nr. 1, p. 143—146). Proaspăta alianță latino-bulgară, îndreptată contra tînarului stat srb, n-a înregistrat rezultate deosebite în anii 1214/16, datorită sprijinului acordat acestuia din urmă de regatul arpadian. Moartea prematură a lui Henric I (1216), în momentul în care principatul epirot, sub noua conducere a energicului Theodor I Ducas, a dezlănțuit marca ofensivă pentru refacerea unității bizantine, a constituit o grea lovitură pentru stăpînirea latină din Balcani. Cum dispariția împăratului latin a coincis cu îndepărtarea lui Borilă și venirea la tronul țaratului vlaho-bulgar a lui Ioan Asan II (1218), ea a încheiat o etapă în politica balcanică din prima jumătate a secolului XIII.

Evenimentele din Balcani din 1204 și din anii care au urmat n-au exercitat decît o influență indirectă asupra situației statului srb. Chiar dacă indicațiile surselor sînt extreme de vagi, se poate afirma că orientarea politicii vlaho-bulgare spre Constantinopol și a celei latine spre Bulgaria și spre Asia Mică a înrîurit în chip favorabil ridicarea formațiunii politice a lui Ștefan II Nemanja. Proclamarea lui Ștefan II ca rege în 1217 (în srbă titlul era de țar) a consacrat transformarea Serbiei într-unul dintre principalii factori politici din Balcani. Poziția ei politică a cunoscut o nouă consolidare doi ani mai tîrziu, cînd biserica srbă reușea să se emancipeze de sub autoritatea arhiepiscopului de Ochrida și să obțină recunoașterea autocefalității sale din partea patriarhiei ecumenice din Niceea. În legătură cu acest moment din istoria Serbiei, interesante sînt considera-

țiile dezvoltate de G. P. asupra asimilării titlului de țar cu cel de împărat de către izvoarele sîrbești din veacul XIII, așezînd astfel pe aceeași treaptă pe suveranul sîrb cu basileul din Constantinopol.

Printre cele mai importante merite ale lucrării mi se pare a fi interpretarea dată de autor evenimentelor din Balcani de la sfîrșitul secolului XII și începutul celui următor. Spre deosebire de mulți istorici, Îndeosebi cei mai vechi, care vedeau în desprinderea Bulgariei și Serbiei de statul bizantin și în constituirea lor ca formațiuni politice de sine stătătoare fenomene cu conținut național, G.P. subliniază conținutul lor feudal. Această încheiere se desprinde, chiar dacă nu pierdem din vedere teneurile etnice ale fenomenului, din luarea în considerație a proceselor dizolvante ce-au avut loc simultan în cele două state sud-slave, Îndcosebi în Bulgaria, pe teritoriul căreia s-au constituit, rînd pe rînd, principatele autonome ale lui Ivanko, Dobromir Chrysos și Alexios Slav.

În cele ce urmează, două observații pe marginea cărții lui Gînter Prinzing.

În legătură cu afirmarea originii nobile romane a dinastiei asenide, autorul reia teza lui Dujceev, conform căreia Ioniță n-a făcut decît să urmeze o modă a timpului, larg răspîndită în Bizanț și în țările vecine (p. 30—35). G.P. invocă în sprijinul acestei ipoteze genealogia fictivă a celor două prințese maghiare din veacul XII, căsătorite cu împărați bizantini, ambele considerîndu-se descendente ale ilustrei familii romane Iulia. Totodată, afirmația lui Innocențiu III asupra originii romane a supușilor lui Ioniță este interpretată ca o extindere a descendenței conducătorilor la aceea a supușilor. Desigur, chestiunea ne readuce la larga dezbateră — și interpretarea lui G.P. nu lasă niciun dubiu în ceea ce privește poziția sa — asupra originii etnice a fondatorilor tînarului stat. Pentru noi, cum originea română a vlahilor și a conducătorilor lor, afirmată de surse atît de felurite, nu mai poate ridica nici o îndoială, singura problemă rămîine funcția descendenței nobile romane a conducătorilor vlahobulgari. Autorul consideră că, în concepția Asenizilor, originea nobilă juca un rol important în afirmarea drepturilor lor la Constantinopol. Mai degrabă aspirațiile asenide la cucerirea metropolei imperiale de pe țărmul Bosforului se justifică prin cunoașterea de către reprezentanții tinerei dinastii — și contactele lui Ioniță cu lumea bizantină în anii șederii sale constantinopolitane explică acest fapt — a doctrinei politice a basileilor și le continuă pe cele similare ale țarilor primului

stat bulgar. După părerea noastră, afirmarea originii nobile romane a suveranilor vlahobulgari avea ca scop justificarea puterii lor pe plan intern și, îndeosebi, extern; pe acest ultim plan ea constituia un argument important în admiterea reprezentanților tinerei dinastii în „familia de regi” a timpului și în înlăturarea opoziției arpadiene. Numai în acest sens, construirea genealogiei ilustre — fie ea romane sau bulgare — se conforma unei mode a vremii. Cît privește filiera prin care informația asupra ilustrei descendențe a lui Ioniță a sosit la Roma, ea nu putea fi, cum crede G.P., cea maghiară, avînd în vedere întregul conflict dintre Arpadieni și țarul vlahobulgar, și foarte puțin probabil chiar și cea sîrbă. Mai degrabă, informația pornea chiar din lumea vlahă, din contactele dintre Roma și Tîrnovo, legate de recunoașterea lui Ioniță ca țar și de unirea celor două biserici.

Referindu-se la alianța politică dintre Theodor I Lascaris și Ioniță din 1207, într-un moment cînd țarul vlahobulgar purta campanii militare pentru aducerea sub stăpînire a populației grecești europene, autorul califică politica basileului niceean drept egoistă (p. 80—81). Fără îndoială, chiar prin programul său imperial, primul Lascaris și-a anunțat intenția de a reface vechea unitate a statului bizantin. Dar atîta timp cît statul grec era amenințat în însăși existența sa de latini, de Marii Comneni din Pont și de seldgiucizi și nu dispunea de mijloacele materiale necesare punerii în practică a programului de recucerire, împăratul niceean era obligat să se mărginească numai la proclamații în care își anunță dorința eliberării populației ortodoxe de sub stăpînirea străină. Dealtfel, politica realistă a lui Theodor I Lascaris de alianță cu suveranii vlahobulgari a jucat un rol important în înlăturarea pericolului latin. Va fi nevoie să mai treacă trei decenii pentru ca Ioan III Vatatzes, cu potențial economic și militar mult sporit, să pună în practică programul de reconquistă bizantină.

Așezată pe o bază documentară solidă și pe cunoașterea unei vaste literaturi moderne asupra problemei, lucrarea lui G. Prinzing reușește să ne ofere o analiză temeinică a locului și rolului celor două state sud-slave în succesiunea rapidă de evenimente, în care s-au înfruntat factori și interese atît de felurite, de pe scena politică balcanică din primele două decenii ale veacului XIII. Aceste calități, pe lîngă cele mai sus semnalate, fac din lucrare o monografie de un real interes.

Stelian Brezeanu

MAURICE LOMBARD, *Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*, Paris, La Haye, Mouton Co, 1974, 294 p.

Intenția volumului „*Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*”, care formează al doilea volum dintr-o serie de „Studii de economie medievală” ale lui Maurice Lombard, este de a sublinia rolul esențial al aprovizionării cu metale utile, (fier, cupru etc.) și prețioase în istoria marilor imperii și a diverselor unități economice constituite de-a lungul timpurilor. Rol cu atât mai important cu cât pentru cea mai mare parte a omenirii metalele au rămas produse rare până la sfârșitul secolului XVIII, nu numai aurul și argintul, dar chiar și fierul, socotit prea prețios pentru a servi la altceva decât la fabricarea armelor. Mari evenimente istorice sînt indisolubil legate de nevoia imperioasă de a dispune de resurse miniere, atât constituirea și persistența imperiilor cât și multiplele contacte care s-au stabilit între zone geografice și culturale foarte îndepărtate. E posibil să se regăsească marile centre miniere, focare de vechi civilizații, precum și filierele prin care s-au transmis din Extremul-Orient în Extremul-Occident tehnicile diverse ale extracției și prelucrării metalelor.

Cartea încearcă și reușește să stabilească elementele unei hărți generale care să cuprindă alături de marile centre metalurgice și principalele căi ale comerțului metalelor în Evul mediu. Ea cuprinde trei mari subdiviziuni, tratînd problema din secolul V pînă în secolul XI.

Prima subdiviziune „Metalele în lumea veche la sf. sec. V face un tur de orizont din vest în Extremul-Orient.

Un prim capitol, „Slăbirea lumii romane” analizează situația metalurgiei în Imperiul roman. Se urmărește repartizarea centrelor metalurgice pe diversele categorii de metale. Sînt amintite minele de fier ale insulei Elba, ale Galiei unde sînt cunoscute, alături de importante resurse în nord, opt manufacturi de arme, din Noricum care alimenta importantul centru de la Aquileea. Un centru minier de importanță deosebită este Peninsula Iberică, celebru în tot cursul antichității. În fine centrele din Orient: Liban și Asia Mică (regiunea Chalybilor). Cuprul este încă exploatat în vechile centre din Orient, mai mult sau mai puțin epuizate, Cipru, Eubeca, Siria, Sinai. Marile centre de producție sînt situate în Occident: Anglia, Etruria, Spania. Cositorul se găsește din abundență în Spania, dominînd în tot cursul epocii romane piața imperiului, dar resursele sînt epuizate în sec. III. Minele din Cornwall, după o încetare a exploatarii lor în timpul strălucirii romane, cunosc o nouă prosperitate în sec. III-IV,

iar cositorul englez se exporta pînă în Marea Roșie. Cele mai importante centre de producție ale plumbului sînt tot Spania și Britania, dar părăsirea Britaniei de către armatele romane a dus la secătuirea principalei surse de cositor și plumb.

În ce privește metalele prețioase, epoca în discuție cunoaște o mare cerere, ca urmare a dezvoltării economiei monetare, a creșterii luxului curții imperiale, a pompei cultului creștin, creștere care coincide cu o scădere a aprovizionării. Roma abandonează cu desăvîrșire o sursă însemnată, exploatată asiduu încă de către fenicieni, și anume Sudanul. Această neglijare se datorează, cel mai probabil, ușurinței cu care romanii au pus mina pe marile bogății acumulate în Orient și afluxului permanent de aur din răsărit spre Levantul mediteranean.

Care sînt resursele Imperiului în aur? Pe primul loc se situează tot Peninsula Iberică, urmate de minele din Illyria și Dacia. Minele din Tracia, Macedonia, Thasos, Asia Mică erau aproape complet epuizate în epoca romană. Producția este pretutindeni în scădere.

Aurul importat provenea din străvechile centre din Caucaz și Armenia cu mine exploatare din timpuri legendare. Luptele din secolul IV pentru Armenia se explică prin atracția exercitată de aceste zăcăminte. Alte centre sînt în Arabia, Yemen, Hedjaz și Nagd, Midian, ca și Nubia și Egiptul care reprezintă și ele străvechi centre de producție (Nubia însemna propriu-zis „șinutul aurului”, Dar an-Nuba). Ori afluxul din aceste regiuni este jenat de refnstrăplnirea Sassanizilor în Armenia, de mișcările nomazilor din Arabia și ale Blemmylor.

Mișcarea comercială est-vest reprezenta un mijloc important de aprovizionare cu aur din regiunea Oceanului Indian. Alexandria era un adevărat emporium al aurului indian. Aici se concentra aurul adus din Tibet sau Dekkan, ca și din Africa centrală, din regiunea Marilor Lacuri, legendarul Ofir. Însă tulburările din secolul IV, dar mai ales extinderea dominației Sassanizilor în regiunea golfului Persic ating grav comerțul alexandrin. În secolul V Imperiul roman este redus la slabele sale resurse interioare.

Situația argintului e mai bună. Imperiul dispune de bogatele mine ale Spaniei și Atlasului marocan și de cîteva zăcăminte în Galia. Vechile mine din Tracia, Macedonia, Ciclade erau deja epuizate, iar zăcămintele din Asia Mică erau de importanță redusă.

Pentru Imperiul roman începe „era dificultăților” (este titlul unui subcapitol). Forța legiunilor romane a fost asigurată de abundența resurselor în fier ale Imperiului. Imperiul chiar exporta arme la germani, parți și perși (sasanizi), cu toate că se importă fier din Orient (mai ales oțel indian). Abandonarea armamentului greu al legionarului nu s-a datorat exclusiv prezenței masive a barbarilor în armata romană, ci și (poate, mai ales) scăderii producției de fier a Imperiului. Moneda de aur se rarefiază, iar importurile de aur din Orient încetează. La aceasta se adaugă cheltuielile Imperiului pentru întreținerea luxului curții și tezaurizarea. Politică minieră este ezitantă. Exportul de arme este interzis, ca și cel al aurului, către Orient. Această scădere a exploatarii metalelor se datorează nu epuizării rezervelor ci situației generale, sociale și politice a Imperiului, ineficienței crescînde a muncii servile și forțate la mine și desigur nesiguranței generale. Occidentul deși dispunînd de rezerve foarte importante nu mai este exploatat, iar Orientul este epuizat. Singura resursă a acestor regiuni rămîne comerțul, care însă nu va cunoaște o învioreare decît prin secolele VIII—IX.

Paralel cu această epuizare metalică a lumii romane, Persia cunoaște o adevărată „renaștere metalică” care însoțește avîntul general al lumii sasanide. Consumul de fier este foarte important asigurînd armamentul greu al cavaleriei cuirasate (Asvărân). Persia exporta arme în Arabia, unde armamentul beduinilor era analog cu al perșilor. Totuși Persia era și ea redusă la importuri, atît din cauza insuficienței minelor cît și din lipsa lemnului pentru combustibil. Regiunile de unde se importa erau Armenia și Asia Centrală, dar și India de unde se aducea atît oțelul brut, cît și săbii și chiar și din Imperiul Roman pînă la interzicerea exportului de către Constantin. Luptele cu romanii se explică prin necesitatea de a poseda regiunea minieră a Armeniei. Și Sasanizii trebuiau să mențină rețeaua relațiilor comerciale pentru a menține deschise drumurile fierului.

Iranul și Mesopotamia au fost centre celebre pentru prelucrarea cuprului. Mine de cupru se aflau în Fars, Seistân, Kirman, Mossul, însă ca și în cazul fierului marile centre de producție rămîn Caucazul și Asia Centrală. Centre importante se aflau în Fargana, Șaș, Merv, Samarkand, însă marea inferioritate a Orientului o reprezintă lipsa pădurilor.

Aurul este exploatat în vechile centre din Caucaz și Armenia a căror producție afluează acum spre Persia. Regiunea Uralului și Altaiului exporta producția sa spre China și regatul Sasanizilor. Cantități însemnate provin din India, Tibet, Africa centrală și orientală. Tot acest aur, la care trebuie adăugat aurul-

monedă de proveniență romană se scurge spre Iran de-a lungul marilor drumuri de comerț: al mătăsii, al mirodeniilor, și este reținut în tezaure care sporesc nelncetat. Luxul metalic și tezaurele perșilor obsedează imaginația antichității și începutului evului mediu. Izvoarele sînt pline de descrieri ale tezaurelor templelor zoroastriene, ale curții regale. Cea mai mare parte a acestor uriașe acumulări avea să fie reintrodusă în circulație de către musulmani.

Argintul este abundent în ineputabila Armenie, în Lazistan, Azerbaidjan, Mazandaran, Sogdiana, Fargana și în Afganistan. Această mare producție explică monometalismul argint al Persiei, aurul rămînd rezervat fabricării podoabelor. Moneda de argint sasanidă, *dirhem-ul*, a avut o largă difuziune.

Această renaștere metalică a Persiei stă, fără îndoială, la originea artei care se naște în această perioadă, a noilor teme, tehnici și decoruri preluate în arta stepeilor și răspîndite pînă în Europa. *Cloisonné-ul*, temele animatoare și decorul de linii întrepesute sînt cunoscute din timpuri vechi în Iran. Difuziunea spre Occident s-a făcut pe două căi: Mediterana și stepele.

Al treilea capitol al primei părți tratează despre „Avansul tehnicilor indiene și chineze”. India și China au dezvoltat de timpuriu o excepțională metalurgie a fierului, autorii clasici menționînd deja „fierul indian”. Oțelul indian e menționat în Talmud și în numeroase texte latine din evul mediu se vorbește de „*Andanicum*” sau „*Ondanicum*”, deformare de la persanul *hindawani*. Autorii arabi se întrec în a lăuda calitatea săbiilor din India. Faimoasa coloană de la Delhi dovedește măiestria indiană. Minereul de fier abundă în India: Bengal, Orissa, Mysore, Hyderabad.

În China, fierul este cunoscut din sec. VI î.e.n. Tehnica topirii fierului este cunoscută încă din sec. IV î.e.n. ceea ce presupune din capul locului existența unor minereuri bogate în fosfor, precum și un sistem de foale foarte perfecționat (în sec. I e.n., acționate de un motor hidraulic). Textele pomenesc de numeroase capodopere tehnice ale metalurgiștilor chinezi (pagode din plăci de fier cîntărind peste 1000 de tone, poduri suspendate pe lanțuri de fier). Se poate pune problema dacă strălucirea dinastiilor Han, Tang și Sung nu trebuie explicată prin superioritatea lor siderurgică. Altă problemă este cea a transiterii acestei tehnici spre Occident, proces în care un rol însemnat trebuie să-l fi jucat populațiile tiurceice. Tehnica s-a răspîndit totuși atît de tirziu (lumea musulmană nici nu o adoptă iar Europa o cunoaște abia în sec. XIV), datorită înmensorilor întinderi despădurite care separă China de Europa, topi-

rea necesitind enorme cantități de lemn (40 t combustibil pentru 800 kg de fier).

Capitolul 4 al primei secțiuni „Promisiunile stepei” se ocupă de cadrul fizic și uman al marilor migrații: pădurea, marea, steпа și de vechimea metalurgiei în stepe. Contacte indirecte între vechile centre metalurgice (Caucaz) și lumea romană se stabilesc prin intermediul sarmaților și goților, folosiți de multe ori în atelierele romane. Sunt descrise pe larg mișcările sarmaților în această vastă arie. Este descris de asemenea, după izvoare, luxul metalic al hunilor, nu numai a celor din Europa, dar și al heftaliților după izvoare chineze. Un scurt subcapitol trece în revistă cîteva din cele mai importante descoperiri: arta hunilor orientali, cultura Minusinsk, mormintele sarmate, necropolele gotice ale culturii Cerneahov. Autorul face greșeala de a socoti drept hunic tezaurul de la Sînnicolaul Mare.

A doua parte intitulată: „Marile invazii și evoluția metalurgiilor (V — VII sec.)” va urmări întîlnirea dintre rezervele considerabile ale Occidentului și tehnicile și decorurile orientale vehiculate spre vest de către popoarele migratoare, întîlnire ce va duce la avîntul metalic al Europei creștine.

Sunt rapid descrise mișcările goților pînă în Spania, precum și drumurile de comerț. Se arată că drumurile danubiene — valea Dunării pînă la izvoare, Sava și Drava pînă în Italia de Nord, văile longitudinale ale Alpilor dinarici — n-au fost niciodată întreprupte.

Autorul face și o scurtă descriere a inventarului mormintelor gotice. Caracteristică este raritatea armelor și răspîndirea cloisonné-ului frecvent pe fibulele cu placă semicirculară cu picior cu mască de animal, coroane, brățări.

Drumurile Europei centrale trec prin Germania, prin ținuturile slavilor ajungînd probabil pînă în regiunea stepelor ponto-caucaziene. Izvoare arabe descriu drumurile evreilor radaniți în secolul X: Ratisbona, Praga, Cracovia, Przemysl, Kiev, Itil pe Caspica și de acolo mai departe. Acest drum trebuie că s-a născut în urma a numeroase evenimente: instalarea maghiarilor în Pannonia, organizarea lumii slave, instalarea varegilor pe Nipru etc. Sunt atrase în circuitul comercial regiunile nordice ale Europei și Anglia.

Francii introduc în Occident tehnica recoacerii, de origine altaică, constînd în coaceri și martelări succesive, obținîndu-se un metal mai mult sau mai puțin dur. Pentru miezul armelor se folosea un metal mai moale iar pentru exterior unul mai dur. Abundența minereurilor și a pădurilor face din Galia francă o mare exportatoare de fier și arme. Calitatea armelor france demonstrează înaltul nivel al tehnicii. Decorurile erau aplicate prin placare, estampaj, incrustație. Francii

practicau aurirea, cositorirea, nichelarea și cloisonné-ul.

În timp ce francii cunosc un declin accentuat la începutul secolului VII, două noi centre economice ies la suprafață: Anglia în care regiunile Kent și Wessex dezvoltă o remarcabilă artă a metalelor, precum și Italia lombardă.

Secolul VI cunoaște o nouă serie de mișcări: invazia Italiei de către longobarzi, invazia avarilor, slavilor. Italia de Nord va fi un punct de convergență a drumurilor comerciale. Descoperirile din valea Padului (Monza, Testona) Italia centrală (Nocera Umbra, Castel Trovino) sînt foarte bogate. Armele sînt foarte numeroase, mai ales spadele cu lama de „fals damasc”, teii bogat decorate cu aur și grănate, plăci de bronz, cruci din lamele de aur. Repertoriul decorativ este oriental. Tezaurile bisericilor sînt foarte bogate (ex. tezaurul de la Monza cuprindea 4 coroane, evangheliarul reginei Theodelinda). Instalarea longobarzilor în Italia a provocat o intensificare considerabilă a influențelor orientale, atît prin cele pe care le vehiculează din regiunile de unde vin, cît și prin extinderea relațiilor comerciale. În necropolele lombarde apar obiecte bizantine și siriene, iar obiecte lombarde apar în Tirol, Bavaria, Dalmația.

Avarii instalați în Pannonia în 567 posedau și ei mari cantități de aur și obiecte din metal prețios. Prada luată de franci în 796 a cerut 15 care trase de cîte patru boi pentru a fi transportată. Aurul avar provenea din minele din Altai și Ural (poate și din Transilvania), din tributurile plătite de bizantini și din prăzi. Obiectele metalice sînt numeroase: fibule, cataramе, plăci pentru Săbeltasche, săbii. Motivele decorative au o strînsă legătură cu arta stepelor. Citarea tezaurului de la Sînnicolaul Mare ca monument avar este desigur o inadvertență (trebuie reținut că textul cărții a fost stabilit după notele lăsate de autor, totuși datarea sa tirzie s-a făcut de mult și este surprinzător că nu se face nici o referire la acest lucru).

Un capitol întins este închinat „Lucrului metalelor în Imperiul bizantin. O înflorire amenințată”. Întinderea capitolului se justifică prin importanța problemei. Bizanțul este o adevărată răspîntie tehnologică, căci aici se întîlnesc tehnici moștenite din antichitatea clasică cu cele venite din Orient, el fiind un transmitător de prim ordin către Occident. Toate meșteșugurile metalului sînt cunoscute în Imperiu. Bizanțul suferă însă de o gravă penurie a resurselor proprii fiind dependent de importuri: fier, cupru, aur din Caucaz, staniu din Britania. Cu toate această lipsă, continuitatea lucrului aurului arată existența unor mari stocuri. Cel mai important consumator de metale prețioase este desigur Constantinopolul. Palatul imperial absoarbe canti-

țări uriașe și toate manufacturile sînt concentrate împrejurul său. Catedrala Sfînta Sofia înghite și ea mari cantități de aur. Sînt descrise splendorile Sfîntei Sofii și ale Palatului. Bizanțul cunoaște o serie de tehnici noi, pe care le dezvoltă, mai ales tehnica emailului cloisonné preluată din Iran și transmisă Occidentului. Atelierele provinciale perpetuează tehnicile elenistice. Cele mai renumite sînt Alexandria pentru bijuterii și Antiochia pentru argintărie.

Un consumator important de metal este armata. Efectivele armatei sînt destul de reduse, între 15000 și 25000 de oameni. Cavaleria capătă o importanță tot mai mare. Ori și aici Bizanțul este redus la importuri. Cucerirea arabă duce la pierderea importanței centru Damasc. Pierderea Armeniei a fost la fel de gravă. Fierul importat din India ajungea greu și era scump. Nevoia de fier explică înverșunarea luptelor date în est pentru stăpînirea Armeniei și Caucazului, precum și politica de recucerire a lui Justinian. Unul din motivele slăbirii Bizanțului este fără îndoială dificultatea aprovizionării cu fier.

A treia parte a cărții tratează despre „Metale și metalurgii în lumea musulmană (sec. VIII—XI)”. Cucerirea arabă va face ca nevoia de fier pentru arme să fie tot mai acută, atît pentru bizantini și perși cît și pentru barbari și arabi. Însă odată cu constituirea domeniului economic musulman, o nouă eră se deschide în istoria metalelor. Lumea musulmană va dezvolta o remarcabilă metalurgie în ciuda resurselor slabe, a lipsei de combustibil și de energie hidrolică. Islamul a reușit să se impună mai întîi datorită forței de izbire a armamentului de fier al beduinilor. Mai apoi prin puterea dinarului său de aur. Armamentul beduinilor consta din cămașă de zale, cască, lance și o spadă dreaptă. Armele erau ținute de negustorii din Mekka, care la rîndul lor le importau din India și Ceylon. Sau se fabricau în Yemen tot din oțel indian.

Care era situația rezervelor de fier? Mici zăcăminte se aflau în interior, dar centrele cele mai importante se aflau la periferia lumii musulmane, Asia centrală, Caucaz, Spania. Spania era cunoscută ca „bogată în fier” și minele sale aprovizionau vestitele armurii de la Toledo. Africa de nord (Tunisia, Algeria, Maroc) posedă rezerve apreciabile și producea mai ales ustensile. Sicilia exploata și ea zăcăminte aflate în regiunea Messinci. Egiptul era total dependent de importul de metal, totuși armele fabricate la Cairo erau foarte apreciate. Siria dispunea de cîteva rezerve, dar Cilicia era regiunea cea mai bogată. Grație acestor rezerve Siria a jucat un rol de prim plan în comerțul internațional al fierului și armelor. Este vestit centrul manufacturier de la Damasc care și a lăsat numele unciă din

cele mai elaborate tehnici de prelucrare a fierului.

Sînt desigur exploitate centrele din Armenia și Caucaz. Fierul din Armenia era exportat pe Tigrul către Bagdad, iar fierul din Azerbaidjan ajungea pînă în Extremul-Nord. În Asia centrală izvoarele arabe vorbesc de Bilād al Atrāk (întul turcilor) ca de o regiune bogată în fier. Un centru metalurgic important era Horezm-ul, deoarece munții Asiei centrale furnizau cea mai mare parte a fierului folosit în Fargana, Fars și Irak. Importanța „mondială” a Asiei centrale consta în faptul că posedă ca și Caucazul, un versant „sedentar” și unul „nomad” și că le aprovizionează pe amîndouă.

Autorul acordă o atenție deosebită comerțului cu săbii care deține un rol foarte important în această perioadă. Există în această epocă două mari arii de comerț de egală întindere: cea a săbiilor hindi sau hindavani (din India) și Firanga (France). Producția de arme pe timpul carolingienilor atinge cote înalte și era în mare parte destinată exportului. Săbii France apar în Scandinavia, Rusia, valea Dunării și de multe ori făceau puterea unor dușmani ai francilor: noimanzi, avari, slavi, musulmani. Izvoarele arabe vorbesc și de săbii Rus sau saqāliba adică scandinave.

Lumea musulmană era bogată în cupru, așa cum atestă importanța și numărul operelor de artă din aramă, bronz, alamă. Minele cele mai importante sînt în Cipru, Siria, Magrib, Maroc (legende vorbeau aici de existența unui „oraș de aramă”), Spania. În exterior se apela la zăcămintele Caucazului, Asiei centrale și Uralilor. Legende pleacă și în Asia centrală un „oraș de aramă”, Medinat an-Nuhas, locuit de minieri și meșteșugari. E vorba de orașul Paykaud, la 90 de km de Tașkent, descoperit de arheologii sovietici. Musulmanii au cunoscut și practicat toate tehnicile de prelucrare a cuprului și bronzului. Cele mai importante centre de producție erau Mossul, Damasc, Cairo și sudul Marocului. Cositorul necesar bronzului era importat din Britania și din Malaezia iar plumbul era exploatat în Sicilia, Sardinia, Spania și Africa de Nord, Cappadocia, Caucaz și Armenia. De asemenea era importat din Urali, din Europa centrală, din Oceanul Indian. Plumbul era intens folosit la fabricarea conductelor de apă în Egipt, la acoperiri precum și industria ceramică și a sticlăriei. Zincul (sub formă de sulfuri și oxizi cunoscute sub numele de blendă și calamină) se găsea în Cipru, Africa, Spania, Iran. Antimoniu (tot un oxid de zinc) era exploatat în Ifrigya (Tunisia), Algeria, Maroc, Spania, Iran.

„Problema aurului” este al 4-lea capitol al ultimei părți. Formarea lumii musulmane va permite fuziunea mai multor economii distincte și va modifica profund condițiile ge-

nerale ale comerțului schimbând sensul curentelor monetare și crescând considerabil masa de aur. Noul aflux de aur se datorrește repunerii în circulație a tezaurelor acumulate, dar mai ales redescoperirii unei surse noi de o importanță capitală, aurul din Sudan. Imensele bogății ale Persiei, ale Egiptului, ale regiilor vizigoți, cele acumulate în bisericile și mănăstirile din Siria și Egipt sînt scoase din inobilitatea lor și introduse în circulația monetară. Un izvor important sînt tezaurele mormintelor faraonice. Exploatarea lor se făcea direct sub patronajul visteriei de către o corporație de căutători de comori, care plăteau sultanului a cincea parte. Altă cale de sporire a masei metalice este intensificarea producției în minele vechi: în Yemen, Hedjaz, Midian, Ural, Altai, coasta orientală a Africii (Sofala). Este reluată exploatarea minelor din Nubia și Etiopia.

Dar cea mai importantă sursă au fost zăcămintele redescoperite ale Sudanului. Cunoscute încă de fenicieni, ele au fost abandonate de către romani, care nu vor continua traficul cartaginez. Musulmanii vor capta acest izvor folosind drumurile care traversau Sahara, devenite practicabile prin folosirea tot mai largă a dromaderilor. Pistele sahariene erau deja deschise de către berberi la venirea musulmanilor, iar convertirea la Islam a berberilor a legat domeniul saharian de comerțul lumii arabe. În acest fel Africa de nord va juca rolul pe care îl va juca Spania în sec. XVI. Ea va fi punctul terminus al pistelor caravanei de-a lungul cărora circula aurul.

Exploatarea era făcută de către indigenii din Africa occidentală pe valea Senegalului și în Guineea, în Sierra Leone și Coasta de aur. Piețele unde se schimba aurul se aflau mult mai la nord, în afara zonei aurifere. Cele mai importante erau: Kawkaw, Tombouctou, Gana. Aici s-a creat regatul Ganei de către peuli, înlocuiți în sec. IX — XI de către negrii Soninke pînă la cucerirea de către berberii almoravizi. Bogăția regiilor Ganei provenea din beneficiile tranzitului de aur, Gana fiind principalul antrepozit al aurului provenit din Senegal și Nigeria.

Caravanele urmau trei mari drumuri întemiate cronologic de la vest la est, ajungînd la Sigilmasa în Maroc, Tunisia în centru, Tripoli, Cirenaica și Egipt. Localitatea cea mai importantă era Sigilmasa, întemiat în 757, iar apogeul comerțului al cărui centru devenise se situează în secolul X. În 1053—54 Sigilmasa este cucerită de Almoravizi, și drumul aurului se prelungeste astfel pînă în Spania și de acolo în Occidentul creștin. Drumurile din centru ajungeau la Wargla în regiunea Mzab. Două mari drumuri transversale leagă Egiptul de vestul Africii prin nordul și prin sudul deșertului.

Obiectele schimbate pe aur sînt mai înti cerealele, curnalele, textile special țesute pentru negri, ustensile de cupru, lemn, pielărie, sare. În general nordul Saharei exporta lucruri de relativ puțină valoare în schimbul aurului. Comerțul era extrem de rentabil și a permis ascensiunea unei pătri foarte bogate de negustori. De asemenea, se explică luptele puternice duse pentru stăpînirea drumurilor între Rustemizii din Tahart, Fatimizii din Cairo, Almoravizi, Omeiazii din Cordova. Din secolul XII și XIII, genovezii și venețienii, dar mai ales portughezii, încep să fie tot mai activi în această regiune.

În ce privește exploatarea argintului marile regiuni producătoare rămîn cele din antichitate: Spania, Atlasul marocan, Iranul de nord și Asia centrală, Caucazul și Uralii, regiunea munților Taurus.

Un capitol este rezervat „Tehnicilor și producătorilor necesare prelucrării metalelor”. Lumea musulmană moștenește tradițiile antice, metodele bronzierilor din Orientul-Apropiat, experiența și utilajul minerilor din Betica romană: lampa frontală, sprijinirea galeriilor cu grinzi de lemn, epuizarea apei cu ajutorul șurubului lui Arhimede, încălzirea cuptoarelor cu cărbune de lemn, foale. Lipsa lemnului a limitat producția fierului la cîteva centre secundare și a împiedicat difuzarea tehnicilor superioare ale Indiei și Chinei. Totuși existența unor centre ca Damasc și Toledo mărturisesc despre marea măiestrie a meșteșugarilor musulmani. De asemenea erau cunoscute toate tehnicile de orfevrărie: sudură, aliaje, turnare, repoussé, gravură, nielură etc.

Meșteșugarii arabi vor dezvolta considerabil procedeul cu mercur în tratarea minei de aur. Acest procedeu a permis exploatarea unor mine care nu ar fi putut fi exploatare altfel. Mercurul era folosit și la procedee de aurire și argintare. Una din cele mai importante mine aflîndu-se la Almaden (în Spania), exploatată încă din epoca romană. Spania rămîne marele centru de producție în tot timpul Evului Mediu, lucrînd pentru export. Musulmanii, deținători ai monopolului mercurului, sînt, din sec. VII pînă în XI, stăpîni aurului, atît datorită marilor stocuri pe care le repun în circulație cît și grație tuturor minelor de aur a căror producție o drenează.

În fine arabii exploatează un anumit număr de produse necesare prelucrării metalelor, mai ales în stadiul topirii, dar și pentru o serie de operații (decapare, polizare etc.). Acestea sînt borax-ul, alaunul, bitumul, amoniacul, antimoniu, arsenicul ș.a., extrase din diverse locuri din Siria, Palestina, Egipt, (oaza lui Ammon — amoniacul), Iran, Armenia, Spania.

Cartea se încheie cu o privire generală asupra „Sintezei musulmane : O etapă în cucerirea minerală” unde se subliniază importanța creerii lumii musulmane pentru progresul tehnicilor metalurgice și transmisiunii lor spre Occident.

Cinci hărți privind centrele de extracție și de prelucrare a fierului, cuprului și metalelor prețioase precum și a marilor curenți de

comerț cu metal, completează în mod fericit textul. Bibliografia ar fi putut fi adusă mai la zi. Lucrarea lui M. Lombard se citește cu plăcere și real folos reprezentând o utilă contribuție în acest domeniu atât de interesant.

Vlad Protopopescu

* * * „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, nr. 34, 1975, 164 p.

Publicată de Comisia internațională de istorie militară a Comitetului internațional de științe istorice, revista pe care o prezentăm constituie una din dovezile grăitoare ale interesului tot mai crescând care se acordă astăzi fenomenului militar ca parte integrantă a istoriei popoarelor. Cercetarea acestuia, în strânsă corelație cu istoria politică, social-economică, demografică, a contribuit deseori la elucidarea unor probleme ale istoriografiei românești și străine. Istoria militară constituie astfel unul din domeniile vaste și de perspectivă ale istoriografiei actuale din multe țări, cît și una din preocupările de frunte ale frontului istoric românesc.

De aceea, înființarea, în septembrie 1974, la București, a Comisiei române de istorie militară a întrunit acordul unanim al istoricilor din țara noastră, care au văzut în aceasta crearea unui cadru mai adecvat cercetării laturilor militare ale istoriei naționale, a artei militare românești, a istoriei armatei române. Printre sarcinile pe care Comisia română de istorie militară și le-a asumat la constituirea sa se numără și aceea de a intensifica colaborarea cu comisiile de acest gen din alte țări și de a redacta numere complete ale revistei internaționale de istorie militară. În fața unui prim succes în această din urmă direcție de activitate ne aflăm în 1968 consultînd numărul 70 al revistei „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale” iar acum, ca o concretizare a muncii organizate prin Comisia română de istorie militară, semnălam apariția numărului 34, 1975, al revistei „Revue Internationale d'Histoire Militaire”.

Volumul conține zece studii tratînd probleme dintre cele mai importante ale istoriei militare naționale de la formarea statelor feudale românești pînă în zilele noastre. Se prezintă astfel străinătății punctele de vedere românești privind o serie de aspecte de interes european, ca expansiunea otomană în Europa, războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, rezistența antifascistă, lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste și se fac mai cunoscute aceste momente din istoria militară a poporului nostru. Toate materialele poartă semnătura unor cunoscuți istorici și istorici militari români.

În primul studiu, *Les armées roumaines dans la lutte pour la défense et l'indépendance du pays, du XIVe au XVIe siècle*, acad. Constantin C. Giurescu reușește o sintetică expunere a bătăliilor poporului nostru pentru libertate națională, relevînd rolul covârșitor al armatei în susținerea acestei lupte neconținente pentru apărarea neatrînrării țării în fața cotropitorilor străini. Autorul consideră această luptă purtată cu mijloacele cele mai variate, de cele mai multe ori prin țaria armelor, ca obiectivul central al politicii externe a țărilor române în secolele XIV — XVI. Analizîndu-se aportul armatei la înfăptuirea acestui deziderat național, se remarcă contribuția hotărîtoare pe care lupta armată a avut-o în obținerea și menținerea independenței chiar de la crearea statelor feudale românești de sine stătătoare și se evidențiază victoriile armatelor române conduse de Basarab I, Bogdan și Ștefan I. Subliniind pericolul otoman care de la sfîrșitul secolului al XIV-lea amenință în mod direct ființa tinerelor state de la Carpați și Dunăre, Constantin C. Giurescu insistă în descrierea bătăliei de la Nicopole asupra experienței pe care oastea Țării Românești o posedea în privința luptelor cu turcii, experiență care nu a fost folosită de cruciați. Prin contrast cu înfrîngerea creștinilor la Nicopole se reliefează victoria lui Mircea cel Bătrîn din 1397, voievodul și oștenii săi înfrîngîndu-i pe turci cu mai puține forțe și mijloace decît cavalerii occidentului, dar „cu o știință superioară a războiului”.

Cooperarea potențialului militar al țărilor române în fața ofensivei otomane este exemplificată prin luptele purtate de Dan al II-lea, Vlad Dracul și Iancu de Hunedoara, iar varietatea tacticii utilizate de români în confruntările cu turcii prin războaiele lui Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Prezentînd scrisoarea lui Ștefan cel Mare către monarhii europeni după bătălia de la Vaslui, autorul evidențiază pasajul în care voievodul român face dovada clară a cunoștinței că el și ostașii săi apără pe melegurile românești întreaga Europă de înaintarea otomană. Iar recunoașterea de către cronicarii străini a geniului său militar și a vitejiei oastei sale constituie dovezi ale valorii militare a oștilor române în evul mediu. Datorită

capacității militare ridicate, a luptei hotărâte și aproape necontenite, conchide autorul, la sfârșitul secolului al XVI-lea țările române își mențineau independența în timp ce vechile state ale Peninsulei Balcanice fuseseră transformate în pașalcuri, ca și partea centrală a Ungariei.

Locotenent-colonel Constantin Căzănișteanu în studiul *Le développement de l'armée roumaine pendant la règne d'Alexandru Ioan Cuza (1859 — 1866)* abordează o temă de maximă importanță pentru istoria modernă a armatei, pe care o tratează în contextul larg al prefacerilor de la mijlocul secolului al XIX-lea. Constituirea primelor unități militare moderne ale Țării Românești și Moldovei în 1830, măsurile de unificare și reorganizare a armatei sînt corelate de autor cu necesitatea imperioasă a obținerii independenței depline a Principatelor Unite. Lupta pentru Unire a cunoscut o amplă desfășurare și în cadrul armatei care a devenit un factor activ al curentului unionist și a avut o contribuție înscrisă în dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Iar unificarea armatei, subliniază Constantin Căzănișteanu, era văzută de noul dominitor ca un instrument în sprijinul Unirii, pentru desăvîrșirea acesteia în pofida presiunilor externe. Urmărindu-se acțiunea de modernizare și întărire a armatei între anii 1859 — 1866 se pun în evidență măsurile luate pentru a asigura dotarea acesteia prin mijloace proprii, dezvoltarea învățămîntului militar, constituirea unui corp de ofițeri de administrație, efort și efortul pentru crearea unui cadru legislativ propice dezvoltării armatei României moderne.

Unuia din momentele de seamă ale istoriei patriei, cucerirea independenței de stat a României, general-maior Constantin Olteanu îi consacră studiul *L'armée roumaine dans la guerre d'indépendance de 1877—1878*. Autorul reliefează rolul deosebit al armatei noastre în desfășurarea operațiunilor militare la sud de Dunăre, subliniind contribuția hotărtoare adusă de ostașii români la cucerirea redutei Grivița 1 și la asedierea Plevnei. Este menționată importanța strategică a misiunilor îndeplinite de unitățile române prin cucerirea Rahovei și Vidinului, operații care au asigurat liniile de comunicații ale armatelor care asediau Plevna. După căderea Plevnei, unitățile armatei române au primit sarcina de a lichida grupurile otomane existente încă la nord de Balcani și de a asigura spatele și flancul drept al forțelor rusești care înaintau spre Constantinopol. Analiza efectuată de semnatarul studiului pune în lumină importanța acestei misiuni pentru desfășurarea ofensivei româno-ruse, obligație pe care trupele noastre și-au îndeplinit-o exemplar.

Pentru arta militară românească — subliniază Constantin Olteanu — războiul din 1877 — 1878 a constituit o bogată sursă de învățăminte și experiență care a contribuit eficient la dezvoltarea gândirii militare românești.

Asupra unui alt an de cumpănă din istoria națională se concentrează colonelul Constantin Nicolae în studiul *Les opérations de l'armée roumaine durant l'été de l'année 1917*.

Circumscriind războiul din 1916 — 1918 în lupta necurmată a poporului nostru pentru independență și unitate națională se subliniază cauzele patriotice și obiective ale intrării României în războiul mondial. Trecerea în revistă a desfășurării operațiunilor militare pe frontul românesc se oprește, pentru o analiză detaliată și revelatoare a calităților armatei noastre, asupra luptelor din vara lui 1917. Încestări înverșunate, de deznădămintul cărora depindea ființa României, bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz au probat încă odată glorioasele tradiții de eroism, spirit de sacrificiu și dragoste de țară ale armatei noastre, adeziunea sa la idealul desăvîrșirii unității de stat a României. În descrierea acestor lupte autorul subliniază caracterul activ al apărării românești, contraatacurile eficiente ale unor unități, aportul artileriei, și îndeosebi cooperarea strînsă între cea română și cea rusă, eroismul masei de soldați.

Studiul semnat de colonel Petre Ilie, *Caractères du mouvement de la résistance de Roumanie*, înscrie rezistența română față de dominația hitleristă și de războiul antisovietic ca un moment firesc al luptei de secole a poporului român împotriva opresiunii străine. Împotrivirea forțelor democratice și progresiste ale țării este în mod just relevată de autor ca o continuare logică și necesară, pe scară mai largă, a mișcării antifasciste care a precedat-o. Studiul pune în evidență gama variată a modalităților de rezistență antihitleristă — de la lupta împotriva propagandei fasciste pînă la insurecția națională.

În expunerea tuturor acestor mijloace, utilizate în raport cu situația politică și militară internă și internațională, autorul prezintă rolul de inițiator și conducător al Partidului Comunist Român în lupta antifascistă. Cercetarea căilor celor mai eficiente ale acestei lupte relevă contrastul dintre activitatea intransigentă și consecventă a P.C.R. și a aliaților săi și modul cum înțelegeau rezistența P.N.L. și P.N.Ț.

Lărgind în spațiu cadrul mișcării de rezistență împotriva fascismului, general-maior Constantin Antip înfățișează în studiul *Les Roumains dans la résistance antifasciste européenne* aspecte edificatoare pentru argumentarea contribuției românești la lupta antifascistă pe plan european, amintind acțiuni

de solidaritate internaționalistă ale antifasciștilor români. Solidaritatea poporului nostru cu popoarele victime ale agresiunii fasciste a cunoscut forme diverse, expresia sa supremă constituind-o — după cum scrie autorul — insurecția din august 1944 care a angajat toate forțele unane și materiale ale țării în efortul general antifascist.

Tratând din punct de vedere militar desfășurarea insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste, în studiul *Caractéristiques militaires de l'insurrection roumaine* general-maior Eugen Bantea sintetizează particularitățile militare care definesc insurecția. Planul operațiilor militare ale insurecției a ținut seama de întreaga conjunctură politico-militară și în primul rând de modul de repartizare a trupelor germane pe teritoriul țării. Alegându-se ca moment al începerii luptei insurecționale a poporului român situațiile propice din punct de vedere intern și extern, atât pe plan militar cât și politic — subliniază Eugen Bantea — hotărârea declanșării insurecției a fost atributul exclusiv al factorilor politici interni. Printre trăsăturile militare specifice ale insurecției, în studiu se menționează angajamentul total al întregului organism militar național, faptul că luptele s-au desfășurat fără un front în accepția „clasică” a acestuia, cât și executarea dispozitivului de acoperire pentru a împiedica ajutorarea forțelor germane din interior și pentru a permite ofensiva în Transilvania a trupelor române în cooperare cu armata sovietică.

Urmărind efortul armatei române în lupta pentru înfrângerea Germaniei hitleriste, general-maior Victor Voichiță prezintă studiul *La contribution de la Roumanie à la guerre antihitlérienne*. Autorul apreciază cu justețe că insurecția însăși a constituit o contribuție pe care România a adus-o în războiul antihitlerist, deoarece victoria acesteia a lipsit armatele germane de pozițiile foarte avantajoase de apărare pe Carpați și Dunăre. Astfel înaintarea trupelor sovietice pînă în Transilvania s-a efectuat foarte ușor printr-un teritoriu eliberat de forțele insurecționale românești. De aceeași apreciere se bucură și stoparea de către unitățile militare române a ofensivei germano-ungare de la începutul lui septembrie 1944 în Transilvania. Iar pentru a face mai bine cunoscut străinătății rolul armatei române în eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei studiul conține date deosebit de grăitoare asupra pierderilor sale umane și materiale, asupra numărului de localități eliberate și asupra celui al ofițerilor și soldaților germani capturați.

Evoluția politică și socială a României în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial a avut reverberații hotărâtoare și asupra cadrelor armatei. Aceasta este tema tratată de colonel Al. Gh. Savu în studiul său *L'armée et les transformations politiques en Roumanie dans les premières années d'après guerre*. Autorul înfățișează atracția programului forțelor de stînga asupra majorității armatei noastre, ceea ce a făcut ca aceasta să opteze pentru politica vizînd schimbări radicale, promovată de P.C.R., P.S.D., de țărănime și de intelectualitatea progresistă, și nu pentru revenirea la situația dinainte de război, susținută de reprezentanții partidelor burgheze și de cercurile monarhiste. În studiu se evidențiază activitatea desfășurată de P.C.R. în rândurile armatei pentru a o transforma într-un factor activ al luptei revoluționare, pentru a o integra organic cerințelor noului regim. Acestui țel i s-au subordonat toate măsurile în domeniul educației și propagandei, în cel al formării și promovării cadrelor militare.

Rolul și locul armatei în cadrul sistemului național de apărare a țării, ca principală componentă a acestuia, este tratat de general-colonel Ion Coman în studiul *L'armée dans le système national de défense de la Roumanie socialiste*. Prezentîndu-se organizarea, forțele și mijloacele de luptă specifice forțelor noastre armate se accentuează funcțiile sociale ale armatei: apărarea patriei, sarcina sa primordială; funcția de educație și instrucție a tinerii generații; aceea de factor mereu prezent în activitatea economică, aducîndu-și aportul la opera de construcție a socialismului; cât și cea de a promova, prin forme specifice, politica externă a statului nostru, întreținînd o strînsă colaborare cu armatele țărilor socialiste.

Volumul se încheie cu prezentarea cîtorva dintre noile apariții editoriale românești care tratează problematica militară, dintre care amintim cele două culegeri de documente privind istoria militară a poporului român, util instrument de lucru specialiștilor militari și civili din țară și de peste hotare.

Apariția numărului 34/1975 din „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, constituind rodul muncii intense și a preocupării neîntrerupte a cercetătorilor militari de la noi pentru a face cât mai cunoscute aspectele de istorie militară a poporului nostru, marchează un succes în activitatea pe plan internațional a Comisiei române de istorie militară.

Gelu Apostol

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * Pentru republică în România, București, Edit. politică, 1972, 336. p.

Rezultat al colaborării unui grup de istorici din cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu”¹ volumul de care ne ocupăm își propune să trateze — după cum arată profesorul Aron Petric, coordonatorul volumului, în cuvântul introductiv „problemele luptei pentru republică în țara noastră începând cu elementele de gândire, privity în evoluția lor, și conținutul cu acțiunile care au avut drept rezultat cucerirea de către clasa muncitoare și aliații săi a întregii puteri politice”.

În continuarea expunerii introductive, după ce se arată că tradiția republicană are rădăcini adânci în gândirea social-politică românească, se face o trecere în revistă a bogatei literaturi istorice existente referitoare la subiectul tratat, insistându-se asupra celei publicate după eliberare.

În primul capitol, *Tradiții ale gândirii republicane și ale luptei antimonarhice în România*, autorii, amintind primele elemente ale gândirii republicane conținute în opera unor mari oameni de cultură ca Dimitrie Cantemir și Constantin Cantacuzino, sau ale unor mari scriitori ca Ioan Budai-Deleanu (în *Țiganiada*) autorii se opresc asupra gândirii republicane în perioada revoluției de la 1848, insistând mai ales asupra concepțiilor lui Nicolae Bălcescu, considerate ca fiind printre cele mai avansate ale timpului său.

Trecându-se în revistă Unirea de la 1859 și reformele lui Cuza, în volum se subliniază caracterul lor progresist fiind considerate elemente ale procesului ce a dus la făurirea Republicii.

Prezentând instalarea monarhiei de Hohenzollern ca un compromis al virfurilor burgheziei și moșierimii, lucrarea arată totodată puternica opoziție a maselor față de Carol I ilustrată de momente ca răscoala grănicerilor (1866), alegerea lui A. I. Cuza ca deputat (1871) sau mișcările republicane din anii 1870 — 1871. Mișcarea antimonarhică capătă noi valențe odată cu apariția mișcării socialiste.

¹ Aron Petric — coordonator, Traian Caraciu, Ștefan Lache Nicolae Petreanu

Prin presă, întruniri, mitinguri, conferințe, documente ale PSDMR clasa muncitoare și-a expus concepțiile sale republicane.

Începutul secolului determină o incandescentă a mișcării antimonarhice prilejuită de sărbătorirea jubileului de 40 de ani de domnie a lui Carol I, când mișcarea socialistă a publicat cunoscutul document *40 de ani de sărăcie, robie și rușine*, amplificată un an mai târziu de masacrarea celor 11.000 de țărani când presa nu ezită să-l califice pe rege asasin.

Trecând peste perioada primului război mondial, autorii punctează momentul făuririi statului român unitar și perioada avântului revoluționar când lupta pentru republică a atins din nou cote înalte grevate pe situația grea a țării după război. Numeroși memorialiști burghezi citați de autori arată că în acele zile strigătele „trăiască republica”, „Jos cu regele” se auzeau tot mai des pe străzile Capitalei.

În continuare lucrarea se ocupă de crearea în mai 1921 a P.C.R., de lupta dusă de acesta în toată perioada interbelică pentru răsturnarea vechii orânduiri burgheze. Preluând și dezvoltând tradițiile luptei antimonarhice și republicane ale mișcării muncitorești și democratice din România, Partidul Comunist Român a îmbogățit această luptă cu noi sensuri. În noile condiții lupta antimonarhică și republicană s-a integrat într-un mod mai cuprinzător în lupta generală a proletariatului, a tuturor oamenilor muncii (p. 85). În toată activitatea sa partidul comunist a militat pentru o republică a muncitorilor și țărănilor, în care poporul să dețină puterea.

Criza dinastică, restaurația și dictatura regală a lui Carol II cu tot sprijinul burgheziei au dus tot mai mult la compromiterea instituției monarhice. În contextul acesta se subliniază de către autori importanța Congresului V al P.C.R. care aprecia că republica se poate instaura odată cu doborârea prin forță a puterii burghezo-moșierești (p. 97).

Compromisă în ochii maselor prin indulgența cu care a privit mișcările fasciste, prin afacerile verzoase și corupția din slul ei, prin aducerea țării din situația dezastruoasă din august 1940, monarhia a trecut pe un plan secundar în anii dictaturii antonesciene. Era aceas-

ta o dovadă în plus că această instituție devenise perimată și că numai dictatura o putea menține în fruntea statului în condițiile opoziției crescânde a maselor, conduse de P.C.R.

Situația dificilă țării în timpul războiului a determinat cercurile palatului să caute noi punți de salvare; așa s-a ajuns la stabilirea contactelor cu forțele antifasciste conduse de P.C.R. și la crearea premiselor înfăptuirii insurecției de la 23 august 1944.

Al doilea capitol, *De la insurecția națională antifascistă din august 1944 la Republica Populară Română* tratează perioada cuprinsă între august 1944 și 30 decembrie 1947. Autorii analizează detaliat penisele obiective care au dus la coalizarea unor largi forțe antifasciste pentru răsturnarea dictaturii antonesciene. În lucrare este analizată pe larg poziția Partidului Comunist subliniindu-se spiritul de acțiune elastic de care acesta s-a călăuzit în atingerea țelurilor sale. În acest context sînt relevante și raporturile cu monarhia arătîndu-se că: „Conlucrarea partidului comunist cu monarhia în această acțiune a avut caracterul unei acțiuni de ordin tactic subordonată țelului major de coalizare a tuturor forțelor politice interesate în răsturnarea dictaturii militarofasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste” (p. 120).

În continuare autorii precizează că „stabilind conlucrarea cu monarhia, Partidul Comunist Român nu a renunțat cîtuși de puțin la poziția de principiu — care era o poziție republicană și a care o vedea înfăptuită în perspectivă” (p. 121).

Arătîndu-se eforturile depuse de P.C.R. pentru înfăptuirea insurecției autorii analizează tergiversările cercurilor palatului și partidelor „istorice”. Sînt derulate apoi evenimentele din timpul insurecției antifasciste armate, luîndu-se poziție față de aserțiunile unei părți a istoriografiei occidentale, care căutînd să minimalizeze amploarea evenimentului de la 23 august, l-au calificat drept „o lovitură de palat”, exagerînd în acest fel rolul regelui și al conducătorilor partidelor istorice.

Lucrarea narează în continuare încordata luptă pentru putere care a avut loc în anii 1944—1945. În cadrul căreia s-au înfruntat forțele populare conduse de P.C.R. cu forțele reacțiunii. Rezultatul final al acestei puternice înceștiări a fost instaurarea la 6 martie 1945 a formațiunii politice conduse de dr. Petru Groza, primul guvern revoluționar democratic din istoria României. Odată cu această dată puterea politică se concentra în minile clasei muncitoare, izolarea „partidelor istorice” fiind tot mai evidentă.

„Prin instaurarea guvernului de la 6 martie 1945 — arată autorii — procesul revoluționar

din țara noastră a intrat într-o nouă fază în care clasa muncitoare a avut posibilitatea să folosească și puterea de stat pentru lărgirea libertăților și drepturilor cucerite, pentru desăvîrșirea revoluției democrat-populare și pregătirea condițiilor trecerii la revoluția socialistă” (p. 157).

Evenimentele care au urmat: reforma agrară, greva regală și eșuarea ei, alegerile din 1946 soldate cu o strălucită victorie a forțelor democratice au constituit noi pași pe calea instaurării republicii. La sfîrșitul anului 1947 soarta monarhiei era pecetluită, eforturile regelui de a-și păstra tronul, manifestate mai ales cu prilejul vizitei la Londra (nov. — dec. 1947) rămînd fără rezultat. În acest cadru în volum se investighează detaliat structura și evoluția evenimentelor care au sfîrșit cu proclamarea republicii, reliefaînd politica suplă a partidului comunist, care a reușit să evite un război civil.

Extrem de interesant, bogat în date ni se pare a fi paragraful care încheie capitolul, referitor la ecoul intern și internațional al proclamării republicii. Se demonstrează în mod convingător că acest important moment al istoriei contemporane românești a fost un act de voință al întregului popor. Parcurgerea presei de peste hotare degajă impresia că proclamarea republicii era un eveniment previzibil pentru observatorii politici străini mai lucizi, conștienți de faptul că în România, monarhia devenise o „anomalie istorică”.

Ultimul capitol *România socialistă la un sfîrșit de veac de la proclamarea republicii. Împliniri și perspective*, prezintă prinele evenimente de după instaurarea noii forme de stat: realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare în februarie 1948, naționalizarea din iunie același an, și punerea bazelor industrializării — proces ce este analizat în continuare —, cooperativizarea agriculturii și crearea bazei socialiste în acest domeniu al economiei noastre — ca elemente care au stat la baza avîntului economic al țării după eliberare.

În strînsă legătură este analizată apoi creșterea bunăstării materiale a populației, dezvoltarea învățămîntului și culturii, a științei și artei în socialism. Un paragraf special este dedicat activității internaționale a partidului și statului nostru, subliniindu-se liniile călăuzitoare în acest domeniu al relațiilor externe: prietenia cu toate țările socialiste, cu toate popoarele iubitoare de pace, sprijinirea mișcărilor de eliberare națională, relații de colaborare reciproc avantajoase cu toate țările lumii indiferent de sistemul lor social. În finalul volumului asistăm la o trecere în revistă a momentelor marcante ale ultimilor ani: trecerea României într-o nouă fază — aceea a socialismului multilateral dez-

voltat, proclamarea țării ca republică socialistă (1965) expresie a noilor transformări de substanță produse în viața poporului nostru.

Din lucrare se degajă cu claritate ideea că republica socialistă de azi este rezultatul unui proces obiectiv ireversibil, început la jumătatea secolului trecut și încheiat în anii socialismului. Scrisă într-un stil clar, accesibil unor cercuri largi de cititori, volu-

mul se impune ca o contribuție utilă tuturor celor interesați de istoria mai nouă a patriei noastre. Un „îndice”, sumarul redactat și în limbi de circulație internațională și numeroase ilustrații contribuie de asemenea la reușita lucrării de care ne-am ocupat mai sus.

Mihai Opreșcu

Dr. ANETA SPORNIC: *Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminină*, București, Edit. Acad. R.S.R., 1975, 170 p.

Concepută pe baza cercetării științifice a conținutului economico-social concret al societății socialiste românești, a marilor procese și transformări care au loc în țara noastră, lucrarea „*Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminină în România*” de dr. Aneta Spornic, reprezintă un studiu deosebit de necesar pentru cunoașterea și înțelegerea unor laturi esențiale ale realității noastre contemporane în condițiile în care România socialistă înaintază cu fermitate pe calea dezvoltării ei multilaterale.

Pornind de la probleme majore ale orientării partidului nostru, stabilite în documentele sale, în „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism”, lucrarea introduce pe cititor într-o tematică puțin cercetată, conferindu-i date și idei inedite, cu atât mai interesante cu cât sînt prezentate și propuse și soluții de perspectivă privind orientarea profesională a tinerelor fete.

Tratînd utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminină în România, autoarea enunță de la început, în lumina documentelor partidului nostru, teza care străbate întreaga concepție a lucrării: „Egalitatea eficientă, reală a femeii presupune o schimbare în sistemul relațiilor interumane, în modul de gîndire al oamenilor, presupune învingerea unor prejudecăți și concepții formate cu mii de ani în urmă și dominate de secole. Ea presupune nu numai schimbarea modului în care societatea privește femeia și-i atribuie răspunderi, ci și modul în care femeia înțelege să-și valorifice drepturile cîștigate, să se preocupe de emanciparea ei”.

Deși țară în curs de dezvoltare din punct de vedere economic, cucerirea și crearea condițiilor de maximă importanță pentru emanciparea femeii, situează România socialistă pe o poziție avansată, în contextul mondial, în ceea ce privește statutul social-politic al femeilor. Dar, caracteristic țării noastre este

nu numai cucerirea și crearea acestor condiții ci și faptul că organele de partid desfășoară o amplă activitate pentru dezvoltarea multilaterală și complexă a femeilor, pentru afirmarea tot mai puternică și în toate domeniile a energiei și potențialului lor creator (p. 9). În acest sens, este știut, că în vederea înfăptuirii programului de dezvoltare a României pînă în 1990 creșterea forței de muncă feminină constituie un element important în valorificarea majoră a resurselor de forță de muncă.

Venind în întîmpinarea acestor cerințe, studiul elaborat de dr. Aneta Spornic își propune să evidențieze avantajele multiple ale atragerii, tot mai depline și ale utilizării tot mai eficiente a forței de muncă feminină prin valorificarea a ceea ce o caracterizează.

El indică direcțiile corespunzătoare de acțiune pentru asigurarea condițiilor care să permită o participare mai intensă a femeilor la viața economică și social-politică a țării în raport cu interesele economiei naționale. Studiul se oprește — de asemenea — asupra direcțiilor de acțiune în viitor potrivit Programului P.C.R. adoptat la Congresul al XI-lea și Hotărîrii Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1973 în vederea creșterii gradului de participare a femeilor la întreaga viață economică și social-politică a țării. Sînt abordate problemele orientării profesionale, a condițiilor necesare valorificării unor calități specifice forței de muncă feminină, a utilizării ei în mod mai eficient.

Cadrul în care este analizată prima parte a lucrării: „Participarea în producție a femeilor, condiție esențială a emancipării lor economice și social-politice” — cuprinde prezentarea tendințelor obiective de creștere a gradului de ocupare a femeilor, a contradicțiilor armonizării emancipării economice cu emanciparea politică, a situației „de jure” și „de facto” a egalității femeii.

În dezvoltarea istorică a societății omenеști, producția modernă a determinat posibilitatea dar și necesitatea participării mai intense a femeii la viața economică. Participarea în producție a femeilor reprezintă baza materială a emancipării ei economice și sociale,

gradul de emancipare al femeii fiind condiționat și favorizat de participarea ei în producție (p. 16). În același timp emanciparea productivă a femeii nu înseamnă și punerea ei în condiții de egalitate față de bărbat. Aceasta datorită faptului că statutul social-economic al femeii este legat indisolubil de caracterul relațiilor de producție dominante. Având în vedere complexitatea societății contemporane, a multitudinii de situații existente în lumea întreagă, necesitatea și eficiența utilizării resurselor de muncă feminină nu poate fi tratată linear, global pentru toate țările, nu poate fi rezolvată în general, ci numai în raport cu situația concretă dintr-o anumită țară și etapă determinată. Acest lucru nu se referă la drepturile economice și politice ale femeilor care trebuie asigurate în mod egal; nici un fel de condiție națională nu justifică discriminarea între sexe.

La acest capitol deosebit de interesante sînt cele două tabele sinoptice.

Tabelul nr. 1 prezintă situația femeii în 15 țări europene capitaliste și anume procentul de femei în populația ocupată, vîrsta de pensionare femeii-bărbăți, egalitatea în drepturi recunoscută prin lege, remunerarea egală la muncă egală recunoscută prin lege, concediu de naștere plătit. Tabelul nr. 2 indică în procente cîștigurile medii ale femeilor față de cîștigul bărbaților în 6 țări europene capitaliste. Interpretarea tabelelor demonstrează discriminarea și, în general situația nefavorabilă și diferențiată a femeilor de la o țară la alta în societatea bazată pe clase antagoniste.

Autoarea subliniază că schimbarea statutului social-politic al femeilor este un proces îndelungat, fiind absolut necesar să se facă deosebirea între situația „de jure” și cea „de facto” a femeilor dintr-o țară sau alta, aceasta chiar și în cazul țărilor socialiste. Cu privire la România, „saltul calitativ în modul de abordare al acestor probleme — se menționează în lucrare — a fost marcat de faptul că partidul nostru, prin contribuția directă a tovarășului Nicolae Ceaușescu și a tovarășei Elena Ceaușescu a imprimat o nouă optică, stabilind prin o serie de documente necesitatea preocupării sistematice a organelor de partid și de stat pentru asigurarea condițiilor necesare unei participări mai intense a femeilor la întreaga viață economică și social-politică a țării”.

În considerațiile asupra particularităților forței de muncă feminine, studiul subliniază că condițiile producției moderne, caracteristice fizice, biologice ale femeilor își pierd importanța trecînd pe prim plan influența nivelului tehnic și de organizare al producției, gradul de dezvoltare al serviciilor sociale, posibilitățile economice la un moment dat,

menținerea unor tradiții și prejudecăți care mai influențează încă negativ valorificarea potențialelor de muncă ale femeilor (p. 41).

Productivitatea muncii femeilor și factorii care o influențează este tratată atît la nivel național, cît și la nivelul unor unități economice locale cum ar fi o serie de întreprinderi din capitală. Din datele analizate în înlănțuirea lor dialectică, dr. Aneta Spornic reușește să prezinte un complex de factori economico-politici și psiho-sociali cu influență directă asupra productivității muncii femeilor deci și asupra productivității muncii în ansamblu în țara noastră. Abordat în dimensiune pluridisciplinară — ca și celelalte capitole, acest capitol folosește 8 tabele sinoptice menite să ilustreze ponderea femeilor cu diferite grade de calificare în anii 1973—1974, mărirea timpului liber în funcție de caracteristica sex și vîrstă, mărirea timpului liber în funcție de caracteristica sex și pregătire școlară, mărirea timpului liber pe categorii de personal în zi de lucru și de repaus etc. demonstrînd prin toate acestea influența lor asupra productivității muncii femeilor.

În lucrare, unul dintre cele mai importante capitole este „Folosirea forței de muncă feminine în economia țării noastre”. Se evidențiază condițiile materiale și social-politice create în țara noastră după eliberare și pînă în prezent pentru favorizarea participării mai intense a femeilor în producție precum și căile de folosire plenară a acestui cadru favorabil. Autoarea reînarcă rolul deosebit de important pe care l-a avut Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1973 în stimularea promovării femeilor. Datele statistice folosite cu competență întregesc bogatul material documentar.

Nu mai puțin interesante sînt ultimele două capitole cu privire la „Repartizarea teritorială a forțelor de producție și rolul ei în utilizarea rațională și tot mai deplină a resurselor de muncă feminine existente în diferite zone” și la „Creșterea gradului de participare a femeilor în producția materială și spirituală a țării în etapa următoare, în lumina sarcinilor trasate de Congresul al XI-lea al partidului”.

Din cele menționate, în încheiere ținem să subliniem eteva idei :

Autoarea abordează problema utilizării eficiente a forței de muncă feminine pornind de la etapa istorică în care se găsește țara noastră, a posibilităților economice noastre naționale în perioada actuală.

Analiza economică a factorilor care influențează productivitatea muncii femeilor se face, de asemenea, țînîndu-se seamă de procesul istoric al dezvoltării țării noastre, de nivelul conștiinței sociale și de unele prejudecăți moștenite din trecut : sînt prezentate date rezultate din cercetări concrete în între-

prinderi, privind influența relațiilor interumane, a relațiilor lucrători—conducere, a timpului liber etc. Sint analizați pentru prima dată în literatura noastră de specialitate, o serie de factori sociali, politici, istorici care influențează productivitatea muncii în general și a femeilor în special. Este interesant de menționat modul cu totul nou în care sint abordate particularitățile forței de muncă feminină, și deosebiri fiziologice între sexe, autoarea considerând în concluzie, că acestea își pierd importanța în condițiile producției moderne.

În economia lucrării există un capitol special privind perspectivele deschise de etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate pentru o utilizare mai eficientă a

tuturor resurselor de muncă și deci și a celor feminine.

Rod al unei cercetări făcute cu înțelegere, consecvență, spirit de discernământ, la un înalt nivel profesional, studiul „*Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminine în România*” de dr. Aneta Spornic se impune ca un studiu de reală valoare științifică și utilitate socială pentru specialiști și nespecialiști, pentru cei care au preocupări asupra utilizării forței de muncă. El permite înțelegerea procesului istoric de emancipare reală, economică și politică a femeii.

Venera Teodorescu

* * * *Deutsch-Rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler*. 1. Teil: Juni 1972 in der BR Deutschland; 2. Teil: Dezember 1973 in der SR Rumänien, München, Eigenverlag der Südosteuropa-Gesellschaft, 1974, 150 p. (Südosteuropa-Studien, 22).

Relațiile științifice dintre R. S. România și R. F. Germania au cunoscut în ultimii ani, odată cu stabilirea relațiilor diplomatice și intensificarea celor economice dintre cele două țări, o dezvoltare deosebit de puternică. În acest context s-a plasat și invitația lansată de către Südosteuropa-Gesellschaft din München unor tineri istorici români de a vizita țara prietenă cu intenția de a se mijloci o cunoaștere de aproape a preocupărilor științifice ale tinerei generații de istorici. Această vizită, efectuată în vara anului 1972, a fost urmată de o vizită a unor tineri istorici germani în România în decembrie 1973. Scurtele informații și comunicările oglindind preocupările de bază ale vizitatorilor reciproci au fost editate de institutul-inițiator al acestui colocviu într-un volum înscris în seria *Südosteuropa-Studien* (vol. XXII).

Volumul se inaugurează cu două succinte cuvântări de salut, semnate de Walter Althammer, președintele Societății sudest-europene din München (*Dialog între prieteni*, p. 7—8) și de Mihail Berza, directorul Institutului de studii sudest-europene din București (*O înflăcărare promițătoare*, p. 9—10), în care se subliniază semnificația și importanța deosebit de complexă, ce depășesc aspectul științific, ale acestor întâlniri.

Prima parte a volumului întrunește comunicările delegațiilor români. Seria lor o deschide Cristina Rotman, *Problemele de*

dominației osmane asupra țărilor române la începutul secolului al XVII-lea (p. 11—21) care prezintă succint raportul dintre politica externă a Imperiului Osman față de țările române și dintre situația lor internă după moartea lui Mihai Viteazul. Abia după două decenii de rezistență internă opusă turcilor de către succesorii lui Mihai-vodă, Poarta a reușit să-și restaureze dominația în țările române.

Tinărul arheolog ieșean Victor Spinei, *Probleme ale istoriei Moldovei din veacurile XI—XIII. Date istorice și arheologice* (p. 22—31) inventariază și degajă principalele rezultate ale săpăturilor arheologice, efectuate în ultimii ani, care se referă la trecutul medieval timpuriu al Moldovei. Aceste rezultate adesea destul de aproximative, se întregesc și, în puține locuri, se interpretează cu știrile parcimonioase din izvoarele scrise. Această comunicare — de fapt o trecere în revistă a unor rezultate de șantier de lucru — întărește convingerea, dată de un recent articol de o înaltă ținută științifică al aceluiași autor¹, că Victor Spinei e pe calea de a deveni un specialist de primă mână în cunoașterea atât de nebulosului ev mediu timpuriu moldovean.

Bazătă pe o excelentă cunoaștere a izvoarelor și a literaturii de specialitate, comunicarea lui Tudor Teoteoi, *Poziția și imaginea proprie în cadrul universului ale Bizanțului din veacul al XIV-lea* (p. 32—38) enumeră principalele probleme ale istoriei bizantine interne și externe dintr-un veac decisiv pentru soarta Imperiului răsăritean; se remarcă atât seriozitatea și acribia tinărului bizantinolog de la Institutul de studii sudest-europene din

¹ V. Spinei, *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, 24 (1973), 1, p. 57—81; 259—282.

București cît și curajul său de a emite judecăți de valoare proprii și originale.

Bun cunoscător al literaturii scrise bizantine, Nicolae-Șerban Tanașoca cercetează *Influența latină asupra lexicului bizantin din secolele VI—X* (p. 39—45), pe care o urmărește pe două planuri: preluări de cuvinte latine care se traduc și se exprimă cu o noțiune grecească echivalentă sensului latin; preluări directe de cuvinte întregi sau ale unor particole latine, îndeosebi sufixe latine.

Emanuela Popescu își consacră comunicarea unui subiect de care se ocupa de cîțiva ani: *Recepția dreptului bizantin în Țara Românească în secolul al XVIII-lea* (p. 46—51); analizînd etapele și căile de pătrundere ale dreptului bizantin la nord de Dunăre, autoarea stabilește că în urma recepției acestui drept în Țara Românească a veacului al XVIII-lea se constată, pe lîngă o sporire a conținutului și o laicizare a dreptului, o lărgire considerabilă a dreptului domnesc ca urmare a noii concepții despre domnie, care a îngăduit fanarioților să dirijeze în chip conștient și activ confruntarea dintre dreptul cutumiar („obiceiul pămîntului”) și dreptul bizantin; din această confruntare a rezultat sinteza dintre cele două sisteme juridice.

Grigore Ploieșteanu analizează cîteva aspecte esențiale ale vieții culturale românești din Transilvania din decenii următor revoluției de la 1848: *Coordonate ale dezvoltării culturii românești din Transilvania după revoluția de la 1848* (p. 52—59).

Thomas Năgler prezintă în comunicarea sa *Formarea de pătură socială la sașii transilvăniți din secolele XII și XIII* (p. 60—67) un capitol rezumat din teza sa de doctorat. Bun cunoscător al izvoarelor documentare, autorul arată că structura socială a sașilor din primele două veacuri de existență pe teritoriul Transilvaniei este determinată în bună parte de cea din regiunea de unde au emigrat. Integrată în realitățile istorice ale voievodatului transilvan, această structură va suferi apoi diferite influențe, transformări și adaptații.

Ultimele trei comunicări românești se situează în afara disciplinei istorice propriuzise: Gheorghe Ceausescu, *Eminescu și antichitatea* (p. 68—72, cultura clasică a autorului este copleșitoare), Ioana Vlasiu-Popovici, *Probleme ale artei monumentale românești contemporane* (p. 73—78), Eugen Onu, *Pledoarie pentru o estetică aplicată* (p. 79—84).

Seria referatelor delegației germane prezentate în centrele vizitate de tinerii istorici germani la finele anului 1973 se deschide cu comunicarea lui Ulrich Hausteim, *Aspecte ale relațiilor româno-germane în timpul lui Bismarck* (p. 85—95). Autorul se bazează în expunerea sa pe numeroase documente diplomatice inedite din arhivele germane; se ignoră în schimb bibliogra-

consultarea a două articole mai recente, scrise în limbi de circulație mondială, i-ar fi fost de mare folos autorului în nuanțarea și întregirea unor afirmații².

O problematică deosebit de vastă și complexă o abordează Holm Sundhausen, *Bazele socio-economice și culturale ale formării națiunilor în Europa central-răsăriteană și de sud-est* (p. 96—107). Studiul poate fi considerat ca o reușită introducere bibliografică și ca o utilă inventariere a factorilor comuni care au codeterminat formarea națiunilor din acest spațiu al Europei; mai puțin tratate sînt condițiile specifice fiecărui proces de formare a diferitelor națiuni. Comunicarea aceasta va putea fi utilizată și în elaborarea viitoarei istorii a formării națiunii române.

Roland Schaller prezintă foarte succint *Convorbiri federaționiste româno-bulgare în timpul domniei lui Alexandru de Battenberg (1879—1886)* (p. 108—111). Bazată pe material documentar inedit, comunicarea analizează încercările — zadarnice de altfel — ale Bulgariei regale de a se uni într-o federație cu România, care refuză consecvent asemenea propuneri „apreciînd mult mai realist situația din Peninsula Balcanică” și „lipsind atît condițiile economice cît și cele politice” (p. 110).

Comunicarea lui Karl Nehring, *Începuturile stăpînirii habsburgice în Ungaria* (p. 112—123) îl trădează pe autorul ei ca pe un excelent medievist. Ea este întregită de un studiu remarcabil publicat recent de același autor într-una din revistele de specialitate din țara noastră³.

Un aspect mai puțin cunoscut al problemei orientale îl abordează Ana Maria Schop-Soler, *Spania și Imperiul Otoman în secolul al XVIII-lea* (p. 124—129). Comunicarea valorifică documente spaniole de mare importanță și pentru istoria românească, documente ce pun în lumină o dimensiune europeană nouă, și puțin așteptată, a problemei orientale: prezența Spaniei în dezbaterile și încercările de soluționare ale acestei probleme.

Tînărul istoric german, originar din România, Karl Scheerer prezintă *Reacțiile și măsurile unor puteri strătine declanșate de*

² G. Hilke, *Russlands Haltung zur rumänischen Frage*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität”. Philosophische und geisteswissenschaftliche Reihe, IV, 1965, p. 193—209; M. D. Sturdza, *La Russie et la désunion des Principautés roumaines, 1864—1866*, în „Cahiers du monde russe et soviétique”, XII (1971), 3, p. 247—285.

³ K. Nehring, *Herrschaftstradition und Herrschaftslegitimität. Zur ungarischen Außenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XIII

răscoalele țărănilor români din 1907 (p. 130—134). Comunicarea este un extras dintr-o amplă teză de doctorat — aflată în curs de apariție — consacrată mării răscoale țărănești de la începutul secolului nostru. Autorul surprinde, cu ajutorul unor noi surse documentare externe, aspecte necunoscute ale răscoalei din 1907 și care întregesc ecoul ei de peste hotare, cercetat de altfel de istoriografia română⁴. Înrudită cu această problematică este și referatul lui Heinrich Küch, *Paralele în geneza și evoluția mișcărilor țărănești românești și croate* (p. 135—141).

⁴ A. Deac, *1907 văzut peste hotare*, București, 1967, 295 p.; vezi și monografia *Marea răscoală a țărănilor din 1907*, București, 1967, 909 p.

Ultima comunicare abordează *Probleme ale literaturii germane contemporane din România* (p. 142—145). Autorul ei, Rainer Pauleit, degajă câteva constatări pertinente, dar trebuie arătat că, Intruct el își bazează concluziile pe materialul doar unei singure reviste literare germane din țara noastră („*Neue Literatur*”), afirmațiile și concluziile sale trebuie privite cu mari rezerve. De fapt, fenomenul influenței românești asupra limbii germane literare din țara noastră își găsește bunăoară paralela în pătrunderea masivă a anglicismelor în limba literară germană din R. F. Germania.

Adolf Armbruster

ISTORIA UNIVERSALĂ

DENISE ARTAUD, *La reconstruction de l'Europe (1919 — 1929)*, Paris, Presses Universitaires de France, 1973, 96 p. (Dossiers Clio 64)

Problema reconstrucției Europei după primul război mondial a fost puțin abordată în istoriografia universală atât datorită faptului că principalele arhive sînt închise încă cît și lipsei de interes pentru această chestiune. De aici și importanța volumului istoric franceze care încearcă a urmări evoluția continentului nostru, pe plan economic și mai ales financiar, în perioada dintre Conferința de pace de la Paris (1919) și declanșarea mării crize mondiale (1929). Mai mult chiar, ne aflăm în fața unei tentative de evidențiere a influențelor procesului de reconstrucție asupra vieții politice a diverselor state, cu accent primordial asupra marilor puteri, sau, cu alte cuvinte, de determinare a intereselor economice ca bază a deciziilor politice.

La fel ca și celelalte volume din colecția „*Dosarele Clio*”, cel de față cuprinde o introducere care are menirea de a încadra subiectul, respectiv problema reconstrucției europene în deceniul 1919—1929, în contextul istoric; de asemenea, include o serie de documente, în cea mai mare parte puțin cunoscute deși editate, dar și unele documente inedite, cît și referiri la texte istorice care expun interpretări divergente, reunite sub titlul semnificativ de „*Puncte de vedere*”.

Prezentarea generală a subiectului este făcută de autoare în *Introducere* (p. 5—34) care, așa cum declară istorica franceză, este rezultatul unei munci desfășurate în arhivele franceze, britanice sau americane, dar și a

sintezei principalelor lucrări publicate în această direcție (p. 6). Ceea ce trebuie subliniat este că multe din concluziile autoarei, bazate pe documente inedite, sînt personale.

Reconstrucția Europei după primul război mondial, subliniază Denise Artaud, a părut inițial ca ceva foarte simplu, date fiind prevederile care au fost incluse în acest sens în documentele armistițiului de la Rethondes și care, în fapt, nu erau decît o reafirmare a principiului refacerii regiunilor devastate înscris în cele 14 puncte ale președintelui Wilson. În realitate lucrurile au fost mult mai complicate datorită existenței unor obstacole, a căror semnificație și pondere sînt bine conturate de autoare (p. 6—9). Astfel, sînt menționate elemente ca: lipsa de credite; absența unor stocuri de materii prime, agravată de absența devizelor pentru a importa necesarul; instabilitatea monetară, legată de inflație, de proasta funcționare a etalonului-aur dar și de existența unor datorii inter-aliat, al căror total se ridica, în 1918, la 3.484.000.000 lire (p. 7); distrugerea legăturilor economice dintre statele europene, atât prin crearea prăpastiei dintre învingători și învinși, cît și prin apariția deosebirilor de orînduire între Rusia Sovietică și celelalte state ale lumii; în sfîrșit, consecințe importante a avut și dorința marilor puteri din Antantă de a reconstrui Europa pe vechile baze, anterioare anului 1914.

În sfîrșit legătură cu această ultimă chestiune, autoarea se întreabă dacă la Conferința de pace din 1919 problema reconstrucției a fost neglijată sau nu (p. 9—15). Analizînd acest aspect Denise Artaud ajunge la concluzia că lucrările Conferinței de la Paris s-au încheiat în iunie 1919 fără a fi soluționate, în

domeniul care ne interesează, aspecte importante ca volumul și ritmul de plată al reparațiilor datorate de statele învinse, fără să se fi organizat vre-un mare împrumut pentru reconstrucție, fără să se fi prevăzut ceva pentru remedierea dereglării schimburilor (p. 10). Regretăm faptul că nu ni se oferă nici o explicație a acestei situații.

Ca urmare a unor eforturi depuse de un grup de bancheri de diverse naționalități, în octombrie 1920 a avut loc la Bruxelles o conferință internațională consacrată studierii problemei reconstrucției și a lansării unui împrumut în acest sens, dar rezultatele au fost mediocre (p. 15—16). Ca urmare, subliniază autoarea, la doi ani de la semnarea armistițiului reconstrucția materială începeuse dar cea financiară era tot în faza de căutare. Acest fapt, adăugat la altele de o natură similară, a stat la originile crizei economice din 1920—1921. Analizând cauzele nesoluționării problemelor financiare după primul război mondial, Denise Artaud accentuează ponderea antagonismelor dintre interesele economice, dar și ideologice, dintre marile puteri occidentale (p. 16—17). Credem că unele aspecte ale acestei ultime chestiuni ar fi trebuit nuanțate mai mult, dat fiind faptul că în domeniul ideologic de exemplu, nu poate fi vorba de contradicții fundamentale între statele capitaliste ci doar de optici diferite asupra unor laturi care, în ultimă instanță sînt minore și deci ușor de depășit.

Criza din 1920—1921 a avut, între alte consecințe, și pe aceea, foarte importantă, de a aduce problema reparațiilor pe primul plan al preocupărilor marilor puteri. Prezentînd, în linii mari, evoluția negocierilor legate de stabilirea cantumului și a ritmului de plată al reparațiilor, cît și conexiunea cu alte chestiuni, ca cea a datorilor inter-aliate, istorica franceză evidențiază semnificația deosebită a ocupării bazinului Ruhr, în ianuarie 1923, de către trupe franco-belgiene, cît și a planurilor Dawes și Young (p. 17—25).

Concluziile autoarei, în legătură cu lipsurile și caracteristicile reconstrucției europene după primul război mondial sînt, în mare, acceptabile. Astfel, în legătură cu latura financiară a procesului de reconstrucție, Denise Artaud consideră că urmări negative a avut existența a două mari centre financiare ale lumii, Londra și New York, în care taxele de scont, care au un rol deosebit de important în circulația capitalurilor, erau stabilite în funcție de considerente de politică internă și nu în corelație cu necesitățile vieții economice mondiale. O altă cauză fundamentală a eșecului reconstrucției financiare a fost, în opinia cercetătoarei franceze, orientarea permanentă a conducătorilor politici și a marilor financiari spre „modelul fascinant al epocii de aur”, anterioară primului război mondial; conse-

cințele acestei optici au fost grave deoarece nu s-a avut în vedere schimbarea condițiilor istorice, a conjuncturii care, după 1919, nu mai era propice bunei funcționări a etalonului -aur. (p. 32).

Un fenomen caracteristic al reconstrucției europene a fost deplasarea centrului de gravitate al vieții economice și politice a continentului spre vest, de unde și întrebarea autoarei dacă nu cumva în această fază „se naște o comunitate atlantică”. La un asemenea fenomen ar fi contribuit atît finanțarea Europei Occidentale de către Statele Unite ale Americii cît și transformarea treptată a Washingtonului într-un arbitru al neînțelegerilor politice dintre Londra și Paris. Această teză, credem noi, trebuie privită cu rezervă.

Denise Artaud, ca și alți istorici occidentali, vede în eșecul planurilor Dawes și Young și falimentul unor tentative americane de a instaura controlul asupra Europei, atît economic cît și politic, „... căci în spatele mărfurilor și a capitalurilor urmau a pătrunde ideile, democrația americană și, în final, pax americana” (p. 34). În fapt, apreciază autoarea, ambițiile politice și economice ale Statelor Unite de expansiune în lume, au eșuat atît în 1929, ca urmare a izbucnirii marii crize, cît și în 1939 prin declanșarea celui de-al doilea război mondial. Considerăm că această teză trebuie să fie solid argumentată. Concluzia finală a autoarei este că reconstrucția Europei în anii 1919—1929 este strîns legată de istoria politică și economică a Statelor Unite din aceeași perioadă.

Ideile expuse de cercetătoarea franceză în Introducere sînt întărite de documentele reunite în partea a doua a lucrării (*Documente*, p. 35—72) și de textele din partea a treia (*Puncte de vedere*, p. 73—94). În mod evident, au fost prezentate documente și opinii care fundamentează tezele autoarei.

Dar, intenția declarată a Denisei Artaud este de a lansa, prin această lucrare, puncte de reper, de a jalona o cale într-o problemă care urmează a fi studiată (p. 5). În acest spirit credem că volumul prezentat și-a atins pe deplin menirea. Subliniem, ca trăsătură definitorie a concepției istorice franceze, accentul pus pe latura financiară a reconstrucției dată fiind importanța cunoașterii manierei în care guvernele și-au procurat capitalurile necesare refacerii economice. De asemenea, nu a fost ocrotită problema reparațiilor și a datorilor inter-aliate, în ciuda impresiei că acestea sînt chestiuni pur tehnice, deoarece autoarea a apreciat, pe drept cuvînt, că dincolo de cifre se ascund interese de natură financiară, comercială etc.

Un element remarcabil al acestei lucrări este încercarea autoarei de a sesiza influența preocupărilor pentru reconstrucție asupra relațiilor politice, asupra echilibrului european.

Desigur, este vorba numai de o tentativă deoarece determinarea intereselor economice în luarea deciziilor politice este foarte greu de realizat întrucât presupune luarea în considerare a unei multitudini de factori, reconstituirea întregului context istoric, sarcină extrem de dificilă, care necesită timp și multă atenție.

În final, volumul prezentat este important prin noutatea teimei, prin modul de abordare

al acesteia ca și prin unele concluzii. Desigur că nu toate afirmațiile autoarei pot fi acceptate fără rezerve, dar, în ciuda acestui fapt, valoarea lucrării, în opinia noastră, este indiscutabilă.

Nicolae Dascălu

* * * *Histoire de l'Albanie des origines a nos jours*, Paris, Editions Horvath, 1974, 372 p.

Istoria Albaniei apărută la Paris în editura Horvath, sub direcția istoricilor albanezi Ștefan Pollo și Arben Puto și cu colaborarea cercetătorilor Kristo Frasher și Skënder Anamali, are meritul de a sintetiza și interpreta toate datele și evenimentele mai importante rezultate din cele mai recente cercuriri ale istoriografiei albaneze contemporane, de a le expune într-o formă atractivă, coerentă, pe înțelesul marelui public, păstrând în același timp ținuta și rigoarea științifică impusă de redarea obiectivă și corectă a tuturor momentelor semnificative din istoria poporului albanez. Este de fapt un compendiu reușit care se adresează cititorilor francezi și altor lectori străini cu scopul de a-i informa asupra istoriei Albaniei de la origini până în zilele noastre, de a le stârni interesul pentru cunoașterea acestei mici țări balcanice cu bogate tradiții de luptă pentru libertate și independență națională, cu o valoroasă istorie milenară a cărei evoluție a fost strâns legată de cea a popoarelor vecine și de configurația politică a Europei. Este meritul istoricilor albanezi de astăzi că depun o muncă silgincioasă, pe toate planurile, pentru a aprofunda cercetarea științifică, a descoperi noi valențe ale istoriei țării lor și a le face cunoscute atât publicului albanez cît și cititorilor străini. Este o operă patriotică, demnă de toată admirația, în cadrul căreia se înscrie și lucrarea de față.

Ediția franceză a *Istoriei Albaniei* se bucură de o prefață judicioasă întocmită, în care autorul ei Maurice Baumont prezintă, în mod succint, cîteva date semnificative despre Albania și poporul albanez, menite să ușureze înțelegerea materialului expus, dar mai ales să atragă atenția cititorilor asupra importanței unor momente, în mod deosebit a celor legate de perioada contemporană.

Autorii compendului acordă un spațiu confortabil civilizației iliriene ca intenția de a face cunoscută vechimea albanezilor, continuitatea lor în spațiul actual, ca urmași legitimi ai vechilor iliri. În această ordine de

idei este prezentată teza formării poporului albanez, cu un suport documentar serios în capitolul „Principatele medievale albaneze în secolele XII—XIV”, în care se dau ample explicații și asupra etimologiei denumirii țării și poporului albanez, precum și unele date inedite despre religia și cultura autohtonă între secolele IV—XIV. Capitolul următor este numit „Secolul lui Skanderbeg”, semnificativ pentru eroica rezistență a albanezilor în fața năvălitorilor otomani, a glorioaselor lupte purtate sub conducerea eroului național Gheorghe Castriotul-Skanderbeg și a urmașilor acestuia, la mijlocul secolului al XV-lea. După capitolul „Albania sub jugul otoman”, mai puțin important ca fctologie, dar care cuprinde unele păreri interesante asupra instituțiilor feudale turcești și a felului în care ele au fost implantate în Albania, se acordă, pe bună dreptate, un spațiu mai amplu problemei „Renașterii Naționale Albanee (1844—1912)”, în care sînt cuprinse principalele etape ale luptei de redeştere națională și a cuceririi independenței de stat. Capitolul respectiv aduce noi orientări asupra felului în care trebuie analizată și interpretată activitatea patrioților albanezi și a societăților culturale din afara țării, unde se fac referiri și la societățile „Drita” și „Dituria” de la București, a aportului poporului român la cauza națională albaneză, a sprijinului acordat coloniei albaneze din România.

Un loc aparte îl ocupă perioada de după cucerirea independenței de stat (noiembrie 1912) în capitolele „Albania independentă, Marile Puteri și marele război (1912—1918)”, „Restabilirea independenței, regimul parlamentar și revoluția democratică (1918—1924)”, „Albania sub regimul lui Zogu (1925—1939)” și capitolul „Lupta Antifascistă de Eliberare Națională (1939—1944) asupra căruia atragem în mod deosebit atenția pentru felul în care autorii au reușit să concentreze un material vast în puține pagini, redînd totuși cititorului o imagine de ansamblu asupra întregii perioade a celui de-al doilea război mondial, în cadrul căruia s-a încadrat și glorioasa mișcare de rezistență antifascistă albaneză. Problemele luptei de eliberare națională în anii 1939—1944, se află în centrul atenției cercetătorilor albanezi, ele constituind cheia de boltă

În înțelegerea istoriei contemporane albaneze, perioada respectivă fiind cea mai glorioasă din lungul șir de lupte pentru libertate, progres și neatlănare națională dusă de-a lungul veacurilor de acest popor viteaz și drept. Capitolul acesta are meritul de a aduce unele date noi, atât în domeniul materialului faptic, dar mai ales în ceea ce privește interpretarea și valorificarea documentelor, clarificarea unor momente de mare tensiune, fixarea rolului Partidului Comunist Albanez în conducerea și organizarea rezistenței antifasciste, a luptei pentru victoria revoluției democrat-populare în Albania.

Ultimele capitole „Pe calea socialismului” și „Albania actuală”, reliefează faptul că socialismul este o realitate incontestabilă pe pământul acestei țări milenare, construit prin eforturile conjugate ale întregului popor sub conducerea Partidului Muncii din Albania, cu numeroase realizări pe toate planurile

vieții social-politice, economice și cultural-științifice, obținute în cadrul transformărilor structurale petrecute în această țară în ultimii 30 de ani.

Prezenta ediție a *Istoriei Albaniei* beneficiază și de condiții grafice excelente, fiind reproduse multe ilustrații interesante care întregesc înțelegerea textelor, contribuind și în mod plastic la cunoașterea și reliefaarea unor evenimente mai importante din evoluția materială și spirituală a acestei țări, mai ales pentru cititorii străini. Semnalăm, de asemenea, glosarul istoric, notele bibliografice și indexul alfabetic de nume, bine întocmite și utile, seriozitatea cu care s-a muncit la realizarea acestei ediții elegante, cu un bogat conținut științific și informativ, plăcută la lectură, care aduce reale servicii popularizării istoriei din țara prietenă.

Geicu Maksutovic

MAURICE CRUBELLIER, *Histoire culturelle de France XIXe — XXe siècle*, Paris, Armand Collin, 1974, 454 p. Collection U.

Conferențiar de istorie modernă și contemporană la Reims, unul dintre principalii inițiatori ai Centrului de cercetări asupra educației și culturii (Centre de recherches sur l'éducation et la culture) și autor al mai multor lucrări de istorie și filozofie a istoriei (*Histoire de la Champagne; Sens de l'histoire et religion; Un civisme pour notre temps*), Maurice Crubellier face un salt calitativ prin ultima sa lucrare de filozofie și istorie a culturii, publicată în colecția U, seria *Histoire contemporaine*, de sub direcția prof. René Rémond, președintele Universității din Paris X.

Autorul mărturisește de la început că încercarea sa, deși istorică, este construită după un plan mai mult logic decât cronologic: „Ordinea succesiunii temporale nu va lipsi, dar va rămâne fluctuantă”, declară el (p. 17). Într-adevăr, urmărind să surprindă o anumită devenire și să precizeze o anumită funcțiune a culturii, Maurice Crubellier operează o selecție tematică și o integrare filozofică a fenomenelor culturale. Constatările finale explicitează structura lucrării.

Conform acestui plan logic, cartea va cuprinde trei mari părți: prima parte (1815—1870) este consacrată „culturilor tradiționale”, cultura populară și cultura elitelor (clericală și burgheză); a doua studiază elementele noi cu tendință spre uniformizare culturală, active din 1815 până astăzi, a treia parte se ocupă de ceea ce s-a numit, cu un termen la modă, „contestarea” sau, în concepția organicistă a lui Edgar Morin (*Communications*, nr. 14,

1969), „fermenți, enzime”. Fiecare parte este subdivizată în capitole; la sfârșitul fiecărui capitol, sub titlul generic de „documente”, se prezintă un montaj de definiții sau precizări teoretice asupra principalelor concepte aparținând autorilor la care s-a făcut referință în textul principal. Astfel, în primul capitol al *Introducerii* (Cultură și istorie culturală), găsim extrase despre: 1) câteva definiții ale culturii; 2) structuri, sisteme (și constelații); 3) o metodă de analiză a fenomenelor socio-culturale; 4) elogiul metodei cantitative în istoria culturală; 5) elemente ale unui „manifest” în favoarea metodelor calitative; 6) originalitatea ireductibilă a istoriei culturale.

Fiecare capitol se încheie cu „lecturi suplimentare”, indicații bibliografice, repartizate tematic; la cap. 1, de ex., ele poartă asupra conceptului de cultură și asupra metodei. De la sine înțeles că bibliografia reprezintă cele mai recente opere apărute în principalele limbi de circulație mondială.

Aparatul critic al lucrării se completează cu un „indice tematic”, care dă cititorului posibilitatea unei adnciri structurale a cunoașterii și unei viziuni de ansamblu asupra „constelației” ideilor caracteristice din carte; după indicele tematic, urmează „tabla documentelor”, sumarul textelor reproduse la sfârșitul fiecărui capitol, cu indicarea — și aici — a autorului respectiv.

Lăsăm cititorului sarcina și plăcerea urmării — pagină cu pagină — a istoriei culturale a Franței din ultimele două secole (XIX și XX), scrisă într-un stil de susținută tensiune dramatică. Prin sensurile universale ce o strălumează, cartea nu suscită numai un interes specific, ea capătă și o valoare repre-

zentativă. Vom reține, pentru ilustrarea acestei trăsături, contribuția autorului la definirea structurii și dinamicii culturii, precum și „concluziile” sale, nu mai puțin valoroase.

Conceptul de cultură cu care operează Maurice Crubellier este mai afinat decât cel implicat în noțiunea lărgită a istoriei, *Kulturgeschichte*, lansată de Karl Lamprecht către sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Pentru gânditorul francez, cultura nu reprezintă numai *totalitatea* evenimentelor, instituțiilor și ideilor economice, morale, juridice, literare, artistice, religioase, oricât de numeroase și de coerente ar fi ele; conceptul lui pivotează pe sensul de sistem, „ansamblul global sau ansamblurile particulare coerente de sensuri și de valori caracteristice, incarnate în limba, instituțiile, crezul religios sau etică, și din care trăește autentic comunitatea umană”. Accentul noologic al acestei concepții aparține sociologului ruso-american Pitirim — A. Sorokin (*Social and Cultural dynamics*, 1937—1941), de la care autorul francez îl împrumută. Sorokin definește „sistemul” în opoziție cu „grămadă” (fr. *congrère*, din lat. *congeries*, ei — grămadă), chimia integrării în opoziție cu fizica asamblării. A doua notă de superioritate a noului concept de cultură o constituie dinamismul său: cultura este — așa cum observă Edgar Morin (v. supra) — o relație activă între om, natură și societate; ea are viața, „metabolismul” său. În termenii lui Maurice Crubellier, cultura apare ca „un sistem metabolizant, care asigură adică schimburile (variabile și diferite după culturi) între indivizi, între individ și societate, între societate și cosmos etc.” (p. 12). Concepția aceasta dinamică se distanțează de statismul implicat într-un anumit sistem de valori fixe, rigide, infra- sau supra-structurale; specificul culturii

stă mai puțin în structurile în sine decât în „circuitul metabolic” dintre ele. (Aspect relevant și de Lucien Goldmann în conceptul său de structuralism dinamic. *Sociologia literaturii*, Edit. Științifică, Buc., 1972, p. 34). O a treia notă, reținută de noua concepție, este democratismul: cultura include orice relații umane cu lumea, indiferent de nivelul lor. Această dimensiune a culturii a fost relevantă prima dată de Nikolai Jakovleviĭ Danilevskij (*Rossia i Evropa*, Sankt Petersburg, 1871) și s-a impus treptat pe toate meridianele lumii; M.C. o reactualizează și o integrează în concepția sa.

Concluziile lucrării au o valoare locală și universală; evoluția culturii franceze în ultimele două secole înscrie o diagramă valabilă pentru orice cultură dacă punem în paranteză particularitățile istorice. Autorul constată, pentru Franța, mai întâi, „lichidarea culturii populare tradiționale”, din care nu mai subzistă astăzi decât rare elemente; al doilea, „fosilizarea culturii elitei”, a clericilor (în sensul dat termenului de J. Benda, *La trahison des clercs*). Cultura creată de elită, observă M. C., a ieșit din circuitul dinamic al vieții, s-a defazat față de nevoile cetății. Un rol important în provocarea „confuziei culturale” a Franței îl atribuie autorul „contestației”, forțelor de opoziție, funcțiunii lor enzimatice.

Autorul își încheie lucrarea cu o întrebare precisă, interesând poziția puterii politice... prinsă cum este (puterea politică) „între regula democratică a respectului majorității și exigențele minoritare ale creației și vieții” (p.133), ce atitudine va adopta politica de stat?

Alexandru Constantinescu

REVISTA DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

ANUL XXVIII, 1975

GENERALITĂȚI, ISTORIOGRAFIE, TEORIE ȘI METODA ISTORIEI

	Nr.	Pag.
* * * Jurământul președintelui Republicii Socialiste România	3	298
* * * Un eveniment istoric: Realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în înalta funcție de președinte al Republicii Socialiste România	3	303
* * * Partinitatea — obiectiv central al activității noastre de cercetare, scriere și difuzare a cunoștințelor de istorie	12	1797
* * * Respectarea adevărului — Indatorire primordială a științei istorice	6	799
COLUMBEANU, SERGIU, Activitatea istoriografică a lui Ion Ursu și lupta sa pentru unitatea națională	11	1711
HUREZEANU, DAMIAN, Lucrețiu Pătrășcanu și fenomenul istoric românesc	10	1479
STOICESCU, NICOLAE, Istoricul Constantin Giurescu (100 de ani de la naștere)	9	1401
VULPE, RADU, Grigore Tocilescu, arheolog și istoric (125 de ani de la naștere)	10	1547

Istorie contemporană

ALEXANDRESCU, ION, Colaborarea forțelor democratice de stînga cu gruparea liberală burgheză tătărăsciană în guvernul Dr. Petru Groza	2	217
BANTEA, EUGEN, MIHAIL E. IONESCU, Ultimul conflict mondial — desfășurare și consecințe	5	633
CAZAN, GHEORGHE NICOLAE, Evoluția relațiilor economice româno-austro-ungare (1878 — 1886)	3	365
CIOBANU, LINA, Rolul și locul femeii în societatea românească contemporană	12	1849
COLUMBEANU, SERGIU, Mărturii documentare inedite privind situația internațională a României în 1942 — 1944	5	657
CONSTANTINIU, FLORIN, Considerații privind istoriografia participării României la războiul antihitlerist	5	647
DASCĂLU, NICOLAE, Din istoricul Organizației Națiunilor Unite	6	827
FOTINO, NICOLAE, Activitatea României la Organizația Națiunilor Unite	6	807
FOTINO, NICOLAE, FLORIN ROȘU, România socialistă — prezență activă în efortul general al națiunilor pentru securitate și cooperare în Europa	11	1627
IONIȚĂ, GH. I, Antifascismul consecvent și de masă al poporului român (40 de ani de la acordurile antifasciste de la București, Băcia și Tebea)	7	987
ISTRATE, SILVIA, Activitatea organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare pentru legiferarea unor măsuri de ocrotire a muncii femeilor în întreprinderi (1922 — 1928)	12	1865
LUPU, N. Z., Preludii diplomatice ale războiului italo-etioopian	3	385
POPESCU, EUFROSINA, Dezbaterile problemei emancipării femeii în Parlament și în afara lui (1922 — 1923)	12	1881

	Nr.	Pag.
ROȘU, FLORIN, Sistemul Organizației Națiunilor Unite	6	845
TALPEȘ, IOAN, Noi date privind poziția României în contextul contradicțiilor internaționale din vara anului 1938	11	1649
TUȚUI, GHEORGHE, Participarea României la Conferința de la Paris în vederea încheierii tratatului de pace cu Națiunile Unite	5	671
TUȚUI, GHEORGHE, Clasa muncitoare — forța socială fundamentală a luptei pentru instaurarea puterii democrat-populare în România	2	201
UDREA, TRAIAN, Rolul forțelor politice interne din România în restabilirea independenței și suveranității naționale în preajma insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944	12	1805

Istorie modernă

ADĂNILOAIE, NICHITA, Războiul pentru independență reflectat în istoriografia românească din secolul trecut	5	689
BERINDEI, DAN, Revoluționarii români de la 1848 și mișcarea democratică și socialistă din Europa	9	1387
BODEA, CORNELIA, Emilia Dr. I. Rațiu — soția memorandistului	12	1893
CERNOVODEANU, PAUL, Interese economice engleze la Dunărea de jos și în Marea Neagră între 1803 — 1829	11	1695
CHIȚESCU, LUCIAN, Cu privire la cetățile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare	10	1533
CÂNCEA, PARASCHIVA, Patriotism și idei progresiste în opera Elenei Ghica (Dora d'Istria)	12	1913
FLORESCU, MARIN, Pătrunderea și răspândirea ideilor socialismului utopic în România	3	311
HUREZEANU, DAMIAN, Formarea națiunii române	7	1021
IONESCU, GH. T., Noi mărturii despre Ana Ipătescu	3	329
LIVEANU, VASILE, Probleme actuale ale cunoașterii istorice în Anti-Dühring	9	1333
MĂRIEȘ, STELA, Proprietatea imobiliară a supușilor străini din Moldova în perioada prerreglamentară	11	1671
NEGRUȚI, ECATERINA, Factorul demografic urban și dezvoltarea social-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea	8	1183
PASCU, ADRIAN T., Ioan Axente Sever în timpul regimului neoabsolutist și a regimului liberal (1849 — 1865)	6	871
POPA, MIRCEA N., LUCIA BĂDULESCU, Contribuții privind strategia mișcării socialiste internaționale la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	9	1371
STAN, APOSTOL, Independența statală în gândirea și practica politică a anilor 1859 — 1877	10	1505
STĂNCULESCU, FLOREA, Idei social-politice în gândirea și activitatea lui Aron Florian	8	1171
STROIA, MARIAN, Friedrich Engels și mișcările socialiste din sud-estul și răsăritul Europei	9	1353

Istorie medie

ARMBRUSTER, ADOLF, Personalitatea lui Thomas Münzer	8	1215
ATANASIU, VICTOR, Mihai Viteazul, proeminentă personalitate militară	4	469
BĂLAN, CONSTANTIN, Citeva considerații despre activitatea politică și diplomatică a lui Mihai Viteazul în 1597	4	515
BIÎDER, PAVEL, Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania	4	575
CHIȚESCU, LUCIAN, O formațiune politică românească la nord și la sud de munții Făgăraș în secolul al XIII-lea	7	1057
COLUMBEANU, SERGIU, Acțiuni navale în Marea Neagră în timpul lui Ștefan cel Mare	1	73
COLUMBEANU, SERGIU, Acțiunile navale ale lui Mihai Viteazul pentru stăpânirea Dunării	4	483

	Nr.	Pag.
CORFUS, ILIE, Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii	4	527
DEMÉNY, LUDOVIC, Secuții și campania de eliberare a Țării Românești din 1595	4	495
DEMÉNY, LUDOVIC, Thomas Münzer și războiul țărănesc german din 1525	8	1223
DUȚU, ALEXANDRU, Iluminismul sud-est european. Reconsiderarea unei probleme de istorie culturală	7	1041
GONȚA, ALEXANDRU I., Tactica și strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de lângă Vaslui	1	51
GRIGORAȘ, NICOLAE, Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman pînă la domnia lui Ștefan cel Mare	1	33
MACIU, VASILE, Semnificația denumirii statelor istorice române	9	1301
OLTEANU, ȘTEFAN, Realități demografice pe teritoriul Transilvaniei în secolele VIII — X	12	1833
PAPACOSTEA, ȘERBAN, Politica externă a lui Ștefan cel Mare : puncte de reper	1	15
PIPPIDI, ANDREI, Noi informații cu privire la lupta de la Șelimbăr	4	553
RĂDUȚIU, AUREL, Actele românești tipărite la Alba Iulia în 1653	6	889
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Ecouri occidentale trzii ale bătăliilor lui Ștefan cel Mare de lângă Vaslui și Războieni	1	67
SIMIONESCU, ȘTEFANA, Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor	1	91
SIMIONESCU, ȘTEFANA, Țările Române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului Habsburgic (1526 — 1594)	8	1197
ȘERBAN, CONSTANTIN, Raporturile lui Mihai Viteazul cu Malaspina di San Severo	4	541
ȘTEFĂNESCU, ȘTEFAN, Ștefan cel Mare — personalitate marcantă a istoriei românești	1	7
VELCIU, DUMITRU, Un „universal” al lui Petru cel Mare folosit în Letopisețul Țării Moldovei pe anii 1661 — 1709 (Pseudo N. Costin)	3	345

Istorie veche

BERCIU, DUMITRU, Probleme privind formarea poporului român în lumina cercetării arheologice recente	8	1155
---	---	------

DOCUMENTAR

ABRUDAN, PAUL, AVRIGEANU DOMNICA, Două documente inedite de la cancelaria din Alba Iulia a lui Mihai Viteazul	4	605
BOIANGIU, A., Elemente de diplomatică medievală românească. Țara Românească (1600 — 1800)	1	99
BOLDUR, ALEXANDRU V., Originea numelui Moldova	6	935
EȘANU, LEON, Gheorghe Tănase și mișcarea muncitorească din Iași în anii 1919 — 1921	7	1069
GOROVEI, ȘTEFAN S., O lămurire : domnia ereditară a familiei Movilă	7	1091
ISCRU, G. D., Arendașia în Țara Românească la începutul perioadei regulamentare	6	927
MATEI, GHEORGHE, DAMASCHIN MIOC, Cluburile socialiste la sate (1898 — 1899). Repertoriu micromonografic (partea I)	2	241
MATEI GHEORGHE, DAMASCHIN MIOC, Cluburile socialiste la sate (1898 — 1899). Repertoriu micromonografic (partea a II-a)	3	407
MATEI GHEORGHE, DAMASCHIN MIOC, Jurnalul răscoalilor țărănești din toamna anului 1900	11	1734
NEDELCU, FLOREA, C.G. Costa-Foru. În memoriam	8	1235
OLTEANU, ȘTEFAN, Influențe bizantine în arta țesutului la Dunărea de Jos în secolele X — XII	1	107
PLATON, GHEORGHE, Reacții și atitudini în cercurile diplomatice din Constantinopol față de Unirea Principatelor	7	1085

	Nr.	Pag-
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din țările române	7	1095
RUSENESCU, MIHAIL, Primele luni de activitate a guvernului dr. Petru Groza (7 martie — 9 mai 1945). Cronologie	5	709
STANCIU, ION, Pagini din începutul relațiilor politice dintre Principatele Române și Statele Unite ale Americii	6	913
SUCIU, I. D., Luministul Dimitrie Țichindeal	8	1253
VASILESCU-CAPSALI, NICOLAE, DAN RÎPĂ-BUICLIU, Corespondență inedită : Al. Dobrogeanu-Gherea către Constantin G. Costa-Foru	8	1249
ZUB, ALEXANDRU, Ioan Slavici. Note istoriografice	11	1725

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

GIURESCU, CONSTANTIN C., Istoria românilor în unele lucrări străine recente	6	941
STOICESCU, NICOLAE, Lucrări noi de istoria culturii românești	7	1099

DEZBATERI

6 Martie 1945. Premise și semnificații	2	149
--	---	-----

CONSULTAȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO- IDEOLOGIC DE PARTID

COLUMBEANU, SERGIU, Momente ale evoluției poporului român și luptei sale sociale și naționale pentru unitate și independență	9	1421
IACOȘ, ION, Începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România. Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste în România. Crearea în 1893 a partidului politic al clasei muncitoare	10	1563
MUȘAT, MIRCEA, Intensificarea procesului de clarificare ideologică în mișcarea muncitorească. Transformarea Partidului socialist în Partidul Comunist Român — etapă superioară în mișcarea revoluționară și democratică din țara noastră. Lupta revoluționară a clasei muncitoare sub conducerea P.C.R. în anii 1921 — 1940	11	1743
NUȚU, CONSTANTIN, Procesul formării și desăvârșirii statului național unitar român. Contribuția mișcării muncitorești și socialiste la înfăptuirea acestui proces	10	1573
PETRIC, ARON, Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, organizată și condusă de P.C.R. Importanța ei internă și internațională. Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea	12	1923
PREDA, CONSTANTIN, FLORENTINA PREDA, Formarea limbii și a poporului nostru. Continuitatea românească pe cuprinsul vechii Dacii	9	1413

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ADĂNILOAIE, NICHITA, Sesiunea științifică „Craiova — trecut, prezent și viitor”	12	1936
ANGHEL, GHEORGHE, STELIAN POPESCU, Muzeul Unirii din Alba Iulia, reflectare a luptei seculare a poporului român pentru unitate și independență	10	1583
APOSTOL, GELU, Sesiunea științifică a Academiei Republicii Socialiste România consacrată aniversării a 500 de ani de la bătălia de la Vaslui	3	427
APOSTOL, GELU, Sesiunea științifică „375 de ani de la unirea politică a Țărilor Române sub Mihai Viteazul”	8	1259

	Nr.	Pag.
APOSTOL, GELU, Ședința de comunicări a Academiei Republicii Socialiste România consacrată aniversării a 300 de ani de la apariția Jurnalului de călătorie în China al spătarului Nicolae Milescu	9	1429
BERINDEI, DAN, Cel de al XII-lea Congres internațional de genealogie și heraldică de la München	1	111
BERINDEI, DAN, Sesiunea „Constituirea literaturilor naționale și codificarea limbilor naționale” de la Bressanone (Italia)	1	111
BERINDEI, DAN, Congresul internațional de științe istorice de la San Francisco	12	1931
CAMPUS, ELIZA, Colocviul internațional de la Varna	9	1431
COLUMBEANU, SERGIU, Simpozionul „Relații anglo-române din secolul al XVI-lea pînă în 1919”	10	1593
CONSTANTINIU, FLORIN, Conferința internațională „Forțele și căile războiului și păcii”	11	1756
DASCĂLU, NICOLAE, Sesiunea științifică de comunicări a Facultății de istorie și a Institutului de istorie „N. Iorga” consacrată celei de a XXXI aniversări a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste	10	1591
ILIESCU, OCTAVIAN, ȘERBAN PAPACOSTEA, Colocviul româno-italian „Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII — XIV”	6	950
IONIȚĂ, GH. I., Întîlnire între specialiștii români și sovietici, autori de manuale de istorie	10	1592
IONIȚĂ, GH. I., A III-a întîlnire a Comisiei mixte româno-sovietice de istorie	12	1931
MIOC, DAMASCHIN, Lucrările comisiei mixte de istorici români și iugoslavi	6	949
OLTEANU, ȘTEFAN, Dezbaterile privind „Începuturile feudalismului în țările române”	4	609
OLTEANU, ȘTEFAN, Simpozion cu tema „Ștefan cel Mare în conștiința poporului român”	4	610
SIMIONESCU-DĂSCĂLESCU, ȘTEFANA, Călătorie de studii în R. F. Germania	7	1111
STROIA, MARIAN, A II-a sesiune de comunicări a Muzeului de istorie al R. S. România	2	267
SYKORA, JAN, Călătorie de documentare în R.P. Polonă	2	269
ȘERBAN, CONSTANTIN, Sesiunea de comunicări de la Vaslui organizată cu prilejul aniversării a 600 de ani de la prima mențiune documentară a orașului	11	1755
TEODOR, POMPILIU, Conferința de la Linz pe tema „Epoca luminismului în Transilvania”	3	428
* * * Activitatea Institutului de istorie „N. Iorga” pe anul 1974	5	733
* * * Comunicări prezentate la manifestări științifice interne și internaționale în cursul anului 1974	5	751
* * * Din activitatea comisiei mixte a istoricilor din România și U.R.S.S.	8	1264
* * * Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga” pe anul 1974	5	743
* * * Sesiunea de comunicări „Lupta poporului român pentru independență națională și contribuția României la victoria asupra fascismului”	7	1109
* * * Sesiunea științifică de la Alba Iulia consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a Țărilor Române și a 2000 de ani de existență atestată documentar a municipiului Alba Iulia	8	1263
* * * Sesiunea științifică anuală a Facultății de istorie din București	9	1430
* * * Cronica	1	112
* * * Cronica	2	270
* * * Cronica	3	429
* * * Cronica	6	952
* * * Cronica	7	1112
* * * Cronica	8	1266
* * * Cronica	9	1433
* * * Cronica	12	1939
* * * Teze de doctorat	4	610

RECENZII

- BĂLCESCU, NICOLAE, *Opere I. Scrieri istorice, politice și economice 1844—1847*, Texte, Note și Materiale. Ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane. Cu reproduceri după manuscrise și stampe, București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1974, 418 p. (*Vasile Maciu*) 6 958
- CAMPUS, ELIZA, *Înțelegerea balcanică*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1972, 394 p. (Biblioteca istorică, XXXVI) (*Nicolae Dascălu*) 8 1269
- CURTICĂPEANU, VASILE, *Le mouvement culturel pour le parachèvement de l'État National Roumain (1918)*, București, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 264 p. „Bibliotheca Historica Romaniae”, (*Lucian Boia*) 3 431
- DUBY, GEORGES, *Hommes et structures du moyen âge. Recueil d'articles*, Paris, La Haye, 1973, 424 p. (Collection Le Savoir Historique, nr.1) (*Constantin Șerban*) 10 1600
- DURACZYŃSKI, EUGENIUSZ, JERZY JANUSZ TEREJ, *Europa podziemia 1939 — 1945* (Europa subterană 1939 — 1945), Warszawa Wiedza Powszechna, 1974, 411 p. (*Milică Moldoveanu*) 6 960
- DUȚU, ALEXANDRU, *Umanștii români și cultura europeană*, București, Edit. Minerva, 1974, 224—227 p. (Seria „Confluențe”) (*Paul Cernovodeanu*) 4 615
- EVANS, R. J., *Rudolf II and his World. A Study in Intellectual History*, Oxford, Clarendon Press, 1973, XII + 325 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 11 1773
- GEORGESCU, TITU, *Între două revoluții*, Craiova, Scrisul românesc, 1974, 422 p. (*Mircea Dumitriu*) 2 279
- GIURESCU, DINU C., *Țara Românească în secolele XIV — XV*, București, Edit. științifică, 1973, 496 p. (*Constantin Șerban*) 3 434
- GLODARIU, IOAN *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1974, 395 p. + 50 pl. + 16 hărți, 7 grafice, 4 tabele (*I. I. Russu*) 8 1272
- GOOCH, BRISON D., *Europe in the Nineteenth Century. A History*, London, Macmillan Company, 1970, 540 p. (*Lucian Boia*) 11 1768
- INALCIK, HALIL, *The Ottoman Empire. The Classical Age, 1300 — 1600*, London Weidenfeld et Nicholson, 1973, XVII + 258 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 1 129
- IONESCU, MARIN, MIHAI VECHILU., *Oltenia pe drumul democratizării aparatului de stat (23 august 1944 — 6 martie 1945)*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1975, 161 p. (*Traian Udrea*) 10 1595
- IONIȚĂ, GH. I., A. SIMION, *Clasa muncitoare — forță socială fundamentală a mișcării antifasciste din România*, București, Edit. politică, 1974, 184, p. (*Gelu Marutovici*) 2 273
- ISCRU, G. D., *Contribuții privind învățămîntul la sate în Țara Românească pînă la jumătatea secolului al XIX-lea*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1975, 244 p. (*Apostol Stan*) 9 1439
- KI-ZERBO, JOSEPH, *Histoire de l'Afrique Noire. D'Hier à demain*, Paris, Hatier 1972, 703 p. (*Constantin Bușe*) 3 443
- KRONER, MICHAEL, *Stephan Ludwig Roth. Viața și opera*, Cluj, Edit. Dacia, 328 p. (*Ion Gh. Șendrulescu*) 1 123
- LEON, GEORGE B., *Greece and the Great Powers 1914 — 1917*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, Ed. Stavros Georgiadis, 1974, 521 p. (*Eliza Campus*) 3 439
- LOMBARD, MAURICE, *Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*, Mouton et Co., Paris, La Haye, 1974, 294 p. (*Vlad Protopopescu*) 12 1950
- MANOLESCU, RADU, *Societatea feudală în Europa apuseană*, București, Edit. științifică, 1974, 371 p. (*Fl. Constantin*) 1 127
- McNEILL, WILLIAM H., *Venice The Hinge of Europe 1081—1797*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1974, XVI + 334 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 7 1128
- NETEA, VASILE, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848 — 1881)*, București, Edit. științifică, 1974, 478 p. (*Apostol Stan*) 7 1115

	Nr.	Pag.
MORALES PADRON, FRANCISCO, <i>Historia de Hispanoamérica</i> , Sevilla, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1972, 487 p. + 34 pl. și hărți. (Ioan Neacșu)	8	1279
MUNTEANU, ROMUL, <i>Cultura europeană în epoca luminilor</i> , București, Edit. Univers, 1974, 514 p. (Constantin Șerban)	8	1275
OLTEANU, CONSTANTIN, ILIE CEAUȘESCU, VASILE MOCANU, <i>Activitatea Partidului Comunist Român în armată. 1921 — 1944</i> , București, Edit. militară, 1974, 320 p. (Constantin Căzănișteanu)	5	763
ORHONGLU, CENGIZ, <i>Osmanlı tarihine دید Belgeler. Telhisler (1597 — 1607) Harzırtıyar</i> . Documente privitoare la istoria otomană. Rapoarte (1597 — 1607). Istanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1970, XXIX p. + XV pl. facs. + 149 p. (Mihail Guboglu)	7	1119
ORIEUX, JEAN, <i>Talleyrand. Sfinxul neînfeles</i> , București, Edit. politică, 1974, 566 p. (Dan A. Lăzărescu)	8	1449
PRINZING, CÜNTER, <i>Die Bedeutung Bulgariens and Serbiens in den Jahren 1204 — 1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges</i> , <i>Miscellanea Byzantina Monacensia</i> 12, München, 1972, 203 p. (Stelian Brezeanu)	12	1947
SEFTIUC, ILIE, IULIAN CARTĂNĂ, <i>România și problema strimtorilor</i> , București, Edit. științifică, 1974, 429 p. (Nicolae Dascălu)	2	276
SOLOVIEV, B. G., <i>Werhmacht na puti gibeli</i> , Moscova, Izd-vo, „Nauka”, 1973, 312 p. (Alvina Lazea)	5	769
TĂUTUL, IONICĂ, <i>Scrieri social-politice</i> , București, Edit. științifică, 1974, 365 p. (Andrei Pippidi)	12	1943
THEODORESCU, RĂZVAN, <i>Balcani, Bizanț, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X — XIV)</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 379 p., colecția „Biblioteca istorică”, XXXVII (Ștefan Olteanu)	4	613
TODOROV, NIKOLAI, <i>Balkanskiat grad XV — XIX vek</i> (Orașul balcanic în secolele XV — XIX), Sofia, 1972, 504 p. (L. Demény)	7	1125
TRAIKOV, VESELIN, <i>Gheorghii Stoikov Rakovski. Biografia</i> , Sofia, Edit. Academiei Bulgare de Științe (Constantin N. Velicht)	9	1443
TURCUȘ, DUMITRU, <i>Pagini din lupta pentru instaurarea puterii populare în România. Contribuții la studiul democratizării aparatului de stat</i> , București, Edit. științifică, 1974, 263 p. (Tratan Udrea)	6	955
ȚINTĂ, AUREL, <i>Colonizările habsburgice în Banat, (1716 — 1740)</i> , Timișoara, Edit. Facla, 1973, 215 p. (I. D. Suci)	11	1764
ZAHARIA, GH., L. VAJDA, GH. I. BODEA, P. BUNTA, MARIA COVACI, L. FODOR, A. SIMION, GH. TUȚUI, <i>Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei (septembrie 1940 — octombrie 1944)</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1974, 254 p. (Tratan Udrea)	5	768
ZAIDE, GREGORIO F., <i>Philippine. Political and Cultural History</i> , Manila, 1972, vol. I — II, 815 p. (Ecatarina Cimponeriu)	6	963
ZUB, ALEXANDRU, <i>Mihail Kogălniceanu istoric</i> , Iași, Edit. Junimea, 1974, 852 p. + 8 planșe (Vasile Maciu)	11	1725
* * * <i>Deutschland im Zweiten Weltkrieg</i> (Germania în cel de al II-lea război mondial), vol. I, Berlin, Akademie Verlag, 1974, 644 p. (Dumitru Tuțu)	5	771
* * * <i>Die deutsche Ostsidlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte. Reichenau — Vorträge 1970 — 1972</i> . Herausgegeben von Walter Schlesinger, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1975, 809 p. (Vorträge und Forschungen, Bd. XVIII) (Adolf Armbruster)	10	1603
* * * <i>Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900 — 1909</i> , București, Edit. politică, 1975, 975 p. (Mircea Iosa)	12	1941
* * * <i>Ludowe Wojsko Polskie 1943 — 1945</i> , Warszawa, Ministerstwo Obrony Narodowej, 1973, 929 p. (Miliță Moldoveanu)	2	285
* * * <i>Mihai Viteazul. Culegere de studii</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 280 p. (Sergiu Columbeanu)	9	1435
* * * <i>Revoluția de la 1848 în Țările Române</i> , Culegere de studii. Redactori coordonatori: N. Adăniloae și Dan Berindei, București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 325 p. (Vasile Maciu)	1	115
* * * <i>Studii istorice sud-est europene</i> , vol. I, București, Edit. Academiei R. S. România, 1974, 212 p. (Gelu Apostol)	10	1598

Nr. Pag.

REVISTA REVISTELOR

APOSTOL, GELU, „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, nr. 34, 1975, 164 p.	12	1957
BOIA, LUCIAN, Anuarul Institutului de istorie și arheologie. Cluj-Napoca, XVI (1973), 495 p.; XVII (1974), 332 p.	9	1455
STROIA, MARIAN, Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași, t. X (1973), 698 p.; t. XI (1974), 384 p.	7	1133
TROHANI, GEORGE, „Apulum” (Acta Musei Apulensis), Alba Iulia, XII (1974), 704 p.	11	1777

INSEMNĂRI

Istoria Românicii

ADĂNILOAIIE, N., <i>Cucerirea independenței de stat a României 1877 — 1878</i> , Edit. politică, București, 1973, 100 p. (<i>Mircea Iosa</i>)	4	622
ADĂNILOAIIE, NICHITA, ARON PETRIC, <i>Unirea de la 1859 și însemnătatea sa istorică</i> , București, Edit. politică, 1974, 78 p. (<i>Mircea Dumitriu</i>)	9	1461
AVRAMESCU, TIBERIU, <i>Constantin Mille. Tineretea unui socialist</i> , București, Edit. politică, 1973, 422 p. (<i>Mircea Iosa</i>)	8	1286
BANTEA, General maior EUGEN, <i>Insurecția română în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de sud”</i> , București, Edit. militară, 1974, 203 p. (<i>Fl. Constantin</i>)	8	779
BĂDĂRĂU, DAN, IOAN CAPROȘU, <i>Iașii vechilor zidiri pînă la 1821</i> , Iași, Edit. Junimea, 1974, 424 p. (<i>Dorina N. Rusu</i>)	1	136
BERNATH, MATHIAS, <i>Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung</i> , Leiden E. J. Brill, 1972, XV, 249 p. (Studien zur Geschichte Osteuropas, XV), (<i>Șerban Papacostea</i>)	6	973
BOIA, LUCIAN, <i>Eugen Brode (1850 — 1912)</i> , București, Edit. „Litera”, 1974, 211 p. (<i>Vasile Netea</i>)	8	1288
CAMPUS, ELIZA, <i>Politica externă a Românicii în perioada interbelică</i> , București, Edit. politică, 1975, 92 p. (<i>Mihai Oprîtescu</i>)	10	
CUPȘA, ION, <i>Ștefan cel Mare</i> , București, Edit. militară, 1974, 160 p. (<i>Gelu Apostol</i>)	1	134
CUPȘA, ION, <i>Bătălia de la Vaslui</i> , București, Edit. militară, 1975, 69 p. (<i>Nicolae Stoicescu</i>)	11	1783
CURTEANU, M., <i>Sectorul de stat în România anilor 1944 — 1947</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 192 p. (<i>I. Puia</i>)	9	1457
DAN, MIHAIL P., <i>Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara</i> , București, Edit. militară, 1974, 193 p. + 20 p. il. (<i>Gelu Apostol</i>)	3	451
DANKANITS, ADAM, XVI. <i>szágadi olvasmányok</i> (Lecturi din secolul al XVI-lea), București, Edit. Kriterion, 1974, 120 p. (<i>Ludovic Demény</i>)	8	1290
DUZINCHEVICI, GH., <i>Ștefan cel Mare și epoca sa</i> , București, Edit. politică, 1973, 102 p. (<i>Constantin Rezachevici</i>)	1	133
GIURESCU, DINU C., <i>Ion Vodă cel Viteaz</i> , București, Edit. militară, 1974, 112 p. + 8 p. ilustr. (<i>Gelu Apostol</i>)	2	292
GÖLLNER, CAROL, <i>Regimentele grănicerești din Transilvania (1764 — 1851)</i> , București, Edit. militară, 1973, 230 p. (<i>P. Ardeiu</i>)	4	620
IONAȘCU, ION, VICTOR ATANASIU, <i>Mihai Viteazul</i> , București, Edit. militară, 1975, 159 p. + 12 pl. (<i>Nicolae Stoicescu</i>)	7	1140
IONESCU, ȘTEFAN, <i>Bucureștii în vremea fanarioților</i> , Cluj, Edit. Dacia, 1974, 323 (326) p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	3	450
IORDACHE, ANASTASIE, <i>Al. G. Golescu (1819 — 1881)</i> , București, Edit. științifică, 1974, 111 p. + 5 planșe-foto (<i>Vasile Maciu</i>)	3	419
LASCU, NICOLAE, <i>Clasicii antici în România</i> , Cluj, Edit. Dacia, 1974, 490 p. (<i>Iacob Mdrza</i>)	7	1143

	Nr.	Pag.
LOGHIN, LEONIDA, ALEXANDRU PETRICEAN, <i>Gărzile patriotice din România</i> , București, Edit. militară, 1974, 151 p. (<i>Traian Udrea</i>)	8	1285
MUȘAT, MIRCEA, <i>Rădăcinile istorice ale Partidului Comunist Român</i> , București, Edit. politică, 1973, 101 p. (<i>Traian Udrea</i>)	2	289
NICHITA, PARASCHIVA, <i>6 Martie 1945</i> , București, Edit. politică, 68 p. Colectia „File de istorie”, (<i>Traian Udrea</i>)	11	
PASCU, ȘTEFAN, <i>Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române</i> , București, Edit. politică, 1973, 95 p. (<i>Gelu Apostol</i>)	4	619
RANCA, ION, VALERIU NIȚU, <i>Avram Iancu. Documente și bibliografie. Studiu introductiv de acad. Ștefan Pascu</i> , București, Edit. științifică, 1974, 351 p. (<i>Adrian T. Pascu</i>)	9	1462
RĂDUȚIU, AUREL, LADISLAU GYÉMÁNT, <i>Supplex Libellus Vallachorum in variantele românești de la Schei</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 132 p. + 8 planșe (<i>Gelu Apostol</i>)	9	1465
ROSETTI, C.A., <i>Jurnalul meu</i> , Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1974, 463 p. (<i>Apostol Stan</i>)	11	1782
SOVEJA, MARIA, IULIA GHEORGHIAN, VALENTINA COSTAKE, <i>Îndrumător în Arhivele centrale</i> , volumul I, partea a II-a, București, 1974, 336 p. (Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România) (<i>Gr. Chiriță</i>)	4	623
SPORNIC, ANETA, <i>Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminine</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, p. (<i>Venera Teodorescu</i>)	12	1961
STAN, APOSTOL, <i>Vasile Boerescu 1830 — 1883</i> , București, Edit. științifică, 1974, 117 p. + 6 planșe foto, (<i>Vasile Maciu</i>)	2	291
STOICESCU, NICOLAE, <i>Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova</i> , București, Direcția Patrimoniului Cultural Național, 1974, 984/ — 985/ p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	10	1611
ZUB, AL., <i>Vasile Pârvan, efigia cărturarului</i> , Edit. „Junimea”, Iași, 1974, 492 p. cu ilustr. (<i>Nicolae Liu</i>)	6	971
* * * <i>Apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale</i> , București, Edit. politică, 1975, 298 p. (<i>Gelu Apostol</i>)	10	1609
* * * <i>Cuza-Vodă. In memoriam</i> , Iași, Edit. Junimea, 1973, 645 p. (<i>Gabriel Petric</i>)	6	969
* * * <i>Das Eigen — Landrecht der Siebenbürger Sachsen</i> , München Verlag Haus Meschendorfer, 1973, XXXIX + 247 p. (<i>Dan Berindei</i>)	4	621
* * * <i>Deutsch-Rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler</i> , 1. Teil: Juni 1972 in der B R Deutschland; 2. Teil, Dezember 1973 in der S R Rumänien, München, Eigenverlag der Südosteuropa Gesellschaft, 1974, 150 p. (Südosteuropa-Studien, 22) (<i>Adolf Armbruster</i>)	12	1961
* * * <i>Dosoftei 1624 — 1693. Bibliografie</i> , București, 1974, XXX + 101 p. + il. (Biblioteca Centrală Universitară București și Comisia Națională a R. S. România pentru U.N.E.S.C.O.) (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	7	1142
* * * <i>Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică</i> , București, Edit. militară, 1974, 395 p. (<i>Traian Udrea</i>)	5	777
* * * <i>Îndrumător în Arhivele Statului, județul Maramureș</i> , București, 1974, 334 p. + 43 fig. (<i>Viorica Ursu</i>)	3	453
* * * <i>Pentru republică în România</i> , București, Edit. politică, 1972, 336 p. (<i>Mihai Opreșcu</i>)	12	1961
* * * <i>România în sistemul Națiunilor Unite</i> , București, Edit. politică, 1974, 517 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	6	967
* * * <i>Sălmărenții în lupta pentru socialism, 1944 — 1974</i> , Satu-Mare, Întreprinderea poligrafică „Crișana” Oradea, 1974, 295 p. (<i>Traian Udrea</i>)	7	1139
* * * <i>Siebenbürgisches Archiv</i> . Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Dritte Folge Band 10. Beiträge zur siebenbürgischen Kultur. (<i>Stephan Ludwig Roth. Bibliographie</i>), Sonderdruck, 1974, Böhlau Verlag Köln Wien, 100 p. (<i>Vasile Maciu</i>)	5	782
* * * <i>Studii și cercetări de istorie buzoiană</i> , Buzău, 1973, 150 p. + 1 pl. (<i>Dimitrie Ionescu</i>)	10	1612
* * * <i>Tradiții ale poporului român de solidaritate și prietenie cu poporul chinez</i> , București, Edit. politică. 1973, 478 p. (<i>Mihai Opreșcu</i>)	5	780

Istoria Universală

- ALPATOV, M.A., *Russkaia istoricescaia misli i Zapadnaia Evropa XII — XVII vv* (Gîndirea istorică rusă și Europa apuseană în secolele XII — XVII), Moskva, Izd. „Nauka”, 1973, 476 p. (*Demény Ludovic*) 9 1469
- ARTAUD, DENISE, *La reconstruction de l'Europe (1919 — 1929)*, Paris, Presses Universitaires de France, 1973, 96 p. (Dossiers Clio 64) (*Nicolae Dascălu*) 12 1961
- ASTRAHAN, H. M., *Bolševiki ih političeskie protivniki v 1917 godu*, Leningrad, Lenizdat, 1973, 456 p. (*Alvina Lazea*) 2 295
- BAK, IANOS M., *Königtum und Städte in Ungarn im 14. — 16. Jahrhundert*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1973, 195, p. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, VI) (*Adolf Armbruster*) 1 140
- BLAGOJEVIĆ, MILOŠ, *Zemljoradnja u srednjovekovnoj Srbiji*, (Agricultura în Serbia medievală) Beograd, Edit. Prosveta, 1973, 463 p. (*Damaschin Mioc*) 6 974
- BOURGEOIS, DANIEL, *Le Troisième Reich et la Suisse, 1933 — 1941*, Neuchatel Editions de la Baconniere, 1974, 463 p. (*Dascălu Nicolae*) 5 787
- CALVOCORESSI, PETER and GUY WINT, *Total War. Causes and Courses of the Second World War*, London, Allen Lane, The Penguin Press, 1972, 959 p. (*Nicolae Dascălu*) 5 782
- CARSTEN, F. L., *Revolution in Central Europe, 1918 — 1919*, London, Temple Smith, 1972, 360 p. (*Maria Constantin*) 9 1467
- CERNOVODEANU, PAUL, *England's trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian Countries under the latter Stuarts (1660 — 1714)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1972, 157 p. (*Georgeta Penelea*) 8 1294
- CRUBELLIER, MAURICE, *Histoire culturelle de la France XIXe — XXe siècle*, Paris, Armand Colin, 1974, 454 p. (*Alexandru Constantinescu*) 12 1961
- DE BERTIER DE SAUVIGNY, GUILLAUME, *La Sainte Alliance*, Paris, Armand Colin, 1972, 384 p. (Collection U₂) (*Lucia Tafta*) 7 1146
- DUMITRESCU-BUȘULENGA, ZOE, *Sofoete, contemporanul nostru și condiția umană*, București, Edit. Albatros, 1974, 188 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 3 460
- FREYMOND, JEAN, *Le IIIe Reich et la réorganisation économique de l'Europe 1940 — 1942. Origines et projets*, Genève, A. W. Sijthoff Leiden, 1974, XXII + 302 p. (*Constantin Șerban*) 5 784
- FUCHS, KONRAD, HERIBERT RAAB, *dtv.-Wörterbuch zur Geschichte*, Bd. I : A-Konv, Bd. II : Konz-Z, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1972, 892 p. (I + II) (*Adolf Armbruster*) 2 295
- GRAZIANO, LUIGI, *La politica esterna italiana nel dopoguerra*, Padova, Marsilio Editori, 1974, 190 p. (*Nicolae N. Rădulescu*) 11 1781
- HASIoTIS, I. K., *Legăturile grecilor și spaniolilor în anii turcoerației*, Thessaloniki, 1969, 71 p. (*Nestor Camariano*) 8 1293
- HOFFMAN, *Decline or Renewal? France since 1930's*, New York, The Viking Press, 1974, 529 p. (*N. Dascălu*) 11 1781
- HUOPANIEMI, JUKKA, *Parliaments and European Rapprochement. The Conference of the Inter-Parliamentary Union on European Co-operation and Security* (Helsinki, January, 1973), Leiden, A. W. Sijthoff, 1973, 138 p. (*Dascălu Nicolae*) 2 293
- KABANOV, V. V., *Oktabraskaia revoliucija i kooperacija 1917 — 1919*, Moskva, Izd. Nauka, 1973, p. (*Alvina Lazea*) 11 1781
- KÖENIGSBERGER, H. G., *The Habsburgs and Europe 1516 — 1660*, New York, 1971, 304 p. (*Ștefana Simionescu*) 10 1615
- KRASNOBAEV, B., *Očerki istorii russkoj kul'tury XVIII veka* (Studii de istorie a culturii ruse în secolul al XVIII-lea), Moskva, Izd. Prosvesčenie, 1972, 335 p. (*Alvina Lazea*) 6 978
- KUHN, AXEL, *Hitler aussenpolitisches Programm. Entstehung und Entwicklung 1919 — 1939*, Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1970, 286 p. (*Ioan Talpeș*) 5 788

	Nr.	Pag.
MAXIM, MIHAI, <i>Culegere de texte otomane</i> , Fasc. I. <i>Izvoare documentare și juridice</i> (sec. XV – XX), București, Centrul de multiplicare al Universității, 1974, 179 p. (Universitatea din București, Facultatea de istorie) (<i>Șerban Papacostea</i>)	1	138
MUREȘAN, CAMIL, ALEXANDRU VIANU, <i>Președinte la Casa Albă</i> , București, Edit. politică, 1974, 680 p. (<i>Claudiu Cristescu</i>)	10	1618
PULAHA, SELAMI, <i>Defter i regjistrimit te sanxhakut te Shkodres i vitit 1485</i> (Registrul de cadastru din anul 1485 al sangiacului Shkodra), vol. I și II, Tirana, 1974, (vol. I, 488 p.; vol. II, 520 p.). (<i>Gelcu Maksutovici, Dumitru Polena</i>)	7	1149
RACHEWILTZ, I. de, <i>Papal Envoys to Great Khans</i> , Faber et Faber, London, 1971 1616 (<i>Victor Eskenasy</i>)	10	1616
SAUNDERS, J. J., <i>The History of the Mongol Conquests</i> , Routledge et Kegan Paul, London, 1971, XIX + 275 p. (<i>Victor Eskenasy</i>)	7	1148
SEROVA, O. V., <i>Italja i antigitlerovskaja koalicija 1943 – 1945</i> , Moskva, „Nauka”, 1973, 272 p. (<i>Alvina Lazea</i>)	5	786
WIESFLEKER, H., <i>Kaiser Maximilian. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. Bd. I (Jugend, burgundisches Erbe und Römisches Königtum bis zur Alleinherrschaft, 1459–1493)</i> , Wien, 1971, 601 p. (<i>Ștefana Simionescu</i>)	6	975
* * * <i>Charles Quint et son temps</i> , Paris, 30 sep. – 3 oct. 1958, II ^e ed. Paris, Editions du Centre national de la recherche scientifique, 1973, 228 p. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique (<i>Constantin Șerban</i>)	3	458
* * * <i>Etudes européennes. Mélanges offerts à Victor L. Tapié</i> , Paris, Publications de la Sorbonne, 1973, 579 p. (<i>Alexandru Duju</i>)	8	1295
* * * <i>Histoire de l'Albanie des origines à nos jours</i> , Paris, Editions Horvath, 1974, 372 p. Collection „Histoire des Nations Européennes” (<i>Gelcu Maksutovici</i>)	12	1961
* * * <i>I viaggi in Persia degli ambasciatori veneti Barbaro e Contarini</i> , A cura di L. Lokart, R. Morozzo della Rocca e M. A. Tiepolo, Roma, Istituto Poligrafico dello Stato – Libreria dello Stato, 1973, XIII + 415 p., 1 h + il. (Il nuovo Ramusio) vol. VII (<i>Adolf Armbruster</i>)	6	977
* * * <i>Istorie universală. Epoca contemporană</i> , vol. I, 1918 – 1939, București, Edit. didactică și pedagogică, 1975, 299 p. (<i>N. Dascălu</i>)	7	1145
* * * MAKEDONIKA, vol. XIII (1973), Salonic, 1973, 522 p. (<i>Nestor Camamariano</i>)	3	454
* * * <i>Mešovita Gradja (Miscellanea)</i> , II, Beograd, 1973, 338 p. (<i>Damaschin Mioc</i>)	8	1292
* * * <i>Polša i Rus'. Čerty obščnosti svoebrazi ja v istoriceskom razvitii Rusii Pol'si XII – XIV vv.</i> Sub red. acad. B. A. Rujbakov, Moskva, Izd. „Nauka”, 1974, 299 p. (<i>Ján Sýkora</i>)	3	456
* * * <i>Reallexikon zur byzantinischen Kunst</i> , fasc. 19, vol. III, col. 321 + 480, Stuttgart, Edit. Anton Hiersemann, 1973, (<i>Corina Nicolescu</i>)	9	1471
* * * <i>The Intellectual Revolution of the Seventeenth Century</i> , Edited by Charles Webster, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1974, 445 p. (Past and Present Series) (<i>Alexandru Duju</i>)	9	1470
* * * <i>Velikiat prelom</i> (Marea Cotitură), Sofia, Partizdat, 1974, 286 p. (<i>Ion Babici</i>)	10	1614
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Liliana Cojocaru)	1	143
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Liliana Cojocaru)	2	297
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Liliana Cojocaru)	3	463
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Liliana Cojocaru)	5	793
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Liliana Irimia)	9	1473
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Liliana Irimia)	11	1789

INDEX ALFABETIC (Gelu Apostol)	12	1973
--	----	------

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în trei exemplare, trimiterile înfrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – CLUJ-
NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D.
XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- L. BOICU *Austria și Principatele Române în vremea războaielor Crimeii, 1853–1856*, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, *Înțelegerea balcanică*, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- VLAD MATEI, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV – XVIII)*, „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 346 p. 20 lei.
- SILVIA MARINESCU-BÎLCU, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, 1974, 172 p., 32 lei.
- EUGEN COMȘA, *Istoria comunităților culturii Boian*, 1974, 272 p. + 34 pl., 37 lei.
- D. BERCIU, *Contribution a l'étude de l'art thraco-gețe*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, XIII, 1974, 239 p., 19 lei.
- I. I. RUSSU, *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I, 1974, 285 p., 31 lei.
- D. TUDOR, *Les ponts romains du Bas-Danube*, *Bibliotheca Historica Romaniae*, 1974, 176 p., 9 lei.
- RĂZVAN THEODORESCU, *Balceni, Bizanț Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X–XIV)*, „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1974, 379 p., 27 lei.
- LUDOVIC DÉMENY, PAUL CERNOVODEANU, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI–XVIII*, „Biblioteca istorică”, XLII, 287 p., 25 lei.
- * * * Mihai Viteazul. *Culegere de studii*, 1975, 280 p., 24 lei.
- GEORGE POTRA, *Documente privitoare la istoria orașului București, II, 1821–1848*, 572 p., 43 lei.
- VASILE BOZGA, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, 1975, 263 p., 16,50 lei.
- Bibliografia istorică a României*, IV, 1969–1974, 1975, 514 p., 57 lei,
- * * * *Studii și materiale de istorie medie*, VIII, 1975, 297 p., 281 lei,

RM ISSN CO – 3878

I. P. „Informația” c. 598

43 856

Lei 10

www.dacoromanica.ro